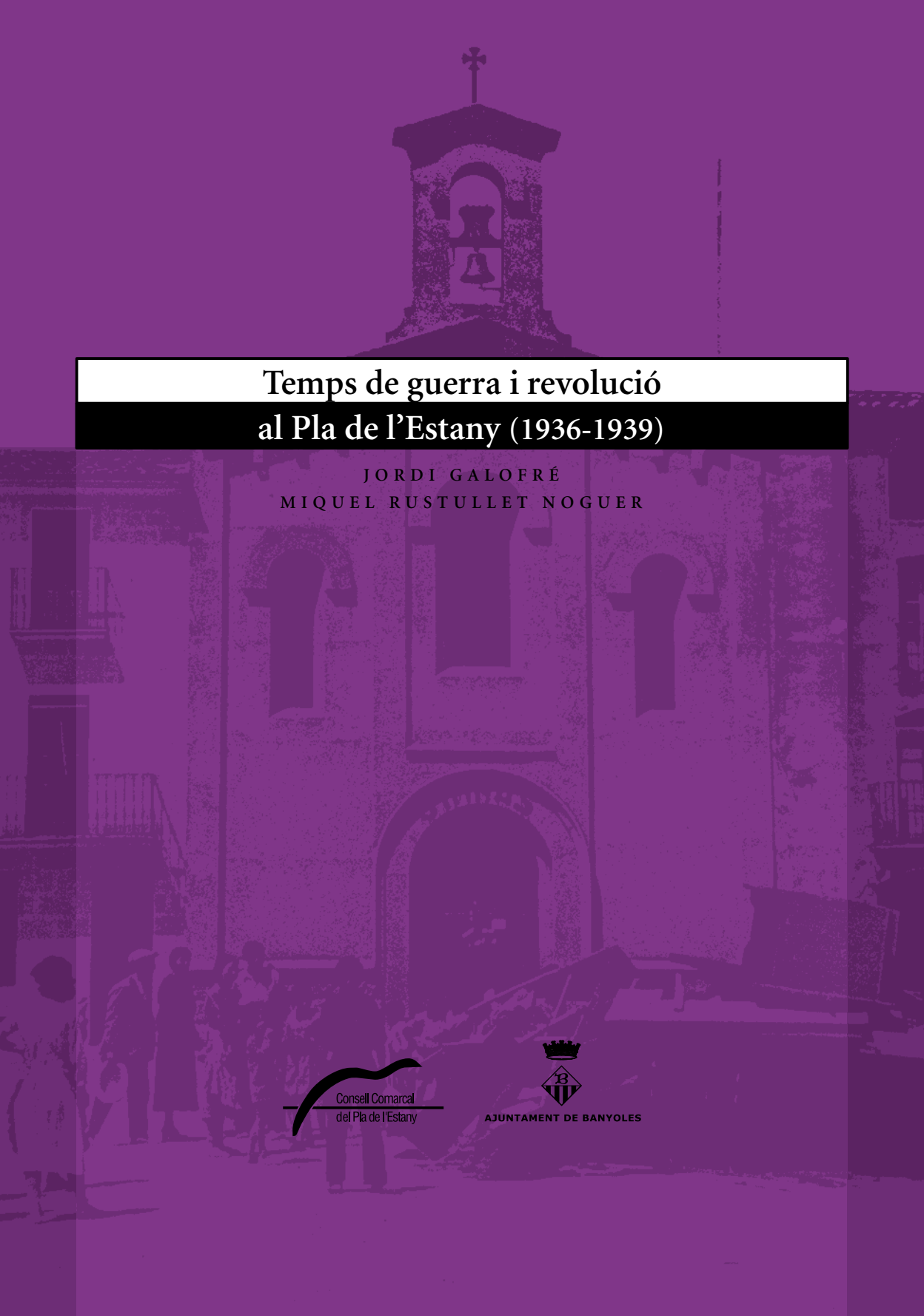

Temps de guerra i revolució al Pla de l'Estany (1936-1939)

JORDI GALOFRÉ
MIQUEL RUSTULLET NOGUER

EDITA

Consell Comarcal del Pla de l'Estany

Can Puig de la Bellacasa · c/ Catalunya, 48 · 17820 Banyoles

Ajuntament de Banyoles

Pg. Indústria, 25 · 17820 Banyoles

DATA

Maig 2011

AUTORS

© Jordi Galofré i Miquel Rustullet Noguer

CORRECCIÓ DE TEXTOS

Anna Galí Bosch

*Àrea de Cultura del Consell Comarcal
del Pla de l'Estany*

DISSENY I IMPRESSIÓ

Lith Gràfiques s.l.

TIRATGE

700 exemplars

DIPÒSIT LEGAL

GI-754-2011

Temps de guerra i revolució **al Pla de l'Estany (1936-1939)**

JORDI GALOFRÉ
MIQUEL RUSTULLET NOGUER

ÍNDEX

5	Presentació
7	Introducció
11	1. L'ESCLAT DE LA REVOLUCIÓ
11	El Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya
12	Comitès arreu de Catalunya
14	El comitè local de Banyoles
22	Els comitès dels pobles de la comarca
30	2. LA PERSECUCIÓ RELIGIOSA
30	Onze capellans assassinats
34	Assassinats fora de la comarca
35	Comunitats religioses dissoltes
38	La Casa Missió
41	Casa Nostra
45	La destrucció dels símbols religiosos
53	Un canvi social molt dràstic
54	El sentit d'una persecució religiosa implacable
58	3. LES DRETES PERSEGUIDES
58	Les víctimes mortals
67	Els banyolins de Franco
70	Els empresonats a Banyoles
72	A la presó de Girona
75	Els camps de treball del SIM
75	Edificis ocupats, confiscacions, multes
78	El Socors Blanc
80	4. ELS NOUS AJUNTAMENTS
81	Banyoles
93	Camós
94	Cornellà del Terri
96	Crespià
98	Esponellà
101	Fontcoberta
103	Palol de Revardit
104	Porqueres
108	Sant Andreu del Terri

110	Sant Miquel de Campmajor
111	Serinyà
113	Vilademuls
116	5. TEMPS DE GUERRA
116	Contribució de la comarca del Pla de l'Estany a l'esforç bèl·lic republicà
137	Els camps nazis
138	Contribució de la comarca del Pla de l'Estany al bàndol franquista
143	Els emboscats
149	La construcció del camp d'aviació
151	Refugis i trinxeres
153	L'hospital de guerra
158	6. LA VIDA DE CADA DIA
158	Indústries intervingudes
165	La situació al camp
167	Canvis en els noms dels carrers
170	La municipalització de l'habitatge a Banyoles
172	Aspectes urbanístics
174	L'ajuda al front
178	Les escoles
180	La vida de cada dia
184	Propaganda ideològica
185	Paper moneda municipal
189	Més cases confiscades
190	Els refugiats a Banyoles
197	Els refugiats a la resta de la comarca
203	7. LA DERROTA
203	L'ocupació de Catalunya
204	L'ocupació de Banyoles
206	L'ocupació de la resta de la comarca
207	Les comissions gestores
208	EPÍLEG
210	BIBLIOGRAFIA I FONTS
214	SIGLES UTILITZADES
215	ÍNDIX ONOMÀSTIC

Presentació

Seguint amb la mateixa línia de treball de les anteriors publicacions, i amb l'objectiu de recopilar i ajudar a conèixer la història dels pobles que conformen la comarca del Pla de l'Estany, s'ha editat aquest llibre, Temps de guerra i revolució al Pla de l'Estany (1936-1939), els autors del qual són Jordi Galofré i Miquel Rustullet, ambdós historiadors de la comarca i col·laboradors de diverses publicacions i revistes locals, entre d'altres.

Aquest llibre, que forma el setè títol de la col·lecció impulsada des del Consell Comarcal i la segona que es fa de manera conjunta amb l'Ajuntament de Banyoles, és el resultat d'un treball acurat i exhaustiu, que aproxima el lector als tràgics i convulsos anys que es van viure a la nostra comarca durant la Guerra Civil, amb una anàlisi completa i global de les conseqüències del conflicte bèl·lic en tots els àmbits de la societat, fent una especial menció als successos ocorreguts contra civils i les pràctiques habituals contra religiosos, donant una visió de conjunt de les idees que es defensaven i com aquestes afectaren el dia a dia de la societat del moment, i parlant del panorama polític d'aquest període i de com la comarca es va veure immersa en un degoteig constant i imparable de refugiats que fugien de la guerra. Com veureu, la recopilació de tota aquesta informació, tractada amb rigor i de manera objectiva, proporciona una idea àmplia i clara de com es van viure aquests anys a la comarca, que van suposar una fractura social i històrica a gran escala, i que van dividir moltes famílies, amics i veïns en dos bàndols, enfrontats i totalment oposats.

Tot i que la guerra civil ha estat, durant els últims anys, -i encara és- un tema recurrent per a molts estudiosos, volem destacar la rellevància que té aquest llibre, tant en l'àmbit comarcal com en el municipal, per ser l'únic del nostre territori que recopila tota aquella documentació i informació dispersa que hi ha sobre aquest període i en dóna una visió de conjunt. Entre els diversos continguts que es tracten, destaquem la constitució dels nous ajuntaments de l'any 1936 i els successius canvis que hi va haver, les llistes nominals i per municipis de les persones mortes durant el conflicte per part dels dos bàndols i de les que van ser cridades per anar a la guerra així com la informació recollida del flux continuat de refugiats que van anar arribant a la comarca durant els últims anys de la guerra, amb els efectes que això va tenir.

No voldríem acabar sense abans citar unes paraules dels autors que apareixen en les últimes pàgines del llibre: 'Esperem que aquesta aproximació (...) serveixi per conèixer el pasat en tota la seva complexitat i que aquesta comprensió del que va passar ajudi a consolidar una convivència social que asseguri un futur de pau i concòrdia'. Per tant, la finalitat d'aquest llibre no és només recuperar part de la història dels nostres pobles per donar-la a conèixer, sinó també recuperar-la per recordar els errors que es cometeren en el pasat, els

quals ens dugueren a una guerra injusta, contra natura i contra tots els ideals òptims per con viure en una societat forta i cohesionada, amb perspectives de créixer i evolucionar.

Mantinguem, doncs, en el record tota aquesta allau de despropòsits passats, perquè no es repeteixin en un futur.

Miquel Noguer Planas
Alcalde de Banyoles

Jordi Xargay Congost
*President del Consell Comarcal
del Pla de l'Estany*

Introducció

Amb el cap fred i el cor tranquil. Amb aquestes paraules Antoni M. Rigau, cronista de la ciutat de Banyoles, va començar, el juliol de 1986, la publicació d'una sèrie d'articles amb dades cronològiques sobre la guerra civil a Banyoles. Va ser la primera vegada que aquest tema apareixia a la premsa escrita a Banyoles. Les reaccions adverses que va suscitar el tractament d'un tema que aleshores era considerat tabú, van fer que Antoni M. Rigau interrompés la crònica quan havia arribat al mes de febrer de 1937, després de publicar onze articles. Més tard, l'any 2000, es va publicar una extensa *Història del Pla de l'Estany*, en la qual Miquel Aguirre va elaborar les pàgines corresponents al període de la guerra civil a Banyoles i a la resta de la comarca: no es tractava ja d'una crònica, sinó d'una aproximació metodològicament rigorosa a aquesta etapa de la història local. Ara, 75 anys després de l'inici d'aquest període tan tràgic, sembla que ja és hora de donar una visió, àmplia i detallada, del que van representar aquests anys a la nostra comarca. Ho hem fet intentant donar una visió el més clara possible de tota la complexitat d'aquests tres anys en el conjunt de la comarca del Pla de l'Estany. Tot i que la història sempre està sotmesa a revisió i ampliació, aquest treball voldria ser, a més de les aportacions inèdites que aporta, la recopilació d'una part de la història de la nostra comarca que fins ara ha estat tractada separatament i de forma dispersa.

Els tres primers capítols estan dedicats a la presentació de l'esclat de la revolució i la situació que se'n va derivar: la formació dels comitès arreu de la comarca, la persecució religiosa (al Pla de l'Estany van ser assassinats onze capellans, bàsicament rectors de les diverses parròquies de la comarca) i la persecució de persones de dretes, amb tretze persones assassinades en el conjunt de la comarca i moltes més empresonades i perseguides.

El capítol quart està dedicat a l'estudi de la constitució, el mes d'octubre de 1936, d'uns nous ajuntaments en els diversos municipis de la comarca. Per a cada municipi, esmentem les persones que van integrar-los i descrivim, a grans trets, el funcionament dels diversos consistoris i els problemes que van haver d'afrontar. Són dades, en la seva majoria, inèdites.

El cinquè capítol analitza l'esforç bèl·lic fet per les generacions en edat militar; és a dir, pels que van ser cridats a files. Hem quantificat les persones que van ser cridades a files, els que efectivament hi van anar, en tots dos bàndols, i els que es van emboscar. Són dades també inèdites. Finalment, hem esmentat les persones que van perdre la vida al front, en tots dos bàndols.

El capítol sisè és una aproximació als diversos aspectes que configuraven la vida de cada

dia en aquests anys de guerra. Temes com la col·lectivització de les indústries, la situació al camp, l'ajuda al front, els problemes d'avitallament i molts altres aspectes que ens ajuden a veure el dia a dia d'aquells anys difícils. Hem dedicat una atenció especial al tema dels refugiats de guerra a tots els municipis de la comarca, quantificant la seva presència per poder valorar l'impacte que van tenir en la població.

Som conscients que es tracta d'un tema que encara desperta passions. Per això l'hem tractat amb el cap fred i el cor tranquil. Estem fermament convençuts que amb el co-neixement de la complexitat de la situació viscuda en aquells anys es podrà consolidar una consciència cívica col·lectiva que impossibiliti que mai més no tornin a reproduir-se situacions similars.

Agraïments

Els autors agraeixen la col·laboració de Joan Saubí, que amb gran paciència i dedicació ha esbrinat la resposta de molts banyolins cridats a files en els anys de guerra: gràcies a les seves gestions hem pogut determinar, en molts casos, si havien anat al front o si s'havien emboscat. Hem d'agrair també l'ajuda de Josep Grabuleda i Sitjà, l'erudit arxiver municipal de Banyoles, que no sols ens ha orientat en la recerca de la documentació arxivística banyolina i ens ha facilitat generosament moltes altres informacions, fruit de les seves pròpies recerques, sinó que ha llegit l'original i ens ha fet suggeriments de millora. La llista de persones que ens han facilitat informacions i documentació és molt extensa: Joan Anton Abellan, Joaquima Abril i Freixa (Banyoles), Miquel Aguirre, Llorenç Anglada i Borrrell (Vilert), Jaume Ayats i Font (Vilamari), Jaume Ayats i Solà (Vilamari), Montserrat Batllori (+) (Galliners), Josep Bosch i Vilardell (Galliners), Pere Bosch i Cuenca (Banyoles), Josep M. Brunet (Banyoles/Serinyà), Concepció Corominas i Planellas (Banyoles), Jaume Dutras i Fontbernat (Banyoles), Remei Feliu, Anna Galí i Bosch (Banyoles), Jordi Gimferrer i Garriga (Banyoles), Flora Gironès (Cornellà del Terri), Àngel Jiménez, Josep M. Massip i Gibert (Banyoles), Joaquim Mitjà i Oriol (Sant Esteve de Guialbes), Josep M. Plana i Pascual, Maria Carme Planas i Homs (Banyoles), Carme Planas i José (Centenyas), Ricard Prat i Bosch (Banyoles), Ramon Quintana i Feixas (Banyoles), Antoni Riera i Davall (Sant Miquel de Campmajor), Esteve Rigau i Rigau (Banyoles), Carme Saurina i Hospital (Pujals dels Cavallers) i Xavier Vilanova i Clé (Banyoles). A tots ells, els autors expressen el seu agraïment cordial. Molt sovint, la memòria popular és una font insubstituïble per posar-nos en la pista de dades i informacions. Cal deixar constància també de les aportacions de dues persones que ja no són entre nosaltres: Joan Alemany i Oliveres i Antoni M. Rigau i Rigau. Hem trobat també ajuda i col·laboració per part de Núria Batllem i Cabello, directora de l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany, de Francesc Pardàs i Grau, responsable de l'arxiu municipal d'Esponellà, i dels funcionaris dels Ajuntaments de Cornellà del Terri, Crespià, Fontcoberta, Palol de Revardit, Porqueres, Sant Miquel de Campmajor, Serinyà i Vilademuls, que, amb amabilitat i eficàcia, ens han facilitat l'accés als arxius municipals d'aquests municipis.

Hem d'esmentar, finalment, tots els que ens han deixat fotografies i documents dels seus avantpassats o d'altres persones: Joaquina Abril i Freixa, Teresa Almar i Palomé, Lluís Barba i Veguillas, Maria Bofill i Guardiola, Jordi Boixó i Sarquella, Llorenç Busquets i Corominas (+), Eugènia Calleja i Jordà, Tomàs Camós i Ramió, Josep Campasols i Coronas, Marina Carles, Isidre Colomé i Gifra, Pere Comas i Masgrau, Dolors Cruells i Buxadé, Dolors Domènech i Tarradas, Joaquim Duran i Ametller, Lluís Farrés i Bosch, Narcís Gifreu i Coll, Jordi Gimferrer i Garriga, Miquel Isern i Font, M. Carme Plana i Homs, Josep M. Plana i Pascual, Josep Porta i Miàs, Teresa Prat i Planas, Maria Recasens, Montserrat Roca i Sala, Maria Ros i Bosch, Jaume Roure i Noguer, M. Carme Sabaté i Surina, Victòria Salvadó i Martín, Joan Solana i Figueras, Elvira Soler i Coll, Miquel Tallada i Bonal, Jordi Turró i Goula, Àngel Vergés i Gifra, Caterina Vergés i Caixàs, Joan Vilà i Planas i Xavier Xargay i Oliva. Hem utilitzat també fotografies dels fons documentals de Lluís Martí i d'Antoni M. Rigau, del Fons d'Imatges del Pla de l'Estany i de l'Arxiu Comarcal de Pla de l'Estany. Gràcies a les aportacions de tots ells, hem pogut recuperar moltes imatges dels principals protagonistes dels fets narrats en aquest llibre.

1. L'ESCLAT DE LA REVOLUCIÓ

La revolta militar del juliol de 1936 contra el govern de la República va fracassar a Catalunya. La guarnició militar de Barcelona va ser derrotada per les forces d'ordre públic de la Generalitat, la guàrdia civil i una munió de voluntaris, bàsicament membres de la CNT-FAI i de partits d'esquerra, que es van oposar decididament a la rebel·lió. Els militants obrers van lluitar inicialment amb un armament precari, perquè el president Lluís Companys no els va voler repartir armes, però la derrota dels militars i l'assalt a les casernes els va permetre apropiar-se de moltes armes. La rebel·lió militar que es va preparar, entre altres finalitats, per eliminar de soca-rel el perill d'una revolució va produir l'efecte contrari: el fracàs de la rebel·lió va provocar el desencadenament de la revolució.

El Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya

Aprofitant el buit de poder que es va produir i el desconcert de les autoritats republicanes, els elements revolucionaris més expeditius van ocupar el poder a Barcelona i, amb el suport dels milicians armats, van imposar la seva llei i van iniciar la repressió dels elements sospitosos de donar suport als revoltats, amb escorcolls, detencions i, ben aviat, assassinats. La reacció defensiva es transformà ràpidament en moviment revolucionari i la Generalitat va quedar desbordada pel moviment popular.

Per mirar de recuperar el control de la situació, el president Lluís Companys va convocar, el dia 20 de juliol, els principals dirigents anarcosindicalistes, així com també els de la resta de partits i sindicats antifeixistes i els va proposar la creació d'un nou organisme que, sota el control de la Generalitat, dirigís la lluita contra els militars rebels. Els homes de la CNT-FAI van acceptar, sempre que aquest organisme assumís tot el poder, és a dir, sense estar sotmesos a l'autoritat de la Generalitat. El president Companys va intentar buscar el suport de les altres forces polítiques per frenar els anarquistes, però aquests es van mantenir intransigents i van imposar la seva opció: la constitució, el 21 de juliol, del Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya. El van integrar quinze persones: tres representants de la CNT, dos de la FAI, tres de la UGT, un de la Unió Socialista de Catalunya, un del POUM, tres de l'Esquerra Republicana, un d'Acció Catalana Republicana i un de la Unió de Rabassaires. Tot i que, estrictament, els anarquistes hi eren minoritaris (cinc representants), a la pràctica foren ells qui determinaren l'actuació del Comitè. Les prioritats de l'actuació del Comitè van ser fonamentalment dues: controlar la situació a l'interior de Catalunya i organitzar les columnes de milícies antifeixistes, que van anar al front. A la pràctica, el Comitè Central de Milícies Antifeixistes va assumir tot el poder a Catalunya, desbordant el govern de la Generalitat.

Com veurem més endavant, una de les primeres decisions del govern de la República per

fer front a la rebel·lió militar va ser llicenciar els soldats. Aquesta decisió, molt discutible, va provocar que, a la zona republicana, l'exèrcit deixés d'existir. Per tant, l'esforç bèl·lic recaigué inicialment en les milícies de partits i sindicats. Les forces d'ordre públic van iniciar un procés de descomposició i les seves funcions van ser exercides per patrulles de milicians armats. Els tribunals de justícia van ser anul·lats i substituïts per tribunals populars. La premsa de dretes fou confiscada, l'Església fou perseguida, el culte fou prohibit. Els assassinats de capellans, religiosos i persones de dretes es van multiplicar.

En cap moment, però, la Generalitat va renunciar a recuperar el control i, finalment, els anarquistes van acceptar d'entrar a formar part del nou govern de la Generalitat, que es va constituir el 26 de setembre de 1936, presidit per Josep Tarradellas, amb representants d'Esquerra Republicana, PSUC-UGT, Unió de Rabassaires, CNT, POUM i Acció Catalana Republicana. El mateix dia, per tant, es va dissoldre el Comitè Central de Milícies Antifeixistes. Sembla que van ser determinants les pressions del govern de la República, que tenia l'aixeta del proveïment d'armament. Així és com ho explica un dels dirigents del Comitè, Abad de Santillán (1975: 206): *«se nos decía y repetía sin cesar, que mientras persistiéramos en mantenerlo [el Comitè Central de Milícies] es decir, mientras persistiéramos en afianzar el poder popular, no llegarían armas a Cataluña ni se nos facilitarían divisas para adquirirlas en el extranjero, ni se nos proporcionarían materias primas para la industria. Y como perder la guerra equivalía a perderlo todo, [...] dejamos el Comité de Milicias para incorporarnos al Gobierno de la Generalidad en la Consejería de Defensa y en otros departamentos vitales del gobierno autónomo.»*

Comitès arreu de Catalunya

La derrota de la rebel·lió a Barcelona comportà el fracàs dels intents de rebel·lió a la resta de Catalunya. A Girona, per exemple, les tropes de la guarnició van sortir al carrer el dia 19 de juliol de 1936, però quan es va conèixer la derrota de la rebel·lió a Barcelona es van retirar i molts soldats van desertar. A Figueres, els militars capitularen i es comprometeren a acatar les ordres del govern de la República. I arreu de Catalunya, el moviment revolucionari es va estendre com una taca d'oli. En pocs dies, pràcticament tots els pobles de Catalunya tenien el seu comitè. Els Ajuntaments van quedar totalment superats per les circumstàncies i el poder va anar a parar a mans d'aquests comitès locals, que adoptaren noms diversos: Comitè de Milícies, Comitè Antifeixista, Comitè Revolucionari, Comitè de Guerra... Eren uns comitès de composició força heterogènia, d'acord amb la correlació de forces polítiques de cada localitat.

Com era de preveure, aquesta proliferació de comitès locals havia, forçosament, d'originar conflictes i tensions entre ells. A vegades, els passis de circulació emesos per un comitè no eren acceptats per altres comitès, o es produïen interferències en el radi d'influència d'alguns comitès. Va haver-hi comitès que van exercir el seu poder més enllà del seu territori,

com els de Salt o Orriols. El cas d'Orriols, estudiat per Josep Maymí (2001), és especialment significatiu, no sols perquè la seva actuació sanguinària va provocar nombroses víctimes i va deixar una trista fama de terror, sinó perquè va influir directament en diverses poblacions de la comarca del Pla de l'Estany, especialment en el municipi de Vilademuls.

Si a Barcelona s'havia produït, en els primers mesos de guerra, una situació de dualitat de poders entre el govern de la Generalitat i el Comitè Central de Milícies Antifeixistes, arreu de Catalunya es va produir no una dualitat, sinó una multiplicitat de poders, resultat de la fallida de l'Estat i de la manca de centralització efectiva del poder revolucionari. Hi havia, en primer lloc, el govern de la Generalitat que, tot i les dificultats, es resistia a desaparèixer. En segon lloc, el Comitè Central de Milícies Antifeixistes, amo del carrer i nascut amb vocació de ser un autèntic contrapoder. I en tercer lloc, els comitès locals de cada municipi. Tal com diu Oriol Nel·lo (1986: 119-134), es va produir «un esmicolament extraordinari del poder sobre el territori».

El Comitè Central de Milícies Antifeixistes intentà fer una funció de control i coordinació d'aquests comitès locals, impulsant uns Comitès Comarcals de Milícies Antifeixistes, que haurien de coordinar els comitès locals de cada comarca i assumir funcions d'ordre públic i d'organització de milícies. Per crear aquests Comitès Comarcals es va partir del projecte de divisió territorial que havia impulsat Pau Vila. És interessant remarcar que va ser la primera vegada que es va aplicar a la pràctica aquesta divisió territorial. Amb la missió de coordinar aquests Comitès Comarcals es va constituir la Comissió de Milícies Comarcals, dirigida per Joan Pons (ERC) i Josep Miret (PSUC).

Pel que fa a les comarques gironines, el 3 de setembre de 1936 es va celebrar a Girona una Assemblea dels Comitès Antifeixistes de Girona i Comarques, amb assistència de 420 delegats. Els comitès de Puigcerdà, Girona, Figueres i Olot van ser els que van portar la veu cantant. L'Assemblea va acordar una estructura de relacions: cada comitè local mantindria contactes amb el seu Comitè Comarcal i aquest amb el de Girona, que, al seu torn, estaria en relació amb el Comitè Central. Es van determinar també diverses funcions d'ordre públic, vigilància de costes i carreteres, control de la producció i avituallament dels hospitals i del front (*L'Autonomista*, 9 de setembre de 1936).

Tot i la intensa activitat duta a terme per la Comissió de Milícies Comarcals, no sembla que la coordinació fos gaire efectiva. Les diverses expedicions que organitzà per veure si les directrius eren seguides van tenir, però, la virtut de generar uns informes que ens permeten tenir dades molt valuoses sobre la composició dels comitès locals. En tornarem a parlar quan tractem del Comitè de Banyoles.

Per mirar de reorientar la situació i no perdre pes en el món local, la Generalitat va intentar revitalitzar els ajuntaments, amb l'esperança que contrarestessin el poder dels comitès. Rafael Tasis ho explica ben clarament: «Immediatament després d'haver esclatat la rebel-

lió feixista, el Govern de la Generalitat cregué que una de les missions que li corresponien era la de mantenir i enrobustir la vida municipal, com a element primordial en la unitat d'acció i comandament que calia assolir per guanyar la guerra civil» (Tasis 1937: 17). Un primer pas va ser decretar, el 22 de juliol de 1936, la destitució, en tots els ajuntaments de Catalunya, dels regidors considerats dretans, és a dir, tots aquells que no pertanyien al Front d'Esquerra, i la seva substitució per membres de les candidatures d'esquerreres en les eleccions del febrer de 1936. La mesura afectà els regidors de la Lliga Catalana, Unió Democràtica de Catalunya, Acció Popular Catalana, monàrquics i tradicionalistes. Va ser una mesura de molt poca incidència pràctica, primer perquè el poder dels ajuntaments ja era més nominal que altra cosa i després perquè en moltes localitats ja s'havia procedit a la destitució de tots els elements sospitosos de simpaties amb els militars rebels. La mesura recorda clarament, però a la inversa, l'actuació del govern de la República l'any 1934, destituïnt tots els regidors d'esquerra arran dels fets del 6 d'octubre.

La dissolució ja esmentada, el 26 de setembre de 1936, del Comitè Central de Milícies Antifeixistes va anar seguida de la dels comitès locals. La Generalitat va promulgar un decret, el 9 d'octubre de 1936, en el qual ordenava la dissolució de tots els comitès locals i la constitució de nous ajuntaments. Aquest és el text del decret:

«Organitzant d'acord amb les necessitats del moment la vida municipal de Catalunya, s'imposa la dissolució dels Comitès Locals que, amb diferents noms, es constituïren arran del moviment subversiu a què està fent front el país. Per tant, d'acord amb el Consell Executiu,

«Decreto:

«Primer. Queden dissolts a tot Catalunya els Comitès Locals, qualsevol que sigui el nom o denominació que ostentin, així com tots aquells altres organismes locals que haguesin anat sorgint arran del moviment subversiu amb finalitats culturals, econòmiques i de qualsevol altra mena.

«Segon. La resistència a dissoldre's serà considerada com a acte facciós i els seus autors lliurats als Tribunals de Justícia Popular.» (Brusco 2003: 51-52).

Evidentment, la dissolució dels comitès locals, atesa la gran varietat de situacions, no va ser immediata, sinó que va donar lloc a un procés més o menys laboriós, segons els casos. En general, però, els comitès van desaparèixer amb força rapidesa i van ser substituïts per uns nous ajuntaments, tal com explicarem més endavant. Abans, però, farem un cop d'ull al comitè local de Banyoles i als de la resta de localitats de la comarca.

El comitè local de Banyoles

A Banyoles passà el mateix que arreu, i el 21 de juliol de 1936 es va constituir el comitè de guerra, en una reunió que es va celebrar a l'Ajuntament. L'Ajuntament, presidit per Jacint

Masgrau, es va resistir a desaparèixer i, durant unes setmanes, va coexistir amb el comitè, alguns membres del qual eren regidors. Així, el 26 de juliol de 1936, l'Ajuntament va donar compliment al decret de la Generalitat ja esmentat i va destituir formalment els regidors de dreta (dos monàrquics, Miquel Boix i Vilardell i Tomàs Serra i Port, dos de la Lliga Catalana, Joan Prat i Brugada i Joan Tarradas i Privat, i un d'Unió Democràtica de Catalunya, Isidre Palmada i Llorà) i els va substituir pels suplents de la llista d'esquerres del gener de 1934: Lluís Noguer i Bartrina, Josep Duran i Terradas i Pere Rovira i Compte. Es va decidir també que l'Ajuntament es constituís en Comissió de Govern integrada per l'alcalde Jacint Masgrau i els regidors Josep Carles, Lluís Oliva, Joaquim Juanola i Joaquim Cufí. Van ser, però, unes decisions purament formals, perquè el poder ja el tenia el comitè. Tenim notícia d'una reunió de l'Ajuntament el 22 d'agost del 1936, en la qual l'alcalde Masgrau encara va intentar controlar la situació.¹ No ho va aconseguir, però, i l'Ajuntament va deixar de funcionar.

El president del comitè fou Lluís Oliva i Buch. No es van fer actes dels acords i, per tant, és difícil saber-ne amb certesa els components. Segons un periodista, Constantino Gaibar, que va visitar Banyoles en aquells dies, el comitè aleshores estava compost per Isidre Bramon i Franch, Josep Cabanas i Garcia, Josep Carles i Masó, Manuel Carles i Masó, Josep Coll i Coromines, Sebastià Coll i Coromines, Joaquim Cufí i Barceló, Sebastià Cufí i Barceló, Joaquim Juanola i Casals, Andreu Masó i Vila (*Met Surno*), Vicenç Orts i Escarihuela, Jacint Salvatella i Prujà i Miquel Verdaguer i Bramon. Sabem, però, que en els primers dies també en formaven part Miquel Boixó i Geli i Ventura Pau i Soler, que ja devien ser al front quan Gaibar visità Banyoles.

El viatge de Constantino Gaibar

Potser pagui la pena d'explicar breument les circumstàncies d'aquest viatge, perquè ens donen una visió de primera mà d'aquells moments. Constantino Gaibar era un periodista d'Alcanyís, on hi havia les columnes Francesc Macià i Lluís Companys. La comissaria de premsa d'aquestes columnes el va enviar a Catalunya perquè expliqués als seus conciutadans la situació catalana. El periòdic *Última Hora*, de Barcelona, va publicar tres articles sobre aquest viatge, que van aparèixer els dies 13, 15 i 20 d'octubre de 1936. Gaibar va viatjar acompanyat de dos banyolins enviats pel comitè de Banyoles, Vicenç Marcó i Benet Casadevall, que el van dur en cotxe. Van passar per Falset, Reus, Tarragona, Barcelona i Girona. Quan van arribar a Palol de Revardit, van veure ballar sardanes, perquè era Festa Major. La cobla estava dirigida per Josep Saderra. A Banyoles va assistir a una vetllada teatral a favor de les Milícies Antifeixistes, al Teatre Mercantil (Can Xampinya), amb la representació de *Els savis de Vilatrista*. Després va visitar el monestir, on el comitè tenia allotjats els nens de Pina de Ebro. Com que era diumenge, els nens, que eren 53, van anar a banyar-se a l'estany, en dos autocars. A la tarda va visitar els locals de Sol i xent (que eren de Casa Nostra i havien estat confiscats), on treballaven nombroses voluntàries fent roba per al front. El viatge va acabar amb una visita a Figueres.

¹ Llibre esborrany d'actes de l'Ajuntament, conservat a l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.

Lluís Oliva i Buch en una jornada de pesca en el seu exili de Cazères, prop de Toulouse.

(Procedència: col·lecció familiar.)

Coneixem les dades bàsiques dels membres del comitè banyolí. El president, Lluís Oliva, treballava a les Saques i era un dels dirigents de la Unió Socialista de Catalunya a Banyoles. El gener de 1934 va ser elegit regidor en les llistes de la FASO (Federació Agrària Social Obrera, coalició electoral que agrupava la Unió Socialista de Catalunya, Acció Social Agrària i el Sindicat de Treballadors de tots els Rams). Va formar part del comitè de les Saques. La seva filiació política és difícil de determinar, però sembla que havent estat de la USC deuria derivar cap al PSUC, tot i que la seva vinculació amb el Sindicat Local de Treballadors potser el relacioni amb la CNT.

Andreu Masó i Vila, dit Met Surno (el segon a la dreta) en el seu exili de Prades.

(Procedència: Marina Carles.)

Pel que fa a la resta dels components del comitè, el grup més nombrós estava format per dirigents del Sindicat Agrícola, tots ells pagesos: Josep Carles, els germans Josep i Sebastià Coll, Andreu Masó i Jacint Salvatella. Josep Carles va ser un dels líders més destacats de les esquerres banyolines i membre molt actiu de l'Ateneu. Vinculat a la Unió de Rabassaires, va ser regidor de l'Ajuntament els anys 1934 i 1936 i ho va tornar a ser l'agost de 1937. Altres membres molt destacats del comitè van ser Josep Coll, de can Nenet de Mata, i Andreu Masó (*Met Surno*). Cal incloure en aquest grup Miquel Verdaguer, que era polletaire, i, segurament, Manuel Carles, tot i que no hem aconseguit determinar amb certesa la seva afiliació política.

Un segon grup era integrat pels principals dirigents del PSUC banyolí: Joaquim Juanola, Vicenç Orts, Miquel Boixó i Ventura Pau. Joaquim Juanola era natural d'Esponellà i es dedicava al comerç. Va ser regidor el 1934 i ho va tornar a ser els anys 1937 i 1938. Vicenç Orts era valencià i matalasser d'ofici. Miquel Boixó, pastisser d'ofici, va ser un dels organitzadors inicials del comitè, però aviat va anar voluntari al front, on arribà a ser comissari polític. Estava casat amb Francisqueta Sarquella, un altre element molt actiu en el moviment revolucionari banyolí. Ventura Pau, nascut a Besalú, era membre d'una família conservadora i dretana. Es dedicava al comerç i va participar també en l'organització del comitè, però aviat va anar al front. Ingressà a l'Acadèmia de Guerra i arribà a ser capità.

Miquel Boixó i Geli.

Un tercer grup era integrat per militants de la CNT: Isidre Bramon, Josep Cabanas i els germans Cufí. D'Isidre Bramon, que era de Miàrigues, en parlarem més endavant. Josep Cabanas va formar part del primer Ajuntament revolucionari, que va abandonar el desembre de 1936 per anar voluntari al front, on va morir a la batalla de Terol. Sebastià Cufí, que era paleta d'ofici, va formar part també del primer Ajuntament revolucionari, que va abandonar el desembre de 1936, juntament amb Josep Cabanas, per anar voluntari al front. El seu germà Joaquim, que també era paleta, va ser regidor el 1934.

Es formà també un Grup de Vigilància i Seguretat, integrat per milicians armats a les ordres del comitè. Estava integrat per Joaquim Font i Marcó, Joaquim Aradas i Masó, Benet Casadevall i Dausà, Pere Vila i Bramon, Pere Boada i Roura, Francesc Buenaventura i Soler, Sebastià Busquets i Malagelada, Joan Estanyol i Roura, Enric Comas i Joan Burgas. Hi va haver també més persones que, amb més o menys intensitat, van ser milicians a les ordres del comitè. Esmentem, entre d'altres, Àngels Brunyol i Vila (muller de Sebastià Cufí), Ventura Burrissier i Vila (*Taiant*), Isidre Pigem i Pérez, Miquel Ros i Vinardell (*Queimatxo*, de Camós), Josep Soler i Pagès (de can Pepito de Fontcoberta), Joan Tarrats i Matlleu i Francesc Xabé i Dilmé. En els consells de guerra celebrats el 1939, diversos banyolins van ser acusats

Vicenç Orts i Escarihuela, amb la seva família.
(Procedència: col·lecció familiar.)

Ventura Pau i Soler, en una foto dels voltants de 1970, a Can Bernat, a Banyoles.

d'haver estat milicians, però són acusacions poc fiables, fetes en el clima de delacions i revenges que va dominar els primers anys de la postguerra. En total, entre membres del comitè i milicians a les seves ordres, podem calcular unes vuitanta persones. Pel que fa als seus oficis, la majoria eren pagesos i en segon lloc, paletes. Hi havia també xofers, perquè en aquells anys no era habitual saber conduir, i algú havia de dur els cotxes requisats pel comitè. Segons els informes dels delegats de la Comissió de Milícies Comarcals del Comitè Central de Milícies Antifeixistes, l'armament d'aquests milicians era més aviat precari: 12 mosquetons, «una infinitat d'armes de caça» i 7 pistoles (Pozo 2002).

El comitè col·locà llocs de control a les vies d'entrada a la població: a la carretera de Girona (carrer de Mata), a la carretera a Olot per Besalú (a l'alçada de l'escorxador), a la carretera de Fontcoberta (a cal Noi-noi) i a la carretera a Olot per Mieres i Santa Pau (a la Barraca). A més, el comitè va organitzar la vigilància pels carrers de la ciutat, va ordenar registres a domicilis de persones de dretes, va detenir capellans i persones de dretes, alguns dels quals van ser assassinats o empresonats, va tenir cura de la vigilància de les persones

Milicians banyolins en el punt de control situat a la carretera de l'Estany.

(Procedència: Fons documental Antoni M. Rigau.)

detingudes, va imposar de manera arbitrària contribucions de guerra a persones considerades de dretes o desafectes, requisà cotxes, aparells de ràdio i prismàtics, organitzà la recollida i destrucció d'imatges i símbols religiosos, etc. Més endavant ho explicarem més detalladament.

Pel que fa a la vida municipal, va destituir els funcionaris municipals que va considerar de dretes: el secretari Lluís Masgrau, l'interventor Rossend Palmada, l'oficial primer Maurici Garcia i Duran i l'agutzil Antoni Gibert.

En virtut de l'autoritat que havia assumit, el comitè va fer passis de circulació autoritzant viatges i trasllats. En aquests passis s'indicava, a més del nom de la persona autoritzada, el lloc de destinació, el motiu del viatge i fins i tot el mitjà de transport utilitzat. La majoria van ser per anar a Girona o pobles de la rodalia per motius familiars, de negoci o de salut o per tornar a casa. Va emetre també uns vals per, d'alguna manera, justificar els serveis que exigia. En els que s'han conservat, que van del 20 al 27 d'agost, es pot veure la diversitat de serveis exigits: segells, paper, queviures diversos (cansalada, formatge, llonganissa, mantega, macarrons, anís, oli, carn, ous, pa, pots de pebrot, xocolata), licors (un litre «d'anís bo»), roba (samarra), fundes de cuir per a pistoles, pintura, carbó, petroli, productes de neteja (lleixiu, raspalls, escombres) objectes diversos (xinxetes, bombetes per a piles elèctriques), reparacions diverses (una bicicleta, una escopeta, un cotxe), viatges i transports, menjar

Milicians banyolins, armats amb escopetes de caça, en una foto defectuosa.
(Procedència: Fons documental Antoni M. Rigau.)

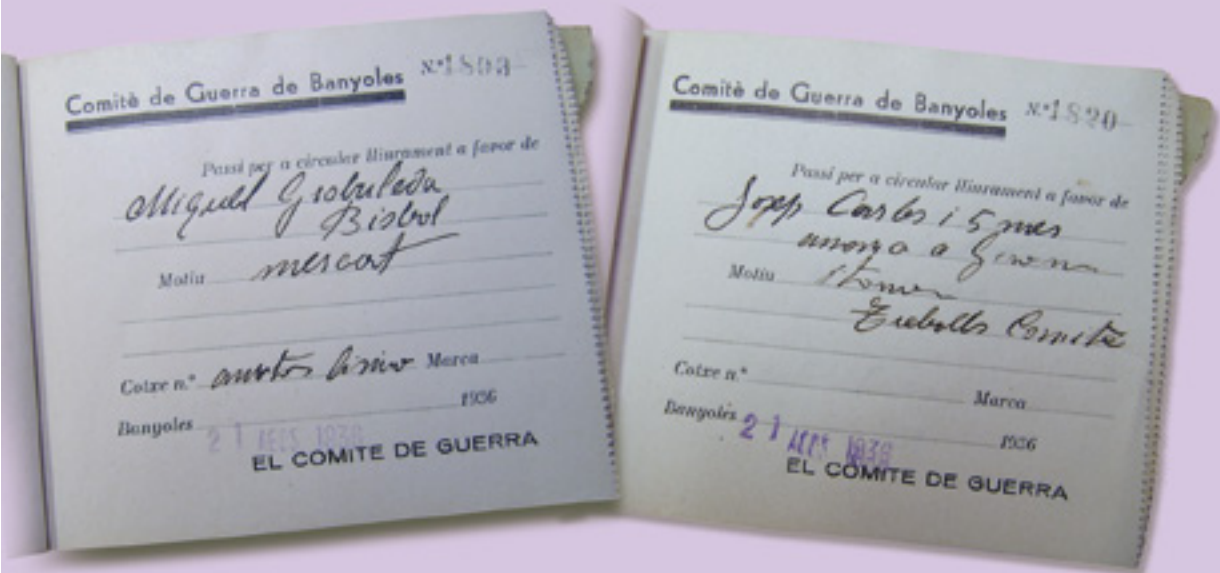
o allotjament («donar menjar a la persona present»). Els interessats havien de prestar el servei o aportar el material demanat i a canvi rebien aquest val.

Segons informacions aparegudes a *Solidaridad Obrera* (18 d'octubre de 1936) i els informes dels delegats de la Comissió de Milícies Comarcals del Comitè Central, el comitè de Banyoles va confiscar les propietats agràries i urbanes de les persones considerades desafectes i que, en molts casos, havien fugit; va controlar també alguns dels comitès obrers que es van formar a diverses indústries (farineres, fàbrica de xocolata, energia elèctrica). D'altra banda, el comitè va impulsar l'anada de voluntaris al front: dos dels seus membres, Miquel Boixó i Ventura Pau, van donar exemple i van encapçalar el grup de voluntaris banyolins. A més, el comitè va organitzar l'acollida i assistència dels primers refugiats que arribaren a Banyoles i va tenir cura del proveïment de la ciutat.

El fet és que el comitè féu i desféu durant els mesos de juliol, agost, setembre i octubre de 1936, mesos en què va ser la màxima autoritat a Banyoles.

Pràcticament tots els membres del comitè es van exiliar, acabada la guerra. Només dos van caure en poder de les autoritats franquistes i van ser afusellats: Isidre Bramon i Sebastià Cufí. Un altre, Josep Cabanas, va morir al front, com ja hem dit. Pel que fa als milicians al servei del comitè, alguns van morir al front, com Joaquim Font, altres es van exiliar (com Joaquim Aradas, Ventura Burrisser, Benet Casadevall, Miquel Ros, Josep Soler i Francesc

Passis de circulació emesos del comitè de Banyoles. Fins i tot els mateixos membres del comitè en necessitaven. (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.)

Vals emesos del comitè de Banyoles, a canvi de queviures (macarrons), reparacions mecàniques i menjar. (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.)

Xabé), dos foren afusellats (Isidre Pigem i Joan Tarrats) i molts més foren condemnats a penes de 30, 20, 15 i 12 anys (Galofré 2005).

Els comitès dels pobles de la comarca

Seguint la tònica general, arreu de la comarca es multiplicaren els comitès, però la documentació que van generar és molt escassa i, per tant, poca cosa en sabem de la composició i actuació.

Camós

El comitè de Camós va coexistir amb l'Ajuntament, com veurem més endavant. Va estar integrat per Josep Pinatella i Garriga (ERC), Narcís Ramió i Vilanova (ERC), Miquel Ros i Vinardell (POUM/CNT), Francesc Rovira i Serra (CNT), Narcís Soler i Pujol (ERC) i Tomàs Soler i Quintana (ERC). El seu dirigent més destacat va ser Miquel Ros, dit *en Queimatxo*, que va actuar també en el comitè de Banyoles. El 1937 va ser regidor de l'Ajuntament. Ell i Francesc Rovira van ser considerats per les autoritats franquistes els principals responsables de les actuacions revolucionàries del comitè. En canvi, Tomàs Soler i Quintana, que va ser també posteriorment regidor i alcalde, va tenir una actuació més moderada; era el president del Sindicat Agrícola, al qual també pertanyia Narcís Ramió i Vilanova.

Miquel Ros i Vilardell (el primer a la dreta), en *Queimatxo*, l'element més destacat del comitè de Camós i actiu també a Banyoles. La nena que apareix amb vestit fosc és la seva filla Maria. (Procedència: Maria Ros i Bosch.)

El comitè de Camós va ser un comitè influït pel de Banyoles. Entre les seves actuacions podem esmentar la confiscació de les esglésies i rectories de Sant Vicenç i Santa Maria, així com algunes vessanes de terra pertanyents a aquestes parròquies. Abans de dissoldre's, el 10 de setembre de 1936, va lliurar a la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de les Comarques Gironines, «per a formar part dels Arxius Històrics del Poble», diversos elements provinents dels saqueigs de les esglésies del municipi: lligalls amb pergamins i altres documents històrics, i una planxa de fusta amb gravats de zinc. Part dels diners recaptats pel comitè van servir a l'Ajuntament per fer front a les despeses generades per la manutenció dels refugiats, el mes de juny de 1937 (1.680 pessetes).

Cornellà del Terri

A Cornellà del Terri, el 30 de juliol de 1936, el comitè, integrat per Jaume Pey i Serramitjana, Joan Llaó i Mayolas, Vicenç Vila i Rubirola, Isidre Colomé i Fabregó, Pere Marturià i Serra i Antoni Buxeda i Nierga, va ocupar l'Ajuntament, els seus integrants es van automenar regidors i van proclamar alcalde a Jaume Pey. El primer d'agost, aquest Ajuntament va destituir el secretari Benigne Feliu (que dies més tard seria assassinat) i a l'agutzil Jaume Comas i Nadal, per considerar-los desafectes al règim republicà. Altres membres del comitè van ser Jaume Fusté i Jou, Joan Jou i Vicens, Gaspar Planadevall i Pi i Josep Vila i Rubirola.

El president del comitè i alcalde d'aquest Ajuntament provisional va ser Jaume Pey, del PSUC. Natural de Banyoles, era veí de Corts, on treballava de masover a can Pagès. Al front del comitè, va destacar pel seu paper conciliador davant l'actuació de grups d'incontrolats. Vegem, per exemple, el que va escriure Carme Vinyoles: «Pey frenà tots els *passeïgs* que li proposaren; al flequer Jaume Corominas perquè un veí es volia estalviar de tornar-li dues saques de farina; a Joaquim Brunsó, de Corts, que es dedicava a llogar matxos i algú volia quedar-se amb el que li havia deixat, i a Josep Coll i Comas, exalcalde amenaçat a qui Pey aconsellà de no obrir la porta a ningú i demanà als seus veïns que avisessin al Comitè si alguna cosa estranya passava a la casa.» (Vinyoles 1986).

Quan es va dissoldre, el comitè de Cornellà tenia dipositada a l'oficina de la Caixa de Pensions a Girona la suma de 35.603 pessetes, que l'Ajuntament va recuperar a finals de 1937.

Després d'estar al front del comitè, Jaume Pey va ser regidor el 28 de març de 1937. Acabada la guerra, va ser sotmès a un consell de guerra. Precisament en l'informe de l'Ajuntament que figura en els autos del consell de guerra, datat el 25 de març de 1939, Josep Coll, que tornava a ser alcalde de Cornellà, diu: «*El que subscribe se complace en hacer constar que, habiéndose presentado en esta población Comités extraños que exigían a mi persona para sacarme de la población, no sólo consiguió librarme de las manos asesinas, sino que me facilitó hospedaje en casa de unos parientes suyos para ocultarme de la persecución*». Tenint en compte el clima de l'època, un testimoni com el de Josep Coll va ser absolutament insòlit que honora, no sols a Jaume Pey sinó també al mateix Coll. De totes maneres, malgrat aquest testimoni favorable, Jaume Pey va ser condemnat a mort i

Jaume Pey i Serramitjana,
president del comitè de
Cornellà del Terri, que l'any
1939 va ser afusellat per les
autoritats franquistes.

afusellat el 12 de maig de 1939. Altres membres del comitè, com Jaume Fusté i Jou, Gaspar Planadevall i Pi i Josep Vila i Rubirola, es van exiliar. Per la seva banda, Joan Jou i Vicens va ser empresonat.

Crespià

El comitè de Crespià va coexistir amb l'Ajuntament. Va estar presidit per Lluís Teixidó i Darnés. Alguns dels seus membres, com Víctor Borgoñon i Gil, Lluís Ferrés i Prada, Agustí Rius i Arqué i Agustí Ros i Terrades, formaren part, el mes d'octubre de 1936, del nou Ajuntament.

Una de les seves actuacions va ser l'ocupació d'alguns edificis, com dues cases propietat de Miquel Ordís i Pagès, que havia fugit, una de les quals es va destinar a escoles. El Sindicat d'Oficis Varis de la UGT va ocupar la rectoria i el Sindicat Agrícola es va fer càrrec de l'església parroquial.

Segons explica Jaume Busquets (1992: 60-61), es varen formar llistes negres amb noms de veïns de significació dretana, però «no varen haver-hi morts, ni de sacerdots i de laics, excepte un foraster que el Comitè de Tortellà se'n va endur i que van afusellar a la carretera».

Acabada la guerra, Lluís Teixidó i Víctor Borgoñon es van exiliar, mentre que Lluís Ferrés, Agustí Rius i Agustí Ros foren empresonats.

Espenellà

El comitè d'Espenellà va estar integrat per Miquel Almar i Palomé, Josep Pascual i Casamort, Josep Capellera i Cabretosa, Joaquim Campmol i Palomeras i Francesc Cabanyes i Sala. Així consta en un document manuscrit conservat a l'Arxiu Municipal d'Espenellà, i que, tot i que no hi ha data, va ser elaborat amb tota seguretat els primers mesos de la postguerra. També hi van estar relacionats Tomàs Alvar i Albert Torrent i Busquets. Tot i que el PSUC no es va constituir formalment a Espenellà fins l'1 d'octubre de 1936, tres dels membres del comitè formaran part del comitè local del PSUC (Miquel Almar, Josep Pascual i Josep Capellera). Joaquim Campmol serà regidor del POUM i Francesc Cabanyes, de la CNT.

Segons records de Concepció Anglada i Llovera, el comitè d'Espenellà «fou molt més humanitari que d'altres. No es va fer matar ningú, com tampoc després de la guerra, àdhuc varen protegir el senyor rector d'Espenellà, que amagaren en una casa que només sabien l'alcalde i el president del comitè».² El comitè d'Espenellà va ocupar la rectoria, mentre

² Agraïm a Llorenç Anglada i Borrell que ens hagi proporcionat una còpia de les *Notes històriques de la família Anglada de Vilert*, de Concepció Anglada i Llovera. Un fragment d'aquestes notes ha estat reproduït per Josep Clavaguera (1997: 159-160).

l'església parroquial va ser ocupada pel Sindicat Agrícola (més tard va servir de presó). Va fer tallar fusta a algun bosc.

Pel que fa a Vilert, i segons les notes de Concepció Anglada, el 29 de juliol de 1936 uns milicians de Banyoles van saquejar l'església i poques setmanes després van tornar i van treure fora tots els elements del culte i els van cremar. Van llençar també moltes coses al riu. No tot es va perdre, però: «Mossèn Pere Casellas, rector de la parròquia, els primers dies havia portat dos o tres sacs plens de llibres, roba i objectes sagrats en un amagatall sota ca n'Abella. Va ser l'únic que es va salvar». Va haver-hi també ocupacions de cases particulars per part de la CNT i del PSUC.

Miquel Almar i Palomé,
president del comitè
d'Esponellà. (Procedència:
Teresa Almar i Palomé.)

El comitè no va acceptar de bon grat la dissolució dictada per la Generalitat i es va resistir a lliurar a l'Ajuntament, el mes d'octubre de 1936, una casa que havien ocupat a Vilert, un cotxe i un camió. El 24 d'octubre de 1936, l'alcalde Almar es va queixar al comissari de la Generalitat: «No fan altra cosa que posar obstacles a la bona marxa de l'Ajuntament».³

Acabada la guerra, Miquel Almar es va exiliar, però Francesc Cabanyes, Joaquim Campmol, Josep Capellera i Josep Pascual van ser empresonats.

Fontcoberta

El comitè de Fontcoberta va estar integrat per masovers i petits propietaris que van mantenir uns plantejaments moderats (Colomer 2008: 60). Entre els seus membres trobem Josep Brunsó i Graboleda, Pere Grau i Matamala, Eliseu Noguer i Comas, Antoni Padrés i Planella, Joan Ruiz i Matamala i Modest Tarrés i Casademont. Entre altres actuacions, va ocupar les rectories de Fontcoberta i Vilavenut per instal·lar-hi les escoles i va exigir a l'Ajuntament que destituís el dipositari municipal i cobrador d'arbitris, Josep Colom i Vila, les funcions del qual foren exercides pel regidor Jaume Ros i Comas, com a dipositari, i Jaume Noguer i Tarradas, com a cobrador d'arbitris. Eliseu Noguer va morir al front, on havia anat com a voluntari, i tots els altres membres que hem esmentat, acabada la guerra, van ser empresonats.

Palol de Revardit

A Palol de Revardit es va constituir un comitè, presidit per Josep Ribas i Font, i integrat per diverses persones, entre les quals podem esmentar Miquel Caritg i Frigola, Joan Pijoan

³ Arxiu Històric de Girona, Fons de la Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona, Ajuntaments, Esponellà (D 4186/10).

i Tallada i Joan Verdaguer i Roura. Aquest comitè va ocupar la rectoria de Palol, on es va instal·lar la seu de l'Ajuntament, i la rectoria de la Mota, on posteriorment es van instal·lar les escoles, mentre que l'església de Riudellots de la Creu va ser ocupada pel Sindicat Agrícola. Per combatre l'atur, el comitè va confiscar diversos boscos del municipi i va tallar-hi fusta per fer carbó. Va imposar també contribucions de guerra a persones de dretha, de manera que, quan es va dissoldre, disposava de 17.966,90 pessetes, que van ser lliurades al nou Ajuntament. Acabada la guerra, Josep Ribas va ser afusellat, Joan Pijoan va ser empresonat i Joan Verdaguer es va exiliar.

Porqueres

A Porqueres van funcionar dos comitès, un a Porqueres i un altre a Mata. El de Porqueres

Isidre Bramon i Franch, un dels principals dirigents del comitè de Porqueres. L'any 1939 va ser afusellat per les autoritats franquistes.
(Procedència: col·lecció familiar.)

va estar força influenciat pel de Banyoles, i la CNT hi tingué un paper important. Entre les seves actuacions podem esmentar les confiscacions de les esglésies i rectories de Porqueres, Pujarnol, Miàrigues i Usall, així com altres edificis i terres de cultiu pertanyents a aquestes parròquies. Cal destacar el lideratge exercit per Isidre Bramon i Franch, que també va actuar al comitè de Banyoles. Isidre Bramon era nascut a cal Sastre de Miàrigues. Pagès d'ofici, va ser regidor de Porqueres; el desembre de 1937 va anar al front. És precisament Isidre Bramon qui, un cop dissolt el comitè, va lliurar al nou Ajuntament els diners que havien recaptat, unes 7.000 pessetes. Com ja hem dit, acabada la guerra, Isidre Bramon va ser afusellat per les autoritats franquistes.

Per la seva banda, el comitè de Mata va ocupar l'església i la rectoria del poble. Entre els seus components destaca Josep Costabella i Vilardell que és qui, quan el comitè es va dissoldre, va lliurar els diners que tenien (8.173,50 pessetes) al nou Ajuntament de Porqueres. Acabada la guerra, Josep Costabella va ser empresonat.

Els comitès de Porqueres i de Mata van coexistir amb l'Ajuntament que hi havia el juliol de 1936. L'alcalde d'aleshores, Martí Masó i Angelats, d'Acció Catalana Republicana, va continuar ocupant-se de la marxa administrativa de la corporació municipal.

Sant Andreu del Terri

El comitè de Sant Andreu del Terri va estar presidit per Josep Oliveras i Marquès, i integrat per Esteve Ayats i Torrent, Martí Felip i Ciurana, Jacint Marquès i Planas i Joan Puig i Mir. El comitè es va enfrontar amb l'alcalde, Josep Pujol i Vila, que no sols no va estar d'acord amb l'actuació del comitè, sinó que va veure com la seva autoritat no era reconeguda.

Com a resultat d'aquests enfrontaments, el 3 d'agost de 1936, Josep Pujol va dimitir com a alcalde i com a regidor. En aquesta mateixa sessió van cessar els dos regidors de dretes. Acceptada la dimissió de Josep Pujol, el comitè va nomenar tres nous regidors, Marcel·lí Galí, Pere Salló i Vila i Josep Mach i Gifra, per suplir les tres vacants. Incorporats els nous regidors, es va procedir a elegir un nou alcalde, Miquel Grau i Vila. L'Ajuntament va continuar existint formalment, sota el control del comitè, fins a la constitució d'un nou Ajuntament, el 23 d'octubre de 1936. Un dels membres del comitè, Joan Puig, va morir al front.

Sant Miquel de Campmajor

El comitè de Sant Miquel de Campmajor va quedar tan influït pel comitè del Torn, poble del municipi de Sant Ferriol, que de fet podem parlar d'un sol comitè. Estava presidit per Baldiri Soler i Vim, del Torn, i integrat, entre altres, per Josep Soler, de la Miana, i per Benet Ferrer i Vinyals, de Falgons. Segons comunicació de l'alcalde Corominas al comissari de la Generalitat, aquest comitè del Torn va controlar el poble, es va apoderar dels diners de la caixa municipal, va requisar les armes dels veïns i els autos de persones que havien fugit, va fer carbó als boscos i, el mes de gener de 1937, encara es negava a retre comptes a l'Ajuntament i a lliurar-li els diners.⁴

Acabada la guerra, Baldiri Soler es va exiliar, mentre que Benet Ferrer va ser afusellat.

Serinyà

El comitè va estar integrat, entre altres persones, per Joan Coronas i Garganta, Florenci Juanola i Font, Joaquim Orri i Portella, Enric Parella i Casals, Josep Port i Guinart, Pere Sala i Pujolar i Josep Ylla i Costa. Entre altres actuacions, el comitè va confiscar l'església parroquial, la capella de Sant Sebastià, al barri de Borriol, l'ermita de Sant Miquel Sesvinyes, la rectoria i una casa propietat de la parròquia. La UGT va ocupar una casa propietat de Ramon Brunet i Pujiula, mentre que la CNT en va ocupar una altra, propietat de Joan Pla i Frigola.

A Serinyà es va donar, amb molta més claredat que a la resta de pobles de la comarca, la coexistència de l'Ajuntament i del comitè. Quan va esclatar la revolució, l'Ajuntament estava presidit per l'alcalde Miquel Parella i Casals, i integrat pels regidors Miquel Juanola,

Benet Ferrer i Vinyals, de Falgons, un dels integrants del comitè de Sant Miquel de Campmajor, en una fotografia de quan feia el servei militar, cap al 1926. L'any 1939 va ser afusellat per les autoritats franquistes.

(Procedència: Àngel Vergés i Gifra.)

⁴ Arxiu Històric de Girona, Fons de la Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona, Ajuntaments, Sant Miquel de Campmajor (D 4199/6).

Llorenç Oliveras, Narcís Pons i Pere Surina i Pagès, d'ERC, i dos regidors de dretes, Josep Juanola i Almar i Jaume Sirera i Brusi, que van ser destituïts en el ple municipal del 2 d'agost de 1936, i substituïts per Esteve Bosch i Portella i Martí Parella i Sitjà, tots dos d'ERC. Es formà, doncs, un Ajuntament monocolor, que va continuar funcionant amb certa normalitat: es va plantejar la necessitat de construir una nova escola, va canviar el representant de l'Ajuntament a Girona, va participar en una subscripció a favor de les víctimes del feixisme, va aprovar el pagament de factures ordinàries, etc., fins que el 19 d'octubre de 1936 va donar pas a un nou Ajuntament, com veurem més endavant.

Acabada la guerra, Florenci Juanola, Joaquim Orri i Miquel Parella es van exiliar, Joan Coronas va ser afusellat i Josep Ylla va ser empresonat a Girona.

Vilademuls

A Vilademuls, hi hagué tres comitès: el de Galliners, que va ser el primer a formar-se, el de Sant Esteve de Guialbes, que es va formar el 15 d'agost,⁵ i el de Vilademuls, com a capital del municipi, que es va formar posteriorment, per la fusió dels dos anteriors. Tots tres van rebre la influència del comitè d'Orriols. Segons informes posteriors de l'Ajuntament franquista, el comitè de Galliners estava presidit per Pere Brugués i Angelats (Sindicat Agrícola), i integrat per Lluís Ametller i Reig, Josep Cargol i Caballé, els germans Alexandre i Conrad Recasens i Vidal i Narcís Reixach i Vila, tots de la CNT. Segons els mateixos informes d'època franquista, el comitè de Sant Esteve de Guialbes va estar presidit per Roc Batllori i Isern (Sindicat Agrícola), i integrat per Joan Boix i Padrosa (Sindicat Agrícola), Marià Busquets i Gimbernau, Joaquim Casademont i Casademont (Sindicat Agrícola), Narcís Fontanella i Caridad (CNT), Josep Freixas i Pons (CNT), Joan Isern i Brunsó (CNT) i Bonaventura Oliva i Vinyas (CNT).

Encara hi va haver un altre comitè, el de Vilafreser. En coneixem el nom d'alguns dels components: Joan Freixas i Pons (CNT), Joan Pellicer i Xargay, Miquel Pujol i Serra i els germans Josep i Melcior Serra i Sala (UGT). De fet, va ser un comitè una mica especial. Va durar poc i, segons un informe posterior de l'alcalde franquista Pau Hospital, del 14 de maig de 1939, va ser creat per propietaris del poble per evitar ser molestats per altres comitès. No va tenir cap actuació.

Inicialment, els comitès van coexistir amb l'Ajuntament, però el 4 de setembre de 1936 els membres del comitè de Galliners Conrad Recasens, Lluís Ametller, Josep Cargol i Pere Brugués, i els del comitè de Sant Esteve de Guialbes Roc Batllori i Joan Boix, van destituir formalment l'Ajuntament en aplicació dels acords de l'Assemblea dels Comitès Antifeixistes de Girona i Comarques celebrada el 3 de setembre de 1936, i es van fer càrrec de l'administració municipal. Val a dir que l'Ajuntament no hi va oposar cap resistència. De

⁵ Quan *L'Autonomista* informa, el 21 d'agost de 1936, de la creació del comitè de Sant Esteve de Guialbes, fa el comentari següent: «Ho considerem un error, puix que priva d'una unitat d'acció en aquests pobles on és tan precisa. El primer funcionà des del primer moment i porta una tasca realitzada altament eficient».

fet, no sols diversos membres del comitè varen formar part del nou Ajuntament que es va constituir el mes d'octubre, sinó que l'alcalde va ser Conrad Recasens.

El comitè de Galliners va recollir totes les escopetes de caça que tenia la gent del poble, i en les cases on hi havia masovers van posar el rètol: «Incautada pel comitè».

Acabada la guerra, vuit veïns de Sant Esteve de Guialbes van ser denunciats com a integrants del comitè i van ser sotmesos a un consell de guerra. Quatre d'ells van ser condemnats a mort i afusellats, l'11 de maig de 1939: Joan Boix, Narcís Fontanella, Josep Freixas i Bonaventura Oliva. Els altres quatre (Roc Batllori, Marià Busquets, Joaquim Casademont i Joan Isern) foren condemnats a diverses penes de presó. Dos d'ells, Joaquim Casademont i Joan Isern, van morir a la presó. També van ser afusellats els germans Josep i Melcior Serra i Sala, de Vilafreser. En canvi, els sis veïns de Galliners que hem esmentat com a membres del comitè es van exiliar. Un d'ells, però, Lluís Ametller, va ser internat pels alemanys al camp de Mauthausen el 19 de desembre de 1941 i al cap d'un any, el 4 de desembre de 1942, va morir al Kommando de Steyr, que era un camp annex de Mauthausen.

2. LA PERSECUCIÓ RELIGIOSA

Una de les característiques de la situació revolucionària que es va viure a Catalunya al llarg de l'etapa revolucionària va ser la persecució religiosa. És un fenomen que d'entrada pot sobtar per la seva intensitat i extensió. A tots els pobles i ciutats de Catalunya, els eclesiàstics (capellans, religiosos, monges) foren perseguits. Uns 2.400 foren assassinats, sovint amb un acarnissament esfereïdor. I molts laics patiren també persecució per la seva fe religiosa (Albertí 2007). Els convents es van buidar i els eclesiàstics que van poder escapar de la persecució van haver de buscar refugi en cases de familiars, d'amics o de persones que, tot i els perills, van acollir-los i protegir-los. Esmentem, per exemple, el missioner Mn. Albert Burch, d'edat avançada, que va ser acollit a l'asil, o el rector de Santa Maria, Mn. Àngel Sauquer, que trobà refugi a Olot. Altres van ser detinguts i empresonats en diverses ocasions, com Mn. Joaquim Pou i Prat, de Santa Maria.

Onze capellans assassinats

Al Pla de l'Estany van ser assassinats onze capellans, bàsicament rectors de les diverses parròquies de la comarca. Tots ells van ser abatuts l'any 1936, en els mesos de juliol (1), agost (7) i setembre (3), que va ser el període de màxima efervescència revolucionària, quan els comitès exercien el poder a la comarca.

D'aquests onze, tres vivien a Banyoles. La mort d'aquests tres capellans sobre uns quaranta religiosos i religioses que hi vivien aleshores, fa que Banyoles sigui, en el conjunt de les localitats gironines, una de les poblacions on hi hagué menys víctimes mortals, després de Cassà de la Selva, Breda i Lloret de Mar, on no hi hagué cap víctima, i al costat de Blanes, Palafrugell i Girona, on també n'hi hagué poques (Busquets 1986 b). És difícil determinar amb precisió les circumstàncies que afavoriren aquesta situació. Sense descartar l'atzar, hi contribuïren, sens dubte, l'actuació de les autoritats municipals i dels dirigents revolucionaris, i el fet que les persones amenaçades poguessin trobar ajut immediat en la població.

Aquests tres capellans assassinats a Banyoles foren Mn. Ricard Serra, Mn. Rafael Funtané i Mn. Narcís Galí. Mn. Ricard Serra i Bosch havia nascut a Banyoles el 1872 i es va ordenar capellà el 1898. Després de ser vicari a Lliurona, Crespià, Biure, Torroella de Montgrí, Roses, Breda i Blanes, va ser rector de l'Estela (Alt Empordà). Eximit de la vida parroquial, quedà adscrit a Banyoles. Era d'idees tradicionalistes. Fou detingut a Bàscara i assassinat a la carretera de Maià de Montcal, el 22 d'agost de 1936.⁶ Mn. Rafael Funtané i Vilahur havia nascut a Banyoles el 1861 i havia estudiat per capellà a Colòmbia, on tenia família i on s'ordenà l'any 1916. Tornà a Catalunya el 1919 i quedà adscrit canònicament a

6 Per a tots els capellans del bisbat de Girona assassinats, vegeu Cervera (1991).

Banyoles. Mn. Narcís Galí i Ribas havia nascut a Sant Esteve de Guialbes el 1876 i s'havia ordenat capellà el 1900. Després de ser vicari a Castell d'Aro, Llagostera, Olot i Figueres, quedà adscrit a Banyoles. Tots dos vans ser assassinats el dia 27 de setembre de 1936, a la Pineda d'en Frigola, a Borgonyà, i un cop morts els seus cossos van ser cremats. Després de la guerra, el 30 d'abril de 1939, les seves restes van ser exhumades i enterrades en sengles nínxols al cementiri de Banyoles. Un monòlit assenyala el lloc de l'assassinat.

A la resta del Pla de l'Estany foren assassinats els rectors de vuit pobles de la comarca: Orfes, Sant Esteve de Guialbes, Vilademuls, Falgons, la Mota, Galliners, Porqueres i Serinyà. Vegem qui eren i quines van ser les circumstàncies de la seva mort.

El primer d'ells va morir el mateix juliol: era el rector d'Orfes, Mn. Joan Montaner i Frigola (Cistella, 1884), que va ser detingut a la mateixa rectoria d'Orfes i assassinat el 31 de juliol de 1936, a Pontós.

Sis van ser assassinats el mes d'agost: Mn. Esteve Espunya, Mn. Josep Mullera, Mn. Miquel Ros, Mn. Bartomeu Vicens, Mn. Joaquim Puigdevall i Mn. Narcís Oliveda.

Mn. Esteve Espunya i Pujolràs (Cogolls, 1866) era rector de Porqueres. Anteriorment havia estat vicari a Mieres i a Santa Pau, i rector de Cabanelles, Llorà i Vilamacolum. Trobà refugi en un pis de Casa Nostra, al carrer de Mossèn Baldiri Reixac, però no va tenir prou cura d'amagar-se i fou reconegut, detingut i assassinat l'11 d'agost de 1936, a Cornellà del Terri, tot i que algunes versions situen la seva mort a Banyoles mateix on se li hauria disparat accidentalment l'arma a un dels milicians que va

Monòlit en memòria de Mn. Rafael Funtané i Vilahur i Mn. Narcís Galí i Ribas, situat al lloc on van ser assassinats, a la Pineda d'en Frigola, a Borgonyà. (Foto Miquel Rustullet Noguer.)

Mn. Esteve Espunya i Pujolràs, rector de Porqueres, assassinat l'11 d'agost de 1936. (Procedència: Fons documental Antoni M. Rigau.)

Mn. Bartomeu Vicens i Bosch, rector de Falgons, assassinat el 14 d'agost de 1936. (Procedència: Àngel Vergés i Gifra.)

anar a detenir-lo. El fet és que va ser enterrat a la fossa comuna del cementiri de Cornellà i acabada la guerra, el 30 de novembre de 1939, les seves restes foren exhumades, identificades i enterrades al cementiri de Porqueres.

Mn. Josep Mullera i Font (Vallcanera, 1879) era rector de Sant Esteve de Guialbes i ho havia estat de Lligordà. Fou assassinat a Riudarenes el 12 d'agost de 1936.

Mn. Miquel Ros i Alguer (Verges, 1904) era rector de Vilademuls. Refugiat a la seva casa familiar a Verges, fou descobert i portat a Sant Miquel de Campmajor. Mn. Bartomeu Vicens i Bosch (Sant Esteve de Guialbes, 1881) era rector de Falgons i d'ideologia carlina. Fou detingut a cal Ferrer de Campmajor, juntament amb l'esmentat Mn. Miquel Ros i el professor del

Col·lel Mn. Ramon Rodon i Vaquer. Tots tres foren assassinats el 14 d'agost de 1936 en un indret que es coneix com el revolt dels Capellans, prop del Molí d'en Plana, a la carretera que va de Sant Miquel a Mieres. Les restes de Mn. Vicens foren exhumades el 15 de gener de 1940 i enterrades al cementiri de Sant Miquel de Campmajor.

Mn. Joaquim Puigdevall i Feu (Olot, 1870) era rector de la Mota. Refugiat a Olot, va ser descobert i traslladat a Usall, on va ser assassinat el 17 d'agost de 1936. El seu cas és ben significatiu de com anaven les coses. El seu cos es va trobar al mig de la carretera de Girona a Olot, a Usall, en el terme municipal de Porqueres, el dia 17 d'agost de 1936. La inscripció al registre civil de Porqueres diu que es tracta d'un cos d'un home desconegut, la identitat del qual no va ser possible de determinar. La causa de la mort van ser «ferides produïdes per disparo de màuser». Per tal de facilitar la identificació posterior, el jutge municipal va fer constar totes les dades que va poder: d'uns 70 anys, calb, cabells blancs, nas gros i aguilenc, boca grossa, dentadura postissa... Va descriure també la roba que duia i el que van trobar a les butxaques: uns rosaris, unes ulleres, un rellotge de plata, una cadena de llautó amb una creu, una medalla del Sagrat Cor. El cos va ser enterrat a la fossa comuna del cementiri d'Usall. En els comptes municipals consta un pagament de 4 pessetes, import de la manta utilitzada per enterrar-lo. Acabada la guerra, les seves restes foren exhumades, identificades i traslladades al cementiri d'Olot.

Mn. Narcís Oliveda i Roca (Sant Gregori, 1886) era rector de Galliners. Es va poder amagar durant uns quants dies, però fou delatat, detingut i portat fins a la Farga, a Medinyà, on va ser assassinat el 24 d'agost de 1936 i el seu cos fou cremat.

L'últim capellà assassinat va ser el rector de Serinyà, Mn. Josep Serra i Marull (Girona, 1897), que havia estat anteriorment rector de Beget. Després d'estar-se un mes i mig amagat en una casa de pagès de Serinyà, intentà passar la frontera, però, després d'un camí ple d'incidents, fou descobert prop de la frontera, a Bassegoda, i rebé un tret que el deixà malferit. En fer pública la seva condició de capellà, va ser novament agredit i després d'unes hores d'agonia va ser rematat el 9 de setembre de 1936. Així és com un veí li ho va explicar a Mn. Salvador Pagès: «*Al párroco lo metieron en un serón, lo ataron y lo arrojaron por la pendiente mientras disparaban sus fusiles contra él*». (Pagès 1994: 327). El 6 d'abril de 1940, les seves restes van ser exhumades, identificades i enterrades dignament en el cementiri de Bassegoda.

2.1 CAPELLANS DEL PLA DE L'ESTANY ASSASSINATS

Nom	Lloc de naixement	Parròquia	Data de la mort	Lloc de la mort
Esteve Espunya i Pujolràs	Cogolls	Rector de Porqueres	11 d'agost de 1936	Cornellà del Terri
Rafael Funtané i Vilahur	Banyoles	Capellà a Banyoles	27 de setembre de 1936	Borgonyà
Narcís Galí i Ribas	Sant Esteve de Guialbes	Capellà a Banyoles	27 de setembre de 1936	Borgonyà
Joan Montaner i Frigola	Cistella	Rector d'Orfes	31 de juliol de 1936	Pontós
Josep Mullera i Font	Vallcanera	Rector de Sant Esteve de Guialbes	12 d'agost de 1936	Riudarenes
Narcís Oliveda i Roca	Sant Gregori	Rector de Galliners	24 d'agost de 1936	Medinyà
Joaquim Puigdevall i Feu	Olot	Rector de la Mota	17 d'agost de 1936	Usall
Miquel Ros i Alguer	Verges	Rector de Vilademuls	14 d'agost de 1936	Sant Miquel de Campmajor
Ricard Serra i Bosch	Banyoles	Capellà a Banyoles	22 d'agost de 1936	Carretera de Maià de Montcal
Josep Serra i Marull	Girona	Rector de Serinyà	9 de setembre de 1936	Bassegoda
Bartomeu Vicens i Bosch	Sant Esteve de Guialbes	Rector de Falgons	14 d'agost de 1936	Sant Miquel de Campmajor

Cal fer referència, també, a alguns capellans i religiosos que no vivien a la comarca ni hi tenien relació, però que hi van trobar la mort. Són els casos de Mn. Joaquim Bonet i Batlle, rector de Sant Jaume de Llierca, Mn. Martí Mir i Masferrer, capellà de Sant Esteve d'Olot, i Mn. Francesc Mollfulleda i Pascual, rector de la Cot. Van ser, tots tres, empresonats a Olot i conduïts a Girona, però no hi arribaren, sinó que foren morts a Palol de Revardit, el 26 de juliol de 1936. Mn. Josep M. Noguer i Tarafa feia 39 anys que era rector de Santa Pau. Refugiat a casa d'un seu germà, a la Bisbal, fou detingut el 7 d'agost de 1936 pel comitè de Santa Pau, traslladat a Banyoles i, al cap d'un parell de dies, va ser assassinat a Esponellà, al pla del Castell. Les seves restes mortals foren enterrades al cementiri d'Esponellà com a persona desconeguda, però posteriorment, el 8 d'abril de 1938, foren identificades.

Convé deixar constància també de l'assassinat, a Serinyà, de set missioners del Sagrat Cor,

del Seminari Menor de Canet de Mar. El grup, format per quatre capellans i tres germans llecs, intentava arribar a França, però van ser descoberts i detinguts a Begudà i lliurats al comitè de Sant Joan les Fonts. Avisat el comitè de Canet, se'ls van endur cap a Canet però, abans d'arribar a Serinyà, prop del pont del Ser, els van assassinar, el 29 de setembre de 1936. El comitè de Serinyà va obligar dues persones de dretes a portar els cadàvers al cementiri i enterrar-los en dues fosses. Acabada la guerra, el 30 de març de 1940, els cossos foren desenterrats i un camió militar els va traslladar a Canet de Mar, on van ser dignament enterrats. Un monument al lloc dels fets recorda les víctimes (Rustullet 2007).

Assassinats fora de la comarca

Hem d'esmentar també els capellans i religiosos fills de la comarca però que no hi vivien i que van ser assassinats fora de la comarca o, en alguns casos, a la comarca mateix. Són vint-i-dues persones en total: quinze capellans, sis religiosos i una religiosa.

2.2 ALTRES CAPELLANS I RELIGIOSOS DE LA COMARCA ASSASSINATS

Nom	Lloc de naixement	Parròquia o convent	Data de la mort	Lloc de la mort
Baldiri Batlle i Bataller	Galliners	Rector de Sant Climent de Peralta	13 d'agost de 1936	Collet de la Morena, Palafrugell
Josep Carrera i Pratsevall	Pujarnol	Rector de Queixàs	4 de setembre de 1936	Porqueres
Antoni Figueras i Canadell	Banyoles	Rector de Sant Jordi Desvalls	22 d'agost de 1936	Barcelona
Joan Figueras i Geli	Esponellà	Rector de Sant Joan les Fonts	20 de juliol de 1936	Sant Joan les Fonts
Enric Frigola i Coll	Vilavenut	Rector de Colomers	22 d'agost de 1936	Cabanelles*
Enric Genover i Carreres	Serinyà	Vicari a Arbúcies	21 de setembre de 1936	Maçanet de la Selva
Lluís Genover i Carreres	Serinyà	Rector d'Arbúcies	21 de setembre de 1936	Maçanet de la Selva
Josep Gratacós i Puig	Banyoles	Rector d'Ermedàs (Garrigàs)	10 d'agost de 1936	Vilafant
Pere Illa i Bosch	Vilademí	Vicari a Olot	Febrer de 1937	Intentant passar la frontera
Ferran M. Llovera	Orfes	Carmelita, prior del convent d'Olot	22 de novembre de 1936	Castell de Montjuïc, Barcelona
Domènec Morató i Sutirà	Banyoles	Rector de Begudà	11 de setembre de 1936	Cementiri de Montcada
Miquel Nierga i Verdaguer	Porqueres	Rector de Púbol	4 de setembre de 1936	Riudellots de la Creu
Dolors Oller i Angelats (Fidela)	Banyoles	Superiora de la comunitat de Gandia de les religioses de Sant Josep de Girona	28 d'agost de 1936	La Pedrera, a uns 20 quilòmetres de Gandia
Josep Padrosa i Trias	Vilademí	Rector d'Horsavinyà	11 de setembre de 1936	Horsavinyà
Josep Piarnau i Hospital	Vilademuls	Capellà a Sant Esteve d'Olot		Vilamari

Nom	Lloc de naixement	Parròquia o convent	Data de la mort	Lloc de la mort
Salvador Pigem i Roset (Martirià)	Banyoles	Gabrielista, Sant Vicenç de Montalt	12 de novembre de 1936	Cementiri de Montcada
Pere Plantès i Masó	Sant Miquel de Campmajor	Capellà a Bordils	3 de setembre de 1936	Bordils
Àngel Prat i Hostench	Banyoles	Carmelita, prior del convent de Tàrrega	29 de juliol de 1936	Clot dels Aubins, prop de Cervera
Josep Puigdevall i Barneda	Sant Miquel de Campmajor	Vicari a Llagostera	22 d'agost de 1936	Panedes
Francesc Roura i Farró	Sords	Claretià, estudiant de teologia a Cervera	15 d'agost de 1936	Carretera de Barbastre a Sariñena
Antoni Serra i Hortal (Adolf Jaume)	Banyoles	Col·legi de La Salle a Manlleu	6 d'agost de 1936	Santa Maria del Corcó
Joaquim Serra i Planas	Corts	Dels Germans de l'Hospital de la Santa Creu, Superior de l'Institut Mental de Sant Andreu del Palomar, a Barcelona	16 d'agost de 1936	Girona, prop de Riudellots

*Segons Mn. Cervera (1991: 67), fou assassinat a Cabanelles, però a la carretera que va de Bàscara a Esponellà, entre Orfes i Vilert, hi ha un monòlit dedicat al seu record, cosa que fa pensar que és a aquest indret on va morir.

Comunitats religioses dissoltes

Pel que fa a les comunitats religioses, en aquells moments hi havia a Banyoles una comunitat religiosa masculina, els germans gabrielistes, i cinc de femenines: les monges de la Divina Providència, les Filles del Sagrat Cor, les Carmelites, les Religioses de Sant Josep de Girona, que tenien cura de l'hospital, i les Germanetes dels Ancians Desemparats, que tenien cura de l'asil. A més hi havia la Casa Missió, amb una vintena de capellans, i Casa Nostra, la Institució de Magdalena Aulina. A Cornellà hi havia una escola de les Dominiques de l'Anunciata.

Els gabrielistes

Els Germans de Sant Gabriel, o gabrielistes, són una congregació religiosa dedicada bàsicament a l'ensenyament, fundada pel capellà bretó Lluís Maria de Monfort, a les primeries del segle XVIII. A Banyoles fundaren el col·legi de La Immaculada, inaugurat el 1905. Inicialment situat al carrer de Sant Martirià, el 1916 es va traslladar al carrer de la Pia Almoïna, cantonada amb Sant Pere. Arran de la legislació republicana, el col·legi canvià de nom i es digué Balmes, però els gabrielistes, sense hàbit, hi continuaren impartint classe. L'any 1936 eren cinc religiosos (Luis Courceau, Teófilo Marina, Aniceto Álvarez, Cayo Bañuelos i Vicente Muñoz) i tots ells hagueren d'abandonar l'escola i foren acollits per diverses famílies de la població. Sembla que fins i tot els mateixos membres del comitè revolucionari els advertien quan havien de refugiar-se en un lloc més segur. El fet és que cap d'ells no va ser assassinat, circumstància que contrasta amb l'extraordinària mortaldat que van sofrir els gabrielistes a Catalunya: 49 assassinats sobre un total de 69 religiosos (Arribas 1990). Després de la guerra, els gabrielistes ja no van tornar i, durant anys, l'edifici va acollir l'escola nacional de nenes.

Les monges de la Providència

Les Clarisses de la Divina Providència, presents a Banyoles des de 1862, tenien una escola de nenes. La comunitat, formada aleshores per més de vint religioses, es trobava fent exercicis espirituals quan es produí la rebel·lió militar i l'esclat de la revolució. El dia 22 de juliol els esdeveniments es precipitaren. En un primer moment, les monges van rebre un document, una quartilla mecanografiada, amb el text següent, d'ortografia insegura:

«SUPERIORA DEL COMBENT DE LA PROVIDÈNCIA. En vista de la gravetat de l'actual situació i de la creixent excitació de les masses obreres de Banyoles, el comitè de Baga ha acordat invitar a tots els religiosos que abandonin els seus respectius locals en el terme de tres hores si és que tenen interès en evitar accidents desagradables. EL COMITÈ.»

Davant d'aquestes amenaces, les monges van decidir vestir-se de seglar i treure del convent els documents més importants, que van dipositar en llocs que van considerar segurs, com els domicilis de familiars de monges, com la casa de Joan Pla i d'Anna Congost, a Mata. Dues monges que estaven malaltes van ser dutes a l'hospital.

Poc temps més tard, Lluís Oliva, en qualitat de «comandant de les forces revolucionàries de Banyoles», els va enviar una ordre taxativa, escrita en aquests termes:

«Ordeno que siguin desallotjats els convents, posant-vos a les ordres del portador de la present. Responc com a responsable de l'ordre de Banyoles de la vostra seguretat personal i de la conservació de l'edifici i dono una hora de temps per a desallotjar-lo. 27 de juliol de 1936.»

Mentrestant, un nombrós grup de persones, en actitud amenaçadora, s'havien anat concentrant davant del monestir. Les monges van demanar ajuda a l'alcalde, Jacint Masgrau, que no va poder fer altra cosa que enviar-hi un parell d'agutzils perquè intentessin mantenir l'ordre. Les cròniques del convent transmeten una imatge ben eloqüent de la situació: una multitud congregada davant del convent escridassant les monges i els dos agutzils, alçant la vara del seu càrrec i demanant debades ordre i calma.

Finalment, les monges van abandonar el convent i es van repartir per cases de familiars o amics del convent. Cada família va acollir unes tres monges. Van ser Lluís Fraguell, Esteve Oliveras, la família Ginjaume, Joan Masó, de Corts, i Joan Pla i Anna Congost, de Mata. Altres van refugiar-se als domicilis de Mn. Esteve Lleal i Mn. Lluís Blanch. Marc Torrentà també en va voler acollir algunes, però, segons expliquen les cròniques del monestir, estava de lloguer en una casa propietat de Lluís de Ameller, el qual se'n va assabentar i s'hi va oposar rotundament. Un cop es va veure que la situació s'allargava indefinidament, les monges se'n van anar a viure amb les seves famílies respectives. Al monestir de la Providència s'hi van acollir refugiats de guerra, a l'escola s'hi va instal·lar el grup escolar Francesc Macià i, cap al final de la guerra, l'aviació republicana va utilitzar l'església.

Les monges del Sagrat Cor

Les Filles del Sagrat Cor, presents a Banyoles des de 1875, tenien una escola de nenes i una residència d'ancianes. En esclatar la revolució, visqueren una situació similar a les monges de la Providència. Les setze monges que formaven la comunitat foren cominades a abandonar el convent en un termini de poques hores. La majoria d'elles es refugiaren a les respectives cases familiars. Mercè Rigau, per exemple, tal com ha explicat Antoni M. Rigau, anà a viure a can Parrassa, a la plaça Major. La mare superiora, Joaquina Viader, fou acoïllida a l'asil de Banyoles. Al carrer Nou només quedà una monja, a càrrec de la residència d'ancians, que continuà funcionant. Tots els objectes religiosos de l'església i del convent foren apilats en el pati interior de l'edifici i una gran foguera els destruï. A l'edifici, convenientment remodelat, s'instal·là una escola, que portà el nom de Francesc Ferrer i Guàrdia i al llarg de la guerra serví també per acollir refugiats.

Les carmelites

Les carmelites s'havien instal·lat a Banyoles cap al 1858. Tenien una escola de nenes. El juliol del 1936, la comunitat estava formada per unes divuit monges, que van haver d'abandonar el convent i buscar refugi en cases de banyolins que les van acollir. El convent va ser saquejat, però no tot es perdé. Narcís Congost i Verdaguer va aconseguir salvar les dues pintures de Domenge, així com els vasos sagrats (calzes i copons) i la custòdia que, amb risc personal evident, amagà en un lloc segur (Rigau 2001: 389). La resta d'imatges, robes i objectes litúrgics va anar a parar a la foguera. Expulsades les monges, s'instal·là al convent la caserna de les milícies i, posteriorment, el grup escolar Joaquim Maurín. L'església del convent fou utilitzada com a magatzem per la comissió municipal de proveïments. El mes de setembre de 1936 es procedí a enderrocar l'antic convent de les carmelites, que estava situat on ara hi ha el carrer de les Carmelites Velles.

Les monges de l'asil i de l'hospital

L'asil fou confiscat pel comitè, però les dotze monges que formaven la comunitat hi pogueren continuar exercint les seves funcions assistencials, tot i que sense hàbit. El mateix passà amb les set monges que tenien cura de l'hospital, que aleshores estava instal·lat en un vell edifici situat on ara hi ha el carrer de la Pia Almoïna, prop del carrer Major. Tal com explica Antoni M. Rigau, durant els anys de guerra, l'hospital es va traslladar a una torre del carrer de Pere Alsius, propietat de Josep M. Coromina i Hostench, que havia estat confiscada per l'Ajuntament (Rigau 2001: 243-244).

Les dominiques de Cornellà

A Cornellà del Terri van ser expulsades les monges Dominiques de l'Anunciata que, des de 1887, hi tenien el col·legi de Sant Jacint. Després de la guerra les monges van intentar reprendre les activitats escolars, però la manca de material i de recursos va obligar a tancar definitivament l'escola, el mateix 1939.

La comunitat de capellans de Casa Missió el febrer de 1935.

(Procedència: *Revista de Banyoles*, núm. 509-510, octubre de 1977.)

La Casa Missió

Els Missioners Diocesans formaven una institució religiosa que havia estat fundada, el 1851, per Joan Planas, un dominicà exclaustrat, i aprovada pel bisbe de Girona Florenci Llorente. Instal·lats als monestir de Sant Esteve i dedicats fonamentalment a la predicació, eren molt coneguts arreu de les comarques gironines, que recorrien sovint en les seves predicacions. Josep Pla en fa referència, amb la seva característica ironia: «Hi havia la Casa Missió, que no solament mantenia vives les vocacions de la comarca, sinó que creava predicadors grandiloqüents, disposats a transmetre tota mena d'imatges poètiques i apologetiques en un radi de setanta o vuitanta quilòmetres. Generalment eren predicadors de tercera que feien perfectament el fet. En realitat, el gran mèrit de la casa era donar la màxima resistència als predicadors per anar amb tartana. No els venia mai d'un parell d'hores i acceptaven sermons als llogarrets més reculats. Eren admirables, infatigables, insolubles a la tartana, aquells bons predicadors!» (Pla 1968: 248-249).

Un dels primers actes de la revolució a Banyoles fou una assemblea, celebrada al Cine Modern, el 20 de juliol. Ja havien arribat les notícies del fracàs de la rebel·lió militar a Barcelona i a Girona. En un ambient molt exaltat, es va decidir la confiscació del monestir, juntament amb els altres edificis religiosos de Banyoles. En aquell moment, a la Casa Missió hi havia una comunitat de més de vint capellans, presidida per Mn. Jaume Busquets. Informats per persones amigues del perill que corrien, els missioners demanaren la protecció de l'Ajuntament: «Assabentats de l'acord d'incautació de la Casa i havent-nos

mantingut sempre addictes a l'Autoritat, reclamem la seva empara», deia un escrit que Mn. Busquets va fer arribar a l'alcalde, Jacint Masgrau. L'alcalde, però, no podia oferir cap mena de protecció eficaç, perquè l'Ajuntament havia quedat desbordat per la revolució, i es va veure obligat a respondre la petició recomanant a la comunitat que abandonés la Casa Missió «per evitar un dia de dol a Banyoles». I per evitar mals majors, va oferir l'ajuda de l'Ajuntament per traslladar la comunitat on volguessin.

Els missioners van decidir refugiar-se al Collell. És evident que, en aquests primers moments de la revolució, no van preveure com es desenvoluparien les circumstàncies en els dies propers. Quan abandonaven el monestir, ja s'hi havia congregat una multitud, que proferia insults i amenaces. Malgrat la tensió del moment, no es van produir agressions físiques, gràcies, en part, a la serenitat d'un dirigent cenetista, Josep Cabanas, que va imposar la contenció. Finalment, amb l'autocar ofert per l'Ajuntament, els missioners es van traslladar al Collell. Altres missioners, com Mn. Llorenç Costa i Riera i Mn. Joaquim Domingo, van sortir per la porta del darrere i anaren a peu fins al Collell. Mn. Llorenç Costa va recordar, anys després, el sentiment que va experimentar en aquells moments. Mentre apagava la llàntia del Santíssim, li van venir les llàgrimes als ulls i va pensar: «Fa un segle, en temps de la desamortització l'any 1835, molts religiosos van ser expulsats dels seus convents, com els benedictins ho van ser d'aquesta mateixa casa, i molts convents no van obrir més. La història es repeteix: fa un segle que hagueren de marxar els benedictins; avui, hem de marxar nosaltres. Ai! Ja tardarà temps a tornar-se a encendre aquesta llàntia que jo apago ara!» (Marquès 1987: 50).

Al Collell no trigarien a rebre la visita d'alguns escamots d'incontrolats, que van causar destrosses en el santuari. Els missioners van comprendre que al Collell no estarien segurs, i van decidir dispersar-se. Afortunadament, cap d'ells no fou assassinat en els temps de persecució. Alguns d'ells, però, foren perseguits. És el cas, per exemple, de Mn. Lluís G. Constans i Mn. Antoni Talamàs, que van ser detinguts pel comitè de Tortellà i traslladats a Olot. Aquest cop, però, foren posats en llibertat gràcies a la intervenció del comitè de Banyoles. Mn. Antoni Talamàs, amb documentació falsa aconseguida per intervenció de Magdalena Aulina, va poder traslladar-se a Girona, on es va amagar a casa d'uns parents. En canvi, passades algunes setmanes, el mateix comitè de Banyoles va voler detenir Mn. Constans, que s'havia refugiat a la farga dels Escatllar. No ho van aconseguir, però, perquè Mn. Constans va poder fugir a través del rec i, finalment, va poder refugiar-se a casa d'uns parents, a Banyoles mateix.

L'aventura de Mn. Salvador Pagès

Entre les situacions de perill que van viure els missioners, esmentem la de Mn. Salvador Pagès, que es trobava a Terradelles quan va esclatar la revolució. Després de passar uns dies de desconcert i desorientació, va traslladar-se a Girona de nit, travessant camps i boscos. Després de viure algunes peripècies a Girona, es va traslladar a Lloret de Mar, on va passar el mes d'agost com si fos un estiu més. El mes de setembre, en acabar-se la temporada estiuenca, va decidir

fugir de Catalunya, travessant la frontera per Lliurona amb l'ajuda d'un guia. És interessant veure l'itinerari que va seguir. De Girona van anar a Olot en tren i d'allí van agafar un autocar fins Argelaguer, evitant així el pas per Banyoles. Van baixar al pont del Borró i seguint el riu van anar cap a Lliurona. Van superar amb sang freda un control de milicians, van passar la nit a casa d'uns coneguts i de bon matí, boscos a través i caminant fora dels camins, van aconseguir passar la frontera. Com que duia un bon guia, van encertar el camí, perquè, segons recorda Mn. Salvador Pagès (1994: 328), en arribar a Costoja «*hay el camino que conduce a Maçanet de Cabrenys y otro que lleva a Sant Llorenç de Cerdans. Naturalmente, seguimos el de la izquierda. Algunos se equivocaban, volvían a España y quedaban atrapados en Maçanet*». L'aventura no va acabar bé per al guia, que va ser detingut a Sadernes i empresonat a la presó de Figueres. El pare de Mn. Pagès va ser també empresonat durant uns dos mesos. Pel que fa a Mn. Pagès, de Sant Llorenç de Cerdans va anar a Perpinyà, on es va trobar amb altres capellans fugitius. De Perpinyà va anar a Grenoble, va passar la frontera italiana i, passant per Torí, va anar a parar a Roma. Al cap d'un mes, va decidir tornar a Espanya: va viatjar per mar fins a Gibraltar i des d'allí es va traslladar a Còrdova, on va exercir el seu ministeri fins que el final de la guerra li va permetre retornar a Girona.

Un cop els missioners van ser fora, el monestir fou saquejat. Mentre alguns buscaven armes, que no van aparèixer, altres van fer una pila amb ornaments sagrats i imatges, i hi van calar foc. Les autoritats municipals poc van poder fer per evitar la destrucció. Es va aconseguir, però, salvar l'arxiu, la biblioteca i algunes de les peces artístiques de més valor, com el retaule gòtic, la imatge de la Mare de Déu de l'Escala, l'arqueta de Sant Martirià, del segle XV, el bust de Sant Martirià, els canelobres de forja catalana del segle XVI, les taules de sant Cosme i sant Damià, la Pietat del pintor Matas, els quadres de sant Benet i santa Escolàstica i els vuit plafons del retaule de sant Martirià, de Marià Vayreda (1884).

Així és com descriuen els fets els *Annals de la Casa Missió*: «Van ser llançats al foc els altars de la nostra església, amb les imatges, els ornaments sagrats i parament de la sagristia. Entre els altars incinerats cal recordar el monumental retaule barroc de l'altar major (segle XVIII) amb les seves grans imatges de sant Esteve, sant Fèlix i sant Llorenç. Els retaules del Natzarè, sant Benet de les Ànimes, Mare de Déu de la Mercè i Sant Crist, tots també del segle XVIII, i els de sant Martirià, sant Antoni Abat, la Cort de Maria, Rosari, Carme i sant Mer, del segle XIX.[...] Gràcies a la intervenció de l'arquitecte municipal Sr. Francesc d'A. Figueras i de Ameller, es salvaren les relíquies de sant Martirià, les quals van ser amagades al despatx del mateix arquitecte, a l'Ajuntament, junt amb la riquíssima arqueta de plata (1415) i el bust del Sant, també de plata (1604)». A més de Francesc Figueras, en el salvament s'aquestes obres d'art participaren, de manera destacada, l'alcalde Jacint Masgrau i Francesc Boixó, tots ells d'Acció Catalana Republicana.

Els *Annals* –en una nota que Antoni M. Rigau atribueix a Mn. Francesc Sala– deixen constància també que «l'orgue va ser salvat per la intervenció eficaç del Sr. Josep Saderra, notable compositor de sardanes». Antoni M. Rigau va tenir ocasió de comentar aquest tema amb Manel Saderra, germà d'en Josep. Segons els seus records, tots dos germans temien

La campana del monestir estimbada. (Procedència: Fons documental Antoni M. Rigau.)

per la integritat de l'orgue monacal, conscients del seu valor artístic, i quan van arribar al monestir, es van trobar que una colla d'exaltats ja havia lligat uns llibants al coronament de fusta tallada de l'orgue i es disposaven a tirar-lo a terra. Tal com diuen els *Annals*, «el Sr. Saderra els convencé de la importància que té un orgue en una sala de concerts i tot seguit abandonaren el seu intent» (Rigau 2001: 388).

Esmentem també la pèrdua de la campana Martiriana, que fou estimbada, i de les imatges dels sants de sobreporta, un grup escultòric d'estil gòtic tardà, integrat per tres estàtues d'alabastre representant sant Martirià, sant Esteve i sant Benet. Totes tres estàtues foren estimbades i destruïdes.

Inicialment, el monestir fou utilitzat com a caserna de les milícies, com a presó i com a magatzem. Més tard va servir per albergar refugiats de guerra i, finalment, s'hi instal·là un hospital militar, com veurem.

Casa Nostra

La persecució religiosa va afectar també, i de ple, a Casa Nostra, la institució religiosa creada per Magdalena Aulina. En els primers mesos de la revolució, Magdalena Aulina va aprofitar el caràcter seglar de la seva institució i la popularitat que tenia entre les

capas populars, per acollir persones perseguides, tant religioses com seglars. És el cas, per exemple, del frare franciscà Josep Siguan i Pubill, del claretià Ramon Cunill, del benedictí Jaume Terricabras i Vivet i la seva germana, també benedictina, Maria Miracle, del capellà barceloní Mn. Gabriel Caballé i Gatell, de la monja adoratriu Carme Subirà, etc.

Van ser acollits també els familiars de moltes de les persones de Casa Nostra que corrien perill per la seva significació dretana i religiosa. És el cas de Tomàs Boada i la seva muller, Montserrat Flaquer, detinguts a Llagostera. Magdalena Aulina va aconseguir que el president del comitè de Banyoles, Lluís Oliva, intervingués per obtenir l'alliberament de Tomàs Boada i la seva esposa, que van refugiar-se a Banyoles. Tal com diu Filomena Crous, «un roig va salvar de la mort uns condemnats per altres rojos». Altres famílies acollides foren els de Llanza, Figueras, Subirà, Terradas, Agell, Cascante, Bordas, Cervera i moltes altres, totes elles amb filles a la institució. Es va acollir també a una de les germanes de Magdalena Aulina, Francesca, que era monja carmelita a Banyoles mateix, mentre que l'altra germana, Aurèlia, monja de Lestonnac, va ser acollida pel seu germà, Joan Aulina, d'Esquerra Republicana.

Mobiliari i objectes de l'església de la Sagrada Família preparats per ser cremats. Es pot observar que l'església porta el rètol de «Gimnàs», indicatiu d'un projecte no realitzat.

Totes aquestes persones van ser allotjades inicialment al domicili de Magdalena Aulina i, després, per a una major seguretat, moltes d'elles foren acollides per diverses famílies banyolines, gràcies a les gestions de Magdalena Aulina i altres membres de Casa Nostra. En més d'una ocasió van esdevenir circumstàncies complicades, com la mort, a causa d'una pulmonia, del frare franciscà Josep Siguan, el 2 d'agost de 1937, que va obligar a traslladar el cadàver d'amagat fins a la clínica del doctor Bofill, a Girona, per poder enterrar-lo com si fos un malalt que hi hagués mort. En altres ocasions, la imprudència d'algun dels refugiats, com el cas esmentat del rector de Porqueres, Mn. Espunya, va tenir conseqüències nefastes per a l'interessat, com ja hem explicat, i de perill per a tota la institució. En altres ocasions es van proporcionar vestits adequats a monges fugitives, perquè poguessin traslladar-se a casa dels seus familiars.

L'església de la Sagrada Família fou saquejada. Així ho explica Filomena Crous: «Les imatges van anar a llençar-les a l'estany, formant una processó burlesca, i el que va quedar, altars, bancs, confessionalis, etc., ho van apilonar al centre de la plaça de les Rodes i van encendre una gran foguera». No tot es perdé, però: alguns veïns aconseguiren retirar i amagar alguna imatge i també salvar la campana *Gemma*, que va ser enterrada a l'hort de can Busquets, a la mateixa plaça, entre el carrer de la Rambla i el carrer del Canat.⁷ Inicialment es pensà destinar l'edifici a activitats esportives, però més tard esdevingué magatzem de la Cooperativa Obrera d'Edificació.

Una rere l'altra, totes les finques que tenien van ser confiscades: els terrenys de Casa Nostra, a Porqueres, on es van instal·lar les escoles municipals i l'Ajuntament de Porqueres, així com refugiats i militars; el local de Sol Ixent, al carrer de la Canal; els pisos d'acollida als carrers de Pere Alsius, Rambla i Baldri Reixac, on també s'instal·laren refugiats i militars, i uns terrenys que posseïen a Palol de Revardit. La casa del carrer Gran va ser escorcollada diverses vegades i, en una ocasió, se'n van endur les provisions (bàsicament, llegums) que tenien guardades per alimentar a la gent que tenien acollida.

Magdalena Aulina, davant de l'expropiació dels terrenys de Casa Nostra a Porqueres, va recórrer a la Comissió de Responsabilitats de la Generalitat, demanant que li fossin retornats i la Generalitat, el 10 de novembre de 1937, va declarar sense efecte l'expropiació i va ordenar que li fossin retornats els terrenys. La informació recollida per la Generalitat és força interessant. En primer lloc, l'Ajuntament de Porqueres li va fer un certificat de bona conducta, totes les persones interrogades (fins i tot l'alcalde i alguns regidors de Porqueres i també alguns regidors de l'Ajuntament de Banyoles) van donar bons informes de Magdalena Aulina i la van definir com a persona altruista.

La resolució de la Comissió de Responsabilitats de la Generalitat afirmava que tots els regidors de Banyoles havien informat favorablement, «sense distinció de partits ni organismes sindicals». Aquesta frase va portar cua, perquè els representants de la CNT, del PSUC i del Sindicat Agrícola de Banyoles, és a dir, el que podríem anomenar nucli dur de l'Ajuntament, van manifestar el seu desacord amb la frase en qüestió, perquè segons ells no responia a la veritat. Els representants de la CNT van dir que ells no van opinar, els Agraris tampoc i els del PSUC van dir que ni van defensar Magdalena Aulina ni la van acusar. La polèmica es va produir en el ple municipal del 7 de desembre de 1936 i és un episodi més de les tensions entre ERC i ACR, que miraven d'evitar excessos, i la resta de partits, que tenien actituds més radicals, tal com explicarem més endavant en parlar del funcionament dels ajuntaments. Per les explicacions que Jaume Masó (ERC) va donar als seus companys de consistori, sembla ser que es va convocar una reunió en la qual el funcionari de la Generalitat que tramitava l'expedient va voler recollir orientacions sobre les activitats de tipus polític i social tant de Magdalena Aulina com d'altres persones. Les

7 Tal com explica Antoni M. Rigau (2001), acabada la guerra, aquesta campana fou recuperada, però no va ser restituïda a l'església de les Rodes, sinó a la parroquial de Santa Maria, que se n'havia quedat sense.

opinions que va recollir el funcionari, favorables a Magdalena Aulina, van ser emeses per part dels regidors assistents a la reunió amb caràcter particular, sense consultar-ho a les respectives organitzacions polítiques. A més, no va assistir a la reunió cap representant del Sindicat Agrícola, del POUM ni de la UGT. Tots, inclosos els representants d'ERC i d'Acció Catalana Republicana, van estar d'acord que calia exigir a la Comissió de Responsabilitats que «restableixi la veritat», és a dir, que no digués que l'informe favorable va ser unànim i sense distinció de grups polítics. De totes maneres, la protesta es va limitar a enviar una comunicació oficial en aquest sentit al president de la Comissió de Responsabilitats detallant tots els fets i demanant una rectificació no de la decisió sinó de la frase «sense distinció de partits polítics i organismes sindicals».

A Porqueres es va produir una discussió similar. Aquí van ser els regidors de la CNT que es van queixar de la posició de l'Ajuntament i especialment de la frase «sense distinció de partits polítics i organismes sindicals». L'alcalde Parella va haver de donar explicacions: ell va respondre al funcionari de la Generalitat a títol personal i li va oferir de reunir el ple, cosa que el funcionari no va considerar necessari. El mateix va dir el regidor Jordà (PSUC). El regidor Masó (ACR) va afegir que ell no va ser consultat, però que hi estava d'acord, perquè considerava que Magdalena Aulina era una persona de conducta irreprotxable.

Per evitar el pillatge, els de Casa Nostra van construir alguns amagatalls, però no sempre van tenir èxit. Per exemple, aprofitant el buit de l'escala van construir una mena de dipòsit, on van col·locar imatges, ornaments, llibres religiosos, rosaris, etc., però les presses en la construcció i el fet de no haver previst forats de ventilació, va provocar que el 1939, quan van poder obrir-lo, moltes coses s'haguessin fet malbé per la humitat. Altres documents, amagats en golfes i pallers, foren atacats per les rates i per la humitat. Uns altres documents van ser col·locats en capsas i paquets amagats als dipòsits de carbó del soterrani, però el gener de 1938 es van gelar i rebentar les canonades, l'aigua va inundar el soterrani i tot es va fer malbé.

Malgrat la primera resolució favorable, més tard, el desembre de 1937, Magdalena Aulina va ser acusada d'alta traïció, considerant que casa seva era un centre d'espionatge i desertió. Tot i que es trobava malalta al llit, un escamot de la guàrdia d'assalt va voler portar-la a la presó de Barcelona. Afortunadament, la intervenció del doctor Joan Gussinyé, dirigent d'Esquerra Republicana de Banyoles, va aconseguir impedir-ho. Dues de les persones de Casa Nostra, Emília Simon i Campllonch i M. del Carme Farró i Soler, van ser empresonades a Girona, on van passar tres mesos en condicions molt penoses. També va ser descobert i empresonat Josep M. Cascante i Portabella, que estava amagat a Casa Nostra de Porqueres. A Girona també va ser empresonat el doctor Manuel Bofill i Pascual. A la presó de l'Ajuntament de Banyoles van ser detingudes Carme Senz, Rosa Congost i Teresa Pla. Els setze nens de les famílies que tenien acollides van rebre també les conseqüències de l'actuació contra Casa Nostra, perquè van ser traslladats a una llar d'infants de Barcelona, d'on van poder ser recuperats un a un i amb dificultats.

Un sistema que Magdalena Aulina va idear per eludir la persecució va ser la creació de diverses botigues en diverses localitats de Catalunya: dues a Girona (una merceria i una botiga de plats i olles), dues a Barcelona (una de joguines i perfumeria i una de flors artificials) i una altra a Reus (de cristalleria i objectes de regal). A cada botiga vivien unes quantes persones de Casa Nostra; d'aquesta manera, podien continuar vivint juntes amb menys perill i acollint i ajudant persones perseguides.⁸ De totes maneres, la fi de la guerra no suposà el retorn a la normalitat d'una manera immediata, perquè a la finca de Casa Nostra de Porqueres s'instal·laren 600 soldats i a la casa del carrer Gran s'instal·là l'estat major de les tropes d'ocupació, fins al 26 de febrer de 1939.

La destrucció dels símbols religiosos

La persecució no es limità a les persones. Els edificis foren també atacats. La famosa carta col·lectiva de l'episcopat espanyol en suport de la rebel·lió militar contra la República, del primer de juny de 1937, parla de 20.000 esglésies destruïdes o saquejades. És molt difícil fer un càlcul exacte però, de fet, la immensa majoria de les esglésies i edificis eclesiàstics foren atacats. Sovint, però, l'actuació espontània i arriscada d'algunes persones permeté salvar peces artístiques i litúrgiques. Hem esmentat ja la sort que van córrer els convents de monges, el monestir i l'església de les Rodes. Vegem ara què va passar amb la resta d'edificis religiosos de la ciutat.

A Santa Maria dels Turers, l'església parroquial de Banyoles, tot l'interior fou destruït, tal com explica Antoni M. Rigau: «A l'església parroquial de Santa Maria el desmantellament va ser tant o més radical que al Monestir. Els altars laterals van ser destruïts; així com les imatges. L'altar major, de fusta daurada, corregué la mateixa sort. El grup de la Pietat –la Mare de Déu dels Dolors, procedent de l'antic convent dels Servites, el qual presidia sempre

**Fent guàrdia davant la porta de
l'església de Santa Maria dels Turers.**
(Foto Manuel Pigem i Roset.)

⁸ La major part de la informació sobre Casa Nostra ha estat extreta d'unes notes redactades l'any 1957 per Filomena Crous i titulades *Memoria 1936-1939*. Agraïm a Filomena Crous i a Lucía Pellejero que ens hagin facilitat una fotocòpia d'aquest document, que es conserva a l'Arxiu de la Institució.

Les campanes de Santa Maria preparades per anar a ser foses. Es pot observar que l'església porta el rètol de «Museu», indicatiu d'un projecte no realitzat. (Foto Manuel Pigem i Roset.)

L'església de Santa Maria dels Turers, convertida en taller col·lectiu de la Cooperativa Obrera del Ram de la Fusta. (Foto Manuel Pigem i Roset.)

la processó de la seva festa– va passar, mutilada, al munt de les runes. L'altar barroc –dit dels pagesos–va estar a punt de salvar-se de la crema, gràcies a les explicacions que, sobre el seu mèrit artístic, donaven uns xicots, alumnes de l'Escola d'Arts i Oficis. No reeixiren en la seva bona intenció. La Puríssima –obra de l'imatger Castellanos– que presidia l'absis des de notable altura, va ser estimbada; estirant-la amb cordes» (Rigau 2001: 389). Les campanes foren estimbades. A l'església es va instal·lar la cooperativa de fusters i, cap al final de la guerra, a mitjan 1938, fou ocupada per l'aviació republicana. La rectoria es destinà a habitatges particulars per la manca d'habitacions que patia la ciutat, segons un informe municipal de primers de 1938.

L'església del Remei restà tancada, però foren cremats els exvots, tan característics d'aquesta església, i altres elements litúrgics. Recorrem altra vegada a l'evocació d'Antoni M. Rigau: «Vaig veure'ls cremar, jo, els exvots del Remei. Més exactament: des de dalt de la torratxa de casa vaig veure pujar cel amunt, primer la gran flamarada, després l'espessa fumarola que van fer, en encendre's, els ressecs quadrets, la munió de caps, cames, braços i peus de cera que, junt amb alguna que altra trena de cabells i bon nombre de vestidets de criatura, testimoniaven –si voleu, de manera ingènua– l'agraïment i la devoció dels banyolins i gent de la rodalia a Mare de Déu del Remei» (Rigau 2001: 562). També van desaparèixer, destruïdes o amagades, les creus i les imatges de les capelletes que es trobaven a diversos carrers. Entre les creus destruïdes, podem esmentar la Creu de la Missió, al puig de Sant Martíà, que commemorava la Missió de 1919, la creu o oratori del carrer de Girona, la creu d'en Trull i la creu del carrer Gran (Brugada 2010: 5-8).

El 29 de setembre de 1936, el comitè de Banyoles, responent a la demanda de la Generalitat, lliurà a la Comissió de Registres i Incautacions, a Girona, bona part dels objectes religiosos de valor arreplegats a esglésies, convents i cases particulars. La llista d'objectes lliurats dona idea de la magnitud de la depredació: seixanta-quatre calzes, cinquanta-una patenes, onze creus, set corones, quatre custòdies, dotze medalles i medallons i una llarga llista d'objectes diversos: setrilleres, imatges, campanetes, palmatòries, canelobres, llànties, etc. I és evident que la llista només recull una part del robatori, perquè tots aquests objectes són de plata. Els d'or declarats són molt escassos: vuit arracades, tres medalles, dos collarets, una creu i un fermall. Sembla evident, doncs, que el que es va lliurar a Girona va ser les peces de menys valor.

A la resta de la comarca les coses van anar per l'estil. La majoria de les esglésies foren saquejades i moltes reconvertides en magatzem. Presentem la relació de les destruccions en la taula 2.3. Igual que va passar amb Banyoles, el 29 de setembre de 1936, els comitès de Fontcoberta i Vilademuls van lliurar els objectes confiscats. La llista de Fontcoberta especifica tres arquetes, dues patenes i un reliquiari, tots de plata, i altres objectes «sens valor». I la llista de Vilademuls esmenta tres corones, dos reliquiaris, un calze, un copó i una patena, també de plata, a més d'altres objectes «sens valor». En l'ocupació i destrucció dels temples, els comitès es van apropiat dels diners de les almoines que van trobar. Segons les

poques actes conservades, van ser quantitats poc importants, almenys les declarades: 526 pessetes a Pujarnol, 173 a Guèmol, 131 a Santa Maria dels Turers i 65 a Miànegues.

2.3 DESTRUCCIONS D'ELEMENTS RELIGIOSOS

Localitat	Temple	Elements destruïts	Observacions
Camós	Església parroquial de Sant Vicenç	Crema de totes les imatges	
Centenys	Església parroquial de Sant Iscle	Crema de totes les imatges	
Cornellà del Terri	Església parroquial de Sant Pere	Portalada barroca alterada per ampliar la porta	Tot i algunes notícies contradictòries, la talla romànica de la Mare de Déu sembla que no fou destruïda el 1936, sinó venuda a principi del segle XX
Crespià	Església parroquial de Santa Eulàlia	Destrucció del retaule gòtic de marbre, crema del retaule major i altres retaules laterals barrocs, crema d'objectes i robes	
Esponellà	Església parroquial de Sant Cebrià	Mutilació de la imatge de la Mare de Déu del segle XIV, destrucció d'imatges i objectes del culte	
Fontcoberta	Església parroquial de Sant Feliu i Sant Pere	Crema dels cinc retaules	Església convertida en magatzem del Sindicat Agrícola. Rectoria destinada a escola
Galliners	Església parroquial de Sant Julià	Crema dels retaules barrocs de l'altar major i de les capelles laterals. Fosa de les campanes	Església convertida en magatzem de queviures; es van fer obertures als murs laterals perquè hi poguessin entrar els carros
Mata	Església parroquial de Sant Andreu	Destrucció dels objectes del culte i desaparició de la talla de fusta de la Mare de Déu, romànica	Rectoria destinada a escoles
Merlant	Ermita de Sant Quirze i Santa Julita	Desaparició d'una majestat, una taula amb pintures romàniques i les campanes	
Miànegues	Església parroquial de Sant Romà	Crema de les imatges, fosa de les campanes i enderroc del campanar	Església convertida en magatzem del Sindicat Agrícola
La Mota	Església parroquial de Sant Martí	Destrucció dels objectes del culte	Rectoria destinada a escoles
Olives	Església parroquial de Santa Maria	Mutilació de la imatge de la Mare de Déu d'Olives, del segle XIV, d'alabastre policromat, llençada al cementiri	En la restauració posterior, no s'ha pogut recuperar el braç dret, que és de fusta
Ollers	Església parroquial de Sant Martí	Destrucció de les imatges i els objectes de culte	Rectoria destinada a escoles
Orfes	Església parroquial de Santa Maria	Destrucció d'una talla romànica de la Mare de Déu, del segle XIII, i crema dels objectes de culte	
Palol de Revardit	Església parroquial de Sant Miquel	Crema del retaule i les diverses imatges. Destrucció de les campanes	
Parets d'Empordà	Església parroquial de Santa Llogaia	Destrucció de l'interior de l'església	
Pedrinyà	Església de Sant Just i Sant Pastor	Relíquia de Sant Just, llençada al cementiri. Campanes estimbades	Església convertida en escoles. Rectoria ocupada per refugiats

Localitat	Temple	Elements destruïts	Observacions
Porqueres	Església parroquial de Santa Maria	Crema del retaule barroc de Santa Maria, del segle XVIII	Del saqueig es van salvar diversos documents antics i diversos objectes litúrgics de plata (creu, reliquiari, calzes, patenes, custòdia, etc.)
Pujals dels Pagesos	Església parroquial de Santa Maria	Destrucció de la imatge gòtica de la Mare de Déu	
Pujarnol	Església parroquial de Sant Cebrià	Crema de l'església i del seu interior. L'edifici queda ruïnós	Rectoria destinada a escoles
Ravós del Terri	Església parroquial de Sant Cugat		Església convertida en escorxador i garatge
Sant Esteve de Guialbes	Església parroquial de Sant Esteve	Crema del retaule barroc de l'altar major i dels retaules de les capelles laterals. Fosa de les campanes	Església convertida en magatzem
Sant Marçal de Quarantella	Església parroquial de Sant Marçal	Destrucció de dos retaules barrocs, imatges i objectes de culte	
Sant Mer	Ermита	Crema de l'església i dels objectes de culte, amb el reliquiari del sant	
Sant Miquel de Campmajor	Església parroquial de Sant Miquel	Crema de l'església	Església convertida en corral per guardar ovelles. Rectoria destinada a escoles
Sant Miquel de Campmajor	Església de Sant Martí	Crema de l'església i mutilació de la imatge de la Mare de Déu, del segle XV	
Santa Caterina d'Espasens	Ermита	Destrucció del retaule del segle XIX	
Serinyà	Església parroquial de Sant Andreu		Església convertida en magatzem del sindicat agrícola local. Rectoria utilitzada per la Cooperativa d'Edificació, el Sindicat Agrícola i l'Ajuntament
Sords	Església parroquial de Sant Esteve	Destrucció de dos retaules dels segles XVI i XVIII	
Terradelles	Església parroquial de Sant Martí	Crema de totes les imatges i objectes de culte	
Usall	Església parroquial de Sant Cristòfol	Destrucció de l'interior del temple. Edifici en mal estat	Rectoria destinada a escoles
Vilademí	Església parroquial de Sant Esteve	Saqueig i destrucció dels objectes de culte	
Vilademuls	Església parroquial de Sant Joan Baptista	Crema d'imatges i objectes de culte. Destrucció d'un quadre atribuït a Ribera. Fosa de les campanes	Església convertida en pallissa; s'hi obri una porta per poder entrar els carros
Vilafreser	Església parroquial de Sant Sadurní	Destrucció del retaule barroc de Sant Sadurní, del segle XVIII, i dels objectes de culte	Església convertida en magatzem. Rectoria destinada a escola i a local del Sindicat Agrícola
Vilamarí	Església parroquial de Santa Maria	Saqueig i crema dels objectes de culte	Església convertida en magatzem. Rectoria ocupada pel Sindicat Agrícola
Vilavenut	Església parroquial de Sant Sadurní	Crema dels quatre retaules	Església convertida en magatzem del Sindicat Agrícola. Rectoria destinada a escola
Vilert	Església parroquial de Santa Maria	Crema i destrucció de les imatges i els objectes del culte	

Fonts: Jaume Busquets (1992), Isabel Butinyà i Anna Tubert (2007), Josep Clavaguera (1997), J. Colomer i altres (2008), J. M. Corominas i J. Marquès (1972), Joan Marquès (1995), Guerau Palmada (ed.) (2005), Antoni Pladevall (dir.) (1991), Antoni Torres i Jeroni Moner (ed.) (2008), Pau Viladiu i David Sala (2002), Joan Vilarroya (dir.) (2009).

En algunes poques ocasions, els veïns aconseguiren salvar algunes peces. Sense ànim d'exhaustivitat, esmentem a continuació diversos casos dels quals hem tingut notícia:

- A Esponellà, la imatge de sant Josep va anar a parar a les roques d'en Prat, on Carles Anglada la va recollir i amagar. També es va salvar, tot i que mutilada, la imatge de la Mare de Déu d'alabastre, del segle XIV, i dos retaules de fusta.

- A Orfes s'aconseguí salvar la calaixera de la sagristia.

- A Parets d'Empordà, se salvaren la veracreu, una bacina de plata, l'arxiu parroquial i alguns ornaments del segle XVIII.

- A Pujals dels Cavallers, la creu processional del segle XVII i altres objectes del culte van ser salvats per Isidre Colomé, del comitè de Cornellà i posteriorment alcalde.

- A Pujals dels Pagesos se salvà la creu processional del segle XVII.

- A Sant Esteve de Guialbes, Josep Gratacós i Juanola, de can Fort, va recuperar de la foguera on havien estat llençades part de les relíquies de sant Mer, les va col·locar en una capsa de llautó i les va enterrar al camp de l'Avellaneda.

- A Sant Adreu del Terri i a Ravós, es van salvar la creu, els encensers i les custòdies, que Rossend Palmada va custodiar a casa seva fins al final de la guerra.

- A Sant Miquel de Campmajor, a l'església de Sant Martí, va actuar la sort: van calar foc a l'església i van marxar, tancant la porta. La manca d'aire féu que el foc s'apagués abans de destruir el retaule barroc, tot i que resultà malmès pels trets que li dispararen i pel fum de la foguera. A més, tant a aquesta església com a la de Sant Miquel, els veïns van aconseguir salvar algunes imatges.

- A Santa Llogaia del Terri, la gent del poble va aconseguir salvar dues creus de plata, una del segle XVI i l'altra del segle XVIII, un reliquiari de plata i un encenser del segle XVI i una custòdia i un calze de plata del segle XVIII.

- A Vilademuls, la imatge de la Mare de Déu del Roser va ser amagada dins d'un pou i també es va poder salvar, amagant-la, una creu de fusta renaixentista.

- A Vilavenut fou amagada i preservada la talla barroca de la Mare de Déu del Roser. També es va salvar el reliquiari de la Santa Espina, del segle XVII, gràcies a la intervenció de l'alcalde de Fontcobeta, Joaquim Noguer.

El Collell va ser també objecte d'escorcolls, buscant-hi armes, i de saquejos. Aquest cas del Collell va provocar tensions entre les autoritats municipals d'Olot i de Banyoles. El 23 de gener de 1937, l'Ajuntament d'Olot es va dirigir al de Banyoles, protestant «pel desmantellament pels Comitès de Milícies de Banyoles, de tot el que hi havia al Collell» i va demanar a l'Ajuntament de Banyoles que «torni tot el que procedeixi del Collell a Olot, a

La recollida d'imatges pels carrers de Banyoles. (Foto Manuel Pigem i Roset.)

qual comarca pertoca». L'Ajuntament de Banyoles se'n va rentar les mans i va contestar, el 25 de gener de 1937, que tots els del comitè eren al front, i que ells no es volien fer responsables de les actuacions del comitè.

La destrucció dels símbols, però, no es limità als que es conservaven a les esglésies. El comitè va voler destruir també els que la gent guardava a casa seva. Els dies 23 i 24 de setembre de 1936, van recollir totes les imatges i altres elements religiosos que els banyolins guardaven a les seves llars. Diversos carros recorregueren els carrers per recollir les imatges i altres elements que els banyolins, molts d'ells a contracor, es veieren obligats a llençar. Més d'una família banyolina trobà la manera de conservar alguna imatge entranyable convertint la Mare de Déu en una matrona republicana.

Antoni M. Rigau ens va deixar una descripció tan expressiva d'aquests fets, que no ens resistim a reproduir-ne un fragment: «La crida d'aquella trista jornada comminava severament el veïnat a treure al carrer, davant de les portes respectives, totes les imatges, quadres, estampes i objectes religiosos que es posseïssin. Durant la tarda se'ls endurien. L'estranyesa, el greu, el dol i la indignació, van ser quasi generals... i reservats. Al migdia, desoladament, les voreres aparegueren poblades de creus, verges, sants i santes, jesuets, sagrats-cors entronitzats, santes cenes, devocionaris, estampes, làmines, rosaris... i, fins i tot, figures de pessebre i aiguabeneïteres.» Després d'explicar com, a casa seva, van convertir una vella nina en marededéu per fer piló i salvar les imatges de veritat, Antoni M. Rigau continua la seva evocació: «Una rècula de carros –els de les escombraries, els

Foguera al Cap de Bou amb totes les imatges i objectes religiosos recollits.

(Procedència: Fons documental Antoni M. Rigau.)

tombarells de la Brigada i alguns altres que foren requisats junt amb alguna camioneta– a mitja tarda s'escamparen per carrers i places, formant la més punyent i tràgica processó que la Vila hagi presenciat. Curulls d'imatges amuntegades, els carros vessaven per les baranes; amb els quadres posats drets es procurava ampliar-ne la capacitat. Molta gent ho presenciava en silenci i com si no acabés de creure-ho, però amb una espurna de llàgrimes al ulls» (Rigau 2001: 416). Tot fou amuntegat al Cap de Bou i cremà durant dies.

A altres localitats de la comarca es van produir fets similars. A Esponellà, per posar un cas, va ser el 26 de setembre de 1936 quan es va passar a recollir les imatges que hi havia a les cases i es van cremar.

Les creus de terme, pedrons i oratoris que estaven repartits per tota la comarca foren també destruïts. Esmentem, entre d'altres, la creu de Can Gai, al nucli urbà d'Orfes, dels segles XVI-XVII, parcialment destruïda; la creu de Sant Esteve de Guialbes, dita l'Oratori, destruïda; la creu de Martís, datada del segle XV, situada vora el camí i la riera d'Espolla, destruïda el 30 de novembre de 1936,⁹ i els tres pedrons que hi havia a Fontcoberta, tots ells destruïts. Tot i que no es tracta pròpiament d'una creu de terme, esmentem també un monument dedicat a tres ciutadans de Galliners assassinats pels francesos el 1808; com que era un tronc d'olivera amb tres creus, també fou destruït. Altres van caure als darrers dies: a can Guapanoia, a Vilademuls, hi havia un pedró amb una creu, anomenat l'Oratori, que va resistir la destrucció fins al darrer dia, el 8 de febrer de 1939, en què va ser enderrocat.

⁹ Recuperats els trossos el 1944, es conserven al Museu Arqueològic. L'actual va ser erigida el 1979.

Un canvi social molt dràstic

La societat banyolina de les primeres dècades de segle era una societat habituada a viure amb la pràctica de la religió, habituada a considerar normal la presència pública de les expressions de la religiositat. Les festes patronals no s'entenien sense un ofici solemne en honor del sant patró. Tot l'any estava marcat per celebracions religioses: la processó del Nen Jesús, la benedicció dels rams, la processó dels Dolors, el Viacrucis, el combregar general, la processó del Corpus, la processó de Sant Martirià, etc. A Banyoles hi havia molts capellans i moltes monges, i als pobles, el pes social del rector de la parròquia era molt important. Pel que fa a l'ensenyament, la majoria dels alumnes (un 70%) estaven escolaritzats en escoles religioses: les escoles dels germans gabrielistes, del Sagrat Cor, de la Providència i de les carmelites. Els serveis sanitaris i assistencials públics estaven també en mans de l'Església.

La República va començar a canviar aquesta situació i a impulsar algunes mesures laïcitzadores. Per exemple, va eliminar l'obligatorietat de l'ensenyament de la religió a l'escola pública, va retirar els crucifixs i altres imatges religioses de les aules, va secularitzar els cementiris i va aprovar una llei del divorci. Va prohibir també que les congregacions religioses es dediquessin a activitats econòmiques (i per tant, a l'ensenyament), però les congregacions van trobar la manera de trampejar la situació posant les escoles a nom de mútues de pares i continuant impartint classes no com a institució sinó individualment, cosa que la llei no prohibia. Així van continuar funcionant les quatre escoles religioses de Banyoles.

La situació va canviar radicalment amb l'esclat de la revolució i el desencadenament de la terrible persecució religiosa que hem explicat en les pàgines anteriors. El resultat, per a la vida de cada dia de la població, fou la desaparició de la pràctica religiosa pública. Amb els capellans morts, empresonats o amagats i les esglésies tancades o dedicades a altres activitats, durant aquests anys no es va poder celebrar cap missa pública a tota la comarca, i només se'n podien celebrar, de manera clandestina, en la intimitat de les llars on vivien capellans. Totes les cerimònies de la vida social, com els casaments o els enterraments, es van haver de celebrar sense capellans i sense signes religiosos. També van deixar de celebrar-se públicament els bateigs i totes aquelles manifestacions externes tan habituals com la comunió solemne, la missa del gall, rosaris, processons, novenaris i un llarg etcètera de costums i tradicions molt populars. Fins i tot els Pastorets es van deixar de representar. Les referències religioses van desaparèixer també de les escoles; aquesta vegada de manera radical. Qualsevol signe extern de pràctica de la religió fou prohibit i reprimat. Les expressions del llenguatge que fessin referència a la tradició religiosa, com «Valga'm Déu» o «Déu vos guard», eren malvistes, i fins i tot es va intentar substituir la fórmula de comiat «Adéu!» per «Salut!», val a dir que sense èxit.

En una societat secularitzada com l'actual, hi ha el perill de no valorar correctament el que

suposaven aquestes prohibicions, perquè moltes d'aquestes pràctiques ja han caigut en desús i fins i tot són desconegudes per bona part de la població. Però cal tenir en compte la realitat d'aquella societat tan impregnada per la religió per copsar l'impacte de la nova situació en la població.

El sentit d'una persecució religiosa implacable

En ple segle XXI, en una societat secularitzada i laica, és difícil comprendre aquesta persecució tan cruel i sagnant. A la història de l'Església catalana dels segles XIX i XX s'havien donat més episodis de violència contra els frares i capellans. Esmentem, per exemple, les matances de frares de l'any 1835, que es van saldar amb 23 religiosos assassinats a Reus i 16 a Barcelona, a més de nombrosos convents incendiats, no sols a aquestes ciutats, sinó arreu de Catalunya. O els aldarulls que han passat a la història amb el nom de Setmana Tràgica, l'any 1909, en el curs dels quals nombroses esglésies foren incendiades a Barcelona. Al llarg del segle XIX i a les primeres dècades del segle XX, van produir-se molts més incidents, molts d'ells, com els esmentats de 1835, més o menys relacionats amb les guerres carlines.

Però la persecució religiosa dels anys 1936-1938 sobta no sols pel nombre elevat de víctimes, sinó sobretot per l'extensió de la persecució, que va arribar, sense excepció, arreu on hi havia capellans o religiosos. Hem vist com una bona part dels rectors dels pobles de la comarca foren assassinats. Els que salvaren la vida foren perseguits i sovint empresonats. I el mateix s'esdevingué arreu de Catalunya. Totes les esglésies foren destruïdes, reutilitzades o, almenys, clausurades. Els símbols religiosos foren destruïts, no sols els que es trobaven en llocs públics sinó, fins i tot, com hem indicat, molts dels que es guardaven en la intimitat de les llars. No hi ha dubte, per tant, que ens trobem davant d'una clara persecució religiosa. Referint-se al conjunt de l'Estat espanyol, Antonio Montero, en la seva documentada *Historia de la persecución religiosa en España*, parla de 6.832 assassinats i afirma: «*En toda la historia de la Iglesia universal no hay ni un solo precedente, ni siquiera en la persecución romana, del sacrificio sangriento, en poco más de un semestre, de doce obispos, cuatro mil sacerdotes y más de dos mil religiosos*» (Montero 1961). Pel que fa a Catalunya, els eclesiàstics assassinats foren 2.441, xifra que caldria ampliar amb algunes de les 6.000 persones assassinades en aquesta època, perquè, tal com diu Josep Termes, «bona part [d'aquests 6.000 morts] eren gent de missa, laics, persones de militància catòlica o "beates", en una proporció més alta que la de "burgesos" assassinats» (Termes 1999: 405).¹⁰

D'on va sortir tant d'odi? Com és que la persecució va ser tan generalitzada i tan violenta? Com és que arreu es van seguir les mateixes pautes de conducta?

10 Són molt interessants també les dades i reflexions aportades per Albertí (2007).

Des d'un punt de vista confessional cristià, podem esmentar una reflexió que el jesuïta gironí Alfons M. Thió es va fer mentre estava emboscacat, prop de l'Ametlla del Vallès, els mesos d'agost i setembre de 1936, fugint de la persecució: «El tema de la mort era el més pregonament sentit, però no el que ocupava principalment el meu temps. El pensament anava per altres viaranyes: era evident que la nova societat que sorgia en aquells dies rebutjava de manera rotunda i decidida Jesucrist i els seus ministres. Jo em preguntava: ¿Rebutja els ministres per causa de Jesús, o rebutja Jesús per causa dels seus ministres? La primera hipòtesi és molt afalagadora, però la segona també és possible, i en rebutjar-la de ple, no hi haurà quelcom de fariseisme? [...] ¿Hem estat els capellans i religiosos espanyols llum per al nostre poble? [...] Ministres de Jesucrist, vam rebre un llegat abundós de fe i de pietat en el nostre poble: ¿no haurem viscut alegrement perquè teníem suficient moviment en les nostres esglésies i suficients elements per organitzar processons, sense tenir en compte les contínues decepcions que s'anaven produint en el nostre camp? ¿No haurem arribat a l'actual fallida per incúria nostra, no ja d'augmentar sinó ni tan sols de conservar els talents rebuts? [...] ¿No haurem potser buscat els nostres interessos personals i col·lectius amb l'excusa de buscar el regne de Déu?» (E.A. s.d.)

L'actitud d'autocrítica que expressen les reflexions d'Alfons M. Thió va ser, però, força inusual en el catolicisme català. En els primers moments de la persecució, molts dels perseguits van experimentar un sentiment de sorpresa i d'incomprensió del que passava. És el que va pensar el missioner Mn. Llorenç Costa mentre fugia cap al Col·lell: «Sembla mentida que en tan poc temps hagin sortit tants d'enemics! Quin mal he fet jo a aquestes persones?» (Marquès 1987: 51). Però el que predominà fou una actitud de donar les culpes només a les idees del comunisme i l'anarquisme, considerades perverses i que incitaven a l'odi a Déu i a la religió. Vegem, per exemple, la postura de Mn. Lluís Carreras (1938: 13): «¿Quién ignora que los dogmas marxistas y las organizaciones impulsoras de la revolución anarco-comunista y de la persecución religiosa están inspiradas en el ateísmo radical y completo, y van encaminadas a un nihilismo religioso de acción directa, iconoclasta y destructora, en cuya comparación el anticlericalismo tradicional parece retórica inoperante?». Vista la magnitud de la persecució, es tracta, certament, d'una reacció força comprensible.

Acabada la guerra i superada la persecució, es va produir un intens moviment de reivindicació de les persones assassinades, considerades com a màrtirs. Fruit d'aquesta reacció, es van publicar molts llibres hagiogràfics i es van erigir molts monuments. Amb el pas dels anys, i sobretot en un intent de separar-se de la instrumentalització que la dictadura franquista feia d'aquest tema, es produí un tractament més serè i menys hagiogràfic. L'obra de Mn. Josep M. Cervera (1991), amb un pròleg molt significatiu del bisbe Jaume Camprodon, és un exemple d'aquesta nova actitud, sense abandonar, però, el rigor en l'exposició dels fets. De tota manera, al llarg del pontificat de Joan Pau II es van produir nombroses beatificacions de religiosos assassinats el 1936, fet que ha afavorit la reafirmació, per part de sectors de l'Església, d'una visió més militant, que planteja l'odi a la

fe com a motivació última d'aquesta persecució. Continuen sense resposta les preguntes que es feia Mn. Modest Prats l'any 1984: «Quan acabarem la farsa macabra de convertir els morts en bandera de divisió i discòrdia? Quan, enterrats definitivament, podrem fer del seu record un estímul per construir un futur de justícia, de pau i de llibertat? Quan l'Església farà una lectura evangèlica d'aquells anys de sofriment i de dolor?» (Prats 1984: 7).¹¹ Modest Prats es feia aquestes preguntes en un comentari sobre una altra obra molt recomanable sobre els intents de restablir el culte públic a Catalunya durant els anys de guerra (Manent/Raventós 1984).

Hauríem, però, de fer referència a l'existència d'un ampli anticlericalisme, de tradició secular, que només pot interpretar-se a partir del paper jugat per l'Església al llarg del segle XIX i les primeres dècades del segle XX. Una Església en la qual predominaven les postures integristes, que es resistia a perdre el seu pes determinant en la societat civil, que volia imposar la seva concepció del món i les seves normes de conducta en la societat, que volia influir en la vida individual i col·lectiva de les persones i que recolzava les postures polítiques autoritàries i conservadores. La imatge del capellà trabucaire, tan sovintejada en la premsa satírica popular, era una caricatura, certament, però feia referència a una Església de clares simpaties carlines i oposada frontalment a les doctrines polítiques progressistes i d'esquerres. Joan Busquets, després d'analitzar la destrucció de les esglésies de Girona, fa aquestes reflexions: «Podem preguntar-nos sobre els escamots, la seva composició i el seus mòbils. Parlar de "grups incontrolats" sembla poc precís, sobretot si es té en compte que la destrucció i l'incendi de les esglésies fou general a tot el país i que ve després d'una propaganda demagògica i hostil a l'Església. Però tampoc no s'ha de pensar que aquella "massa primitiva" obeïa ordres superiors, sinó que més aviat donaven sortida a una aversió irracional, llargament covada en la marginació social i la misèria i atiada per l'anticlericalisme verbal» (Busquets 1986 a).

De tota manera, aquest sentiment anticlerical ja existia molt abans de 1936 i mai no havia provocat una persecució tan sagnant i tan despietada. Si el 1936 es produí aquesta persecució és perquè hi va contribuir un altre factor decisiu: el buit de poder provocat per la derrota del cop d'estat contra la República. A partir del 19 de juliol de 1936 es produí a Catalunya (i a la resta de l'Espanya republicana) una situació revolucionària: els soldats foren llicenciats, l'exèrcit quedà desarticulat, la força pública desaparegué pràcticament de l'escena pública, els ajuntaments quedaren superats pels comitès... Ens trobem, per tant, en una situació de manca d'autoritat, de pèrdua d'efectivitat dels ressorts de l'ordre públic. Sembla evident que és aquesta situació la que va permetre que aquesta onada de violència contra els capellans i religiosos, en la línia tradicional de l'anticlericalisme secular, no tingués traves ni aturador i que arribés a aquests extrems tan tràgics.

No podem deixar d'esmentar, per acabar, que aquesta persecució religiosa tingué una altra

11 Agraïm a Àngel Jiménez la notícia d'aquesta interessant carta de Mn. Modest Prats.

conseqüència negativa: l'avortament d'una evolució prometedora de l'Església catalana que, des de finals del segle XIX, anava superant les posicions integristes i vivia un procés de plenitud. Només cal pensar en el pes que tenien els moviments renovadors en el camp dels estudis bíblics, de la litúrgia o de la pastoral, amb moviments que han esdevingut mítics, com la Federació de Joves Cristians de Catalunya (FEJOC), sense oblidar figures tan notables com les del canonge Carles Cardó, el caputxí Miquel d'Esplugues o el jesuïta Ignasi Casanovas. Tot això fou destruït per la persecució religiosa de 1936. Malauradament, la fi de la persecució, el 1939, no significà el retorn a aquesta situació, sinó l'inici d'una nova etapa, també molt negativa, la de l'anomenat nacionalcatolicisme. És el que van expressar els bisbes catalans l'any 1985 en el seu document *Arrels cristianes de Catalunya*, quan després d'afirmar la tradició de fidelitat a Catalunya, s'hi van reafirmar i van afegir:

«Una fidelitat especialment notable en els nivells més populars, i que, a vegades, ha comportat el marginament injust i el sacrifici de persones i d'institucions. El desmantellament dràstic d'organitzacions d'apostolat, de publicacions i de centres de cultura que patí l'Església catalana el 1939 n'és un exemple relativament proper. Una prova que, unida a la cruenta persecució religiosa que la precedí, el 1936, i que també cal considerar, suposà un autèntic viacrucis per als catòlics catalans».

És a dir, que els sectors més renovadors del catolicisme català no només van patir, com tot el conjunt de l'Església catalana, la terrible persecució de 1936, sinó que, un cop instaurada la dictadura franquista, van haver de patir una nova persecució, aquest cop no cruenta, però també molt efectiva. El cas més emblemàtic és el del cardenal Vidal i Barraquer, arquebisbe de Tarragona. Perseguit el 1936, la Generalitat el protegí i li facilità la sortida del país. Refugiat primer a Itàlia i després a Suïssa, no pogué tornar a Catalunya acabada la guerra. La seva mort a l'exili (1943) és un símbol del doble drama viscut per l'Església catalana.

3. LES DRETES PERSEGUIDES

La violència que es desencadenà a Catalunya arran de la derrota de la revolta militar no sols afectà els eclesiàstics, sinó també amplis sectors de la població, que per la seva significació dretana i conservadora foren considerats enemics de la nova situació revolucionària i aliats potencials dels militars revoltats. Arreu de Catalunya, grups d'incontrolats, patrulles dites de control i escamots creats per partits i sindicats, tots contribuïren, amb la seves accions de repressió indiscriminada, a crear un clima de violència que féu un trist favor a la causa republicana. Comptant també els eclesiàstics, que ja hem esmentat, el total de persones assassinades a Catalunya en el període de guerra ascendeix a 8.352. D'aquestes víctimes, més de la meitat foren assassinades en els primers mesos de la revolució, entre juliol i setembre de 1936. L'onada de terror abastà tot el territori català, i fou especialment dura en el medi rural, on colpí les persones que tradicionalment havien controlat el poder local (Solé Sabaté: 1989).

Les víctimes mortals

Pel que fa a la comarca del Pla de l'Estany hem d'esmentar en primer lloc els sis veïns de Banyoles que perderen la vida entre els mesos d'agost i novembre de 1936. Les primeres víctimes foren el guàrdia civil Félix Barba i el capità Amadeu Trias.

Félix Barba Ortiz.
(Procedència: Lluís Barba i Veguillas.)

Félix Barba Ortiz era alferes de la guàrdia civil i estava retirat. Va néixer a Hornachos (Badajoz) el 1882 i va ingressar a la Guàrdia Civil el 1902. El 1920 va ser destinat a Banyoles, com a sergent-comandant de la guarnició. L'any 1923, quan es va produir el cop d'estat del general Primo de Rivera, seguint les ordres rebudes, va procedir a destituir l'Ajuntament elegit i substituir-lo per una gestora que donà pas a un nou Ajuntament designat pel governador. El 1933 va deixar Banyoles i va passar per diverses destinacions (Arbúcies, Girona, la Bisbal, Besalú i Sant Joan les Fonts). El 6 de febrer de 1936 va passar a la condició de retirat, per tenir l'edat reglamentària, i va fixar la seva residència a Banyoles. Estava casat amb Isabel Veguillas Tamizo i van tenir 10 fills.

Per la seva banda, Amadeu Trias i Pujolàs (Banyoles, 1871), dit *el Capità Paella*, era tinent de cavalleria, a la reserva. Havia començat la seva carrera militar el 1891, com a soldat substitut, i, un cop acabat el servei militar, va continuar a l'exèrcit. El mateix 1891 va ser destinat a Cuba, en l'arma de cavalleria, on va participar

activament a les operacions bèl·liques, en el curs de les quals va ser ascendit a sergent el 1896 i a tinent el 1898. Va abandonar Cuba, amb la resta de les tropes espanyoles, el mes de novembre de 1898 i després d'estar destinat a Lleida, es va retirar a Banyoles, on va muntar una acadèmia militar per als joves que volien fer el servei militar de quota.

Tots dos van ser trets de casa seva amb l'excusa d'anar a ensenyar instrucció a les milícies de Girona, el 22 d'agost de 1936. Després de passar pels calabossos municipals, foren assassinats a la carretera de la Mota, al terme municipal de Palol de Revardit. Un cop morts, els cossos foren cremats. El 30 d'abril de 1939, les seves restes foren exhumades i enterrades en sengles nínxols al cementiri de Banyoles.

La tercera víctima banyolina fou Ramon Pla i Bosch, que va ser assassinat al Morrot, a Barcelona, el 12 de setembre de 1936, als 34 anys d'edat. Era comptable del Sindicat Agrícola. Arran de la seva intervenció en uns incidents esdevinguts a Banyoles el 20 de maig de 1936, es va practicar un registre a casa seva i es va trobar que tenia una pistola. Tot i que no podem documentar-ho, sembla que estava relacionat amb la constitució d'un petit grup d'inspiració falangista a Banyoles i aquesta devia ser la causa del seu assassinat.

A finals de setembre foren assassinats Domènec Ametller i el seu fill Llorenç. Domènec Ametller i Gratacós, de can Bòlica, era carnisser d'ofici. Havia estat jutge municipal i caporal del sometent. El seu fill Llorenç Ametller i Puig era simpatitzant de la CEDA.¹² Tots dos van ser detinguts el 22 de setembre de 1936 i empresonats al calabós municipal. La família va demanar ajuda al germà del detingut, Josep Ametller, un dels dirigents locals d'Esquerra Republicana, però no es va decidir a actuar fins l'endemà. Aleshores ja era tard, perquè durant la nit van ser traslladats a Barcelona, on van ser assassinats. El cadàver del pare va aparèixer a Horta i el del fill, a l'Hipòdrom. Pere Verdaguer, en les seves memòries, fa referència a aquest episodi amb aquestes paraules: «Hi havia a una quinzena de quilòmetres d'allí el comitè de Boriol [Orriols], que en feia de tots colors. Una nit aquells criminals es van presentar a Corniols [Banyoles], van anar a trucar a casa de dos grans terratinents i se'ls van endur. L'endemà hom va trobar els cadàvers en una cuneta de la banda de Girona, acribellats de bales. Els de Corniols, aleshores, van muntar una veritable expedició, amb mitja dotzena de camions armats fins a les dents, es van dirigir a Boriol i van aconsellar a aquells excitats de no interferir mai més fora del seu territori si no volien haver-se-les amb ells. La visita va fer el seu efecte, perquè d'aquell dia endavant els de Boriol van evitar com

Domènec Ametller i Gratacós, en una foto de 1933.
(Procedència: família Ametller.)

12 Almenys això és el que l'alcalde de Banyoles Francesc Xavier Prat fa constar a la Causa General.

Llorenç Ametller i Puig (a la dreta) a Banyoles. (Procedència: família Ametller.)

de cremar-se de posar els peus a la vila de l'estany» (Verdaguer 2002: 53). Inexactituds a banda (els Ametller no eren «grans terratinents» i els seus cadàvers no van aparèixer «en una cuneta de la banda de Girona»), el text serveix per veure les tensions entre els comitès de diverses localitats.

De fet, les actuacions de comitès foranis no eren inusuals, sobretot en pobles petits. En moltes ocasions, el comitè local decidia les víctimes i n'encarregava l'execució a milicians d'altres localitats. Però en altres ocasions les interferències no eren volgudes i s'arribaven a produir tensions i fins i tot enfrontaments. Sigui com sigui, l'assassinat de Domènec Ametller i del seu fill és un dels episodis més foscos de la guerra civil a Banyoles. És possible que Domènec Ametller, quan era jutge de pau, hagués tingut alguna actuació que hagués provocat en algú un desig de venjança. D'altra banda, tot i la possible intervenció forana, en la seva detenció van participar gent del comitè de Banyoles, fins i tot algú va reconèixer un masover seu. Sembla també que només buscaven el pare, i que el fill va acompanyar el pare voluntàriament, per mirar de protegir-lo. No queda clar, doncs, què va passar aquella nit, qui va anar a buscar els Ametller, se'ls va endur i els va assassinar. I finalment, si va ser, com sembla, el comitè d'Orriols, com és que els cadàvers van aparèixer a Barcelona?

Finalment, el 5 d'octubre de 1936 fou assassinat Narcís Malagelada i Font, advocat i un dels principals dirigents regionalistes de Banyoles. Havia estat regidor en el primer consistori republicà (1931-1933) i tinent d'alcalde el 1935. Va dirigir el periòdic dretà *El Banyolí*.

Va ser detingut a Barcelona, on s'havia refugiat. El seu assassinat es produí a la carretera de Barcelona a Girona, prop de l'Hostal del Coix, al terme municipal de Maçanet de la Selva.

Altres veïns de diversos pobles de la comarca foren també assassinats. Esmentem en primer lloc dos veïns de Serinyà, Jaume Dilmé i Moré, assassinat el 9 de setembre de 1936 quan intentava fugir a França, i Joan Solana i Artigas, que va ser assassinat a Riudellots de la Creu el 5 de setembre de 1936. En segon lloc, dos veïns de Vilademuls, Josep M. Bosch i Bach, de 64 anys, natural d'Esponellà, que pertanyia a la CEDA, era recaptador municipal i fou assassinat a Anglès el 17 d'agost de 1936, i el metge Jesús M. de Puig i Vaquer, mort el 19 de març de 1937 quan intentava passar la frontera francesa. En tercer lloc, el secretari de l'Ajuntament de Cornellà del Terri, Benigne Feliu i Compte, natural de Sords i d'ideologia carlina, que va ser assassinat el 23 d'agost de 1936. Tement represàlies per la seva actuació en els fets del 6 d'octubre de 1934, Benigne Feliu s'havia amagat a Barcelona. Segons notícies recollides per Carme Vinyoles (1986) sembla ser que la seva dona va cometre la imprudència de visitar-lo i ell d'acompanyar-la a l'estació; el fet és que va ser descobert i assassinat. També de Cornellà esmentem Josep Masó i Olivé, que va ser traït i mort pel guia mentre fugia a França, a finals de 1938. I, finalment, Miquel Aradas i Font, de Centenys, que fou abatut el 22 de febrer de 1937 a la frontera, quan intentava passar a França. Esmentem també Salvador Armadà i Pujol, veí de Serinyà, que es dedicava a passar fugitiu a França i que va morir a Navata l'11 de setembre de 1936.

Narcís Malagelada i Font.
(Procedència: Fons documental Lluís Martí.)

Joan Solana i Artigas.
(Procedència: col·lecció familiar.)

3.1 CIVILS VEÏNS DEL PLA DE L'ESTANY ASSASSINATS (1936-1937)

Nom	Veïnatge	Ofici	Data de la mort	Lloc de la mort
Domènec Ametller i Gratacós	Banyoles	Comerciant	23 de setembre de 1936	Barcelona
Llorenç Ametller i Puig	Banyoles	Comptable	23 de setembre de 1936	Barcelona
Miquel Aradas i Font	Centenys	Estudiant	22 de febrer de 1937	En intentar passar la frontera francesa
Salvador Armadà i Pujol	Serinyà	Pagès	11 de setembre de 1936	Navata
Félix Barba Ortiz	Banyoles	Guàrdia civil retirat	22 d'agost de 1936	Palol de Revardit

Nom	Veïnatge	Ofici	Data de la mort	Lloc de la mort
Josep M. Bosch i Bach	Galliners	Recaptador de contribucions	17 d'agost de 1936	Anglès
Jaume Dilmé i Moré	Serinyà	Pagès	9 de setembre de 1936	En intentar passar la frontera francesa
Benigne Feliu i Compte	Cornellà del Terri	Secretari municipal	23 d'agost de 1936	Barcelona
Narcís Malagelada i Font	Banyoles	Advocat	5 d'octubre de 1936	Maçanet de la Selva
Josep Masó i Olivé	Cornellà del Terri	Negociant de bestiar	Finals de 1938	En intentar passar la frontera francesa
Ramon Pla i Bosch	Banyoles	Comptable	12 de setembre de 1936	Barcelona
Jesús M. de Puig i Vaquer	Vilademí	Metge	19 de març de 1937	En intentar passar la frontera francesa
Joan Solana i Artigas	Serinyà	Pagès	5 de setembre de 1936	Riudellots de la Creu
Amadeu Trias i Pujolàs	Banyoles	Militar retirat	22 d'agost de 1936	Palol de Revardit

Quatre veïns de la comarca van ser afusellats. Un, Joan Planas i Famada, veí de Serinyà, va ser jutjat, acusat de passar fugitiu a França, condemnat a mort i afusellat a Montjuïc (Barcelona) el 28 de juliol de 1938. El segon, Joan Ferrés i Company, de Porqueres, va ser traslladat el 12 de març de 1938 de la presó de Girona al castell de Montjuïc a Barcelona, on va ser afusellat. Els altres dos, Màrius Font i Josep Planas, van ser acusats de desertors.

Màrius Font i Albanyà.
(Procedència: Joaquina Abril i Freixa, vídua d'Enric Font.)

Màrius Font i Albanyà era fuster i tenia 24 anys. Era de caràcter alegre, com ho demostra el fet d'haver format part de la Penya del 8 i mig i haver participat en les bro-mes i celebracions festives organitzades per aquesta colla d'amics. Més tard es relacionà amb el petit grup falangista banyolí. Quan li va tocar d'anar al front, es va amagar a Mieres. Josep Planas i Viñas era natural de Navata i vivia al carrer de Sant Martirià. També es va emboscar per no anar al front. Més endavant en parlarem, dels emboscats, que van ser un fenomen viu a la comarca. Màrius Font i Josep Planas van coincidir a can Riera de Mieres, on van ser descoberts i detinguts, en una batuda que va tenir lloc el 21 de desembre de 1937. Tres mesos més tard, el 23 de març de 1938 van ser traslladats a la presó del castell de Montjuïc. Acusats de deserció, van ser condemnats a mort i afusellats als fossats de Santa Elena, de Montjuïc, el 6 de juliol de 1938.

Abans de morir, Màrius Font estava preocupat pels seus pares i els va escriure una carta per intentar tranquil·litzar-los: «*Mis queridos padres: Al recibir esta carta, seguramente ya estaréis enterados de mi trágico fin, yo escribo esta última carta para deciros que sois*

en el mundo a quien amo más, en esta vida, ya sabéis que nosotros no somos nada, y por lo tanto la vida de los vivientes, sólo hay uno que puede disponer de ella, y éste es el Señor. Yo en esta carta no quiero hacer otra cosa que confortaros y que no sufráis por mí, ya que estoy convencido que pasaré a mejor vida, por lo tanto, muero muy tranquilo. Yo no sé cómo decirlo para que no me lloréis, pero os pido en nombre de Dios que no hagáis tal cosa, ya que el Señor lo ha querido así. Ya veréis en mi letra que el pulso lo tengo muy seguro y la cabeza despejada, quisiera que os lo tomarais como yo. Yo no he vertido ni una lágrima, así quiero que lo hagáis vosotros, ya que el llorar no cura nada. Sólo quiero que roguéis por mí, que yo desde el cielo lo haré por vosotros». La carta continua acomiadant-se de tots els familiars, que enumera un a un, i acaba així: «Daréis recuerdos a todos los compañeros y amigos, y les diréis que he muerto valientemente. He muerto pensando en vosotros, padres queridos, y repito que lo habéis sido todo para mí en este mundo. Adiós mi padre querido, adiós mi madre querida, que pronto en el cielo nos volveremos a ver. Vuestro hijo, que os amará eternamente. Sobre todo no me lloréis. Mario Font. Adiós, adiós. Si tengo algún enemigo, que me perdone.»¹³

Josep Planas va escriure també als seus pares abans de morir. Comença afrontant la mort amb gran serenitat: «Muy queridos padres: Al recibir esta carta seguramente habré dejado de existir, es decir el cuerpo, ya que el alma espero irá a reunirse con el Redentor. No sé casi qué decirles sino que muero con la satisfacción del cristiano que cumple con su deber; espero que de la misma manera que yo muero Vs. sabrán sobrellevar esta pena con resignación, sin llorar, ya que el llanto se lo lleva el viento y cuando me recuerden que sea para mayor bien. No creo que tenga enemigos pero por si acaso perdono a todos los que pueda tener así como pido perdón a todos los que puedo haber ofendido, cosa improbable. Muchos recuerdos para mis queridos hermanos Miguel y Dolores y que jamás se aparten de la senda del bien, y que solo me recuerden para fines nobles.»

Després d'explicar que tant ell com el seu company Màrius han demanat l'assistència d'un capellà, que estan esperant que arribi, i de fer

Detall del recordatori de Josep Planas.
(Procedència: M. Carme Planas i Homs.)

13 Agraïm a Montserrat Font i Albanyà haver-nos deixat consultar la carta del seu germà.

referència a amics i parents, acaba dient que *«muero con la satisfacción del que muere pensando que se cumplen los designios del Supremo Hacedor. Valor y resignación, y nada de llantos que repito no conducen a nada. Su hijo que les recordará siempre como los mejores de los padres. José Planas.»*¹⁴

Hi va haver, també, diversos morts que eren persones que havien nascut a Banyoles però que no hi vivien. La llista segurament és incompleta, però volem deixar constància dels casos dels quals hem tingut notícia. Esmentem en primer lloc els banyolins: Melcior Barceló i Casademont, conegut com *Mencion de Can Palau*, i el seu fill Agustí Barceló i Cisquer. Melcior Barceló havia format part del nucli dirigent de la Lliga de Defensa de la Indústria, Comerç i Agricultura de Banyoles, a les primeres dècades del segle XX, i va ser assassinat el 21 de desembre de 1936 a Montcada. Josep Casamort i Colomer, d'ideologia carlina, va ser assassinat a Barcelona el 13 setembre de 1936. L'industrial Joan Culubret i Dalmau, que pertanyia a la Lliga Catalana i havia estat regidor d'Arenys de Munt, va ser assassinat a Sant Pol de Mar el 9 d'octubre de 1936. Pere Ginjaume i Gener treballava en una entitat bancària de Barcelona, localitat on fou assassinat. Pere Malagelada i Font, que era farmacèutic a Canet de Mar. Era germà de Narcís Malagelada, que també va morir assassinat el mateix dia. Políticament havia estat d'Acció Catalana, però posteriorment passà a la Lliga Catalana. Advertit del perill per amics de Canet, es refugià a casa d'uns parents a Barcelona, però els del comitè de Canet seguiren els passos de la seva dona i el descobriren. Sembla ser que, en el moment que anava a ser assassinat, es va defensar, va atacar els seus assassins i va estar a punt d'escapar-se, però finalment fou abatut el 5 d'octubre de 1936 a Collsacreu, Vallgorguina. També el pagès Pere Mas i Franch, que va ser assassinat el 7 de febrer de 1939 al terme municipal de Mieres; la mestra Concepció Massaguer i Coll, assassinada el febrer de 1937, i l'inspector de Primera Ensenyança J. Montserrat Torrent i Sala, que era d'ideologia carlina i va ser assassinat a Girona el 30 d'octubre de 1936, víctima de les represàlies pel bombardeig franquista de Roses. Pel que fa a les persones nascudes a la resta de la comarca, esmentem el jutge municipal de Begudà, Pere Rubio i Caula, de Crespià, que va ser assassinat el 29 d'agost de 1936 al cementiri de Begudà.

Esmentem també, per la seva relació amb Banyoles, el cas del veterinari Joan Vidal i Planel·la, natural de Camprodon, casat amb la banyolina Francesca Pagès i Poch i autor d'un famós llibre sobre l'estany (*L'estany de Banyoles*, 1925). En aquells dies era veterinari a Sant Feliu de Pallerols i va ser assassinat el 23 d'agost de 1936. La seva mort va ser esgarri-fosa: va ser lligat pels peus amb una corda al darrere d'un cotxe i va morir a conseqüència dels cops rebuts al cap. El seu cadàver es va trobar prop d'Amer. El 13 de juny de 1939 les seves restes van ser enterrades al cementiri de Banyoles.

Cal esmentar també que en diverses ocasions van aparèixer a la comarca cadàvers de persones que no hi tenien res a veure, però que havien estat traslladades des dels seus

14 Agraïm a Maria Carme Planas i Homs haver-nos deixat consultar la carta del seu oncle.

pobles i assassinades en territori comarcal. Al Registre Civil de Crespià, per exemple, es va anotar que el dia 31 d'octubre de 1936 va aparèixer a la carretera de Besalú a Roses el cadàver de Ventura Collell, de Tortellà, d'uns 62 anys, amb senyals de trets de pistola. Les restes mortals foren enterrades al cementiri de Crespià. A la butxaca duia 13,85 pessetes, que es van dipositar a l'Ajuntament. Deu veïns de Castelló d'Empúries van ser assassinats el 9 d'agost de 1936 a Vilafreder, per membres del comitè d'Orriols. Els seus noms consten en un monòlit que es troba al lloc dels fets, a la carretera de França. Miquel Ferrer recorda que en més d'una ocasió un cotxe es parava a Terradelles, en baixava gent, sentien trets i després veïen els cadàvers a terra. «L'endemà al matí, els veïns del poble de Terradelles els anaven a buscar amb el tamborell i els portaven al cementiri» (Ferrer 2005: 8). I se'n van produir més, de casos, tant a Vilafreder com a altres localitats, com Esponellà, Pujals dels Cavallers (al camp del Mas Vicens) o fins i tot vora l'estany de Banyoles.

Als darrers dies de la guerra, hi hagué diversos episodis de violència gratuïta. Un cas és el dels presos de Girona, que van ser traslladats a Figueres, a peu. Un d'ells era l'Esteve Rigau, el rellotger de can Parrassa. Alguns dels empresonats, però, no hi van arribar, a Figueres, sinó que van ser assassinats a la Tallada d'Empordà, el 2 de febrer de 1939. Un d'aquests presos assassinats va ser el banyolí Josep Simon i Compte, de can Tetxu. Per no anar al front, Josep Simon es va amagar, primer a casa seva mateix i després al bosc, fins que, junt amb altres persones, va formar un grup i van pagar un guia perquè els traslladés a França, però van ser descoberts i empresonats a Girona. D'entre els afusellats, n'hi va haver un que es va poder salvar fent-se passar per mort. Així va ser com, després de la guerra, es va poder saber el lloc on s'havia produït l'afusellament i es van poder recuperar els cadàvers. Les restes de Josep Simon van ser exhumades i enterrades a Banyoles, el 24 de març de 1939.¹⁵

Un altre episodi, força confús, va ser protagonitzat per soldats del V Cos d'Exèrcit, a les ordres del tinent coronel Enrique Lister, que feren una incursió a l'hospital militar de Banyoles, buscant feixistes emboscats. Segons els records d'una de les infermeres, Conxita Corominas, eren uns «individus d'aspecte sinistre, patibularis, que feien molt mala pinta i anaven armats amb pistoles metralladores». Van reunir tot el personal de l'hospital i els van interrogar. Finalment, van seleccionar vint-i-tres metges i sanitaris, que van ser evacuats a la força per un escamot dirigit pel capità Trigo i assassinats a Vila-sacra entre els dies 6 i 7 de febrer de 1939. Entre les víctimes hi havia Gerti Kremarik, la muller del doctor Jimeno, director de l'hospital, i el banyolí Manuel Brufau i Duran, que treballava com a auxiliar sanitari a l'hospital militar, era auxiliar de farmàcia i havia treballat a la farmàcia d'en Teodoro Masgrau. Vivia a can Toja, a la plaça dels Turers. Acabada la guerra, els cossos foren exhumats i enterrats en diversos cementiris. A Banyoles van ser enterrades, el 17 de març de 1939, les restes de Gerti Kremarik i l'endemà, el 18, les de Manuel Brufau.

A la Causa General consta un document que pot donar una mica de llum sobre aquest

15 El recordatori del funeral, però, dóna una altra data d'enterrament: el 6 de febrer de 1940.

Monument erigit en memòria dels presos del Collell assassinats pels seus guardians en la retirada. (Foto Miquel Rustullet Noguer.)

episodi. El 4 de maig de 1942 va prestar declaració Josefa Martorell i Casals, veïna de Barcelona, dient que el seu marit, Josep Casals i Tarragó, funcionari de la Diputació i falangista, per evitar ser enviat al front va aconseguir ingressar com a auxiliar de farmàcia a l'hospital militar de Banyoles, «en el qual prestaban asimismo servicio varios médicos que pertenecían a un grupo de Falange, no pudiendo precisar cual, en el cual también estaba encuadrado la víctima». Continua la declaració dient que «una denuncia formulada, ignora por quien, contra el personal del Hospital» va provocar l'actuació dels soldats de la «Brigada de Lister», que van detenir i assassinar el seu marit i altres companys seus.

Aquests dos episodis s'inscriuen en un seguit de matances de presoners indefensos que va tenir lloc en els dies dramàtics de la campanya de Catalunya, amb un exèrcit derrotat que fugia es-

talonat per les tropes franquistes que anaven ocupant el territori. Entre aquests episodis hem d'esmentar la matança de presoners al Collell, un santuari convertit en presó, on, el mes de gener de 1939, van ser traslladats presos de Barcelona i altres indrets cap a la frontera francesa, per evitar que fossin alliberats per les tropes franquistes, que ja havien iniciat la seva ofensiva de Catalunya. El 30 de gener de 1939, quaranta-vuit d'aquests presoners, alguns d'ells acusats d'activitats relacionades amb la cinquena columna, foren afusellats en un indret anomenat Creu de Pedra, al terme municipal de Sant Miquel de Campmajor (Galofré/Rustullet 2009: 7-10).

Des d'un punt de vista general, és a dir, parlant del conjunt de Catalunya, se sol caracteritzar les víctimes d'aquesta violència com «les classes propietàries, i els qui les recolzaven i que estaven considerades com a les financeres, i les beneficiàries del nou ordre imposat pels militars» (Cattini 2004: 145). No sembla, però, que això pugui aplicar-se al cas de Banyoles i de la comarca. Més aviat caldria parlar d'un altre fenomen que també es produí, especialment a les zones rurals: d'una banda, les revenges personals i, de l'altra, la persistència de les tensions socials, en el món rural, entre propietaris i arrendataris. Les tensions creades durant els anys republicans entorn de la llei de contractes de conreus i l'actuació

dels propietaris el 1935 van passar factura i van demostrar que la lluita de classes seguia vigent. Giovanni C. Cattini ho expressa ben clarament en l'obra que hem esmentat: «Als pobles, les relacions socials són molt més personals que no pas a les ciutats i, com s'ha subratllat sovint, tothom es coneix i, per tant, les filies i les fòbies, les amistats i els odis tenen nom i cognom.»

D'altra banda, tal com hem esmentat, la majoria dels assassinats es van produir entre els mesos d'agost i setembre de 1936. Recordem que els capellans assassinats també ho van ser, majoritàriament, en aquests mesos. Sembla clar, per tant, que hi va haver un clímax provocat per l'esclat del moviment revolucionari i que, pocs mesos després, la situació va quedar força controlada, almenys pel que fa a les víctimes mortals. Cal tenir en compte, per situar els fets en el seu context, que la violència que es desencadenà arreu de Catalunya a partir del 19 de juliol de 1936 fou molt inferior a la que es produí a la zona controlada per les tropes rebels. D'altra banda, el govern de la Generalitat intentà, amb tots els ressorts de poder de què disposava, acabar amb aquesta situació de descontrol i, mentre va persistir, pal·liar-ne les conseqüències.

Hi ha un altre aspecte que caldria comentar. El malestar davant d'aquests fets tan reproposables ha portat a intentar, sovint de manera inconscient, a buscar culpables fora del país. Així, pel que fa al conjunt de Catalunya, sovint s'ha parlat del pes de l'emigració d'altres indrets de l'Estat, gent a la qual es va titllar de forastera i desarrelada. Però l'argument no funciona a les zones rurals, on la violència va ser també molt forta i on hi havia poca emigració. Aleshores es va tendir a utilitzar un altre argument: el comitè d'un altre poble, especialment alguns que tenien fama d'extremadament violents, com el d'Orriols, ja esmentat. Es tracta, certament, d'una reacció espontània molt comprensible, però que cal agafar amb una certa prevenció, perquè el fet de carregar les culpes al foraster és, molt sovint, una manera de fugir d'estudi.

Els banyolins de Franco

Davant el perill de ser assassinats o empresonats, molta gent de dretes va fugir a l'estranger o es va amagar com va poder, refugiant-se a les masies de les zones boscoses, per passar a França a la primera oportunitat, prefigurant així, a molt petita escala, un altre èxode, molt més terrible i dramàtic, i de signe contrari, que es produiria pocs anys després. Un cop a França, molts retornaren a l'Espanya de Franco, ja sigui perquè era aquesta la determinació que tenien, ja sigui per les pressions de les autoritats franceses o per les gestions dels agents dels militars rebels que actuaven a la Catalunya francesa. Els que tenien edat militar s'incorporaren a l'exèrcit franquista. Els altres s'instal·laren a Sant Sebastià, Burgos o altres localitats de l'Espanya de Franco. Per això, més que parlar d'exiliats sembla més adequat parlar de «catalans de Franco», és a dir, dels catalans que van fer l'opció de lluitar en el bàndol dels militars rebels, o donar-hi suport.

La família Gimferrer a Vila Aránzazu (Sant Sebastià). Segona fila, d'esquerra a dreta, Josep M. Gimferrer i Garriga, Mercè Gimferrer i Garriga, Josep M. Gimferrer i Font, Josep Gimferrer i Hereu, Lourdes Gimferrer i Garriga, Anna Garriga i Bach. Asseguts, XX, Conxita Font, Núria Gimferrer i Font, Jordi Gimferrer i Garriga, XX. Hi falta Antoni Gimferrer i Hereu, que és qui feia la fotografia. (Procedència: col·lecció familiar.)

Pel que fa a Banyoles, aquest va ser el cas de gent de dretes, empresaris i propietaris, que davant del caire que prenia la situació van optar per passar la frontera. Entre els empresaris, trobem els propietaris d'Indústries Coromina (Can Trull), José Gimferrer SA (Iles Saques), la TEISA, Xocolata Torras i altres. La majoria es van instal·lar a Sant Sebastià i a Pamplona.

Vegem, per exemple, el cas de la família Gimferrer. Antoni Gimferrer i Hereu va ser detingut, traslladat a Barcelona i empresonat a la Model, i gràcies a les gestions del comitè d'empresa va aconseguir la llibertat. Tant Antoni Gimferrer com el seu germà, Josep Gimferrer i Hereu, encara eren a Banyoles a mitjan setembre de 1936, però van aconseguir el passaport gràcies a les gestions de Rafael Closas, d'Acció Catalana, que era conseller de la Generalitat (Rigau 2001: 338). Bona part de la família va anar a França en cotxe, mentre que els germans Antoni i Josep Gimferrer i Hereu van sortir de Barcelona en vaixell. Segons la tradició familiar, el guàrdia que controlava els passaports al port era de Banyoles, i els dos germans van respirar alleujats quan van comprovar que feia veure que no els coneixia. Tota la família es va retrobar a Marsella, on Josep Gimferrer es trobava ja el mes de novembre de 1936. Més tard, els Gimferrer es van traslladar a l'Espanya de Franco i es van instal·lar a Sant Sebastià, on Antoni Gimferrer va posar en marxa una fàbrica de mitges i les germanes Lourdes i Mercè Gimferrer i Garriga van fer d'infermeres.

Un altre dels que va fugir va ser Ramon Bartrolí i Nogareda, que era apoderat del Banc

Costa i Bartrina a Banyoles, dirigent d'Acció Ciutadana, havia estat regidor en temps de la dictadura de Primo de Rivera i un dels dirigents carlins de Banyoles. Per evitar ser assassinat o empresonat, va fugir a la matinada del 20 de juliol de 1936 i va passar la frontera el 9 de setembre del mateix any. Es va instal·lar a Hondarribia. Acabada la guerra va retornar a Banyoles, va ser cap local de Falange i un dels elements més destacats de la repressió franquista a la ciutat.

No tots van fugir els primers dies. N'hi va haver que van creure que l'onada revolucionària duraria poc i van preferir amagar-se. Més tard, però, veient com s'anaven produint els esdeveniments, acabaren travessant la frontera clandestinament. És el cas, per exemple, de Vicenç Illa i Genover, un propietari rural benestant, que tenia terrenys a Serinyà, Sant Andreu del Terri, Sant Jordi

Desvalls, etc., i que políticament era d'ideologia conservadora i de simpaties carlines. Segons unes memòries inèdites,¹⁶ la rebel·lió militar va fracassar a Girona abans que ell pogués ajuntar-se als rebels i de Girona es va traslladar a peu fins a Mieres, on es va amagar a casa del seu cunyat Verdaguer, el metge de Mieres. Va descartar fugir a França perquè va creure que «*en breve tiempo estaría despejada la situación*». Finalment, després de mil dubtes i vacil·lacions, va arribar al convenciment que la situació anava per llarg i va decidir fugir a França, el mes de juny de 1937. És a dir, que va trigar gairebé un any a decidir-se. El seu cas és un exemple de la reacció lenta i dubitativa, d'incredulitat i desconcert, de bona part de les classes benestants i conservadores davant dels fets revolucionaris d'aquells moments.

Les germanes Lourdes i Mercè Gimferrer i Garriga (al centre), vestides d'infermeres, l'any 1938 a Sant Sebastià. (Procedència: col·lecció familiar.)

16 *Mirada retrospectiva. Mis visiones de la Revolución de 1936*, manuscrit conservat per la família.

Els empresonats a Banyoles

Hi hagué molta gent de dretes que no pogueren o no volgueren fugir, i foren empresonats per les noves autoritats republicanes. Acabada la guerra, es creà arreu d'Espanya l'*Asociación Nacional de Excautivos*. A Banyoles hi hagué una secció local d'aquesta associació, presidida pel doctor Josep M. Corominas. Malauradament no hem trobat la documentació d'aquesta entitat, que ens hagués permès establir la llista completa de tots els veïns de Banyoles que van ser empresonats al llarg de la guerra. En farem, però, una primera aproximació.

Esmentem en primer lloc els que van ser empresonats a Banyoles. Hem parlat ja de Mn. Joaquim Pou, que va ser detingut per cinc milicians el 23 de juliol de 1936, però sense conseqüències greus, aquest cop, perquè va poder tornar a casa seva el mateix dia. La majoria dels empresonats a Banyoles van ser portats al monestir, on es va habilitar com a presó la capella de Sant Martirià, aprofitant la reixa de ferro. Allí foren reclosos, a mitjan agost de 1936 uns quinze banyolins de dretes, amb algun capellà inclòs, detinguts pel comitè. En altres ocasions, els detinguts eren confinats al calabós municipal, situat en l'edifici mateix de l'Ajuntament, a l'entrada.

El 13 de setembre del mateix any es va celebrar una assemblea al Cine Modern, per decidir què es feia amb els detinguts. Va ser una assemblea força dramàtica. Jacint Masgrau i Josep Comas, juntament amb altres persones afins a Esquerra Republicana i Acció Catalana, van fer una defensa enèrgica dels empresonats, amb el suport de tots els familiars que havien acudit a l'assemblea per aconseguir-ne l'alliberament o almenys per evitar que es decidís traslladar-los a Girona o assassinar-los. Finalment la majoria va decidir que continuessin al monestir, però hi van romandre pocs dies. Així és com Antoni M. Rigau va descriure els

fets: « Durant la primera desena de setembre, s'havia agutzat la inseguretat dels banyolins empresonats a l'església del monestir (alguns capellans, un diaca i una desena aproximada de veïns). En una assemblea popular, celebrada en plena nit al Cine Modern, es posà a votació, a mà alçada, la sort dels presos. El pànic que regnava entre els familiars els induí a trucar a veïns i amics, per a engrossar els vots favorables. Malgrat el risc, hi acudí força gent de bona voluntat. L'agitació i l'aldarull eren esveradors. (En dono fe.) El públic es dividia en dos bàndols. Ciutadans d'Acció Catalana i d'Esquerra Republicana donaven suport als no escassos partidaris d'una solució sense violències irremeiables. Descollaren per la seva energia, l'alcalde Masgrau i en Josep Comas i Danés, veterinari, el qual s'encarà –des de l'escenari– amb els assistents més exaltats. Amb una manifesta majoria, s'acordà que els detinguts conti-

Josep Comas i Danés, en la dècada de 1930. (Procedència: Pere Comas i Masgrau.)

nuessin al monestir; excepte uns quatre o cinc que serien conduïts –amb mesures de seguretat adients– a la presó de Girona» (Rigau 2001: 395).

Aquests detinguts que esmenta Antoni M. Rigau eren Martíà Butinyà i Pagès, Manuel Prat i Güell, Mn. Francesc Vallmajor, Joan Juanola i Almar i Paulí Ginjaume, els quals van ser traslladats a la presó de Girona, on van ingressar el 9 d'octubre de 1936. Posteriorment, l'11 de desembre de 1936, tots cinc van ser sotmesos a judici per un Tribunal Popular, a Girona. Lluís Oliva, Miquel Verdaguer i Martí Bramon declararen en contra, confirmant que els acusats eren gent de dreta. En canvi, Silvestre Bach, Narcís Reverter i Pere Pagès, tots ells treballadors de la fàbrica de pells de Manuel Prat, declararen a favor. També es manifestà a favor de Mn. Vallmajor l'alcalde de Pontós. En el decurs del judici, el fiscal Miquel Gayolà afirmà que Banyoles era «l'eix de tota la reacció i que hi havia un Casal que era la base de l'extensa xarxa del clericalisme.»¹⁷ La sentència va ser molt dura: pena de mort per a Martíà Butinyà i Manuel Prat, per un delictes de desafecció al règim, cadena perpètua per a Joan Juanola i Paulí Ginjaume (que tenia 72 anys) i dos anys de treball a la brigada municipal de Girona per a Mn. Vallmajor. Quan la notícia va arribar a Banyoles, l'Ajuntament, a proposta del regidor Jaume Masó, va demanar l'indult per a Manuel Prat. Més tard, el 25 de gener de 1937, el Consell de Ministres commutà les penes de mort per la de trenta anys d'internament en camps de treball.

Manuel Prat i Güell.
(Procedència: col·lecció familiar.)

Paulí Ginjaume i Cels,
carlí de soca-rel.
(Foto Josep M. Mateu.)

El 30 d'octubre de 1936 el creuer franquista *Canarias* va bombardejar Roses i va provocar el desencadenament d'una onada de pànic entre els revolucionaris, que temien un desembarcament franquista. Nombrosos escamots es dirigiren a Roses per frenar la invasió, però altres van dedicar-se a assassinar presoners indefensos. A Banyoles van ser detingudes unes vint-i-cinc persones, entre les quals hi havia Mn. Pou, ja esmentat, Esteve Rigau, Comerma, Genover... Van romandre empresonats al monestir fins al 8 de novembre de 1936. Recorrem altra vegada al testimoni d'Antoni M. Rigau: «Aquella nit, a Banyoles, regnà també el pànic. Patrulles de gent armada trucaren –fins a malmetre portes– a domicilis de gent dretana i cases on hi havia capellans amagats. L'Ajuntament passà la nit en vetlla i s'esforçà i s'exposà per evitar desgràcies previsible. Un escamot de carrabiners –destacat

17 Crònica de l'11 de desembre de 1936, publicada a *L'Autonomista*.

intermitentment a Banyoles– contribuï al manteniment d'un relatiu ordre. L'endemà, alguns ciutadans prudents canviaren momentàniament de residència. Es notava una tensió alarmanant... Ja al vespre, van ser detingudes –per parelles de milicians i carrabiners– més d'una vintena de banyolins. Van ser reclosos al monestir, al menjador d'exercitants. Mossèn Pou, beneficiat de Santa Maria, amb domicili al carrer Major, deixà anotat: "*Día 31 de octubre, sábado, a las 6 1/2 de la tarde fuimos presos en número de veinticinco y nos encarcelaron en el Monasterio hasta el domingo día 8 de noviembre*". De la vigilància, se'n responsabilitzà l'escamot de carrabiners. De fet, aquestes detencions poden interpretar-se com una mesura de precaució que, possiblement, salvà més d'una vida» (Rigau: 2001: 399).

Els presos eren custodiats per milicians del comitè. Molt sovint es produïen friccions entre aquests guardians improvisats i els familiars que duïen menjar als presos. Una de les acusacions que es van formular en alguns dels consells de guerra dels anys 1939 i 1940 va ser conseqüència, precisament, d'aquests incidents, perquè més d'un banyolí va ser acusat de fer guàrdies al monestir i tractar malament als familiars quan aquests volien portar menjar o roba als detinguts.

Altres persones van ser detingudes en dates diverses per la Comissaria d'Investigació i Vigilància. Les causes podien ser molt diverses, fins i tot per ser familiars de desertors. Tenim constància de les detencions de Pere Ametller i Verdaguer, el 7 de març de 1938; Francesc Caso i Crehuet, el 2 d'abril de 1938; Joan Duran i Terrades, el 23 de febrer de 1938; Josep Farrera i Roca, el 15 d'abril de 1938; Jaume Frigola i Homs, de Fontcoberta, de 31 anys, el 25 de gener de 1938; Carme Oliveras i Carreró, el 23 de febrer de 1938; Climent Oliveras i Dalmau; Gabriel Pijiula i Pérez, el 2 d'abril de 1938, i Josep Rovira i Carreras, el 7 de febrer de 1938.

A la presó de Girona

La presó, a Girona, es va instal·lar al seminari. Un dels capellans que hi va estar empresonat, Mn. Josep Casanovas, va escriure un diari de presó, que té un valor documental extraordinari, perquè no sols explica el dia a dia de la presó, sinó que va anotant totes les entrades i sortides, amb noms i cognoms. Tenint en compte l'escassetat de la documentació oficial conservada, és una bona font. A partir d'aquestes memòries hem pogut anar rastrejant la presència de banyolins i comarcans a la presó, tot i que requeriria un estudi més aprofundit, perquè la majoria de vegades el nostre mossèn no indica la procedència dels empresonats.¹⁸

És interessant de constatar també la presència del que ell anomena «els alpinistes», és a dir, els grups de fugitius que intentaven passar la frontera i que eren interceptats, detinguts

18 Agraïm a Josep M. Plana i Pascual que ens hagi facilitat una còpia d'aquestes memòries.

i traslladats a la presó. A vegades són grups força nombrosos, resultat, segurament, de diverses intercepcions. Un altre grup el formen els familiars dels desertors. Davant la no presentació a files de les persones convocades, les autoritats republicanes, d'una manera totalment abusiva, optaven per empresonar els pares o el familiar que trobaven. Normalment eren gent gran, la qual cosa feia més clamorosa la injustícia d'aquesta actuació. Mn. Casanovas n'anota més de dos-cents d'arreu de les comarques gironines, el mes de setembre de 1937, que surten molt aviat un cop han pagat les multes que se'ls imposen.

També va ser empresonat, el 17 d'abril de 1937, Pere Pagès i Oliveras, de 70 anys, que vivia al carrer Major. Pocs dies després, però, el 23 d'abril, obtenia la llibertat provisional. El setembre de 1937 van passar quatre dies a la presó Miquel Martí i Surribas i Sebastià Cappel·leras i Pujolà. El dia 13 de setembre de 1937 hi ingressà Miquel Camós i Puigdevall, que era secretari municipal de Sant Miquel de Campmajor. Pocs dies després hi ingressà Ramon Arpa i Torramilans i la seva neboda, Àngela Arpa i Casellas. A finals de novembre de 1937 és el torn de Joaquim Romans i Rosset, Joan Agustí i Torras, Gregori Estany i Nierga i el seu fill Joan Estany i Massanella, el metge Joan Fontanet i Sagrera i Joan Ferrer i Angelats, de Camós. També va ser empresonat Josep Fort i Planaferrana, de Sant Miquel de Campmajor, que va quedar en llibertat l'1 d'octubre de 1937.

Més tard, l'any 1938 una altra colla de banyolins foren empresonats a Girona. És el cas de Martirià Pau i Soler, que treballava de sastre i tenia 16 anys, i va ser empresonat conjuntament amb Carme Ill i Roura, Esteve Rigau i Rigau, Joan Port i Munté (natural de Reus, de 16 anys), Josep Pla i Ralita (que vivia al carrer de les Pedreres, era comptable i també tenia 16 anys), Gabriel Cañadas i Nouvilas, Pere Roura i Culubret, Francesc Roura i Castany i Pere Oliveras i Masaló. Tots ells van ser empresonats el 8 de desembre de 1938 i alliberats pocs dies després, el 17 del mateix mes. Alguns d'aquests detinguts havien organitzat un petit grup que feia activitats que podríem dir antirevolucionàries o quintacolumnistes.¹⁹ Res de l'altre món, certament. Era una colla d'amics, molt joves, alguns dels quals es coneixien del Casal Parroquial de Casa Nostra, i que van reaccionar espontàniament davant dels excessos revolucionaris. Tal com explica Esteve Rigau amb la perspectiva que donen els anys, «ens crèiem que uns eren els bons i els altres els dolents». Entre ells hi havia Esteve Rigau i Rigau, Josep Oliver (*en Xerito*), Joan Port i Munté (que era natural de Reus, vivia al carrer Vallespirans, i era fill del cap de Correus de Banyoles), Pere Roura i Culubret²⁰ i en Gutiérrez, fill d'un sergent de la guàrdia civil que havia fugit. Tots tenien entre 13 i 16 anys. Els seus actes de sabotatge consistien a posar boll (és a dir, la pellofa que cobreix el gra de blat) als dipòsits dels camions que transportaven peces per al muntatge d'avions, amb la qual cosa els motors quedaven inutilitzats al cap de pocs quilòmetres, o trencar els vidres dels cotxes dels militars aparcats a la plaça Major, o apedregar locals o cases de significació

19 Agraïm a Esteve Rigau i Rigau la informació sobre les activitats d'aquest grup.

20 Pere Roura va tenir una fi tràgica: va morir el 17 de febrer de 1939, a causa d'una bomba abandonada on avui hi ha el carrer de les Pedreres; estava coberta per la palla i va esclatar quan va ser enforcada de manera involuntària.

revolucionària. El cas més sonat, que va provocar la seva detenció, va ser un assalt al dipòsit de queviures que el servei d'intendència d'aviació havia instal·lat a la sastreria de Can Mata, als Turers, prèviament ocupada. Van trencar la porta, van rebentar els sacs de farina i van obrir les aixetes dels dipòsits de vi i d'oli. Van cometre l'error, però, d'agafar tabac i un d'ells, que no fumava, va vendre'n un paquet. Descobert el paquet, van anar estirant del fil fins que van caure tots. Primer van ser detinguts al calabós de Banyoles, després van passar a la capella de Can Pere Gifra, a Girona, i finalment a la presó, al seminari. En els interrogatoris van rebre algunes bufetades.

L'1 de maig de 1938 va ser empresonat Joan Pagès i Pou, veí d'Orfes, que va ser jutjat el 21 de maig i condemnat a 6 anys d'internament en un camp de treball, però el 27 de setembre del mateix any va ser alliberat i enviat al front.

En d'altres casos es tractava de persones cridades a files i que no s'hi presentaven voluntàriament, sobretot a l'etapa final de la guerra. Alguns d'ells van ser internats al camp d'Hostalets d'en Bas: Baldiri Palomeras i Busquets, natural de Tortellà i veí de Banyoles, de 36 anys, casat, pagès, internat el juliol de 1938; Marcel·lí Parramon i Mainegra, natural de Cotlliure, veí de Banyoles, de 26 anys, pagès, internat el juny de 1938 (havia anat al front com a voluntari el 1936, però sembla que aprofità un permís per no tornar al front); Josep Planagumà i Teixidor, natural de Sant Miquel de Campmajor i veí de Banyoles, de 25 anys, solter, empresonat a Barcelona i a Girona el mes d'agost de 1938 i traslladat al CRIM (Centre de Reclutament i Instrucció Militar) el mes de setembre; Domingo Pérez Besarán, natural de Valldetolmo (Terol) i veí de Banyoles, de 37 anys, pagès, ingressat el juliol de 1938, i Lluís Privat i Ferrer, veí de Serinyà, empresonat el 10 de març de 1938, i traslladat al CRIM el mes de setembre. Altres, com Francesc Pascual i Vinyolas, veí de Porqueres, i el paleta banyolí Ferran Privat i Curós, van ser enviats al front des de la presó de Girona (4 d'octubre de 1937). Es dona la circumstància que Ferran Privat, acabada la guerra, va anar a parar a un batalló de soldats treballadors. També van ser detinguts Vicenç Planas i Pifarre i Josep Port i Simon, tots dos de Porqueres, que de la presó de Girona van ser traslladats a Barcelona, al castell de Montjuïc, el 12 de març de 1938.

A la presó de Girona van estar també en Ramió, de Sant Miquel de Campmajor, anomenat *en Cargol*, que era qui escombrava la presó; el metge de Mieres, Miquel Verdaguer, i la seva filla M. Carme; Mn. Joan Pujolàs, que havia col·laborat amb Casa Nostra des dels seus inicis i de qui s'explica una anècdota curiosa: cada dia, a les 6 del matí, obria la finestra de la seva cel·la i cantava, amb veu potent i afinació excel·lent, *L'emigrant*, provocant una gran emoció en tots els que l'escoltaven; hi havia també un personatge equivoc, que es feia dir Paco i que en realitat es deia Andreu Rovira i era un espia, que ja havia actuat entre els emboscats de Mieres; Pere Plana i Reixach, secretari municipal de Beuda i agent d'assegurances, que s'hi va estar des de l'agost fins a l'octubre de 1936; Sol Turró i Dalfó i les seves tres filles, Victòria, Mercè i Francesca Turró i Corominas; M. Pastora Illa; etc.

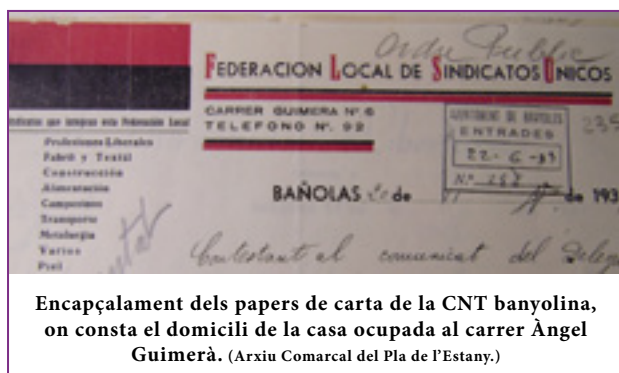
Segons notes de Mn. Josep Casanovas, passaren dies a la presó Carles Bosch, de Galliners; Mn. Espriu, ecònom de Sords; Vicenç Figueras, de Sords; Josep M. Riera, de Vilamari, i Sadurní Busquets, Lluís Rustullet i Jaume Oliveras i Clavaguera, d'Esponellà. Quan, el 28 de febrer de 1939, les tropes franquistes van ocupar Girona, a la presó van trobar Martírià Butinyà (que havia passat una temporada a l'hospital), Sol Turró i la seva filla Victòria, Antoni Gibert i Llabrés, Agustí Riera i Sirvent i la seva filla Vicenta Riera i Pujol, Francesca Cle i Pujol, Joan Juanola, Manuel Prat i Paulí Ginjaume.

Els camps de treball del SIM

Molt més greu va ser la condició dels que van anar a parar als camps de treball del SIM. Aquests camps de treball constitueixen una pàgina negra en la política penitenciària de la República, on els presos havien de suportar un tracte inhumà i cruel, obligats a treballar en condicions esgotadores, que ens fan pensar en els camps de concentració nazis. Els accidents, les morts per esgotament i els assassinats hi van sovintejar (Badia 2001). N'hi va haver sis, de camps, repartits per tota la geografia catalana. Dionís Bartrolí i Nogareda, processat per alta traïció el 17 de novembre de 1937, va ser condemnat a treballs forçats que va complir al camp de treball núm. 6, que es va crear a Falset (Priorat). Es va repartir en diversos camps accessoris a la rodalia de Falset i posteriorment passà a Arbeca (les Garrigues) i a Cabó (Alt Urgell). Esmentem també el metge Joan Pujol i Poch, nascut a Banyoles el 1913, casat amb Teresa Morell i Boleda, i el seu germà, el farmacèutic Francesc Pujol i Poch, residents tots dos a Barcelona. Detinguts el 3 de març de 1938 i després de passar uns mesos a la presó Model de Barcelona, van ser enviats al camp de concentració núm. 3, a Omells de Na Gaia (Urgell). Més tard, el mes d'agost de 1938, Joan Pujol va ser traslladat al castell de Montjuïc, on era quan les tropes franquistes van ocupar la ciutat.

Edificis ocupats, confiscacions, multes

L'onada revolucionària va provocar l'ocupació de diversos edificis per part de les organitzacions polítiques i sindicals. Es tractava d'edificis dels propietaris dels quals s'havien vist obligats a fugir o bé eren locals d'entitats que van ser dissoltes. En el cas de Banyoles, la Federació Local de Sindicats d'Indústria, de la CNT,

Encapçalament dels papers de carta de la CNT banyolina, on consta el domicili de la casa ocupada al carrer Àngel Guimerà. (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.)

Encapçalament dels papers de carta de la UGT banyolina, on consta el domicili del Cercle de Catòlics, al carrer de l'Abeurador.

(Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.)

Can Perpinyà, al carrer Àngel Guimerà, ocupat pel POUM. (Foto Manuel Pigem i Roset.)

es va instal·lar a la casa on vivia Narcís Malagelada i Font i que era propietat de Carme Brugué, vídua de Joan Tarradas i Coll, al carrer Àngel Guimerà; la UGT va ocupar el local del Cercle de Catòlics al carrer de l'Abeurador; el PSUC va fer-se amb la torre Coromina al carrer del Parlament Català (actual carrer de Coromina), i, finalment, el POUM va ocupar can Perpinyà al carrer Àngel Guimerà. L'ocupació dels edificis va comportar l'ús, i molt sovint el mal ús, del mobiliari i les instal·lacions domèstiques, la confiscació d'objectes de valor, la destrucció de documents i objectes decoratius... En una paraula, l'espoli i el robatori de domicilis particulars.

Però les requisas no es van limitar als edificis. Ràdios, cotxes i prismàtics foren també requisats. Les ràdios, per evitar la transmissió de notícies contràries a la revolució. Els cotxes, per posar-los al servei de les activitats revolucionàries. Els prismàtics per la seva possible utilitat militar. No esmentarem pas tots els cotxes requisats, que van ser pràcticament tots. Només deixarem constància de dos casos: el del primer cotxe requisat a Banyoles, que fou el de Joan Balateu, i el d'un cotxe marca DKW de la fàbrica d'Àngel Cabutí, que va

requisar el POUM. Ho sabem perquè el 27 de maig de 1937, el comitè de control obrer de l'empresa va reclamar que se li retornés el vehicle, perquè l'empresa tenia fàbriques a Calella i València i, per tant, necessitaven poder disposar del cotxe. No es conserva tota la documentació, però tot fa creure que no van pas aconseguir recuperar-lo. En alguna ocasió, la resistència a cedir el cotxe va tenir conseqüències no previstes. És el cas d'Isidre Pigem, que tenia un garatge i un cotxe i que, per no perdre'l de vista i evitar desperfectes, el va cedir però anant-hi ell mateix com a xofer. Acabada la guerra, va ser acusat de ser

xofer del comitè i còmplice d'alguns dels assassinats i, el 12 de maig de 1939, va ser executat al cementiri de Girona.

Esmentem també un altre cas, els prismàtics de Lluís Pau, que li van ser retornats el 26 de juny de 1937 per l'Ajuntament de Banyoles, que va fer constar «que li foren requisats temps enrera en registre practicat per elements estranys a aquesta població».

En aquests primers mesos del moviment revolucionari, els comitès de guerra de moltes localitats catalanes sotmeteren els propietaris i la gent benestant a uns «tributs de guerra», una mena d'impost revolucionari. Banyoles no fou cap excepció, i molts banyolins reberen documents del comitè exigint diners. Segons la documentació conservada a l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany, la llista de banyolins sotmesos a aquesta contribució és de 122 persones. La llista no té data, però, com és evident, cal datar-la entre els mesos d'agost i octubre de 1936. Hi ha unes persones, poques, que van haver de pagar sumes considerables, entre 15.000 (Carme Granès, vídua Butinyà, i Narcís Malagelada) i 10.000 pessetes (Lluís Coromina, Josep M. Coromina, Esteve Costa, Josep M. Mascaró, vídua Franch i el rector de Santa Maria, Mn. Àngel Sauquer). A partir d'aquí les quantitats ja disminueixen: 5.000 pessetes (Joan Pla, Joan Busquets, Joaquim Hostench i Joaquim Franch), 4.000 pessetes (Martirià Butinyà, Mer Agustí i Joan Agustí), 3.500 pessetes (Josep Alsius), 3.000 pessetes (vídua Comalat, Lluís Torrent, Josep Coromines i Salvador Boix) i 2.500 pessetes (Francesc Hostench i Magdalena Aulina). Un grup més nombrós, d'onze persones, van

Notificació del Comitè de Banyoles a Joaquim Hostench, l'1 d'agost de 1936, exigint-li el pagament de 4.000 de pessetes. Es pot observar la proliferació de segells, per donar més força al document. (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.)

pagar 2.000 pessetes, trenta-tres més van pagar entre 1.000 i 1.500 pessetes, i finalment, cinquanta-sis persones van pagar entre 50 i 800 pessetes. En total, la suma recaptada en aquesta ocasió va pujar a 224.950 pessetes.

Tot plegat, aquesta forma de finançament del comitè tenia un caràcter absolutament arbitrari; molt sovint tenia molt de càstig ideològic i, en definitiva, era un autèntic abús de poder. La inclusió en la llista responia fonamentalment al fet de formar part d'una classe social benestant i, per tant, suspecta de simpaties amb els rebels. Més tard, desapareguts ja els comitès, les contribucions econòmiques van ser menys arbitràries, però no per això deixaren d'existir. En ocasions, ser familiar de desertor era motiu de ser multat, la qual cosa explica, segurament, les multes imposades per la Comissaria Delegada d'Ordre Públic de Girona, entre els mesos de maig i juliol de 1938, a Josep Alsius i Ricart (10.000 pessetes), Joan Colom i Vilà (5.000 pessetes), Mer Famada i Dalmau (10.000 pessetes), Marià Planas i Jordà (5.000 pessetes) i la senyora de Felip Pla i Juncà i Miquel Vilà i Serra (5.000 pessetes).

Aquesta persecució a què van ser sotmeses les persones de drete es va donar a tota la comarca. Esmentem, per exemple, el cas de la família Huguet, de Terradellas. Davant els registres del comitè buscant diners, la família va decidir traslladar-se a viure a Girona, on Carles Huguet i Casabona va morir de malaltia. El comitè d'Orriols va apoderar-se de la ràdio, una escopeta de caça i el cotxe. Segons va fer constar la seva vídua, Dolors Aulet i Falgàs, en un expedient de responsabilitats, van haver de lliurar 22.000 pessetes als comitès d'Orriols, Vilademuls i Cornellà del Terri, sense rebuts i sota amenaces, li van talar els boscos i li van prendre les partides de blat, oli, vi, patates, així com gallines, coloms i cabres. És una mostra més de com actuaven els comitès.

Passats els primers mesos de la revolució i desapareguts els comitès, les ocupacions de cases van continuar, per poder fer front a la quantitat creixent de refugiats que arribaven a Banyoles, tal com explicarem més endavant.

El Socors Blanc

La persecució de la gent de drete va provocar que es creés una xarxa d'ajuda i solidaritat. Va ser una xarxa poc estructurada i molt fluïda, però va ser una ajuda eficaç per a molts perseguïts. Josep Gussinyé i Mas va ser un element important d'aquesta xarxa. Germà del metge Joan Gussinyé, d'ERC, Josep Gussinyé va ser una persona d'ordre, d'ideologia dreтана i conservadora, secretari dels ajuntaments de Porqueres i Camós. El 1939, com tots els funcionaris, va ser sotmès a depuració. En el seu escrit de descàrrec va aportar interessants informacions sobre la seva actuació. Tot i que, evidentment, es tracta d'un escrit molt subjectiu, val la pena veure quines van ser les activitats de Josep Gussinyé, que depassaven àmpliament el marc de la ciutat de Banyoles: declaració a favor del comandant Bergareche, de la guarnició de Girona, que va ser condemnat a cadena perpètua; ajuda

amb queviures a la família del notari Saguer, de Girona; ajuda econòmica a Joan Solana i Artigas, a qui no va aconseguir, però, evitar-li la mort; ajuda a Leonor Vilardell, vídua de Benigne Feliu, el secretari de Cornellà assassinat, que va poder col·locar-se al Balneari de la Puda (que tenia com a director el doctor Joan Gussinyé, germà d'en Josep); ajuda al notari de Banyoles Josep Vall Serrano, del despatx del qual va treure documents comprometedors i diners, mentre el notari estava detingut, i obtenció d'un passí per anar a la zona fronterera, des de la qual va poder passar a França; ajuda a la família de l'alcalde Miquel Frigola, de Porqueres, que havia passat a la zona franquista; ajuda a familiars de fugitius i assassinats (com les famílies dels guàrdies civils Félix Barba i del sergent Gutiérrez); ajuda a diverses persones perseguides de Banyoles i de fora de Banyoles; etc. I així podríem anar esmentant noms i actuacions que Josep Gussinyé aporta en defensa de la seva actuació. Com era d'esperar, la seva depuració va tenir un resultat positiu i va ser confirmat en la seva feina amb tots els pronunciaments favorables. Però al marge de l'actuació concreta de Josep Gussinyé, el seu cas serveix per il·lustrar com es va anar creant un teixit d'ajuda que va permetre la supervivència de molta gent.

4. ELS NOUS AJUNTAMENTS

Com hem esmentat, el 26 de setembre de 1936, un cop dissolt el Comitè Central de Milícies Antifeixistes, es formà un nou govern de la Generalitat, presidit per Josep Tarradellas, amb participació de totes les forces antifeixistes: ERC, CNT, PSUC, POUM, Acció Catalana Republicana i Unió de Rabassaires. El nou govern dissenyà la seva actuació en tres eixos: màxim esforç bèl·lic, reactivació de l'activitat econòmica i extensió de l'ensenyament. Cal ressaltar la importància històrica de la participació de la CNT en les tasques de govern, acceptada positivament per la majoria de l'afiliació cenetista, amb excepció d'algun descontent en els sectors més radicalment anarco-sindicalistes.

Un dels primers passos de la Generalitat per reafirmar la seva autoritat arreu de Catalunya fou la transformació del poder local revolucionari en un poder controlat pel govern. Així, el 9 d'octubre de 1936, va promulgar un decret, complementat amb una ordre del dia 12 següent, en els quals s'establia la nova estructura municipal: els nous ajuntaments s'havien de constituir per membres de partits i sindicats antifeixistes, seguint la mateixa proporció del govern de la Generalitat: tres regidors d'ERC, tres de la CNT, dos del PSUC, un del POUM, un de la Unió de Rabassaires i un d'Acció Catalana Republicana, amb les quantitats modificades, evidentment, en funció del nombre d'habitants de cada municipi.

No es tractava, per tant, de tornar a instaurar els ajuntaments que hi havia abans de la rebel·lió militar, ni tampoc hi havia cap possibilitat de fer cap consulta electoral. Per tant, no es tenia en compte la força real de cada organització en cada localitat, sinó que s'aplicava, a escala local, el mateix acord que s'havia materialitzat en la formació del nou govern de la Generalitat. Aquesta organització municipal es presentà, d'una banda, com el resultat de la unitat antifeixista que imposava la guerra i, de l'altra, no com un retrocés polític, sinó com una continuació del procés revolucionari. Així és com ho presentà a la premsa el mateix Josep Tarradellas: «Després de l'autodissolució del Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Barcelona, era natural que desapareguessin tots els de Catalunya, però com sigui que molts dels comitès constituïts feien funcions, a vegades, de tipus governatiu, no era possible dissoldre'ls si abans no es donaven normes per a substituir-los, i això només es podia fer constituint tots els ajuntaments que absorbissin totes les funcions que havien vingut realitzant els Comitès Antifeixistes i Populars» (*La Humanitat*, 11 d'octubre de 1936).

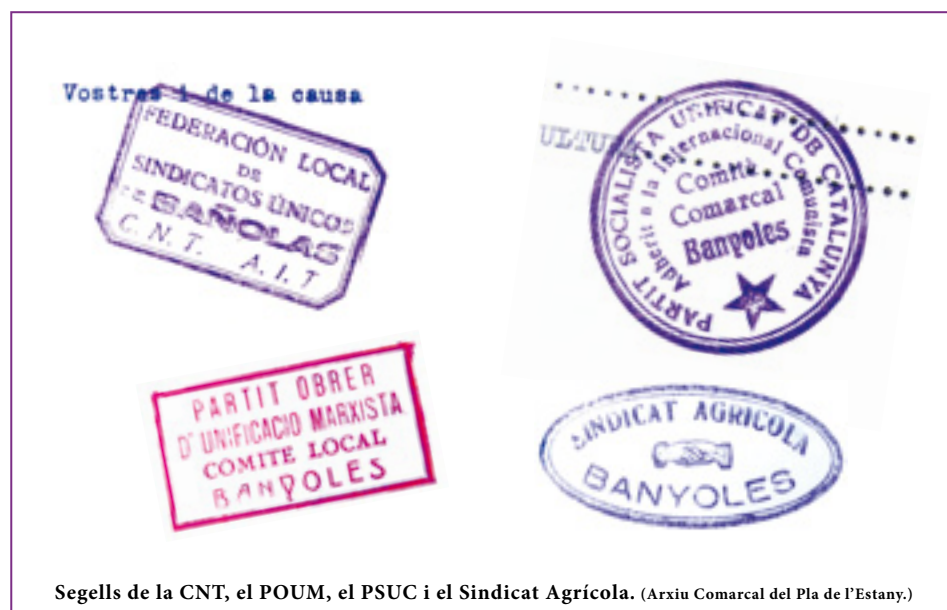
La teoria era ben clara, però la pràctica fou més complicada. En línies generals, els partits polítics i sindicats acceptaren el pla, tot i que les direccions del PSUC i de l'UGT demanaren un major protagonisme. En alguns pobles concrets hi hagué tensions i protestes, per considerar que no es respectava la força de cada organització. Més endavant comentarem el cas de Crespià, on la CNT portà la seva oposició fins a l'extrem de no voler participar en el nou Ajuntament.

Els ajuntaments, un cop constituïts per les persones designades per les organitzacions locals, havien d'enviar l'acta de constitució a la Generalitat que, si hi havia alguna irregularitat, avisava l'Ajuntament en qüestió perquè la rectificqués. Les dificultats en aquest procés van ser molt diverses: la principal va ser l'incompliment de la proporcionalitat establerta, ja fos per pressions de les forces majoritàries, ja fos per impossibilitat material per manca de representants. En alguns casos hi va haver canvi de sigles, és a dir, que una mateixa persona canviava de partit per complir el decret. Hi va haver també resistències a acceptar la presència de partits considerats poc revolucionaris, com ERC i Acció Catalana Republicana. Sense oblidar, tampoc, la resistència d'alguns comitès a dissoldre's. La casuística és molt àmplia (Cornellà 1986: 135-187) i ens allunyaria del nostre objectiu, que és veure què va passar als municipis del Pla de l'Estany.

Banyoles

A Banyoles, el nou Ajuntament es va constituir el 22 d'octubre de 1936 i va estar integrat per 22 regidors: sis d'Esquerra Republicana (Josep Ametller i Gratacós, Jaume Masó i Pujolàs, Josep Cruells i Santamaria, Joan Aulina i Saurina, Miquel Batlle i Terrades i Josep Gratacós i Funtané), sis de la CNT (Benet Dilmé i Oller, Ricard Baserba i Batista, Josep Cabanas i Garcia, Sebastià Cufí i Barceló, Vicenç Pérez i Jover i Josep Verdaguer i Parada), quatre del PSUC (Llorenç Busquets i Malagelada, Joan Llansó i Tomàs, Josep Oliveras i Butinyà i Joan Raulí i Vendrell), dos del POUM (Benet Coll i Tubert i Joan Roura i Font), dos del Sindicat Agrícola (Joan Tarrats i Matlleu i Josep Teixidor i Rubirola) i dos d'Acció Catalana Republicana (Jacint Masgrau i Butinyà i Lluís Noguer i Bartrina).

Benet Dilmé i Oller (al centre), el primer alcalde del nou Ajuntament revolucionari de Banyoles, en el seu exili de Prada. (Procedència: Marina Carles.)

L'alcalde fou Benet Dilmé, elegit per unanimitat. Un cop elegit, Dilmé es va dirigir a tots els regidors per demanar-los que «vegin en ell un bon amic desitjós de col·laborar a l'obra comuna que hem d'emprendre entre tots pel triomf de la causa de la llibertat, per portar a cap una administració recta i honrada i fer tots els esforços que calguin perquè quedi per sempre més un bon record a Banyoles del pas d'aquest Ajuntament dintre el govern de casa ciutat».

A continuació, i també per unanimitat, es van designar cinc tinents d'alcalde, un per a cada formació política: Josep Ametller, Llorenç Busquets, Joan Roura, Joan Tarrats i Jacint Masgrau. Es van constituir sis comissions municipals, en les quals es van anar integrant els diversos regidors (taula 4.1).

4.1 COMISSIONS MUNICIPALS (BANYOLES, 1936)

Comissió Municipal	President	Regidors
Seguretat i Serveis Públics	Benet Dilmé (CNT)	Vicenç Pérez, Joan Raulí, Benet Coll, Josep Gratacós
Obres Públiques	Llorenç Busquets (PSUC)	Lluís Noguer, Miquel Batlle, Josep Verdaguer, Joan Raulí
Finances	Jacint Masgrau (ACR), substituït el 9 de novembre de 1936 per Lluís Noguer (ACR)	Joan Aulina, Sebastià Cufí, Josep Oliveras, Josep Teixidor
Aigües	Joan Roura (POUM)	José Teixidor, Josep Verdaguer, Jaume Masó, Sebastià Cufí, Joan Llsó
Proveïments	Joan Tarrats (Sindicat Agrícola), substituït el 25 de novembre de 1936 per Josep Teixidor, també del Sindicat Agrícola	José Cabanas, Jaume Masó, Sebastià Cufí i Joan Llsó, substituït el 9 de novembre de 1936 per Benet Dilmé, Benet Coll i Joan Raulí
Cultura i Assistència Social	José Ametller (ERC)	Ricard Baserba, Joan Llsó, Josep Cruells, Benet Coll

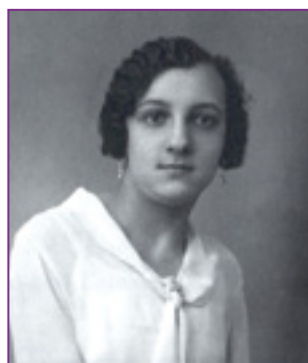
Es va decidir també que l'Ajuntament funcionés en forma de comissió de govern, integrada pels presidents de les comissions municipals.

Una de les tasques del nou Ajuntament va ser reorganitzar l'administració municipal, que es trobava molt desballestada. Es van nomenar dos guàrdies municipals nous: Joaquim Planas i Garriga i Lluís Sarquella i Torres. Jaume Massanella, veterinari municipal, Candi Corominas, metge municipal, i Josep Alsius, farmacèutic municipal, van ser cessats per considerar l'Ajuntament que no reunien «aquelles garanties indispensables que exigeix el nou ordre revolucionari» i van ser substituïts per Albert Bramon, Joan Gussinyé i Gaspar Masgrau, respectivament. Josep Comas va substituir Albert Bramon com a inspector d'higiene i sanitat pecuària. Per la seva banda, Jacint Masgrau va dimitir com a regidor per assumir interinament la secretaria de l'Ajuntament, a l'espera de l'arribada d'un nou secretari. Hi va haver també la baixa de l'aparellador municipal, Andreu Agustí, que va ser substituït per un grup d'alumnes de l'Escola d'Arts i Oficis i de la Cooperativa d'Edificació: Ramon Roca i Coma, Pere Bramon i Planas, Salvador Fabra i Marqués, Marc Vinyas i Dalmau i Josep M. Pla i Ralita, que van assumir les tasques de l'aparellador per torns setmanals. Més tard, a l'agost de 1938, Joaquim Torruella i Brugué va ser designat per a aquest càrrec.

«Tant com durin les circumstàncies actuals i mentre no hi hagin a Banyoles forces de la Guàrdia Nacional Republicana ni de carrabiners, encarregats de vetllar per la seguretat dels banyolins», l'Ajuntament, a finals de 1936, va formar un cos d'agents de vigilància, integrat pels que ja feien aquestes funcions a les ordres del comitè: Joaquim Font, Joaquim Aradas, Benet Casadevall, Pere Vila, Pere Boada, Francesc Buenaventura, Sebastià Busquets, Joan Estanyol, Enric Comas i Joan Burgas, ampliant-lo amb Martirià Pagès i Jaume Segarra. El cap de vigilància va ser Josep Freixa i Franch.

Entre els darrers mesos de 1936 i els primers de 1937 es van produir alguns canvis, causats per la marxa al front de diversos regidors, ja sigui com a voluntaris o en ser cridades les seves lleves. Així, el 2 de desembre de 1936 Sebastià Cufí i Josep Cabanas van dimitir per anar al front com a voluntaris. La CNT va designar per substituir-los Patllari Puigdemont i Escubós i Narcís Buenaventura i Soler. Més tard, l'1 de febrer de 1937 Ricard Baserba i Narcís Buenaventura van dimitir, en ser cridades les seves lleves, i la CNT va designar per substituir-los Maria Banal i Pineda i Josep Caritg i Serra. Cal destacar que Maria Banal va ser la primera dona regidora a l'Ajuntament de Banyoles. No hi va estar gaire temps, i pocs mesos després va dimitir i Ricard Baserba, que havia tornat del front, va tornar a ocupar el seu lloc.

Maria Banal i Pineda,
la primera dona que
fou regidora a l'Ajuntament
de Banyoles.
(Procedència: col·lecció familiar.)

Les diferències polítiques entre els grups polítics banyolins van provocar la primera crisi municipal el 7 de gener de 1937. Els regidors del PSUC van dimitir i els d'ERC també es van retirar. La crisi es va solucionar amb una reorganització de les comissions municipals,

però els regidors del Sindicat Agrícola van abandonar les tasques municipals (taula 4.2).

4.2 COMISSIONS MUNICIPALS (BANYOLES, GENER 1937)

Comissió Municipal	President	Regidors
Defensa*	Vicenç Pérez (CNT)	-
Obres Públiques	Llorenç Busquets (PSUC)	Lluís Noguer, Miquel Batlle, Josep Verdaguer, Joan Raulí
Finances	Lluís Noguer (ACR)	Josep Ametller, Benet Dilmé, Josep Oliveras, Josep Teixidor
Aigües	Joan Roura (POUM)	Josep Gratacós, Joan Llansó, Josep Oliveras, Josep Caritg
Proveïments	Joan Raulí (PSUC)	Patllari Puigdemont, Jaume Masó, Benet Coll
Cultura	Josep Cruells (ERC)	Joan Aulina, Joan Llansó, Benet Coll
Assistència Social	Josep Verdaguer (CNT)	Josep Cruells, Joan Aulina, Joan Llansó, Benet Coll, Maria Banal

* Poc temps després, el 8 de març de 1937, d'acord amb les instruccions del govern de la Generalitat, la conselleria de defensa es va dissoldre i l'alcalde va assumir la responsabilitat de l'ordre públic.

Les coses no acabaven de rutllar. A nivell general, el POUM es trobava immers en una campanya de desprestigi i era acusat de feixista. El POUM de Banyoles va demanar la celebració d'un ple municipal, el 5 de març de 1937, en el qual el regidor Benet Coll va plantejar als seus companys si mantenien la confiança en ells i si consideraven que el POUM era o no un partit antifeixista. Vicenç Pérez, en nom de la CNT, va contestar de manera positiva: per a ells, el POUM era un partit antifeixista. Jaume Masó, d'ERC, va reconèixer també que el POUM era un partit antifeixista però es va mostrar en desacord amb la seva actuació política. El mateix va afirmar Lluís Noguer, en nom d'Acció Catalana Republicana: no hi havia dubte que el POUM era un partit antifeixista però va considerar que els seus dirigents impulsaven una línia política equivocada. Finalment, Joan Llansó, en nom del PSUC, va acceptar que el POUM era un partit marxista però va manifestar que el seu grup estava completament en desacord amb la línia política dels seus dirigents. Es va evidenciar, doncs, com una problemàtica aliena a les preocupacions de l'Ajuntament banyolí, n'afectava el funcionament.

El mes de març de 1937 es van produir dues incorporacions importants en l'estructura municipal: un nou interventor, Salvador Molins, i un nou secretari, Josep Barbey i Prats, la qual cosa va permetre que Jacint Masgrau es pogués reincorporar, com a regidor, a l'Ajuntament.

La CNT, però, no es trobava còmoda amb l'assumpció de l'alcaldia i va decidir que Benet Dilmé presentés la dimissió, cosa que va fer el 15 de març de 1937. Tots els grups municipals s'hi van mostrar contraris i li van demanar que reconsiderés la seva decisió i retirés la dimissió. Com que es tractava, però, d'un acord pres per la CNT banyolina, la dimissió es va mantenir, tot i que els regidors de la CNT van manifestar la seva voluntat de continuar col·laborant en les tasques municipals. Es va elegir, doncs, un nou alcalde, Josep Ametller, d'ERC, que va tenir el suport del seu partit, d'Acció Catalana Republicana, de la CNT i del PSUC. El POUM

va votar en contra i els regidors del Sindicat Agrícola no van assistir al ple. L'alcaldia, per tant, va passar de la CNT a ERC.

Tenint en compte que la comissió de proveïments era la que tenia més responsabilitats, a causa de la nova situació creada per la guerra, el 30 de març de 1937 es va decidir remodelar-la per tal que hi participessin tots els grups. Així doncs, aquesta comissió va quedar integrada per Josep Teixidor (Sindicat Agrícola), Benet Dilmé (CNT), Jaume Masó (ERC), Joan Raulí (PSUC), Jacint Masgrau (ACR) i Joan Roura (POUM).

Josep Ametller va ocupar pocs mesos l'alcaldia de Banyoles. Ja des dels primers dies va tenir conflictes amb la CNT, que fiscalitzava la seva gestió, i amb el Sindicat Agrícola, que no reconeixia de bon grat l'autoritat de l'alcalde. Que si es va absentar de la ciutat sense comunicar-ho a la comissió de govern, que si va cridar la policia de Girona també sense comunicar-ho, que si va rebaixar una multa imposada per un regidor... Tot plegat eren excuses: Josep Ametller es va absentar per anar a fer gestions per obtenir cabals per atendre la colònia de refugiats, i l'alcalde anterior ho havia fet en més d'una ocasió sense que hi hagués queixes i si va cridar la policia de Girona va ser perquè hi havia indicis de pertorbació de l'ordre públic. El problema, però, era la dificultat per part dels elements més revolucionaris a acceptar l'autoritat de Josep Ametller. Finalment, el mes de juny de 1937 es va produir un enfrontament amb el Sindicat Agrícola, que va provocar que l'alcalde se sentís desautoritzat. Tal com ho va explicar el mateix Ametller al ple municipal, dos veïns, seguint ordres del Sindicat Agrícola, van confiscar els gavellons dels camps de dos veïns, que havien estat segats pels propietaris dels camps, i el Sindicat es va negar a tornar-los ni a indemnitzar «als que han treballat la terra, llaurant-la, sembrant-la, herbejant-la i finalment segant i agavellonant el blat». A més, el Sindicat es negava a pagar l'arbitri del vi, que l'Ajuntament volia recaptar. Per tant, davant la impossibilitat d'imposar la seva autoritat, Josep Ametller va presentar la dimissió, l'1 de juliol de 1937. El PSUC, ERC i ACR es van posicionar a favor de l'alcalde, i es van retirar de l'Ajuntament, impossibilitant-ne, per tant el funcionament. A més, el PSUC va exigir l'expulsió dels regidors del POUM. La tensió va anar augmentant, fins al punt que vuit dirigents del Sindicat Agrícola (Josep Carles, Vicenç Tarrats, Joan Tarrats, Jacint Salvatella, Llorenç Tarradellas, Josep Teixidor, Josep Coll i Joan Xabé) van ser detinguts, el 18 de juliol de 1937, i van passar una nit a la presó de Girona. Finalment, l'alcalde dimissionari, com que la situació no s'arreglava, va anunciar que exposaria el cas al comissari delegat de la Generalitat, per tal que designés un delegat del govern per presidir l'Ajuntament. Això va provocar que finalment els grups polítics arribessin a un acord i, el 17 d'agost de 1937, es va formar un nou Ajuntament, presidit per Josep Verdager i Parada (CNT) i integrat pels regidors següents: per ERC, Josep Cruells i Santamaria, Jaume Masó i

Josep Ametller i Gratacós,
alcalde de Banyoles.
(Fons d'imatges de l'Ajuntament
de Banyoles.)

Pujolàs, Josep Ametller i Gratacós, Joan Aulina i Saurina, Miquel Batlle i Terrades i Josep Gratacós i Funtané; per la CNT, Benet Dilmé i Oller, Vicenç Pérez i Jover, Ricard Baserba i Batista, Josep Caritg i Serra i Patllari Puigdemont i Escubós; pel PSUC, Llorenç Busquets i Malagelada, Tomàs Tarrats i Codony, Enric Cubarsí i Güell i Joan Llansó i Tomàs; pel POUM, Benet Coll i Tubert i Pere Culléll i Abril; pel Sindicat Agrícola, Josep Carles i Masó i Jacint Salvatella i Prujà i per Acció Catalana Republicana, Jacint Masgrau i Butinyà i Lluís Noguer i Bartrina.

Es van designar tres tinents d'alcalde: Josep Cruells (ERC), Llorenç Busquets (PSUC) i Josep Carles (Sindicat Agrícola). Les comissions municipals van quedar constituïdes tal com s'indica a la taula 4.3.

4.3 COMISSIONS MUNICIPALS (BANYOLES, AGOST 1937)

Comissió Municipal	President	Regidors
Treball i Obres Públiques	Llorenç Busquets (PSUC)	Lluís Noguer, Miquel Batlle, Josep Caritg, Pere Culléll, Tomàs Tarrats
Finances	Jacint Masgrau (ACR)	Joan Aulina, Tomàs Tarrats, Ricard Baserba, Jacint Salvatella
Proveïments i Aigües	Josep Carles (Sindicat Agrícola)	Patllari Puigdemont, Pere Culléll, Josep Gratacós, Enric Cubarsí, Benet Dilmé, Jacint Salvatella, Lluís Noguer
Cultura i Assistència Social	Josep Cruells (ERC)	Vicenç Pérez, Joan Llansó, Josep Ametller, Jaume Masó, Benet Coll
Propaganda	Benet Coll (POUM)	Josep Cruells, Vicenç Pérez, Joan Llansó

El regidor Vicenç Pérez va saludar la constitució d'aquest Ajuntament amb paraules esperançadores i assenyades, tot dient que «la política cal deixar-la al carrer i ací fer obra administrativa amb la cordial unió de totes les minories, per alleugerir la ciutat dels nombrosos i feixucs problemes que sobre ella graviten».

Aquest Ajuntament va experimentar alguns canvis. El principal va ser el cessament dels dos regidors del POUM, Benet Coll i Pere Culléll, que van ser substituïts per regidors designats pel PSUC: Joaquim Juanola i Casals i Josep Oliveras i Butinyà, que més tard va dimitir i va ser substituït per Narcís Saubí i Darnés. Va haver-hi altres substitucions de regidors que van dimitir ja sigui per anar al front ja sigui per motius personals: és el cas de Vicenç Pérez, que va ser substituït per Narcís Buenaventura i Solé; de Ricard Baserba, que va ser substituït per Salvador Guardiola i Ombravella, el 5 d'octubre de 1937, i més tard per Florenci Camps i Tarrats i de Tomàs Tarrats, substituït per Josep Gifra i Soler el 5 d'octubre de 1937. La dimissió de Vicenç Pérez i de Salvador Guardiola va ser deguda a un decret de la conselleria de Governació de la Generalitat de 8 d'octubre de 1937, que va establir unes noves normes sobre la constitució dels ajuntaments, una de les quals establia que els

regidors havien de figurar a les últimes llistes electorals i havien de tenir una antiguitat de tres anys en el padró municipal.

Per tant, el nou Ajuntament, que es va constituir el 19 d'octubre de 1937, va continuar sent presidit per Josep Verdaguer i va quedar integrat pels regidors següents: per ERC, Josep Cruells i Santamaria, Jaume Masó i Pujolàs, Josep Ametller i Gratacós, Joan Aulina i Saurina, Josep Gratacós i Funtané i Miquel Batlle i Terrades; per la CNT, Josep Verdaguer i Parada, Josep Caritg i Serra, Patllari Puigdemont i Escubós, Benet Dilmé i Oller, Florenci Camps i Tarrats i Narcís Buenaventura i Soler; pel PSUC, Llorenç Busquets i Malagelada, Enric Cubarsí i Güell, Joan Llansó i Tomàs, Josep Gifra i Soler, Joaquim Juanola i Casals i Josep Oliveras i Butinyà; pel Sindicat Agrícola, Josep Carles i Masó i Jacint Salvatella i Prujà i per Acció Catalana Republicana, Jacint Masgrau i Butinyà i Lluís Noguer i Bartrina. Les comissions municipals van quedar constituïdes tal com s'indica a la taula 4.4.

4.4 COMISSIONS MUNICIPALS (BANYOLES, OCTUBRE 1937)

Comissió Municipal	President	Regidors
Treball i Obres Públiques	Llorenç Busquets (PSUC)	Lluís Noguer, Miquel Batlle, Josep Caritg, Joan Llansó
Finances	Jacint Masgrau (ACR)	Joan Aulina, Jacint Salvatella, Benet Dilmé, Joan Llansó
Proveïments i Aigües	Josep Carles (Sindicat Agrícola)	Patllari Puigdemont, Josep Gratacós, Enric Cubarsí, Benet Dilmé, Jacint Salvatella, Lluís Noguer, Florenci Camps i Joaquim Juanola
Cultura i Assistència Social	Josep Cruells (ERC)	Narcís Buenaventura, Josep Gifra, Josep Ametller, Jaume Masó, Patllari Puigdemont i Josep Oliveras
Propaganda	Josep Cruells (ERC)	Narcís Buenaventura i Josep Oliveras

La problemàtica dels proveïments o, millor dit, de la manca de proveïments, va provocar conflictes en el si de l'Ajuntament. A primers de desembre, Josep Carles va dimitir com a responsable de la comissió de Proveïments i ningú no va voler assumir aquesta responsabilitat. Aquests desacords i altres tensions van provocar la dimissió de l'alcalde, Josep Verdaguer, el 21 de desembre de 1937. L'alcaldia va ser assumida provisionalment per Josep Cruells, com a alcalde accidental, però com que anaven passant els dies i els partits no es posaven d'acord, Josep Cruells va amenaçar de demanar a la Generalitat que nomenés un gestor. Finalment, davant la imminència del nomenament d'un delegat governatiu, la CNT, el PSUC i el Sindicat Agrícola es van posar d'acord i, el 25 de gener de 1938, van nomenar alcalde Llorenç Busquets, del PSUC. Va ser un acord molt latoriós, amb exclusió d'ERC i ACR, però que va durar

Josep Cruells i Santamaria,
alcalde accidental de
Banyoles. (Procedència: Dolors
Cruells i Buxadé.)

Llorenç Busquets i Malagelada (a la dreta), amb dos amics. L'any 1939, Llorenç Busquets va ser afusellat per les autoritats franquistes.
(Procedència: col·lecció familiar.)

poc, perquè Llorenç Busquets va ser cridat al front, i Josep Verdaguer va tornar a assumir l'alcaldia, el 6 de maig de 1938, amb els regidors següents: per ERC, Josep Cruells i Santamaria, Jaume Masó i Pujolàs, Miquel Batlle i Terrades, Francesc Llorens i Tarrats i Pere Morató i Dalmau; per la CNT, Florenci Camps i Tarrats, Salvador Guardiola i Ombravella, Josep Caritg i Serra, Manuel Viñals i Pérez i Jacint Planas i Mitjà; pel PSUC, Enric Cubarsí i Güell, Francesc Serrallonga i Serradell, Maria Domènech i Perich (la segona dona que entrava a l'Ajuntament), Josep Gifra i Soler, Joan Llansó i Tomàs i Joaquim Juanola i Casals i per Acció Catalana Republicana, Jacint Masgrau i Butinyà i Lluís Noguera i Bartrina.

En accedir novament a l'alcaldia, Josep Verdaguer va manifestar que «només ostentarà el càrrec si compta amb la col·laboració de tots els companys, car ell coneix les seves limitacions i no creu que cap

home neixi ensenyat». Es van nomenar tres tinents d'alcalde: Jacint Masgrau, Enric Cubarsí i Josep Cruells. Les comissions municipals van quedar tal com s'indica a la taula 4.5.

4.5 COMISSIONS MUNICIPALS (BANYOLES, 1938)

Comissió Municipal	President	Regidors
Governació	Jaume Masó (ERC)	Joaquim Juanola, Florenci Camps, Jacint Masgrau
Obres Públiques	Enric Cubarsí (PSUC)	Francesc Serrallonga, Florenci Planas, Josep Caritg, Miquel Batlle, Lluís Noguera
Finances	Jacint Masgrau (ACR)	Joan Aulina, Florenci Camps, Manuel Viñals
Aigües	Pere Morató (ERC)	Florenci Planas, Joaquim Juanola, Lluís Noguera
Cultura i Assistència Social	Francesc Llorens (ERC)	Josep Cruells, Salvador Guardiola, Manuel Viñals, Joan Llansó, Francesc Serrallonga

Aquesta nova alcaldia de Josep Verdaguer va durar poc, perquè va ser també mobilitzat i va ser substituït, com a regidor, per Lluís Riera i Soler, de la CNT, i el seu lloc al front de l'Ajuntament va ser assumit per Jacint Masgrau, el 8 d'octubre de 1938, que es mantingué al front del consistori fins a la fi de la guerra. Josep Gifra va ser també mobilitzat i va ser substituït per Rosa Pujol i Roura (que va ser, per tant, la tercera dona a accedir a l'Ajuntament).

Jacint Masgrau i Butinyà, amb altres dirigents polítics banyolins, en una foto del febrer de 1936. D'esquerra a dreta, Joan Aulina, Jaume Masó, Josep Carles i Jacint Masgrau.
(Foto Rafael Vilarrubias.)

Acabada la guerra, dos dels alcaldes que hi hagué a Banyoles s'exiliaren (Benet Dilmé i Jacint Masgrau), dos foren empresonats (Josep Ametller i Josep Verdaguer) i un fou afusellat (Llorenç Busquets). Pel que fa als regidors, alguns s'exiliaren (Benet Coll, Josep Carles, Enric Cubarsí, Pere Cullerell, Josep Gratacós, Joaquim Juanola, Rosa Pujol, Joan Roura, Jacint Salvatella i Narcís Saubi), dos foren afusellats (Sebastià Cufí i Joan Tarrats) i altres foren empresonats (Maria Banal, Ricard Baserba, Miquel Batlle, Narcís Buenaventura, Maria Domènech, Josep Gifra, Salvador Guardiola, Joan Llansó, Patllari Puigdemont, Joan Raulí i Josep Teixidor).

4.6 ALCALDES DE L'AJUNTAMENT DE BANYOLES (1936-1939)

Nom	Adscripció política	Període
Benet Dilmé i Oller	CNT	Del 22 d'octubre de 1936 al 15 de març de 1937
Josep Ametller i Gratacós	ERC	Del 15 de març de 1937 a l'1 de juliol de 1937
Josep Verdaguer i Parada	CNT	Del 17 d'agost de 1937 al 21 de desembre de 1937
Josep Cruells i Santamaria (accidental)	ERC	Del 21 de desembre de 1937 al 25 de gener de 1938
Llorenç Busquets i Malagelada	PSUC	Del 25 de gener de 1938 al 6 de maig de 1938
Josep Verdaguer i Parada	CNT	Del 6 de maig de 1938 al 8 d'octubre de 1938
Jacint Masgrau i Butinyà	ACR	Del 8 d'octubre de 1938 al final de la guerra

Finances municipals

En aquells anys, alguns dels impostos municipals funcionaven amb el règim d'arrendament, és a dir, l'Ajuntament en cedia la recaptació a un particular a canvi d'un pagament. La concessió es concedia mitjançant una subhasta pública. La diferència entre el que l'arrendatari pagava a l'Ajuntament i el que cobrava dels veïns era el benefici que obtenia. Doncs bé, la disminució del consum que es va produir en els anys de guerra va provocar que, l'any 1938, diversos arrendataris sol·licitessin la rescissió dels contractes respectius. Va ser el cas de Josep Vidal i Marimon, arrendatari de «drets i taxes sobre parades en llocs públics» que va comunicar a l'Ajuntament, el 22 de març de 1938, que la recaptació no arribava ni a cobrir el preu de l'arrendament, i per tant, «contra la meua voluntat i ben a contracor», havia decidit renunciar al servei. El mateix va fer Narcís Gimjaume i Matacàs, arrendatari dels arbitris i taxes sobre la carn, que va demanar la rescissió del contracte perquè «les actuals circumstàncies fan que la recaptació que obté no cobreixi, ni de bon tros, el preu que paga pel susdit arrendament». També ho va fer Joan Fontané i Duran, arrendatari dels drets sobre gàbies en els mercats. Tenint en compte que «l'anormalitat de les circumstàncies no aconsellen posar a subhasta els esmentats arrendaments», l'Ajuntament va assumir directament la recaptació d'aquests impostos.

Ja el mateix 1936, un dels principals problemes que va haver d'afrontar l'Ajuntament va ser

la precària situació de les finances municipals. A llarg de les actes municipals van apareixent els diversos intents que feia l'Ajuntament per obtenir diners: demanar un crèdit de la Generalitat, a l'Institut contra l'Atur o a la Caixa de Pensions, cobrar una contribució extraordinària, etc., però la solució no acabava d'arribar. L'any 1937 hi va haver un incident entre l'Ajuntament i el Sindicat Agrícola de Banyoles, que es va negar a satisfer l'impost municipal sobre begudes espirituoses, ja que pretenia que les disposicions vigents els eximien de pagar-lo. L'Ajuntament va recórrer a la Generalitat, però l'assumpte no es va solucionar i va provocar tensions en el si de l'Ajuntament, on hi havia representants del Sindicat.

El 13 d'octubre de 1937, el regidor de finances, Jacint Masgrau, va enviar una instància al comissari general d'Hisendes Locals de la Generalitat de Catalunya, que permet copsar la difícil situació en què es trobava l'Ajuntament. Exposava Jacint Masgrau que les finances mu-

Jacint Masgrau i Butinyà, Jaume Masó i Pujolàs i Josep Carles i Masó, al balcó de l'Ajuntament de Banyoles el 18 de febrer de 1936. (Foto Rafael Vilarrubias.)

En aquesta foto, feta el 9 de desembre de 1934, en ocasió de la visita que els empresonats arran dels fets del Sis d'Octubre van fer a Magdalena Aulina per agrair-li les seves gestions, apareixen molts dels dirigents d'esquerra que van tenir un paper destacat en temps de guerra. De baix a dalt i d'esquerra a dreta: Amadeu Tomàs (ERC), Francesc Boixó (ACR), Joan Duran (ACR), Josep Carles (SA), Andreu Malagelada (ACR), Josep Comas (ACR), Joan Aulina (ERC), Isidre Oliveres, Pere Tomàs, Martí Puig (ACR), Josep Tremolel·la, Josep Oliveres i Dalmau, Josep Gussinyé, Josep Boschmonar (ERC), Jacint Masgrau (ACR), Joan Gussinyé (ERC), Josep Oliveras i Butinyà (PSUC), Manuel Carles (comitè), Josep M. Boada (Casa Nostra), Lluís Oliva (comitè), Josep Soler, Esteve Boschmonar (ERC), Joaquim Cufí (SA), Montserrat Boada i Magdalena Aulina. (Procedència: col·lecció família Masgrau Plana.)

nicipals es trobaven «en una situació angoixosa que en els darrers mesos ha arribat a ésser insostenible», provocada per les circumstàncies excepcionals del moment, fins al punt que, fins i tot havent recaptat quatre vegades més que en iguals períodes dels anys 1935 i 1936, l'Ajuntament no podia fer front als compromisos que d'una manera ineludible s'havia vist obligat a contreure. Jacint Masgrau posava un exemple concret de com l'evolució de la situació afectava les finances municipals: l'augment dels preus dels articles de primera necessitat, d'una banda, i la incorporació a files de noves lleves de l'altra havien tingut com a conseqüència la disminució de la recaptació de l'impost per begudes servides a bars i cafès, que havia passat de 8.600 pessetes mensuals a 2.500 en el darrer mes.

La situació que es desprèn de l'escrit de Jacint Masgrau és dramàtica. L'Ajuntament havia de fer front a «deutes d'ineludible pagament» a la Cooperativa Obrera d'Edificació, a la Cooperativa Obrera del Ram de la Fusta i a diversos productors i comerciants locals, i havia d'adquirir els queviures indispensables per al sosteniment de la Colònia de Refugiats i altres Establiments de Beneficència que en conjunt sobrepassaven la xifra de 800 acollits, i no podia obtenir nous recursos. La situació era tan greu, deia Masgrau, que podria arribar a produir «conflictes d'ordre públic». De fet, ja s'havien produït alteracions: el 16 de juliol de 1937 va tenir lloc a Banyoles una manifestació contra la manca de pa i d'altres aliments.

Enfrontaments d'ERC i ACR amb els altres grups polítics i sindicals

En el si de l'Ajuntament es van produir tensions entre els representants d'ERC i Acció Catalana Republicana, per una banda, més preocupats per frenar els excessos revolucionaris i ajudar les persones perseguides, i, per l'altra, els representants dels altres grups polítics i sindicals, amb posicions més radicals. A vegades, les posicions irreductibles van ser mantingudes per poques persones: quan Jaume Masó va proposar demanar l'indult per a Manuel Prat, tal com ja hem explicat, tothom hi va estar d'acord menys un dels representants del Sindicat Agrícola, que es va mantenir inflexible en la negativa. També hi va haver divisió de parers en l'afer de les propietats de Casa Nostra requisades, tal com hem explicat en un altre capítol. Un altre exemple d'aquesta actuació d'ERC es va donar en el cas del metge Josep Fontanet i Sagrera, que va ser citat pel Tribunal Militar de Girona, acusat d'haver actuat en contra de les institucions democràtiques de la República i de ser considerat «element de dretes enemic del règim». Josep Cruells va intentar defensar-lo i li va fer un aval, utilitzant el segell municipal, dient que era una persona de conducta irreprotxable, que havia fet bons serveis a l'Ajuntament i que no creia que eludís l'acció de la justícia. En el ple municipal de 8 de febrer de 1938, es van produir uns moments de tensió quan Josep Carles, en nom del Sindicat Agrícola, el PSUC i la CNT, va reptar Josep Cruells d'haver fet aquest aval a favor d'una persona de dretes i d'un enemic del règim republicà i va considerar vergonyós que, gràcies a aquest aval, Josep Fontanet estigués en llibertat. Són només uns exemples que indiquen quina va ser l'actuació d'ERC (i també d'Acció Catalana Republicana) al llarg d'aquests anys.

Camós

A Camós, l'Ajuntament va coexistir inicialment amb el comitè. L'alcalde, Josep Ferrer i Ramió, va dimitir i els regidors de dretes van ser cessats. El nou alcalde va ser Tomàs Soler i Quintana, d'ERC, i els nous regidors, que van substituir els cessats (Joan Mariscot i Geli i Narcís Vila i Plaja), van ser Narcís Ramió i Vilanova, d'Acció Catalana Republicana, i Josep Pinatella i Garriga, del PSUC, designats d'acord amb el comitè. La resta de regidors que formaven el consistori eren Salvador Jordi i Casadevall i Josep Duran i Angelats, d'ERC, i Miquel Ros i Vinardell, del POUM. Durant els mesos de setembre i octubre, aquest Ajuntament va continuar celebrant sessions i tractant assumptes com la construcció de l'escola, comptes municipals, etc.

Més tard, el 25 d'octubre de 1936, l'Ajuntament es va renovar en compliment del decret de la Generalitat i va quedar format de la manera següent: per ERC, Narcís Soler i Pujol, Joaquim Duran i Coll i Josep Pinatella i Garriga; per la CNT, Francesc Comajoan i Teixidor, Josep Noguer i Vilanova i Pere Soler i Quintana; pel PSUC, Josep Ramon i Casellas i Jaume Pinatella i Garriga; pel Sindicat Agrícola, Tomàs Soler i Quintana i per Acció Catalana Republicana, Narcís Ramió i Vilanova.

L'alcalde fou Narcís Soler, d'ERC, i es designà un tinent d'alcalde en la persona de Tomàs Soler, del Sindicat Agrícola. Francesc Comajoan va ser nomenat regidor de Defensa (regidoria que es va dissoldre el 14 de març de 1937) i es van nomenar també els components de les diverses comissions municipals (taula 4.7).

**Narcís Soler i Pujol (ERC),
alcalde de Camós.**
(Procedència: Elvira Soler i Coll.)

4.7 COMISSIONS MUNICIPALS (CAMÓS)

Comissió Municipal	President	Regidors
Governació	Narcís Soler (ERC)	Pere Soler, Joaquim Duran
Hisenda	Tomàs Soler (Sindicat Agrícola)	Narcís Ramió, Josep Ramon
Foment	Josep Pinatella (ERC)	Josep Noguer, Jaume Pinatella

Com va passar a altres localitats de la comarca, la recollida d'armes ordenada per la Generalitat va ser complicada i diversos militants de la CNT, entre ells algun regidor, no les van lliurar voluntàriament, sinó que van haver de ser requisades per les forces de seguretat. En més d'una sessió municipal es van produir tensions i enfrontaments per aquest motiu. En canvi, quan l'Ajuntament es va assabentar, el 27 de novembre de 1937, de la detenció de Joan Ferrer i Angelats, que va ser internat a la presó de Girona, es va decidir per unanimitat fer constar que aquest veí sempre havia estat persona de bona conducta, sense

exercir càrrecs polítics i, atesa la bona conducta moral i política que va observar i tenint en compte que la seva honorabilitat era reconeguda per tothom, se'n va demanar, també per unanimitat, la llibertat.

Un a un, tots els regidors de l'Ajuntament van sent cridats a files. Els primers van ser Pere Soler (març de 1937) i Francesc Comajoan (abril de 1937), substituïts per Miquel Ros i Vinardell, que ara representava la CNT, i Francesc Rovira i Serra, també designat per la CNT. A finals de 1937, Josep Noguer va haver de plegar per no tenir l'edat reglamentària i al llarg de 1938 van dimitir Narcís Ramió i Joaquim Duran. A mesura que els regidors van anar incorporant-se al front, va ser difícil cobrir les vacants: per fer-ho, la CNT va nomenar Joan Quintana i Padrés i Josep Calsina i Coma. El PSUC, però, no va poder cobrir les seves vacants per manca de militants i es va proposar que ERC les assumís, però tampoc no es va trobar ningú per fer-ho. Finalment, el 2 de juny de 1938, havent-se incorporat a files l'alcalde i tots els regidors, la Generalitat va nomenar un comissari municipal, Francesc Deulofeu i Bellés, que va prendre possessió del seu càrrec el 9 de juny, «absents el senyor alcalde i demés consellers que formaven aquest Ajuntament per trobar-se tots ells incorporats, cridats per les llesves últimament mobilitzades.» Poc temps després, el 17 de setembre de 1938, Francesc Deulofeu va renunciar al seu càrrec, per considerar-lo incompatible amb el de Porqueres (va dir que els dos municipis, tot i que eren veïns, estaven molt disseminats i mancats de tota classe de vies de comunicació), i va ser substituït, el 13 d'octubre de 1938, per Josep Artigues i Riera.

Acabada la guerra, l'alcalde Narcís Soler i diversos regidors (Francesc Comajoan, Josep Noguer, Josep Pinatella, Narcís Ramió, Francesc Rovira i Tomàs Soler) foren empresonats, mentre que Miquel Ros es va exiliar.

Cornellà del Terri

Isidre Colomé i Fabregó
(ERC), alcalde de Cornellà
del Terri. (Procedència: Isidre
Colomé i Gifra.)

A Cornellà, l'Ajuntament es va constituir el 16 d'octubre de 1936 i va quedar integrat per les persones següents: per ERC, Isidre Colomé i Fabregó, Vicenç Vila i Rubirola i Joan Jou i Vicens; pel PSUC, Josep Arboix i Hombravella i Pere Dalmau i Noguer i per la Unió de Rabassaires, Joan Llaó i Mayolas.

L'alcaldia fou assumida per Isidre Colomé i es designà un tinent d'alcalde en la persona de Vicenç Vila, tots dos d'ERC. En aquest Ajuntament faltava la CNT, el POUM i Acció Catalana Republicana. La presència de la CNT es pogué solucionar i el 28 de desembre de 1936 van prendre possessió els tres regidors designats pel sindicat: Àngel

Martín Martín, Josep Padrosa i Oliva i Francesc Campasols i Padrosa. Com es pot veure, continuava sense haver-hi representants del POUM ni d'Acció Catalana Republicana. Més tard, el 3 de febrer de 1937, van dimitir Pere Dalmau i Josep Arboix, i van ser substituïts per Eloi Poch i Compte i Jaume Pey i Serramitjana.

Per tant, el nou Ajuntament quedà integrat per les persones següents: per ERC, Isidre Colomé i Fabregó, Vicenç Vila i Rubirola i Joan Jou i Vicens; per la CNT, Àngel Martín Martín, Josep Padrosa i Oliva i Francesc Campasols i Padrosa; pel PSUC, Eloi Poch i Compte i Jaume Pey i Serramitjana i per la Unió de Rabassaires, Joan Llaó i Mayolas. L'alcalde continuà sent Isidre Colomé, i les responsabilitats municipals es repartiren segons s'indica a la taula 4.8.

4.8 RESPONSABILITATS MUNICIPALS (CORNELLÀ DEL TERRI)

Regidoria	Regidor
Governació	Isidre Colomé (ERC)
Treball i Obres Públiques	Àngel Martín (CNT)
Finances	Vicenç Vila (ERC)
Cultura	Josep Padrosa (CNT)
Proveïments	Joan Jou (ERC)
Sanitat i Assistència Social	Joan Llaó (UR)
Economia	Eloi Poch (PSUC)
Agricultura	Jaume Pey (PSUC) / Francesc Campasols (CNT)

Per tant, ERC assumí les regidories de Governació, Finances i Proveïments, la CNT es féu càrrec de les regidories de Treball i Obres Públiques i Cultura, la Unió de Rabassaires assumí la de Sanitat i Assistència Social i el PSUC s'encarregà de les regidories d'Economia i Agricultura, aquesta darrera compartida amb la CNT.

La marxa d'alguns regidors al front provocà l'entrada de nous consellers, com Andreu Campasols i Padrosa (PSUC), Camil Ferrer i Bramon (CNT), Pere Marturià i Serra (UR) i Josep Roca i Brunsó (UR). Finalment, les tensions en el si del consistori provocaren la dimissió, el mes de novembre de 1937, de l'alcalde Colomé, l'elecció d'un nou alcalde en la persona d'Andreu Campasols i Padrosa, del PSUC, i la creació de noves comissions municipals (taula 4.9).

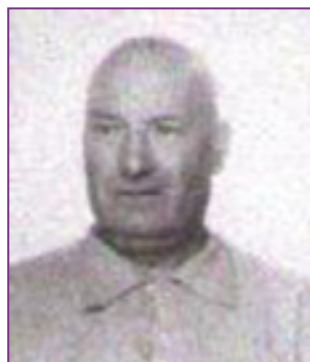

**Andreu Campasols i Padrosa (PSUC),
alcalde de Cornellà del Terri.
L'any 1939 va ser afusellat per les
autoritats franquistes.
(Procedència: Josep Campasols i Coronas.)**

4.9 COMISSIONS MUNICIPALS (CORNELLÀ DEL TERRI)

Comissió Municipal	President	Regidors
Governació	Andreu Campasols (PSUC)	Isidre Colomé, Pere Marturià
Hisenda	Ángel Martín (CNT)	Eloi Poch, Vicenç Vila
Assistència Social	Ángel Martín (CNT)	Jaume Pey, Joan Jou
Proveïments	Josep Padrosa (CNT)	Eloi Poch, Joan Jou
Agricultura	Pere Marturià (UR)	Josep Roca, Camil Ferrer
Cultura	Isidre Colomé (ERC)	Ángel Martín, Jaume Pey

Es veu clarament com ERC va perdre pes en aquest nou consistori, mentre la CNT va assumir la presidència de comissions de gran responsabilitat, com la d'Assistència Social, que és la que gestionava el tema dels refugiats, i la de Proveïments. El PSUC, per la seva banda, va assumir l'alcaldia i la comissió clau de Governació. La CNT i el PSUC, per tant, van ser els guanyadors de la crisi oberta per la dimissió de l'alcalde Colomé. Hi va haver alguns canvis més, al consistori. Alguns, de caràcter intern dels partits, com la decisió del PSUC de substituir, el 8 de gener de 1938, Eloi Poch per Joan Pinatella i Casadevall. Altres, provocats pel manteniment de les tensions entre ERC d'una banda, i el PSUC i la CNT de

Ángel Martín Martín
(CNT), alcalde de Cornellà
del Terri. (Procedència: Victòria
Salvadó i Martín.)

l'altra, que van provocar que el 9 d'abril de 1938 ERC es retirés del consistori, ja que, segons va dir el regidor Joan Jou, «la majoria que avui defensa els destins de la població és suficient per la defensa dels interessos de la població». Va ser una retirada temporal, perquè quan, el mateix abril de 1938, l'alcalde Andreu Campasols va ser cridat a files i va ser substituït per Ángel Martín, els regidors d'ERC es van reintegrar a les tasques municipals.

Un dels temes que més problemes portà al municipi va ser el lliurament d'armes de caça per part de tots els que se n'havien apropiat els primers dies de la revolució i que els seus propietaris reclamaven. L'Ajuntament no volia fer ús de la força, però no hi va tenir més remei davant la poca resposta que van obtenir els bans municipals.

Acabada la guerra, Andreu Campasols fou sotmès a consell de guerra, condemnat a mort i afusellat, el 27 de juny de 1940, com també ho va ser Jaume Pey, tal com ja hem esmentat en parlar del comitè. Isidre Colomé i Ángel Martín van ser empresonats, així com Joan Jou, ja esmentat.

Crespià

El 9 d'agost de 1936 es va formar un nou Ajuntament, integrat pels regidors d'esquerres de l'anterior Ajuntament, amb alguns suplents per substituir els regidors de dretes, que van

Lluís Ferrés i Prada (ERC), a l'esquerra, alcalde de Crespià, amb la seva família.
(Procedència: Lluís Farrés i Bosch.)

ser cessats. L'alcalde fou Pere Ferrés i Porxes i els regidors Pere Juanola i Teixidó, Jaume Soler i Felip, Joan Bartís i Güell i Josep Pujolar i Dilleres. Aquest Ajuntament va coexistir amb el comitè i va funcionar fins que van arribar les disposicions de la Generalitat, d'acord amb les quals es va constituir un nou Ajuntament. Es va fer un primer intent el 21 d'octubre de 1936, però la CNT va proposar vuit persones per ocupar els càrrecs de regidors en lloc dels tres que li corresponien. El jutge popular, Josep Bardera, els va demanar que en designessin només tres, però la CNT no va voler rectificar, preferint quedar-se fora de l'Ajuntament. A Crespià, la CNT havia constituït el Sindicat d'Oficis Varis, presidit per Josep Costa, que, segons informacions del seu secretari, Joaquim Palmer, tenia uns 75 afiliats.

Finalment, el 25 d'octubre de 1936, es va constituir el nou Ajuntament, integrat per les persones següents: per ERC, Lluís Ferrés i Prada, Agustí Ros i Terrades i Víctor Borgoñon i Gil; pel PSUC, Agustí Rius i Arqué i Alexandre Tarrés i Mir i per la Unió de Rabassaires, Joan Soler i Masó.

L'alcaldia fou assumida per Lluís Ferrés, que va ser elegit per unanimitat. Com és evident, hi ha moltes absències en aquest Ajuntament. A més de la de la CNT, ja comentada, no hi ha tampoc cap regidor designat pel POUM ni per Acció Catalana Republicana. En aquest cas, però, l'absència va ser deguda a la falta de persones per ocupar aquests llocs. Acabada la guerra, l'alcalde Lluís Ferrés i els regidors Agustí Rius i Agustí Ros foren empresonats, mentre que Víctor Borgoñon, que s'havia exiliat, com que era mestre, va ser sotmès a un procés de depuració i separat definitivament del magisteri.

Joan Almar i Targarona (ERC), alcalde d'Esponellà, amb la seva dona Carme Palomé i Rovira, i els seus fills: Teresa, Maria (a la falda), Anna, Miquel (que fou president del comitè d'Esponellà), Tomàs i Salvador. (Procedència: Teresa Almar i Palomé.)

Esponellà

Pocs dies després del fracàs de la revolta militar, el 22 de juliol de 1936, un dels regidors de l'Ajuntament d'Esponellà, Joan Almar i Targarona, va exigir una reunió de l'Ajuntament i, acompanyat i recolzat per dos membres del comitè de Banyoles, va comunicar als seus companys de consistori que, com a primer regidor d'ERC, estava decidit a ocupar l'Ajuntament, juntament amb Martí Canet i Serra, l'altre regidor d'ERC al consistori, Joan Bach i Ricart, també d'ERC, i Francesc Cabanyes, de la CNT.

La majoria del consistori, integrada per l'alcalde Josep Alegri i Romans i els regidors de dretes Iscle Castelló i Gifreu, Miquel Bosch i Pardàs i Francesc Darnés i Pons, no va poder fer res per oposar-s'hi. Les actes municipals recullen perfectament la situació, quan deixen constància que la majoria de l'Ajuntament, «faltada absolutament de notícies i trobant-se completament desorientada i sota l'insistent requeriment del Front Popular, per evitar fets luctuosos que poguessin sobrevenir, acorda cessar accidentalment en els seus càrrecs». També es veu clarament, a través de les actes, la intervenció del comitè de Banyoles, que va imposar aquest nou Ajuntament.

Assumida l'alcaldia per Joan Almar, el nou Ajuntament va començar a funcionar, coexistint amb el comitè. El 16 d'agost de 1936, quan va arribar la comunicació de la Generalitat sobre el cessament dels regidors de dretes, l'Ajuntament va poder contestar que ells ja ho havien fet dies abans (el 22 de juliol). D'altra banda, es va ampliar el nombre de regidors fins a sis. Com que Francesc Cabanyes, que havia acceptat el càrrec de manera interina, va dimitir, es van incorporar tres persones més, Josep Capellera i Cabretosa, d'ERC, i, designats directament pel comitè, Llorenç Canadell i Pla (ERC) i Benet Marsè i Montcanut (PSUC). Es van formar també, el 6 de setembre de 1936, tres comissions municipals (taula 4.10).

4.10 COMISSIONS MUNICIPALS (ESPONELLÀ, SETEMBRE 1936)

Comissió Municipal	President	Regidors
Governació	Joan Almar (ERC)	Joan Bach, Martí Canet
Hisenda	Joan Almar (ERC)	Llorenç Canadell, Josep Capellera
Foment	Joan Almar (ERC)	Benet Marsè, Martí Canet

Queda evidenciada, doncs, la forta personalitat de l'alcalde i el pes absolutament majoritari d'ERC, amb el suport puntual del PSUC.

De tota manera, aquest Ajuntament va durar poc, perquè aviat va arribar la normativa de la Generalitat sobre la constitució dels nous ajuntaments i el 16 d'octubre de 1936 va quedar constituït un nou Ajuntament, integrat per les persones següents: per ERC, Joan Almar i Targarona, Joan Bach i Ricart i Llorenç Canadell i Pla; per la CNT, Joaquim Torrent i Busquets, Francesc Cabanyes i Sala i Jaume Buxeda i Torrent; pel PSUC, Josep Capellera i Cabretosa i Benet Marsè i Montcanut; pel POUM, Joaquim Campmol i Palomerias; per la Unió de Rabassaires, Pere Pons i Teixidor i per Acció Catalana Republicana, Pere Puigdevall i Viader.

L'alcaldia fou assumida per Joan Almar, i es designà un tinent d'alcalde en la persona de Joan Bach, tots dos d'ERC. Es van crear les comissions municipals que s'indiquen a la taula 4.11.

4.11 COMISSIONS MUNICIPALS (ESPONELLÀ, OCTUBRE 1936)

Comissió Municipal	President	Regidors
Governació	Joan Almar (ERC)	Joan Bach, Pere Puigdevall, Llorenç Canadell, Jaume Buxeda
Hisenda	Joan Almar (ERC)	Benet Marsè, Jaume Buxeda, Llorenç Canadell, Joan Bach
Foment	Joan Almar (ERC)	Joaquim Torrent, Joaquim Campmol, Francesc Cabanyes, Pere Pons
Defensa*	Joan Almar (ERC)	Josep Capellera, Joaquim Torrent, Pere Pons, Francesc Cabanyes, Llorenç Canadell, Joaquim Campmol

* Suprimida el 6 de març de 1937, seguint la normativa de la Generalitat.

El 14 de març de 1937 Josep Capellera i Benet Marsè van dimitir i van ser substituïts per

Miquel Almar i Palomé i Josep Pascual i Casamort, tots dos designats pel PSUC i que, com ja hem vist, havien estat membres destacats del comitè. Aquest canvi va ser aprofitat per fer una remodelació de les comissions municipals (taula 4.12).

4.12 COMISSIONS MUNICIPALS (ESPONELLÀ, MARÇ 1937)

Comissió Municipal	President	Regidors
Governació	Joan Almar (ERC)	Joan Bach, Pere Puigdevall, Llorenç Canadell, Jaume Buxeda
Hisenda	Joan Almar (ERC)	Josep Pascual, Jaume Buxeda, Francesc Cabanyes, Joan Bach
Foment	Joan Almar (ERC)	Joaquim Torrent, Joaquim Campmol, Miquel Almar, Pere Pons

La CNT es trobava incòmoda en aquest consistori, molt controlat per ERC i el PSUC, amb uns plantejaments força moderats. Hi va influir també la forta personalitat de l'alcalde Almar, com ho demostra el fet que presidís personalment totes les comissions municipals. A causa d'aquestes tensions, el 24 de juny de 1937 van dimitir els tres regidors de la CNT, Joaquim Torrent, Francesc Cabanyes i Jaume Buxeda. Pocs dies després, el 18 de juliol, Pere Puigdevall i Pere Pons van apartar-se també, sense dimitir, de les tasques municipals. Tots ells van ser advertits de la il·legalitat de la seva actitud i el 9 d'agost es van reincorporar a les seves funcions, llevat de Jaume Buxeda, que es va mantenir irreductible.

Entre altres actuacions, l'Ajuntament va traslladar l'escola de Centenys a la rectoria, va impulsar la instal·lació de línies d'electricitat a Martís i a Centenys i va tenir cura de l'assistència als refugiats. Va dur a terme també tasques de neteja i aclarida de boscos de finques que es trobaven abandonades pels seus propietaris (taula 4.13). Amb l'explotació dels boscos d'aquestes finques, a més de donar feina a obrers parats, es van obtenir recursos per a l'atenció dels refugiats.

4.13 FINQUES INTERVINGUDES

Nom de la finca intervinguda	Propietari
Mas Xiquet de les Deu	Indústries Coromina
Mas Rivas de Vilert	Joaquim Coromina
Mas Prat de Batllori	Carles de Camps i Alzinelles
Mas Hospici de Martís	Joaquim Bosch
Mas Torre de Vilert	Pilar de Travi
Mas Prim de Vilert	Josep Torrent i Trull
Mas Cantprim	Concepció Soler de Batlle
Mas Xacó	Epifani de Fortuny

L'eliminació del POUM de la vida municipal va donar peu a la constitució d'un nou Ajuntament, el 7 de novembre de 1937: per ERC, Joan Almar i Targarona, Joan Bach i Ricart i Llorenç Canadell i Pla; per la CNT, Francesc Cabanyes i Sala; pel PSUC, Josep Pascual i Casamort, Joaquim Campmol i Palomeras i Joan Roura i Monells; per la Unió de Rabassaires, Francesc Jordà i Costa i per Acció Catalana Republicana, Pere Puigdevall i Viader. Les comissions municipals van quedar constituïdes tal com s'indica a la taula 4.14.

4.14 COMISSIONS MUNICIPALS (ESPONELLÀ, NOVEMBRE 1937)

Comissió Municipal	President	Regidors
Governació	Joan Almar (ERC)	Joan Bach, Llorenç Canadell
Hisenda	Joan Almar (ERC)	Josep Pascual, Francesc Jordà
Foment	Joan Almar (ERC)	Joaquim Campmol, Joan Roura

Es van nomenar també els regidors responsables de Proveïments, Joan Bach, i d'Assistència Social, Joaquim Campmol.

Sembla, per tant, que finalment la CNT va retornar a les responsabilitats municipals, tot i que només amb un regidor. Cal observar també el caràcter artificiós de l'adscripció a un determinat partit en els pobles petits: Joaquim Campmol, que va començar sent regidor del POUM, quan aquest partit va quedar dissolt, va passar a ser representant del PSUC, en teoria el partit enemic, i ho va fer sense problemes i sense provocar cap comentari que quedés recollit a les actes municipals. Més tard, l'1 de maig de 1938, Joaquim Campmol va dimitir per haver d'incorporar-se a files, i el PSUC va designar com a substitut Pere Campmol i Geli. Joan Almar va continuar sent l'alcalde durant tot aquests anys, fins que el 8 de gener de 1939 va demanar un mes de permís per assumptes personals i Llorenç Canadell va assumir l'alcaldia amb caràcter accidental.

Acabada la guerra, l'alcalde Joan Almar i els regidors Joan Bach, Francesc Cabanyes, Joaquim Campmol, Llorenç Canadell, Josep Capellera i Josep Pascual van ser empresonats.

Fontcoberta

L'Ajuntament que hi havia a Fontcoberta quan va esclatar la revolució, integrat per l'alcalde Joaquim Noguer i Tarradas i els regidors Joan Pagès, Jaume Ros i Comas i Joan Masdevall i Salvatella, tots d'ERC, va continuar funcionant i coexistint amb el comitè. Com van fer tots els altres ajuntaments, el 9 d'agost de 1936 van destituir els regidors de dretes, Marià Alemany i Martí Grau, que eren de la Lliga.

El nou Ajuntament es va constituir el 29 d'octubre de 1936 seguint les disposicions de la Generalitat i va quedar integrat per les persones següents: per ERC, Feliu Font i Plana, Jaume Ros i Comas i Pere Grau i Matamala; per la CNT, Joaquim Noguer i Tarradas, Pere Juanola i Company i Joan Ruiz i Matamala; pel PSUC,

Joaquim Noguer i Tarradas (ERC), alcalde de Fontcoberta, en una fotografia de 1930, quan feia el servei militar. (Procedència: Jaume Roure i Noguer.)

Josep Bustins i Camps i Pere Rovira i Reixach; pel POUM, Modest Tarrés i Casademont; per la Unió de Rabassaires, Francesc Comas i Teixidor i per Acció Catalana Republicana, Joan Masdevall i Salvatella.

L'alcaldia fou assumida per Joaquim Noguer, de la CNT, i es van designar dos tinents d'alcalde: Jaume Ros, d'ERC, i Francesc Comas, de la Unió de Rabassaires. L'equip de govern va quedar integrat per Jaume Ros (Governació), Pere Rovira (Trellat i Obres Públiques), Francesc Comas (Assistència Social i Finances) i Joan Masdevall (Cultura i Proveïments).

El 24 d'octubre de 1937 es va produir la vacant de Joan Ruiz i Matamala, que va ingressar al cos de carrabiners. Es va crear un nou Ajuntament, en el qual hi va haver diverses modificacions en la filiació política dels seus components, començant per l'alcalde, que ara apareix com d'ERC, mentre que Jaume Ros, que fins aleshores constava com d'ERC, ara apareix com a regidor del PSUC i Modest Tarrés, que era regidor del POUM, ara ho és de la CNT. Tot plegat indica ben clarament el caràcter aleatori de les filiacions polítiques en els pobles petits. La Generalitat va manar que es distribuïssin les regidories proporcionalment als diversos partits i sindicats i així es va fer. I si no n'hi havia es distribuïen igualment. Fets aquests canvis, el nou Ajuntament va quedar constituït per les persones següents: per ERC, Joaquim Noguer i Tarradas, Feliu Font i Plana i Pere Grau i Matamala; per la CNT, Modest Tarrés i Casademont i Pere Juanola i Company; pel PSUC, Josep Bustins i Camps, Pere Rovira i Reixach i Jaume Ros i Comas; per la Unió de Rabassaires, Francesc Comas i Teixidor i per Acció Catalana Republicana, Joan Masdevall i Salvatella.

El 13 de març de 1938 Modest Tarrés es va haver d'incorporar a files i no va ser substituït. El mes següent, el 8 d'abril, fou l'alcalde Noguer qui es va haver d'incorporar. En presentar la seva dimissió als companys de consistori, va afirmar que «ha desplegat tot el seu zel en el compliment del seu deure a tot hora, que ha actuat tan desinteressadament com ha sapigut, que no ha tingut mai en compte quin color tenia el que ha anat a demanar apoi de l'alcaldia, que sempre ha procurat atendre tots els veïns amb el mateix intent i que desitja que els seus companys qui reunits facin el mateix».

Com que tres regidors més també s'havien hagut d'incorporar a files i tampoc no havien estat substituïts, l'Ajuntament va quedar reduït a cinc regidors. Jaume Ros va assumir l'alcaldia amb caràcter accidental (també ho féu, durant uns dies, Francesc Comas). Davant d'aquesta situació límit, l'alcalde Ros va decidir recórrer al poble: el 30 de juny de 1938 va convocar tot el poble en assemblea. 57 veïns van respondre a la crida. Jaume Ros els va plantejar que, davant de la manca de partits i sindicats constituïts al poble, calia designar alguns veïns perquè assumissin les responsabilitats de regidors. Així es va fer i els elegits van ser Joan Frigola i Camps, Joan Matamala i Salvatella, Andreu Noguer i Canadell, Antoni Vilarnau i Bosch i Marià Palomer i Busquets. És a dir, que l'Ajuntament quedava constituït per deu persones, cinc representant els partits i cinc designats directament en aquest exercici de democràcia directa. Més original i imaginatiu va ser el sistema per elegir

el nou alcalde, que Jaume Ros va proposar presentant-lo com el que utilitzaven els antics romans en els seus comicis. Va situar el secretari municipal, Carles Ros, a la sagristia i, com que aquesta dependència tenia dues portes, tots els assistents van entrar, un a un, per una porta, van dir al secretari qui volia que fos alcalde i van sortir per l'altra porta. Com a resultat d'aquest sistema electoral propi, el nou alcalde va ser Jaume Ros, elegit per 42 vots, és a dir, el 73 % dels votants.

Juntament amb l'alcalde, l'equip de govern va quedar constituït per Joan Masdevall (alcalde segon, Governació i Assistència Social), Joan Matamala (Finances), Antoni Vilarnau (Cultura), Francesc Comas (Proveïments) i Josep Bustins (Obres Públiques).

Evidentment, quan el consistori va enviar la comunicació corresponent a la Comissaria Delegada de la Generalitat, aquesta, el 31 d'agost de 1938, va comunicar a l'Ajuntament que el procediment no s'adaptava a les normes vigents que preveïen que si no es podia constituir un ajuntament amb normalitat es nomenaria un comissari municipal.²¹ En la sessió municipal de l'11 de setembre de 1938, l'Ajuntament es va donar per assabentat de la comunicació de la Generalitat i va decidir comunicar-ho als comitès locals d'ERC i del Sindicat Agrícola. Fins al final de la guerra, però, va continuar funcionant i fent front a totes les qüestions del dia a dia del municipi.

Acabada la guerra, l'alcalde Jaume Ros va ser empresonat, juntament amb altres regidors que ja hem esmentat en parlar del comitè: Pere Grau, Joan Ruiz i Modest Tarrès.

Palol de Revardit

A Palol, l'Ajuntament es va constituir el 21 d'octubre de 1936 i va quedar integrat per les persones següents: per ERC, Narcís Gifreu i Font, Pere Caritg i Frigola i Lluís Bosch i Salló; per la CNT, Salvador Comas i Frigola, Vicenç Solà i Porta i Pere Cargol i Fàbrega; pel POUM, Joan Verdaguer i Roura i per la Unió de Rabassaires, Pere Vila i Ferramoner i Lluís Güell i Quintana.

L'alcaldia fou assumida per Narcís Gifreu, i es designà un tinent d'alcalde en la persona de Lluís Bosch, tots dos d'ERC. Cal notar l'absència de regidors represen-

**Narcís Gifreu i Font (ERC),
alcalde de Palol de Revardit,
en una fotografia de 1976.
(Procedència: Narcís Gifreu i Coll.)**

21 Axiu Històric de Girona, Fons de la Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona, Ajuntaments, Fontcoberta (D 4188/3).

tant el PSUC i Acció Catalana Republicana. Es va crear un comitè permanent, integrat per Salvador Comas (CNT), Pere Caritg (ERC) i Joan Verdaguer (POUM), amb la missió d'intentar tenir controlat el tema de l'atur al poble i que es va dissoldre el 13 de març de 1937. Precisament per resoldre aquest tema de l'atur i tenint en compte que s'acabaven les feines de carboneig dels arbres dels boscos confiscats pel comitè, es va decidir tallar dues mil alzines dels boscos de Ferran Casadevall. Es va nomenar el banyolí Rossend Palmada i Teixidor com a secretari municipal interí. Es van crear també diverses comissions municipals (taula 4.15).

4.15 COMISSIONS MUNICIPALS (PALOL DE REVARDIT)

Comissió Municipal	President	Regidors
Governació	Narcís Gifreu (ERC)	Lluís Bosch, Vicenç Solà, Pere Vila
Hisenda	Narcís Gifreu (ERC)	Pere Caritg, Pere Cargol, Pere Vila, Joan Verdaguer
Foment	Salvador Comas (CNT)	Joan Verdaguer, Pere Caritg, Vicenç Solà, Lluís Bosch

La Generalitat va avisar l'Ajuntament que no complia les normes de constitució. El 27 de gener de 1937, la situació es va normalitzar en part: Lluís Bosch i Salló (que era jutge municipal suplent) va dimitir i va ser substituït per Lluís Güell, que va deixar de ser representant de la Unió de Rabassaires i va passar a ser-ho d'ERC. Però va continuar l'absència de regidors del PSUC i d'Acció Catalana Republicana. Entre els problemes que va haver de resoldre l'Ajuntament cal esmentar el racionament del pa. Com que no hi havia cap fleca al municipi i els veïns es feien directament el pa, es va acordar establir un racionament de la farina.

Acabada la guerra, els regidors Pere Caritg, Lluís Güell i, com ja hem esmentat, Joan Verdaguer es van exiliar.

Porqueres

Quan va esclatar la revolució, l'Ajuntament de Porqueres no es va dissoldre, sinó que, com ja hem explicat, va coexistir amb el comitè. Una de les primeres actuacions d'aquest Ajuntament va ser, seguint les directrius de la Generalitat, la destitució dels dos regidors de dretes, Miquel Mayolas i Casademont i Joan Gifra i Laporta (sessió municipal del 12 d'agost de 1936), i fins a la constitució del nou Ajuntament va continuar celebrant sessions i prenent decisions sobre diversos assumptes municipals.

Finalment, el 22 d'octubre de 1936 es va constituir un nou Ajuntament, integrat per les persones següents: per ERC, Narcís Font i Plana, Manuel Pujol i Monells i Esteve Carbonés i Plana; per la CNT, Isidre Bramon i Franch, Josep Costa i Masó i Joan Capell i Dorca; pel PSUC, Joan Jordà i Jordà i Àngel Roura i Capell; pel POUM, Salvador Parella i Aradas; per la Unió de Rabassaires, Joan Girgas i Bustins i per Acció Catalana Republicana, Martí Masó i Angelats.

Salvador Parella i Aradas (POUM), alcalde de Porqueres, en una fotografia de la dècada de 1930 on apareix llaurant un camp prop del Vilar, amb la seva dona, Maria Gras i Solà.
(Procedència: Montserrat Roca i Sala.)

L'alcaldia va ser assumida per Salvador Parella, del POUM, i es van designar dos tinents d'alcaldes, Josep Costa, de la CNT, i Martí Masó, d'Acció Catalana Republicana. En totes tres votacions es va donar el mateix resultat: tant l'alcalde com els dos tinents d'alcalde van ser elegits per nou vots i un en blanc. A més d'aquesta unanimitat poc comuna, cal destacar que Porqueres va ser un dels dos municipis de la comarca que tenien alcaldes del POUM. Salvador Parella va haver de dimitir després del 10 d'octubre de 1937 i va ser substituït per Martí Masó. Mentre no va anar al front, Isidre Bramon fou un dels regidors més actius, amb especial dedicació al tema dels proveïments. Pocs dies després, el 7 de novembre, es van crear les comissions municipals (taula 4.16).

4.16 COMISSIONS MUNICIPALS (PORQUERES)

Comissió Municipal	President	Regidors
Defensa/Governació*	Salvador Parella (POUM)	Joan Jordà, Joan Capell
Hisenda	Martí Masó (AC)	Esteve Carbonés, Àngel Roura
Foment	Josep Costa (CNT)	Manuel Pujol, Narcís Font
Proveïments	Isidre Bramon (CNT), substituït el 7 de març de 1937 per Martí Masó (AC)	Joan Girgas, Joan Capell

* El 7 de març de 1937, seguint les instruccions de la Generalitat, la comissió de Defensa es va dissoldre. De fet, però, tots els seus membres van passar a integrar la nova comissió de Governació.

A Porqueres, la vida municipal es caracteritzà pels enfrontaments entre la CNT, que impulsava una línia força radical, i la resta de forces polítiques, que pretenien dur a terme una política moderada. Les picabaralles van ser molt sovintejades. La CNT, en minoria a l'Ajuntament, va utilitzar el Sindicat Agrícola com un contrapoder municipal. El primer enfrontament es va produir a finals de 1936, quan el Sindicat Agrícola va demanar autorització per tallar una roureda a Usall, per fer-ne terra de conreu i posar en marxa un procés de col·lectivització. L'Ajuntament ho va rebutjar, però membres del Sindicat Agrícola i de la CNT de Porqueres i Banyoles van tirar endavant el projecte. El bosc es va talar, les terres es van repartir i es va arribar a dir que «la majoria de l'Ajuntament era feixista i que tenien interès a entrebancar l'obra del Sindicat». A primers de 1937 es va tornar a produir un gran enfrontament al consistori. L'alcalde va insistir que només es podien tallar arbres en finques que haguessin estat confiscades i amb autorització de la Generalitat. Va rebutjar les acusacions de feixisme fetes per alguns membres del Sindicat Agrícola i va afirmar, indignat: «Aquí no hi ha altre feixista que ells, que segurament inconscientment i amb la seva actuació terrorífica i de desprestigi, no fan més que entrebancar l'obra de Govern». Va acabar manifestant la seva decisió de dimitir si no obtenia la confiança dels seus companys. Va demanar també una rectificació del Sindicat, amenaçant a convocar una reunió general de tots els veïns del poble. El regidor Martí Masó es va solidaritzar amb l'alcalde i va manifestar que també dimitiria si no es complien les ordres del Govern. Només Isidre Bramon va defensar l'actuació del Sindicat, tot i que va desautoritzar les paraules ofensives i es va comprometre a convocar una assemblea del Sindicat per deixar clara l'autoritat municipal.

En la mateixa sessió municipal, celebrada el 16 de gener de 1937, tot just es va acabar de desactivar el conflicte de la tallada d'arbres, el regidor Bramon en va provocar un altre, perquè va comunicar que havia pagat algunes despeses municipals amb diners provinents de contribucions de guerra, obtingudes per ell. Es va provocar un nou enfrontament amb l'alcalde que li va recordar que, en constituir-se el nou Ajuntament, es va decidir no cobrar cap més contribució de guerra.

Un nou incident es va produir arran de la substitució de Joan Capell, que havia anat al front. La CNT va designar Manuel Juncà, però l'Ajuntament es va negar a acceptar-lo, primer per qüestions de procediment (Joan Capell no havia presentat formalment la dimissió) i després per un tema més de fons. Quan es va constituir el nou Ajuntament, l'octubre de 1936, es va decidir que hi estiguessin representats tots els pobles del municipi. Com que Joan Capell era veí de Pujarnol, el seu substitut havia de ser de Pujarnol, que no era el cas de Manuel Juncà. En plena discussió, el 5 de setembre de 1937, Isidre Bramon va afirmar rotundament que cada organització podia nomenar qui li plagués, però només els dos regidors de la CNT van votar-hi a favor. Dies després sembla que la CNT va aprendre la lliçó, perquè quan, el 19 de setembre de 1937, van designar el substitut d'Isidre Bramon, el van triar de Miànigues (Joaquim Casellas).

Martí Masó i Angelats (ACR), alcalde de Porqueres. La fotografia correspon a la celebració familiar del bateig del seu nét, Martí Masó i Calleja, a l'església de Sant Andreu de Mata, l'any 1955. Martí Masó és al mig del grup, darrere del nadó. (Procedència: Eugènia Calleja i Jordà.)

El 19 d'octubre de 1937, es va produir la dimissió de Salvador Parella, en el marc de la persecució del POUM. Tots els regidors van lamentar aquesta dimissió, que es van veure obligats a acceptar per força i no de grat, i Martí Masó va ser nomenat nou alcalde. L'Ajuntament va quedar molt tocat i quan, el 27 d'octubre, es va tornar a parlar de cobrir les vacants respectant el repartiment per pobles les posicions es van tornar a enfrontar i, davant de la negativa de la CNT a cedir, l'alcalde i tots els altres regidors van dimitir. Va ser, però, una dimissió que va quedar sense efecte, perquè l'Ajuntament va continuar funcionant, fins que es va tornar a produir una nova crisi.

Aquest cop va ser a causa d'un veí d'Usall que tenia un excedent de farina (1.720 quilos) i que es negava a lliurar-los, tot i els requeriments de l'Ajuntament, que va recórrer sense èxit a la Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona. Davant aquesta actitud desafiadora, altres veïns també es negaren a lliurar la farina o reclamaren que se'ls retornés la que havien lliurat. Davant d'aquesta situació, l'Ajuntament en ple va dimitir, «per manca d'autoritat», el 30 de gener de 1938. Finalment, les autoritats van reaccionar i les forces d'ordre públic van obligar el veí en qüestió a lliurar la farina retinguda i, per tant, l'Ajuntament va retirar la dimissió, el 5 d'abril de 1938. De fet, en els dos mesos anteriors, tot i la dimissió, s'havien continuat ocupant dels afers municipals.

Un exemple de la política moderada de la majoria municipal és l'actuació en el cas de Miquel Frigola i Verdaguer, que havia estat alcalde de Porqueres de 1923 a 1933 i que es trobava detingut a Girona. L'Ajuntament, el 3 de novembre de 1937, va acordar la resolució

següent: «Enterat l'Ajuntament de la detenció del ciutadà Miquel Frigola Verdaguer, l'honorabilitat del qual està reconeguda per tothom, el consell municipal, constituït per tots els sectors antifeixistes, per unanimitat acorda: Sol·licitar al Sr. Delegat d'Ordre Públic de Girona que si li és possible el posi en llibertat, puix creu que és víctima d'un fals testimoni, si és que algú l'ha acusat. En prendre aquest acord no es fa altra cosa que recollir el sentit general del poble al qual causaria molt bona impressió la lliberació de l'esmentat Frigola.»

Mesos més tard, el mes de maig de 1938, era l'enginyer Josep Frigola i Casasas qui estava empresonat a Barcelona i l'alcalde Masó li va fer un certificat favorable, dient que era una persona d'idees antifeixistes, addicte a la República i ben conceptuat en tot el terme pel seu comportament a favor dels humils. No van servir de gaire les gestions de l'alcalde, però, perquè Josep Frigola va continuar empresonat fins al 8 de gener de 1939. Actuacions similars va tenir l'Ajuntament en la detenció d'Assumpció Tarradellas i Guiteres, mestra de Pujarnol, i Joan Estany i Masanella. En tots dos casos, l'Ajuntament va donar testimoni de la bona conducta dels empresonats i en va demanar l'alliberament.

A mesura que avançava la guerra i s'anaven cridant més lleves, diversos regidors van haver d'anar al front i no van poder ser rellevats, fins al punt que el 3 de juliol de 1938 només en quedaven sis, que van decidir dimitir i demanar a la Generalitat que nomenés un comissari municipal, nomenament que va recaure, el 22 de juliol de 1938, en Francesc Deulofeu i Bellés, que feia aquestes mateixes funcions a Camós. L'actuació de Francesc Deulofeu va ser equilibrada i justa. Quan després de la guerra va ser acusat per les noves autoritats, l'alcalde franquista de Porqueres, Francesc Frigola i Casasas, va redactar un certificat netament favorable. Diu l'alcalde Frigola, en data 30 de març de 1939, que l'actuació de Francesc Deulofeu «*fue completamente honrada, sin que cometiera acto, perjuicio ni abuso contra persona alguna; antes al contrario figuran antecedentes que además de negarse repetidamente a facilitar listas de desertores que pedían las autoridades rojas, protegió dentro las posibilidades que permitían su cargo a los individuos que por cualquiera forma eran perseguidos por los marxistas*».

Acabada la guerra, Salvador Parella va ser empresonat.

Sant Andreu del Terri

A Sant Andreu del Terri, que aleshores era un municipi independent de Cornellà, l'Ajuntament es va constituir el 23 d'octubre de 1936 i va quedar integrat per les persones següents: per ERC, Pere Salló i Vila, Domènec Canals i Jordà i Miquel Vilà i Ros; per la CNT, Pere Comas i Poch, Esteve Ayats i Torrent i Pere Trias i Ferrer; pel Sindicat Agrícola, Josep Oliveras i Gifra i per la UGT, Pere Comas i Frigoler.

L'alcaldia va ser assumida per Miquel Vilà i Ros, que va ser elegit per majoria absoluta.

Inicialment es va decidir constituir un comitè permanent, integrat per Pere Salló, Pere Comas i Pere Trias, amb responsabilitats en tot el que fes referència a «incautacions d'edificis, especialment els parroquials, defensa nacional i atur forçós». Aquest comitè permanent es va dissoldre l'1 de març de 1937, d'acord amb les instruccions rebudes de la Generalitat. A mitjan novembre de 1936 es van constituir les diverses comissions municipals (taula 4.17).

Miquel Vilà i Ros (ERC), alcalde de Sant Andreu del Terri, en una fotografia del dia del seu casament amb Raimunda Planas i Bernador, el 16 de gener de 1933. (Procedència: Joan Vilà i Planas.)

4.17 COMISSIONS MUNICIPALS (SANT ANDREU DEL TERRI)

Comissió Municipal	President	Regidors
Hisenda	Miquel Vilà (ERC)	Josep Oliveras, Pere Comas i Poch, Domènec Canals, Pere Trias
Governació	Miquel Vilà (ERC)	Pere Salló, Pere Comas Frigoler, Esteve Ayats
Foment	Pere Comas Frigoler (UGT)	Pere Salló, Pere Trias, Domènec Canals, Josep Oliveras
Agricultura	Josep Oliveras (SA)	Pere Comas i Poch, Domènec Canals

La nova corporació municipal es va plantejar la possibilitat de fer algunes tallades a boscos de propietat particular, per donar feina als obrers parats del poble. La proposta es va concretar en una tallada al bosc d'Emili Ferrer. Obtinguda l'autorització de la Generalitat el desembre de 1936, es va procedir a aquesta tallada, però l'alcalde va recomanar clarament al comitè permanent, com a responsable de l'actuació, que vigilés que no es produïssin extralimitacions. Miquel Vilà va continuar al front de l'alcaldia durant tota la guerra, però diversos regidors van haver d'incorporar-se al front, com Pere Comas i Frigoler, Pere Salló i Esteve Ayats, i van ser substituïts per Lluís Xargayó i Joan Comajoan.

Jaume Corominas i Torrent
(Unió de Rabassaires),
alcalde de Sant Miquel
de Campmajor. (Procedència:
Tomás Camós i Ramió.)

Sant Miquel de Campmajor

A Sant Miquel de Campmajor, l'Ajuntament es va constituir el 20 d'octubre de 1936 i va quedar integrat per les persones següents: per ERC, Benet Ferrer i Vinyals, Bartomeu Martí i Expósito i Antoni Orri i Palomer i per la Unió de Rabassaires, Jaume Corominas i Torrent.

L'alcalde va ser Jaume Corominas. Era evident que la constitució de l'Ajuntament no complia les normes establertes, ja que hi mancaven els representants de la CNT, el PSUC, el POUM i Acció Catalana Republicana, però la realitat de la situació del poble no permetia altra cosa. Mesos després, es va constituir a Sant Miquel el Sindicat Agrícola, afiliat a la CNT i, per tant, el 3 de gener de 1937 es van designar tres persones per assumir les funcions de regidors en representació de la CNT: Miquel Banal i Font, Narcís Hortós i Serra i Valentí Anglada i Bosch.

Abans d'acabar l'any, però, l'1 de novembre de 1937 Miquel Banal i Bartomeu Martí van haver de dimitir per incorporar-se a files, i les vacants ja no es van poder cobrir. Després de rebre diverses denúncies sobre les irregularitats de la vida municipal a Sant Miquel, el comissari delegat de la Generalitat hi va enviar un funcionari informador, Josep M. Vilar, que va fer un informe demolidor, el 6 de gener de 1938. Segons les seves informacions, la vida municipal havia quedat reduïda a la mínima expressió. Feia dos anys que no es feien ni s'aproven els pressupostos, no es portaven els comptes i els pagaments els feia directament l'alcalde, que és qui guardava els diners. El secretari, Miquel Camós, tenia, en opinió de l'informador, una actitud clarament antirepublicana, tenia tres fills desertors i era «l'amo i senyor de l'Ajuntament». Per tant, conclouia Vilar, ni el secretari ni l'Ajuntament mereixien la més mínima garantia.²²

Davant de la impossibilitat de constituir l'Ajuntament per la manca de partits i sindicats, el 7 de febrer de 1938 es va nomenar un comissari municipal en la persona d'Albert Esteba i Miquel, però al cap de poc mesos, el juny de 1938, va haver de dimitir per anar al front i, el 18 de juny, se'n va nomenar un altre, Miquel Avellí i Jordi, que també va dimitir a finals de juliol i va ser substituït per Domènec Bermúdez i Verdaguer, que va ser el tercer comissari municipal en sis mesos.

Acabada la guerra, l'alcalde Jaume Corominas i Antoni Orri es van exiliar, Valentí Anglada, Miquel Banal, Narcís Hortós van ser empresonats i Benet Ferrer, tal com ja hem esmentat, va ser afusellat.

²² Arxiu Històric de Girona, Fons de la Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona, Ajuntaments, Sant Miquel de Campmajor (D 4199/6).

Serinyà

A Serinyà, l'Ajuntament es va constituir el 19 d'octubre de 1936 i va quedar integrat per les persones següents: Joan Coronas i Garganta, Joaquim Ferremón i Ferrer, Florenci Juanola i Font, Miquel Juanola i Pujolar, Joan Planells i Coronas, Narcís Pons i Teixidor, Josep Port i Guinart, Josep Porta i Alegri, Pere Sala i Pujolar, Pere Surina i Pagès i Enric Vilagran i Cai-xàs. D'una manera insòlita, les actes no recullen l'adscripció política dels nous regidors i només es limiten a fer constar que van ser designats en una «reunió oficial dels representants dels partits polítics i sectors sindicals» de Serinyà. Un cop els regidors van prendre possessió dels seus càrrecs, van procedir a l'elecció de l'alcalde en la persona de Josep Porta. Es va elegir Pere Surina com a alcalde segon i Miquel Juanola com a alcalde tercer. No es van nomenar comissions, sinó que es va decidir funcionar mitjançant la corporació municipal en ple. Sembla ser, però, que l'Ajuntament no va funcionar bé, segurament a causa d'aquesta adscripció tan poc clara dels seus components i de la falta de comissions. Tant va ser així, que el 20 de desembre de 1936, aprofitant que Miquel Juanola i Josep Port havien anat al front com a voluntaris i calia substituir-los, l'alcalde Porta, «en vista que l'actuació d'aquest Consell municipal resulta quasi nul·la degut a la falta d'unitat dels seus membres en apreciar els problemes municipals», va proposar que la corporació municipal dimitís en ple i es formés un nou consistori d'acord amb la proporció establerta per la Generalitat. Tothom hi va estar d'acord.

**Josep Porta i Alegri (CNT),
alcalde de Serinyà. L'any
1939 va ser afusellat per les
autoritats franquistes.
(Procedència: Josep Porta i Miàs.)**

Finalment, doncs, el 27 de desembre de 1936, es va constituir el nou Ajuntament, que va quedar integrat per les persones següents: per ERC, Joan Almar i Sala, Pere Esteba i Roura i Pere Surina i Pagès; per la CNT, Josep Porta i Alegri, Josep Guinart i Riera, Miquel Guinart i Riera i Pere Sala i Pujolar i pel PSUC, Joaquim Ferremoné i Ferrer, Enric Parella i Casals i Salvador Corominas i Alella.

No es va nomenar cap representant del Sindicat Agrícola, perquè encara no estava constituït a Serinyà, i es va decidir deixar el lloc vacant a l'espera que es constituís el Sindicat. Tampoc no hi havia cap representant ni del POUM ni d'Acció Catalana Republicana. Josep

Porta (CNT) fou novament elegit alcalde. Per als càrrecs d'alcalde segon i alcalde tercer foren designats Enric Parella i Salvador Corominas, tots dos del PSUC. Sobta, per tant, l'absència total d'ERC en els primers càrrecs municipals. Corregint una decisió anterior que es va demostrar poc encertada, es van nomenar les comissions municipals següents, tot i que sense designar-ne presidents (taula 4.18).

**Pere Surina i Pagès (ERC),
alcalde de Serinyà.** (Procedència:
M. Carme Sabaté i Surina.)

4.18 COMISSIONS MUNICIPALS (SERINYÀ, 1936)

Comissió Municipal	President	Regidors
Governació	-	Enric Parella (PSUC), Salvador Corominas (PSUC)
Finances	-	Pere Surina (ERC), Pere Esteba (ERC)
Obres Públiques	-	Miquel Guinart (CNT), Joan Almar (ERC)
Proveïments	Pere Sala (CNT)	Joaquim Ferremoné (PSUC), Salvador Corominas (PSUC)

Les tensions amb la CNT van provocar que, el 31 de gener de 1937, els tres representants de la CNT (entre els quals hi havia l'alcalde) abandonessin el consistori i que es formés un nou ajuntament només amb gent d'ERC (Joan Almar i Sala, Josep Surina i Pagès i Pere Surina i Pagès) i del PSUC (Salvador Corominas i Alella i Pere Esteba Roura).

El nou alcalde fou Pere Surina (ERC), que va mantenir les seves responsabilitats fins al final de la guerra. Salvador Corominas i Joan Almar foren designats alcalde segon i tercer, respectivament. Es formaren també noves comissions municipals (taula 4.19).

4.19 COMISSIONS MUNICIPALS (SERINYÀ, 1937)

Comissió Municipal	President	Regidors
Governació	-	Salvador Coromina, Joan Almar
Finances	-	Pere Esteba, Josep Surina
Obres Públiques	-	Joan Almar, Pere Esteba

El mes d'octubre de 1937, Salvador Corominas va haver d'abandonar l'Ajuntament per incorporar-se al front i davant la persistència de la negativa de la CNT d'assumir les tasques municipals, ERC va nomenar dos nous regidors, Francesc Molas i Canet i Francesc Ramió i Olivé, i el PSUC un altre, Alfred Sabater i Vilardell, que era el secretari general de la secció local del partit. Van quedar, per tant, quatre vacants per cobrir. La situació, però, va empitjorar, perquè Alfred Sabater no va prendre possessió del seu càrrec i Pere Esteba

va dimitir. Només van quedar, per tant, cinc regidors i com que calien ser, almenys, sis regidors, ERC en va nomenar un de nou, en la persona de Llorenç Oliveras i Barateo. Per tant, el consistori va quedar integrat exclusivament per gent d'ERC. Finalment, el PSUC va reaccionar i, el 18 de febrer de 1938, va nomenar tres regidors, Enric Parella i Casals, que tornava al consistori, Pere Ferremoné i Ferrer i Josep Marcé i Quera.

Les actes municipals del temps de guerra acaben amb una acta de dimissió. Redactada en castellà en data de 9 de febrer de 1939, l'alcalde Pere Surina va intentar justificar la seva actuació al front de l'Ajuntament i va manifestar que *«si bien este Ayuntamiento no tenía carácter político, pues al constituirse fue solamente para cuidarse de la administración municipal y evitar de tal modo que elementos de significación extremistas se apoderasen de la misma en perjuicio del pueblo y de sus intereses; dado el triunfo de las armas de Franco en el territorio de Cataluña, considera llegada la hora de dar por terminada su misión, poniendo su cargo y el de todo el Ayuntamiento a disposición de los representantes del nuevo Gobierno a los efectos procedentes»*. Els tres regidors presents a la sessió, Joan Almar, Llorenç Oliveras i Josep Surina, van considerar que el criteri de l'alcalde era *«razonable y adecuado a las circunstancias actuales»* i van dimitir.

Acabada la guerra, l'alcalde Josep Porta va ser afusellat.

Vilademuls

A Vilademuls, tot i haver-hi més d'un comitè, l'Ajuntament va continuar funcionant. Estava constituït per Josep Bach i Dalmau, alcalde (ERC), Josep Oliveras i Santaló (ERC), Amadeu Sala i Solà (ERC), Miquel Font i Corominola (UR), Nemesi Armengol i Noguer (ERC), Francesc Fontanella i Ventura (ERC) i els que van substituir els regidors de dretes van ser cessats, seguint el decret de la Generalitat: Pere Canadell i Pla (UR), Josep Poch i Soler (ERC) i Joan Ferrés i Esteva (UR). Van ser cessats també el secretari i l'agutzil.

En l'acta de la sessió del 9 d'agost de 1936, el nou secretari, Pere Armengol i Soler, estampà una proclama revolucionària que val la pena reproduir per copsar l'esperit del moment. Diu així:

«Tenint en compte les circumstàncies actuals perquè travessa Catalunya i les altres terres germanes d'Ibèria, amb la seva lluita heroica conta el Feixisme, lluita que ha unit en abraçada immensa els delers de superació, les dolors de totes les generacions endogallades per Règims d'intransigència i despotisme, les ànsies totes de llibertat i de justícia, les visions resplendents d'albades curulles de joia i de benestar que bateguen en les més pures i profundes fonts vitals del Poble, l'Ajuntament en ple i en nom de tots els ciutadans d'aquest municipi, sent la responsabilitat tremenda de la gran hora històrica en què vivim, lluitarà amb totes les seves forces per a la completa victòria d'aquelles

ànsies nobles, reta el seu més gran tribut d'admiració als herois morts en defensa d'elles i tramet a l'Honorable President de la Generalitat de Catalunya, que centra en ell les aspiracions totes de la Catalunya heroica, el seu més fervent homenatge, acordant comunicar-li aquest acord testimoni humil, mostració però de què fins en els pobles on fa poc hi vivia una Multitud, batega avui una Ciutadania que vibra, que sent l'ESPERIT de la Història gravitar al profund del seu cor i se sent compenetrada ben íntimament amb les autoritats que porten com a segell de glòria el lluitar amb el Poble i pel Poble per a la consecució d'ideals cada dia més vastos cada dia, més perfectes, la representació dels quals i de manera insuperable està en l'Honorable Lluís Companys, President de la Generalitat de Catalunya.»

L'actuació de l'Ajuntament, però, estava condicionada pels comitès de Galliners i de Sant Esteve de Guialbes. Així, per exemple, el 23 d'agost de 1936, l'Ajuntament va decidir procedir al cobrament de les utilitats, sempre que no s'hi oposessin els comitès antifeixistes del districte. Més tard, tal com ja hem esmentat, els comitès van dissoldre l'Ajuntament, el 4 de setembre de 1936.

Finalment, seguint el decret de la Generalitat, es va constituir un nou Ajuntament, integrat pels regidors següents: per ERC, Joan Boix i Padrosa, Josep Bach i Sabater, Narcís Reixach i Vila i Roc Batllori i Isern; per la CNT, Alexandre Recasens i Vidal, Josep Cargol i Caballé i Marià Busquets i Gimbernau; pel PSUC, Climent Prat i Lloret i Josep Mercader i Solà; pel POUM, Conrad Recasens i Vidal i per la Unió de Rabassaires, Miquel Font i Corominola.

L'alcaldia va ser assumida per Conrad Recasens, del POUM, veí de Galliners, amb la qual cosa Vilademuls es va convertir en el segon poble de la comarca amb un alcalde del POUM. No hem de pensar, però, en l'existència d'una estructura del partit a Vilademuls, sinó en el compliment de les instruccions de la Generalitat: fins aleshores, Conrad Recasens constava com a membre de la CNT. Tampoc no hi havia estructura del PSUC i els dos representants que li corresponien van ser designats, de fet, per la UGT, que va assumir la representació del PSUC. Tampoc no existia Acció Catalana Republicana i en aquest cas la seva regidoria va ser assignada a ERC, que va designar per ocupar-la a Joan Farrés i Esteve.

Conrad Recasens i Vidal
(POUM), alcalde de
Vilademuls.
(Procedència: Maria Recasens.)

Conrad Recasens va dimitir l'1 d'agost de 1937, juntament amb el seu germà Alexandre, i va ser substituït al front de l'Ajuntament per Roc Batllori, d'ERC, veí de Sant Esteve de Guialbes. Tant Marià Busquets com Joan Boix van dimitir en incorporar-se a files. Les vacants en el consistori van obligar a constituir un nou ajuntament, el 22 de setem-

bre de 1937: per ERC, Roc Batllori i Isern, Josep Brugués i Geladó i Josep Oliva i Vinyas; per la CNT, Josep Cargol i Caballé, Josep Payet i Alec, Francesc Manera i Payret i Pere Miguel i Joaquín; pel PSUC, Josep Mercader i Solà i Josep Serra i Sala i per la Unió de Rabassaires, Miquel Font i Corominola.

El nou alcalde va ser Miquel Font, de la Unió de Rabassaires i veí de Sant Marçal de Quarantella. Falta-va, però, un regidor per arribar als onze preceptius. Com que al municipi no existia Acció Catalana Republicana, ERC va designar Joan Farrés i Esteve per ocupar el lloc destinat a aquest partit, i tots els altres grups hi van estar d'acord. Es van continuar produint, sense aturador, les incorporacions a files: Josep Oliva, Josep Cargol, Josep Payet Francesc Manera i fins i tot Melcior Angelats i Galí (ERC), que s'havia incorporat posteriorment al consistori. Joan

Farrés també va dimitir. Finalment, el 28 de juny de 1938 es va constituir un nou Ajuntament: per ERC, Josep Brugués i Geladó, Pere Bretcha i Piferrer, Pere Casademont i Brunsó i Josep Manera i Llubirats; per la CNT, Narcís Reixach i Vila, Joan Vinyolas i Bahí i Francesc Cordonet i Arbussà; pel PSUC (UGT), Josep Mercader i Solà, Josep Serra i Sala i Joan Rovirola i Company i per la Unió de Rabassaires, Miquel Font i Corominola.

Miquel Font va continuar com a alcalde, i es van nomenar dos tinents d'alcalde: Josep Mercader (UGT) i Narcís Reixach (CNT). Les incorporacions a files van continuar: Josep Brugués i Joan Vinyolas, a més de la dimissió de Joan Rovirola. És interessant de constatar que, segons un informe municipal franquista de 24 de juliol de 1939, l'actuació de Miquel Font com a alcalde va ser «*más bien buena, frenando sus compañeros de consistorio*» i que va procurar que les famílies de desertors fossin molestades el menys possible.

**Miquel Font i Corominola (Unió de Rabassaires),
alcalde de Vilademuls, a Pau, a la dècada de 1970.**
(Procedència: Miquel Isern i Font.)

5. TEMPS DE GUERRA

Contribució de la comarca del Pla de l'Estany a l'esforç bèl·lic republicà

Una de les decisions del govern de la República per fer front a la revolta militar va ser llicenciar els soldats, és a dir, dissoldre l'exèrcit. Aquesta decisió, segurament poc encertada, va fer que el pes de la primera resposta bèl·lica a la revolta militar anés a càrrec de milícies de voluntaris. El Comitè Central de Milícies Antifeixistes va prendre la iniciativa i va organitzar una primera columna de voluntaris que, dirigida per Buenaventura Durruti, se'n va anar, plena d'entusiasme, a alliberar les terres de l'Aragó, on havia triomfat la revolta militar. Ben aviat, tots els partits i organitzacions polítiques i sindicals van organitzar les seves pròpies columnes. Així hi va haver altres columnes anarquistes (les columnes Ortiz, Ascaso, Los Aguiluchos i Rojo y Negra), del POUM (columna Lenin), del PSUC (columna Carles Marx) i dels nacionalistes catalans (columna Macià-Companys). Totes es van dirigir cap a Aragó, per tal d'alliberar-ne les capitals, Saragossa, Osca i Terol. S'ha calculat que entre els mesos de juliol i setembre de 1936 van ser, aproximadament, uns 30.000 combatents els que van integrar les diverses columnes.

Els objectius de l'ofensiva no es van aconseguir. El milicians catalans van fracassar davant Saragossa i Osca, que van continuar en poder dels revoltats. L'ocupació de Terol va ser molt més tardana i, d'altra banda, efímera. El resultat de l'ofensiva de les milícies catalanes va ser l'establiment d'una línia de front d'uns cinc-cents quilòmetres d'extensió, que

El dirigent anarquista Durruti, amb milicians de la columna dirigida per ell, al front d'Aragó.

anava des de la frontera francesa fins a la zona de Terol, on enllaçava amb les milícies valencianes. Una altra actuació de les milícies catalanes va ser l'expedició a Mallorca, que va resultar un altre fracàs amb conseqüències molt negatives, perquè va possibilitar que l'illa es convertís en un gran portaavions, des del qual s'enlairarien els avions italians per bombardejar, entre altres objectius, diverses ciutats catalanes.

Banyoles i la resta de la comarca del Pla de l'Estany va participar activament en aquest moviment i nombrosos voluntaris van anar a Barcelona per allistar-se en les diverses columnes. Tot i que no n'hem trobat cap llista, hem recollit informacions diverses, que presentem en el quadre 5.1. Cal tenir en compte, però, que es tracta d'una relació molt incompleta i que el nombre de voluntaris de la nostra comarca devia ser molt superior. Tot i així, es pot veure clarament que la majoria d'aquests voluntaris eren nois joves, sobretot entre 19 i 23 anys, tot i que n'hi ha alguns de més joves (fins i tot de 16 anys!) i altres de més grans, fins arribar al cas extrem de 43 anys. Alguns d'ells eren persones que s'havien destacat per la seva activitat revolucionària en les primeres setmanes de la revolució.

5.1 VOLUNTARIS DEL PLA DE L'ESTANY

Nom	Localitat	Edat	Columna o sector del front
Josep Abulí i Servosa	Banyoles	29	-
Josep Angelats i Matamala	Banyoles	22	Columna Pirenaica
Vicenç Arnau i Vilarrasa	Porqueres	27	Columna del POUM
Joan Batllori i Sayeras	Sant Esteve de Guialbes	33	-
Miquel Boixó i Geli	Banyoles	26	Columna Carles Marx
Narcís Bosch i Casademont	Vilademuls	18	-
Salvador Bramon i Planas	Banyoles	16	-
Pere Brunyol i Vila	Banyoles	24	Expedició a Mallorca
Enric Buixasa i Salas	Banyoles	27	Columna Pirenaica
Ramon Bustins i Oliveras	Porqueres	22	-
Josep Cabanas i Garcia	Banyoles		-
Miquel Caritg i Frigola	Riudellots de la Creu	20	-
Bartomeu Casadevall i Carré	Banyoles	19	Pajaroncillo, Conca
Joaquim Casas i Pla	Banyoles	19	Laguarta, Osca
Sebastià Coll i Coromines	Banyoles	20	Tardienta, Osca
Joaquim Colomer i Campas	Banyoles		Columna Pirenaica
Joan Congost i Estany	Mata	21	-
Joan Congost i Masó	Banyoles	16	-
Jaume Corominas i Pujolàs	Banyoles	20	Lécera, Saragossa
Joan Corominas i Tarradas	Banyoles	19	Alcubierre, Osca
Jaume Costa i Masó	Usall	23	Columna Pirenaica
Sebastià Cufí i Barceló	Banyoles	29	-
Josep Darné i Carreres	Banyoles	43	-
Miquel Dilmé i Amagat	Banyoles	19	Mequinensa, Baix Cinca (Saragossa)
Lluís Domènech i Perich	Banyoles	17	-
Jaume Dutras i Fontbernà	Banyoles	18	Fraga, Baix Cinca (Saragossa)
Jaume Feixes i Verdú	Vilamari	16	-

Nom	Localitat	Edat	Columna o sector del front
Martí Font i Arbat	Banyoles	20	Columna del POUM
Pere Funtané i Serra	Banyoles	20	Columna Carles Marx
Lluís Grabolosa i Coll	Usall	21	Columna Pirenaica
Domènec Hernández i Arenas	Banyoles	26	-
Miquel Juanola i Pujolar	Serinyà	-	-
Josep Julià i Llorens	Porqueres	21	Columna Pirenaica
Joan Juncà i Serrat	Porqueres	20	Tierz, Osca
Josep Matamala i Recasens	Vilert	19	Alcubierre, Osca
Manuel Mateu i Dilmé	Banyoles	18	Columna Pirenaica
Josep Musquera i Sais	Vilafreser	23	-
Joan Nierga i Planas	Banyoles	22	Columna Pirenaica
Eliseu Noguer i Comas	Fontcoberta	34	-
Salvi Oliva i Camps	Banyoles	20	Tardienta, Osca
Joaquim Oliveras i Ros	Banyoles	19	Laguarta, Osca
Josep Palmada i Comas	Banyoles	20	Tardienta, Osca
Marcel·lí Parramon i Mainegra	Banyoles	23	-
Enric Planas i Pararols	Banyoles	20	Lécera, Saragossa
Jaume Parés i Xargay	Banyoles	32	-
Lluís Pau i Soler	Banyoles	19	-
Ventura Pau i Soler	Banyoles	22	Columna Carles Marx
Joan Pijoan i Bosch	Banyoles	19	-
Joan Pinsach i Castany	Banyoles	19	Expedició a Mallorca
Enric Planells i Coronas	Serinyà	20	-
Josep Port i Ferrer	Porqueres	17	Columna Carles Marx
Josep Port i Guinart	Serinyà	21	-
Pere Roca i Faig	Banyoles	20	Tardienta, Osca
Onofre Roura i Capell	Miànegues	28	Columna Pirenaica
Joan Rustullet i Congost	Banyoles	31	-
Manuel Saderra i Puigferrer	Banyoles	28	Brigada Garibaldi
Josep Sala i Canals	Banyoles	20	Columna Ascaso
Francesc Salrà i Casademont	Porqueres	20	-
Miquel Sarquella i Pla	Banyoles	20	Columna del POUM
Josep Saubi i Montaner	Porqueres	17	-
Jesús Serra i Carrero	Banyoles	16	-
Jaume Serra i Juanmiquel	Camós	20	-
Antoni Serra i Vinardell	Banyoles	21	-
Joan Serradell i Buixasa	Banyoles	27	-
Martirià Serramonmany i Planas	Banyoles	25	-
Josep Soler i Pagès	Banyoles	22	-
Pere Teixidor i Surroca	Banyoles	20	Tardienta, Osca
Albert Torrent i Busquets	Vilert	23	-
Francesc Torres i Garcia	Vilavenut	22	-
Salvador Trull i Pairet	Orfes	21	-
Joaquim Trullàs i Saló	Banyoles	18	Fraga, Baix Cinca (Saragossa)
Miquel Turró i Pla	Banyoles	19	-
Enric Vila i Bramon	Banyoles	23	Columna Pirenaica
Marià Vila i Bramon	Banyoles	19	Albalate, Osca

A mesura que avançava la guerra, es van fer més evidents les mancances de les milícies com a força militar i es va imposar la necessitat d'organitzar un exèrcit republicà, l'Exèrcit Popular. Tant el govern de la República com el de la Generalitat van impulsar la militarització de les milícies, que es va efectuar vencent les resistències de molts milicians, sobretot anarquistes. Juntament amb la militarització de les milícies es van començar a cridar lleves de soldats no voluntaris. Els primers intents, fets al mateix 1936, van fracassar. Es van mobilitzar cinc lleves, però poca gent va respondre: alguns ja havien anat al front com a voluntaris i altres preferiren incorporar-se directament a les milícies. Va fracassar també un intent de la Generalitat de crear un Exèrcit Nacional Català, que no passà de ser una idea sobre el paper. Finalment, la situació es va normalitzar mínimament i es van anar creant diversos Cossos d'Exèrcit. Els comunistes van ser un dels més decidits partidaris de la militarització i la columna Carles Marx va esdevenir la 27 Divisió, que posteriorment s'integrà en el XVIII Cos d'Exèrcit. El mateix va succeir amb la resta de les columnes.

Al llarg de 1937 es van enviar al front nou lleves, des de la de 1930 fins a la de 1938, amb soldats que anaven dels 20 als 28 anys. Però les baixes provocades per la guerra exigien cridar nous soldats i, al llarg del 1938, es van incorporar deu lleves més: des de la de 1923 fins a la de 1929, més les de 1939, 1940 i 1941. El ventall d'edats va anar ampliant-se: des dels 18 anys (la quinta de 1941, coneguda com la quinta del biberó) fins als 36 anys. Les dues darreres lleves cridades aquest any, les de 1924 i 1923, ho van ser el mes de setembre, a causa de la terrible mortaldat provocada per la batalla de l'Ebre.

El mes de gener de 1939 es van cridar noves lleves, anteriors a la de 1923, que van afectar homes d'entre 37 i 45 anys, i també una part de la lleva de 1942, els que havien nascut al primer trimestre de l'any i que, per tant, acabaven de fer o estaven a punt de fer els 18 anys. Però la incorporació d'aquestes lle-

Soldats banyolins a la caserna d'artilleria de Barcelona, el 1937. D'esquerra a dreta, Miquel Masjoan, Joan Callís, Segundo Mompió, Josep Comas i Mateixa i Pau Teixidor. Asseguts, Narcís Mir, de Palol de Revardit, Joan Congost i el mosso de Can Pericus.

ves pràcticament no fou efectiva, perquè la guerra es va acabar, a Catalunya, pocs dies després. Per tant, els que s'hi van incorporar no van tenir temps de fer altra cosa que rebre la pressió imparable de les tropes franquistes, que ja havien iniciat l'ofensiva final sobre Catalunya. A més, en aquestes circumstàncies, és pràcticament impossible saber quins dels cridats es van incorporar i quins van optar per amagar-se. Així i tot, aquestes lleves anteriors a la de 1923 quan van ser cridades, hi havia gent que ja era al front, perquè una part d'aquestes (paletes, pagesos, fusters...) ja havia estat cridada per anar a fortificacions.

Al conjunt del Pla de l'Estany van ser cridades unes 2.700 persones, però no tots els que van ser cridats al front hi van anar. N'hi va haver que van ser declarats inútils (pocs, perquè les necessitats de la República van fer que s'anessin rebaixant els motius per no anar al front), d'altres van fugir a França i d'altres es van emboscar, sobretot en les darreres lleves cridades, quan la marxa de la guerra deixava poc marge a l'optimisme. La manca de documentació fa molt difícil saber la xifra exacta de persones que van anar al front. A l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany i als diferents arxius municipals es conserven els expedients

Miquel Boixó (el primer a l'esquerra), al front del Segre. (Procedència: Jordi Boixó i Sarquella.)

Quatre soldats banyolins a Barcelona. D'esquerra a dreta, Joaquim Costa i Plana, Jaume Palmada i Comas (mort al front), Josep Cabrera i Ortiz, Antoni Bofill i Guardiola (mort al front). (Procedència: Maria Bofill i Guardiola.)

de lleves, tot i que no tots s'han conservat, a partir dels quals es pot fer un comptatge de les persones cridades. En molts casos, la documentació permet saber qui es va incorporar i qui es va amagar. Però no sempre és així. En tot cas, ens hem centrat en les lleves que van ser mobilitzades els anys 1937 i 1938, que, juntament amb els voluntaris, van ser les que van suportar de ple el pes de la guerra. Cal tenir en compte, però, que hi va haver gent de lleves anteriors que va anar al front. De la taula 5.2 fins a la 5.11 consten les dades dels pobles de la comarca, llevat de les de Crespià, ja que la documentació de l'arxiu municipal de Crespià s'ha perdut i, per tant, no hem pogut consultar la informació sobre les lleves. Per intentar pal·liar aquesta mancança, hem fet una extrapolació de les xifres conegudes d'Espionellà i de Fontcoberta, segons la qual a Crespià devien ser cridades unes 105 persones, de les quals uns 80 soldats devien lluitar al bàndol republicà, uns 11 al bàndol franquista i uns 14 es devien emboscar.

5.2 SOLDATS DE BANYOLES

Lleva	Cridats	Bàndol republicà	Bàndol franquista	Desertors
1923	47	44	0	3
1924	58	56	0	2
1925	49	48	1	0
1926	46	45	1	0
1927	46	43	3	0
1928	58	44	14	0
1929	45	41	3	1
1930	53	39	13	1
1931	49	35	10	4
1932	52	39	13	0
1933	53	39	12	2
1934	57	45	10	2
1935	52	36	15	1
1936	47	41	6	0
1937	64	54	10	0
1938	48	39	8	1
1939	54	42	12	0
1940	48	31	15	2
1941	79	72	4	3
Total	1.005	833	150	22

5.3 SOLDATS DE CAMÓS

Lleva	Cridats	Bàndol republicà	Bàndol franquista	Desertors
1923	2	2	0	0
1924	7	4	1	2
1925	6	6	0	0
1926	6	4	0	2
1927	4	3	0	1
1928	3	2	0	1
1929	6	5	0	1
1930*	3	2	0	1
1931	4	2	0	2
1932	4	2	0	2
1933	4	2	0	2
1934	7	7	0	0
1935	6	4	2	0
1936	4	4	0	0
1937	5	5	0	0
1938	3	3	0	0
1939	5	4	1	0
1940	5	5	0	0
1941	7	6	0	1
Total	91	73	4	14

* Les xifres corresponents a l'any 1930 podrien ser superiors, perquè la documentació es va extraviar.

5.4 SOLDATS DE CORNELLÀ DEL TERRI*

Lleva	Cridats	Bàndol republicà	Bàndol franquista	Desertors
1923	8	8	0	0
1924	10	10	0	0
1925	6	6	0	0
1926	4	4	0	0
1927	11	10	1	0
1928	7	7	0	0
1929	7	5	2	0
1930	21	20	1	0
1931	15	14	1	0
1932	16	12	4	0
1933	15	14	1	0
1934	5	5	0	0
1935	13	11	2	0
1936	23	20	3	0
1937	25	24	1	0
1938	22	18	4	0
1939	34	32	2	0
1940	16	15	1	0
1941	28	28	0	0
Total	286	262	24	0

* Les xifres de Cornellà del Terri inclouen també les corresponents a Sant Andreu del Terri, tot i que en aquells anys era un municipi independent.

5.5 SOLDATS D'ESPONELLÀ

Lleva	Cridats	Bàndol republicà	Bàndol franquista	Desertors
1923	7	7	0	0
1924	9	9	0	0
1925	6	6	0	0
1926	11	10	0	1
1927	14	11	0	3
1928	6	4	0	2
1929	11	9	0	2
1930	10	8	1	1
1931	7	6	1	0
1932	6	1	5	0
1933	7	2	3	2
1934	9	7	2	0
1935	4	4	0	0
1936	5	4	1	0
1937	5	4	0	1
1938	6	4	2	0
1939	13	7	3	3
1940	5	4	0	1
1941	7	3	3	1
Total	148	110	21	17

5.6 SOLDATS DE FONTCOBERTA

Lleva	Cridats	Bàndol republicà	Bàndol franquista	Desertors
1923	10	8	0	2
1924	13	13	0	0
1925	9	7	0	2
1926	6	5	0	1
1927	10	9	0	1
1928	5	4	0	1
1929	7	5	1	1
1930	7	5	0	2
1931	4	3	1	0
1932	7	5	0	2
1933	9	5	1	3
1934	1	1	0	0
1935	9	7	0	2
1936	2	2	0	0
1937	10	7	2	1
1938	3	2	0	1
1939	5	1	1	3
1940	6	6	0	0
1941	10	6	3	1
Total	133	101	9	23

5.7 SOLDATS DE PALOL DE REVARDIT*

Lleva	Cridats	Bàndol republicà	Bàndol franquista	Desertors
1923	1	1	0	0
1924	3	3	0	0
1925	3	3	0	0
1926	7	7	0	0
1927	5	5	0	0
1928	1	1	0	0
1929	3	3	0	0
1930	8	8	0	0
1931	4	8	0	0
1932	1	1	0	0
1933	5	5	0	0
1934	8	6	0	0
1935	6	6	0	0
1936	4	4	0	0
1937	2	2	0	0
1938	4	4	0	0
1939	7	7	0	0
1940	2	2	0	0
1941	13	13	0	0
Total	87	87	0	0

* A la documentació de l'arxiu municipal de Palol de Revardit, actualment dipositada a l'Arxiu Comarcal de Pla de l'Estany, no hem trobat informació sobre els que van lluitar al bàndol franquista o els que es van amagar.

5.8 SOLDATS DE PORQUERES

Lleva	Cridats	Bàndol republicà	Bàndol franquista	Desertors
1923	6	5	1	0
1924	15	12	1	2
1925	13	9	0	4
1926	15	12	0	3
1927	16	14	0	2
1928	5	3	0	2
1929	8	4	1	3
1930	12	8	0	4
1931	8	7	0	1
1932	5	4	0	1
1933	13	10	1	2
1934	11	10	0	1
1935	4	2	1	1
1936	5	3	0	2
1937	15	12	1	2
1938	4	2	0	2
1939	12	9	0	3
1940	14	10	3	1
1941	10	9	0	1
Total	191	145	9	37

5.9 SOLDATS DE SANT MIQUEL DE CAMPMAJOR*

Lleva	Cridats	Bàndol republicà	Bàndol franquista	Desertor	No consta
1923	-	-	-	-	-
1924	9	1	-	-	8
1925	10	-	-	-	10
1926	4	-	-	-	4
1927	3	-	-	-	3
1928	11	-	-	-	11
1929	4	-	-	-	4
1930	7	-	-	-	7
1931	5	-	-	-	5
1932	10	-	-	1	9
1933	8	1	-	-	7
1934	10	1	-	-	9
1935	5	1	-	1	3
1936	8	-	2	-	6
1937	11	-	1	-	10
1938	7	1	-	-	6
1939	9	2	-	1	6
1940	7	1	-	-	6
1941	-	-	-	-	-
Total	128	8	3	3	114

* A la documentació municipal de Sant Miquel de Campmajor, hi ha molt poca informació sobre els cridats a files que no es van presentar, tal com s'indica en la taula. Tenint en compte, però, l'alta proporció de gent que es va emboscar i les informacions de Joan Fort (1998: 66), la taula global de la comarca (5.12) hem considerat com a desertors la majoria dels que no consta la seva presència al front.

5.10 SOLDATS DE SERINYÀ

Lleva	Cridats	Bàndol republicà	Bàndol franquista	Desertor
1923	-	-	-	-
1924	7	7	0	0
1925	7	7	0	0
1926	13	13	0	0
1927	11	11	0	0
1928	9	8	1	0
1929	16	15	1	0
1930	10	7	2	1
1931	10	8	1	1
1932	10	6	4	0
1933	9	8	1	0
1934	10	10	0	0
1935	9	7	2	0
1936	10	9	1	0
1937	8	8	0	0
1938	6	5	1	0
1939	9	7	2	0
1940	10	8	1	1
1941	8	7	0	1
Total	172	151	17	4

5.11 SOLDATS DE VILADEMULS

Lleva	Cridats	Bàndol republicà	Bàndol franquista	Desertors
1923	20	18	1	1
1924	31	31	0	0
1925	20	20	0	0
1926	16	15	0	1
1927	18	16	1	1
1928	18	16	2	0
1929	23	21	1	1
1930	24	15	7	2
1931	23	16	6	1
1932	22	14	5	3
1933	20	14	5	1
1934	21	20	1	0
1935	16	15	1	0
1936	18	13	4	1
1937*	13	9	4	0
1938	18	12	5	1
1939	17	13	4	0
1940	16	13	0	3
1941	13	12	1	0
Total	367	303	48	16

* Les xifres corresponents a les lleves dels anys 1937 fins al 1941 podrien ser superiors perquè la documentació es va extraviar i hem hagut de recórrer a fonts indirectes.

En resum, doncs, les dades corresponents al conjunt de la comarca són les que apareixen en la taula 5.12, a la qual hem afegit els habitants que tenia cada localitat l'any 1936, per poder veure el percentatge sobre el total de la població.

5.12 SOLDATS DEL PLA DE L'ESTANY

Localitat	Habitants 1936	Cridats	% sobre la població	Bàndol republicà	Bàndol franquista	Desertors
Banyoles	6.651	1.005	15,1	833	150	22
Camós	619	91	14,6	73	4	14
Cornellà del Terri*	2.063	286	13,8	262	24	0
Crespià**	516	105	20	80	11	14
Esponellà	718	148	20,6	110	21	17
Fontcoberta	647	133	20,5	101	9	23
Palol de Revardit	553	87	15,7	87	0	0
Porqueres	1.052	191	18,1	145	9	37
Sant Miquel de Campmajor**	790	128	16,2	10	8	110
Serinyà	946	172	18,1	151	17	4
Vilademuls	1.889	367	19,4	303	48	16
Total	16.444	2.713	16,4	2.155	301	257

* Recordem que les xifres de Cornellà del Terri inclouen també les de Sant Andreu del Terri.

** Les xifres en cursiva són estimatives, a causa de la manca d'informació que ja hem esmentat.

D'altra banda, tenim notícia de diverses persones de l'leves anteriors a la de 1923 que van anar al front, la majoria a fortificacions i construccions: 34 soldats de Banyoles, 15 de Camós, 11 d'Esponellà, 13 de Porqueres i 12 de Vilademuls. També hem detectat la presència de soldats d'aquestes l'leves al bàndol franquista: 4 de Banyoles, 1 de Cornellà del Terri i 1 de Porqueres. Hem d'esmentar també 38 combatents republicans dels quals no hem pogut determinar la l'leves.

Per tant, tenint en compte totes les l'leves, el total de combatents del bàndol republicà podria ascendir a uns 2.300 soldats, i el total de combatents del bàndol franquista podria ser d'uns 300 soldats. En total, doncs, serien 2.600 els soldats de la comarca. De tota manera, són xifres molt aproximatives, bàsicament per dos motius: en primer lloc, per la deficiència de la documentació no sols de Crespià, sinó també de l'leves concretes de diversos pobles, tal com hem anat esmentant. I, en segon lloc, perquè en molts casos (un 30% dels cridats) no tenim constància que s'incorporeassin efectivament a les files republicanes.

Tenint en compte, doncs, aquestes incerteses en les xifres, hi ha diversos aspectes a considerar. En primer lloc, i com sembla evident, la majoria dels cridats van respondre positivament i van anar al front a defensar la República. Una minoria, força considerable d'altra banda, va optar per fer costat als militars rebels i no els van frenar les dificultats que van haver de superar per arribar a la zona nacional. I finalment, molts van optar per emboscar-se. El cas de Sant Miquel de Campmajor és extraordinari, afavorit sens dubte per la mentalitat conservadora de la societat de Sant Miquel, per les condicions geogràfi-

ques del municipi i per l'exemple de molts emboscats que s'hi havien refugiat provinents d'altres localitats. Els voluntaris que van anar al front els primers mesos de la guerra i els que es van emboscar representen els dos extrems, enmig dels quals la majoria dels cridats a defensar la República van anar a complir el seu deure.

Una carta, enviada per uns quants banyolins que, el 23 de juny de 1938, van coincidir al front d'Aragó, ens dona el punt de vista d'alguns d'aquests soldats:

«Havent-nos juntat l'atzar a un poble de la comarca d'Urgell de la immediata rera-guarda a una bona colla de banyolins, descansant de les últimes operacions, en les que ja hem adquirit dignament el títol de veterans, arrabassant a l'enemic unes posicions que sabrem defensar perquè mai més puguin tornar a pertànyer a Franco i sentint-nos ja soldats del poble, sense diferències de tendències polítiques o socials i amb l'únic afany d'arrabassar a l'invasor el sòl de la nostra estimada Catalunya, les essències democràtiques de la República i tots aquells principis tan ben condensats en els 13 punts del Govern d'Unió Nacional, hem decidit, després d'un canvi d'impressions, dirigir a l'Ajuntament de Banyoles, així com a totes les entitats antifeixistes, una fervent salutació i una ferma promesa de continuar lluitant amb el mateix entusiasme fins al final *aplastament* del feixisme nacional i fins que la nostra Pàtria es vegi lliure d'invasors estrangers que voldrien convertir-la en una colònia i fer-ne la base de futures operacions del feixisme contra la democràcia mundial.

«Soms la majoria joves de les últimes llesves, hem entrat en operacions i ja podem afirmar-vos que, malgrat la nostra joventut, ens sentim prou homes i amb prou coratge per a lluitar contra l'exèrcit mercenari que tenim enfront que sols marxa impulsat per les pistoles dels oficials italo-alemanys. Sabem per què lluitem, sabem que no pot existir justícia ni llibertat sense la victòria del poble i sabem finalment que amb fermesa, disciplina i unitat entre totes les capes populars, complint tots amb els nostres deures, cadascú des del seu lloc, i amb un alt sentit de responsabilitat, la victòria, per difícil que sigui, serà nostra. Per la nostra part prometem complir al peu de la lletra la consigna del nostre govern, RESISTIR, tot esperant el moment anhelat de prendre l'ofensiva per escombrar d'invasors la nostra Pàtria, aportarem a la lluita el tribut que correspon al poble de Banyoles oferint si cal la nostra sang en defensa de la causa.»

La carta acaba amb un seguit de crits:

«VISCA LA UNITAT CNT-UGT! VISCA EL FRONT POPULAR! VISCA LA UNIÓ DE CATALUNYA AMB LA REPÚBLICA! VISCA L'EXÈRCIT POPULAR! VISCA BANYOLES!»

La carta està firmada per Pere Angelats i Roura, Miquel Boixó i Geli, Jacint Bramon i Planas, Salvador Bramon i Planas, Josep Garanger i Feu, Francesc Mach i Bosch, Pere Pujolàs i Vilardell, Francesc Rigau i Rigau, Josep Saderra i Privat, Josep Sarquella i Roure, Joan Torrents i Robert, Pere Turró i Pla, Francesc Vilaret i Barba i Ramon Vinyes i Casadevall.

La majoria eren de la quinta de 1941 i, per tant, havien estat cridats a files feia molt poc, a finals d'abril. La presència entre els firmants de Miquel Boixó, que havia anat voluntari al front des dels primers moments i que era comissari polític, permet pensar que la iniciativa d'escriure la carta i fins i tot la redacció mateixa devia ser cosa seva.

Soldats del Pla de l'Estany morts en el bàndol republicà

Si no sabem la xifra exacta de soldats del Pla de l'Estany, sí sabem, en canvi, la xifra dels qui van morir al front. Són unes xifres força elevades: 202 soldats. Les dades obtingudes són el resultat d'entrecreuar diverses fonts. La més important és una recopilació de dades que va impulsar fa anys el Centre d'Història Contemporània de Catalunya. Un equip de joves historiadors, dirigit per Jordi Oliva i Llorens, va realitzar una meritòria recerca arreu de Catalunya, per determinar els combatents morts al llarg de la guerra civil. Pel que fa al Pla de l'Estany, les dades es van publicar en un llibre titulat *El cost humà de la guerra civil a les comarques gironines: combatents morts i víctimes del material bèl·lic abandonat* (Oliva 1999), que es va tornar a publicar més recentment en una publicació més àmplia (Villarroya 2009). Aquesta font bàsica ha estat contrastada i complementada amb tota la informació que hem pogut aconseguir de fonts diverses. Aquests soldats morts es distribueixen tal com s'especifica a la taula 5.13.

5.13 SOLDATS MORTS (BÀNDOL REPUBLICÀ)

Localitat	Soldats morts
Banyoles	77
Camós	11
Cornellà del Terri	31
Crespià	13
Esponellà	9
Fontcoberta	10

Localitat	Soldats morts
Palol de Revardit	10
Porqueres	8
Sant Miquel de Campmajor	1
Serinyà	11
Vilademuls	21
Total	202

Vegem-ne a continuació, agrupats per localitats, el nom, l'edat que tenien quan van morir, la data de la mort i el lloc de la mort.

5.14 SOLDATS MORTS DE BANYOLES (BÀNDOL REPUBLICÀ)

Nom	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Martirià Aguilé i Perpinyà	20 anys	15 d'agost de 1938	Sector del Segre
Josep Alemany i Oliveres	18 anys	1938	Almudévar (Osca)
Joaquim Aradas i Masó*	35 anys	14 de gener 1939	Retirada
Josep Avellana i Riera	36 anys	10 de gener de 1939	Capafons (Baix Camp)
Antoni Bofill i Guardiola	26 anys	4 de setembre de 1938	Sector de Gandesa
Jaume Bofill i Guardiola	27 anys	1937	Front d'Aragó
Emili Brunyol i Teixidor	27 anys	27 d'agost de 1937	Batalla de Belchite
Josep Busquets i Abella	32 anys	7 d'abril de 1938	Front de Castelló
Joan Busquets i Malagelada	25 anys	9 de juny de 1938	Pirineu
Josep Cabanas i Garcia	-	-	Front de Terol
Francesc Carles i Vinyes	22 anys	1936	Mallorca
Manuel Casanovas i Vilaró	35 anys	9 de novembre de 1938	Soses (Segrià)
Miquel Castanyer i Grabuleda**	28 anys	9 de juliol de 1938	Hospital militar de Banyoles
Francesc Caulas i Caselles	23 anys	-	-
Salvador Caulas i Caselles	24 anys	-	-
Anastasi Celrà i Font	19 anys	28 de març de 1938	Tortosa (Baix Ebre)
Joan de Ciurana i Balmanya	26 anys	1938	Front de l'Ebre
Ramon Coderch i Rigau	25 anys	10 de novembre de 1938	Gandesa (Terra Alta)
Joan Codina i Riera	33 anys	20 de setembre de 1938	Front de l'Ebre
Tomàs Culubret i Galagarra	20 anys	-	-
Lluís Dilmé i Oller	19 anys	-	-
Josep Dilmé i Raurell	32 anys	1938	Banyoles
Joaquim Duran i Torrent	23 anys		Brihuega***
Martirià Feixas i Carles	31 anys	4 de gener de 1939	Artesa de Segre (Noguera)
Ramon Feixas i Marquès	28 anys	1938	Terol
Antoni Font	18 anys	1938	-
Joaquim Font i Marcó	33 anys	-	-
Joan Frigola i Dilmé	28 anys	8 d'octubre de 1938	Front de l'Ebre
Vicenç Frigolé i Costabella	27 anys	24 de març de 1938	Hospital militar de Vilafranca del Penedès
Jaume Funtané i Serra	20 anys	Maig de 1938	Castelló de la Plana
Antoni Garcia i Dorca	27 anys	Setembre de 1937	La Puebla de Albortón
Joaquim Gifra i Arbusà	36 anys	23 de desembre de 1938	Sarroca de Lleida (Segrià)
Joan Gifra i Busquets	37 anys	8 de gener de 1939	Balaguer (Noguera)
Carles Gilabert i Puig	39 anys	5 de novembre de 1938	Hospital militar de Figueres
Josep Güell	18 anys	1939	-

Nom	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Joan Güell i Juncà	20 anys	1937	-
Francesc Llandrich i Tarradellas	34 anys	12 de gener de 1939	Front de Lleida
Pere Llandrich i Tarradellas	38 anys	26 de gener de 1939	Barcelona
Rafael López Rosillo	-	8 de desembre de 1937	-
Martirià Masó i Callís	19 anys	-	-
Josep Melció i Serra	32 anys	9 d'agost de 1938	Front del Segre
Antoni Noguer	-	-	-
Pere Olivé	36 anys	8 d'octubre de 1938	-
Josep Oriol i Sala	27 anys	8 d'octubre de 1938	Front de l'Ebre
Jaume Palmada i Comas	20 anys	16 de juny de 1937	Benariés (Osca)
Joan Palomer	20 anys	1936	-
Marcel·lí Planagumà i Teixidor	24 anys	Agost de 1938	-
Lluís Planas i Brunyol	36 anys	3 de gener de 1939	Artesa de Segre (Noguera)
Lluís Planes i Farró	19 anys	1939	Retirada
Joaquim Puigvert i Ros	32 anys	13 de gener de 1939	Artesa de Segre (Noguera)
Joan Pujol i Franch	20 anys	1 de juny de 1938	Sector d'Atzaneta del Maestrat (Castelló de la Plana)
Pere Pujolàs i Vilardell	18 anys	18 d'agost de 1938	Barcelona
Josep Reig i Mayolas	27 anys	20 de novembre de 1937	Fuentes de Ebro (Saragossa)
Joan Riubrugent i Llausàs	25 anys	1938	Front del Segre
Agustí Roca i Faig	30 anys	10 de gener de 1939	Retirada
Pere Roura i Masó	31 anys	15 de setembre de 1938	Front de l'Ebre
Pere Roura i Figueres	19 anys	1938	Front de l'Ebre
Jaume Sala i Canals	27 anys	1938	-
Martirià Sala i Canals	29 anys	1 d'agost de 1938	Front de l'Ebre
Pere Sala i Compte	18 anys	30 maig 1938	Sector de Sort (Pallars Sobirà)
Martirià Salavedra i Plana	22 anys	25 d'abril de 1938	Espiegares (Guadalajara)
Joaquim Santamaria i Carles	21 anys	10 de febrer de 1938	-
Miquel Saubí i Darnés	26 anys	6 de novembre de 1937	Biescas (Osca)
Serra (dit Jeroni Gall)	-	-	-
Jaume Soler i Grabuleda	26 anys	31 d'agost de 1938	Front d'Aragó
Joan Tarradas i Farró	29 anys	1 de juliol de 1938	Betxi (Castelló de la Plana)
Manuel Tarrés i Olivé	31 anys	10 de febrer de 1939	Chillón (Ciudad Real)
Narcís Teixidor i Gelada	18 anys	1937	-
Lluís Terradellas i Canet	30 anys	1 de juliol de 1938	Betxi (Castelló de la Plana)
Joan Terradellas i Genover	17 anys	1936	Mallorca
Francesc Torres i Juncà	26 anys	-	Front d'Aragó
Joaquim Trullàs i Saló	19 anys	30 de maig de 1938	Coma Sarrera (sector Sort)
Bonaventura Vila i Pau	25 anys	25 de gener de 1939	Sant Feliu de Llobregat (Baix Llobregat)
Francesc Vilanova i Verdaguer	35 anys	11 de gener de 1939	L'Espluga de Francolí (Conca de Barberà)
Vilaret	18 anys	1938	-
Ramon Vinyoles i Casademont	18 anys	19 de març de 1938	La Pobra de Massaluca (Terra Alta)
Cognom desconegut, dit en Matagalls	-	-	-

* La inscripció del Registre Civil es contradiu amb la Causa General, segons la qual es va exiliar.

** La inscripció del Registre Civil es contradiu amb el testimoni de la filla (2005), segons la qual el seu pare va resultar ferit al front amb metralla al cap i va perdre la vista, però no va morir.

*** Joaquim Duran va ser acusat de desertor i afusellat al cementiri de Brihuega.

Enterrament de Llorenç Soler i Pujol, de Camós. Va morir a l'hospital de Figueres a conseqüència de les ferides rebudes en un incident a la frontera. El cadàver va ser traslladat a peu des de Banyoles al cementiri de Camós, en una cerimònia civil, sense capellans ni signes religiosos. (Procedència: Elvira Soler i Coll.)

Joaquim Duran i Torrent, a qui el comissari polític de la seva unitat va fer afusellar, a Brihuega, com a escarment per no haver delatat uns desertors. (Foto Joaquim Duran i Ametller.)

5.15 SOLDATS MORTS DE CAMÓS (BÀNDOL REPUBLICÀ)

Nom	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Enric Arbusà i Abuli	22 anys	6 de novembre de 1937	Boltaña (Osca)
Jaume Bosch i Meseguer	18 anys	30 de setembre de 1938	Front de l'Ebre
Lluís Coll i Vilà	19 anys	-	-
Martirià Duran i Garcia	20 anys		Mora de Rubielos (Terol)
Pere Freixas i Comas	34 anys	-	Camp de concentració de Santander
Amadeu Gelador i Coll	24 anys	1938	Front de l'Ebre
Pere Pagès i Roca	20 anys	1938	Front de l'Ebre
Rafael Ramió i Duran	19 anys	-	Prop de la Seu d'Urgell
Llorenç Soler i Pujol	20 anys	1936	Hospital de Figueres

Nom	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Marti Vallmajó i Vergés	21 anys	-	Entre Terol i Castelló de la Plana
Vicenç Vila i Oliveres	20 anys	-	Front del Segre

5.16 SOLDATS MORTS DE CORNELLÀ DEL TERRI (BÀNDOL REPUBLICÀ)

Nom	Poble	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Martí Angelats i Pedrés	Corts	-	-	-
Tomàs Arpa i Gifré	Sords	-	-	-
Lluís Ayats i Figueres	Sant Andreu del Terri	20 anys	-	-
Martí Ayats	Sant Andreu del Terri	-	-	-
Joan Balcells i Ribera	Sords	21 anys	-	-
Esteve Batchelli i Mayolas	Borgonyà	22 anys	-	Mediana (Saragossa)
Francesc Batchelli i Mayolas	Borgonyà	21 anys	-	Front d'Osca
Jaume Brunsó	Cornellà del Terri	-	-	-
Josep Colomé i Planas	Pujals dels Cavallers	19 anys	12 d'octubre de 1938	Venta de Camposines (Coll del Coso)
Josep Comas i Casadevall	Cornellà del Terri	17 anys	-	Belchite (Saragossa)
Francesc Comerma i Marés	Cornellà del Terri	35 anys	9 de gener de 1939	Prades (Baix Camp)
Jaume Costa i Coll	Cornellà del Terri	29 anys	15 d'octubre de 1938	Lleida
Pal·ladi Font i Frigola	Pujals dels Pagesos	18 anys	1938	Front de l'Ebre
Josep Lladó i Frigola	Cornellà del Terri	32 anys	23 de febrer de 1938	Albalate (Terol)
Joan Llaó	Borgonyà	22 anys	-	-
Jaume Llauger	Pujals dels Pagesos	18 anys	1938	Front de l'Ebre
Josep Mayolas	Pujals dels Cavallers	-	-	-
Joaquim Nogués	Corts	-	-	-
Josep Nogués	Corts	-	-	-
Lluís Olivé i Farró	Borgonyà	19 anys	-	Front del Segre
Miquel Pedrés i Brugué	Corts	-	-	-
Ramon Pedrés i Comas	Pujals dels Cavallers	36 anys	15 de gener de 1939	Roda de Berà (Tarragonès)
Lluís Planas i Farré	Corts	18 anys	-	-
Joan Puig	Sant Andreu del Terri	-	-	-
Ros	Corts	-	-	-
Joan Sala i Quintana	Sant Andreu del Terri	29 anys	10 de gener de 1939	Agramunt (Urgell)
Pere Savalls i Llandrich	Borgonyà	21 anys	-	-
Pere Serra	Cornellà del Terri	-	-	-
Antoni Teixidor i Buixeda	Sords	27 anys	14 de setembre de 1937	Alcanyís (Terol)

Nom	Poble	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Nom desconegut	Cornellà del Terri	-	-	-
Nom desconegut	Ravós del Terri	-	-	-

5.17 SOLDATS MORTS DE CRESPIÀ (BÀNDOL REPUBLICÀ)

Nom	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Carles Boschdemont i Tarrès	28 anys	16 d'agost de 1936	Front de Terol
Conrad Buixeda i Torrent	30 anys	8 d'octubre de 1938	Reus (Baix Camp)
Joan Busquets i Robert	20 anys	-	-
Josep Carbonell i Xiera	25 anys	19 d'agost de 1936	Hospital militar de Múrcia
Joan Cufí i Trias	22 anys	8 de novembre de 1938	Hospital militar de Saragossa
Rafael Estanyol i Farrés	26 anys	-	-
Narcís Llorens i Olivé	25 anys	-	-
Pere Llorens i Montcanut	-	-	-
Josep Quer i Davesa	18 anys	-	-
Llorenç Quintana i Agustí	36 anys	8 de desembre de 1938	Tàrraga (Urgell)
Salvador Riu i Trull	37 anys	3 de febrer de 1939	-
Martí Rodeja i Gatiellas	28 anys	22 de setembre de 1937	Front d'Osca
Torrent	-	-	-

5.18 SOLDATS MORTS D'ESPONELLÀ (BÀNDOL REPUBLICÀ)

Nom	Poble	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Miquel Almar	Espionellà	24 anys	-	-
Pere Bahí i Massó	Espionellà	24 anys	23 de març de 1938	Front d'Osca
Josep Clavaguera	Vilert	33 anys	Febrer de 1939	Vilert (on arribà ferit i malalt)
Josep Lapedra	Vilert	20 anys	-	-
Àngel Llorens i Expósito	Espionellà	36 anys	18 de gener de 1939	Vilafranca del Penedès (Alt Penedès)
Josep Mayolas i Lloret	Espionellà	19 anys	-	-
Joan Planellas i Coronas	Espionellà	35 anys	11 d'octubre de 1938	Hospital militar de Manresa
Joaquim Quer i Pijoan	Espionellà	33 anys	20 de setembre de 1938	Serra de Cavalls (Terra Alta)
Joan Quintana i Quintà	Espionellà	39 anys	26 de gener de 1939	Tibidado (Barcelona)

5.19 SOLDATS MORTS DE FONTCOBERTA (BÀNDOL REPUBLICÀ)

Nom	Poble	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Josep Casals i Juanola	Fontcoberta	26 anys	26 de gener de 1939	Prop de Puigcerdà (la Cerdanya)
Pere Coma i Camps	Fontcoberta	23 anys	26 de febrer de 1938	Orna del Gállego (Osca)
Pere Costa i Salvatella	Fontcoberta	31 anys	6 de febrer de 1939	Camprodon (Ripollès)
Sadurní Geli i Farrés	Vilavenut	21 anys	16 de novembre de 1937	Front de Madrid
Pere Juanola i Company	Fontcoberta	35 anys	9 de novembre de 1938	Soses (Segrià)
Esteve Mitjà i Teixidor	Fontcoberta	32 anys	29 de novembre de 1938	Hospital Militar de Barcelona
Eliseu Noguera i Comas	Fontcoberta	37 anys	Desembre de 1938	Gandesa (Terra Alta)
Àngel Prat i Freixes	Fontcoberta	26 anys	27 de febrer de 1937	Fuentes de Ebro (Saragossa)
Pere Rovira	Vilavenut	-	-	-
Jaume Rus i Coll	Vilavenut	17 anys	22 d'octubre de 1938	Clínica militar de Caldes de Malavella

5.20 SOLDATS MORTS DE PALOL DE REVARDIT (BÀNDOL REPUBLICÀ)

Nom	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Miquel Caritg i Frigola	22 anys	-	-
Pere Caritg i Frigola	33 anys	18 de gener de 1938	Sabadell (Vallès Occidental)
Josep Compte i Xargayó	22 anys	25 d'agost de 1938	Saragossa
Josep Ferrer i Esteve	33 anys	-	Camp de concentració de Lleó
Vicenç Ferrer i Esteve	20 anys	-	-
Josep Gifra i Nogué	26 anys	-	-
Joan Mir i Gifreu	18 anys	-	-
Joan Soler i Batista	22 anys	29 d'agost de 1937	-
Pere Vilà i Farrés	18 anys	25 de juliol de 1938	Sector de Balaguer (Noguera)
Nom desconegut	-	-	-

5.21 SOLDATS MORTS DE PORQUERES (BÀNDOL REPUBLICÀ)

Nom	Poble	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Josep Arbusà i Expósito	Mata	34 anys	25 d'agost de 1938	La Seu d'Urgell (Alt Urgell)
Jaume Arnau	Porqueres	25 anys	-	-
Francesc Arnau i Vilarrasa	Porqueres	35 anys	9 de gener de 1939	Front de l'Ebre
Josep Nierga i Teixidor	Porqueres	28 anys	8 de gener de 1938	Hospital militar de Sariñena (Osca)
Pere Olivé i Gelpí	Mata	34 anys	4 de febrer de 1939	Front de l'Ebre
Joaquim Port i Simon	Porqueres	20 anys	22 de novembre de 1938	Sector del Pirineu
Pere Reig i Sala	Porqueres	26 anys	17 d'agost de 1938	Hospital militar de Manresa
Jaume Sala	Porqueres	-	-	Penyes d'Auló (Pallars Sobirà)

5.22 SOLDATS MORTS DE SANT MIQUEL DE CAMPMAJOR (BÀNDOL REPUBLICÀ)

Nom	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Joan Roura	25 anys	-	-

5.23 SOLDATS MORTS DE SERINYÀ (BÀNDOL REPUBLICÀ)

Nom	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Rafael Behí i Oliveres	31 anys	1938	Front de l'Ebre
Vicenç Comajoi i Fita	21 anys	10 d'agost de 1938	Sector d'Artava (Castelló de la Plana)
Vicenç Ferrer	28 anys	1938	Front de l'Ebre
Josep Ferrer i Masó	22 anys	4 de setembre de 1937	Sector de Mediana (Saragossa)
Joan Juanola i Font	23 anys	-	-
Miquel Guinart i Riera	30 anys	-	Hospital militar de la Granja
Pere Oliana	29 anys	-	Osca
Pere Palomer	30 anys	-	-
Esteve Saurina	20 anys	Agost de 1936	Mallorca
Martirià Saurina	18 anys	1938	Front de l'Ebre
Nom desconegut	-	-	-

5.24 SOLDATS MORTS DE VILADEMULS (BÀNDOL REPUBLICÀ)

Nom	Poble	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Miquel Asamar i Palomer	Vilademí	34 anys	22 de gener de 1939	Fonollosa (Bages)
Josep Bardera i Bardera	Galliners	24 anys	-	Front de l'Ebre

Nom	Poble	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Esteve Batlle i Llovera	Galliners	21 anys	29 de setembre de 1938	Valls (Alt Camp)
Isidre Boix i Padrosa	Sant Esteve de Guialbes	22 anys	-	-
Pere Boix i Padrosa	Sant Esteve de Guialbes	19 anys	-	-
Joan Bretcha i Piferrer	Vilamari	34 anys	1 de desembre de 1938	Hospital militar de Manresa
Baltasar Buixeda i Planas	Vilademi	28 anys	21 de febrer de 1938	Montalbán (Terol)
Mateu Casademont i Brunsó	Vilamari	35 anys	-	-
Antoni Casademont i Quer	Parets d'Empordà	18 anys	-	-
Joan Coromí	Vilafreser	-	-	-
Joan Feliu i Bellmàs	Olives	22 anys	-	-
Isidre Geli i Frigolè	Vilafreser	43 anys	26 de desembre de 1938	Front del Segre
Joan Geli i Frigolè	Vilafreser	31 anys	-	-
Baldiri Juanmiquel i Armengol	Vilafreser	28 anys	-	-
Joan Palomeras i Quer	Parets d'Empordà	28 anys	-	-
Joaquim Pinsach i Ferrer	Terradelles	28 anys	28 de desembre de 1937	Front de Terol
Joan Pujol i Vinardell	Galliners	21 anys	-	-
Joan Reixach i Olivé	Orfes	31 anys	Febrer de 1939	Retirada
Isidre Sala i Cubí	Sant Esteve de Guialbes	30 anys	-	-
Josep Vidal i Renart	Orfes	24 anys	-	Front de Guadalajara
Nom desconegut	Vilafreser	-	-	-

L'anàlisi de les dates de la mort dels soldats banyolins i comarcans ens permet anar resseguint el procés de les operacions bèl·liques. No es poden extreure conclusions estadístiques, perquè són moltes les morts de les quals ignorem la data i el lloc. Però, a partir de les dades que coneixem, podem veure com l'any 1936 hi ha poques morts, una al front d'Aragó i dos en l'intent fallit d'ocupar Mallorca. L'any 1937 ja n'hi ha més, una desena, gairebé totes al front d'Aragó. L'any 1938 és el més mortífer, amb unes 60 morts, vint-i-una de les quals en la batalla de l'Ebre. Però la resta de fronts també estaven actius, com el de la zona de Terol les primeres setmanes d'any, el front del Segre, el de la zona d'Oscà... L'any 1939 va ser el de la batalla de Catalunya, amb la retirada de l'exèrcit republicà fins a la frontera. Uns 25 banyolins i comarcans hi van deixar la vida i si ens fixem en les dates veurem com es pot anar seguint la retirada de l'exèrcit republicà. La batalla –i les morts– començà els dies finals de 1938. Trobem víctimes a Sarroca (23 de desembre) i a Cubells (29 de desembre). Després és el torn d'Artesa de Segre, el 3 i 4 de gener, de Balaguer, el 8 de gener, i Agramunt, el 10 de gener. Però no és només des de ponent que es produeix l'avanç franquista, sinó també des del sud. És per això que trobem víctimes a Prades (9 de gener), Capafons (10 de gener), l'Espluga de Francolí (11 de gener), Roda de Berà (15 de gener), Vilafranca del Penedès (18 de gener), la Fonollosa (22 de gener), Sant Feliu de Llobregat (25 de gener) i Barcelona (26 de gener). Tornem a tenir víctimes documentades

al final de la retirada: a Puigcerdà (31 de gener) i a Camprodon (6 de febrer). Insistim, però, que d'aquest anàlisi no se'n poden treure dades estadístiques: hi ha més de 20 soldats dels quals només coneixem el lloc de la mort (la majoria al front d'Aragó), però no la data, i 70 més dels quals no coneixem ni la data ni el lloc.

A aquestes víctimes caldria afegir els que moriren a conseqüència de les ferides o les penyalitats de la guerra. És el cas, per exemple, de Josep Clavaguera, de Vilert, que va arribar a casa seva ferit i malalt després de viure la batalla del Segre, i que va morir el febrer de 1939. Casos com aquest són de molt difícil comptabilització, però sens dubte van existir i per tant van fer créixer la xifra de víctimes.

Voldríem cridar l'atenció del lector sobre tots aquests noms que apareixen en les llistes de les pàgines anteriors. Darrere de cada un d'aquests noms hi ha una persona, amb la seva història personal truncada, amb dona, fills, pares, amics... Són persones que durant anys i anys van quedar oblidades, recordades només pel cercle familiar. Així com arreu d'Europa, els soldats morts en les guerres són recordats i homenatjats, a l'Espanya de Franco només es va recordar els vencedors, els *caídos por Dios y por España*, mentre que els morts de l'altre bàndol, els soldats caiguts per Catalunya i per la democràcia van quedar silenciats i oblidats. En fer públics els seus noms, totes aquestes persones recuperen la seva identitat històrica perduda, tornen a ser presents en la nostra memòria col·lectiva. Els seus noms no havien de ser silenciats durant tants anys. I per tant, la reivindicació de la seva memòria és un acte de justícia no sols envers ells, sinó envers els seus descendents. Potser calgui recordar el vers punyent del poeta Màrius Torres: «Jo vull la pau, però no vull l'oblit».

Els camps nazis

Tot i que surt de l'àmbit cronològic d'aquest llibre, hauríem de fer esment de vuit veïns de la comarca que van morir en el camp de concentració nazi de Mauthausen (taula 5.25). Tots ells van fer la guerra, van exiliar-se a França i, un cop desencadenada la Segona Guerra Mundial, van ser detinguts i internats en aquest camp de mort, on perderen la vida milers de persones.

5.25 VEÏNS DE LA COMARCA MORTS A MAUTHAUSEN

Nom	Localitat	Data de la mort
Lluís Ametller i Reig	Galliners	4 de desembre de 1942
Joaquim Batlle i Camps	Banyoles	21 de febrer de 1943
Pere Coronas i Garganta	Serinyà	14 de novembre de 1941
Antoni Oliva i Camps	Banyoles	25 de setembre de 1941
Josep Oliva i Vinyas	Sant Esteve de Guialbes	28 d'octubre de 1941
Enric Planells i Coronas	Serinyà	21 d'octubre de 1941
Josep Port i Ferrer	Porqueres	30 de setembre de 1941
Josep Solé i Solé	Banyoles	24 de setembre de 1941

N'hi va haver tres més que van aconseguir sobreviure a aquestes circumstàncies tan extremes: Gumersind Dilmé i Amagat, de Banyoles, que va estar internat a Dachau, Martí Ferrer i Juanola, de Camós, i Cebrià Jordà i Vidal, de Vilademuls, que van estar internats a Mauthausen. Tots tres van ser alliberats el 1945. Per la seva banda, Joaquim Frigola i Bartis, de Borgonyà, va ser internat en el camp de concentració de Buchenwald l'any 1944, però no hem trobat dades posteriors.

Contribució de la comarca del Pla de l'Estany al bàndol franquista

Hem vist que uns 300 veïns del Pla de l'Estany van optar per enrolar-se en l'exèrcit franquista. Va ser una minoria (un 12% dels qui van anar al front) força considerable. La majoria d'aquestes persones van incorporar-se a l'exèrcit rebel passant clandestinament la frontera francesa i entrant a Espanya per Irun. D'altres van passar a través del front, tot i la perillositat de l'opció. També n'hi va haver que es trobaven en la zona on havia triomfat la rebel·lió. D'aquests, que van ser molt pocs, no sabem si participaven o no de la ideologia franquista, però el fet és que van fer la guerra al bàndol rebel. En línies generals, aquests combatens solen ser de famílies dretanes i conservadores, en alguns casos de tradició carlina i en d'altres de tradició catalanista: hi trobem algunes persones properes a la Unió Democràtica de Catalunya. Des del punt de vista social, hi ha evidentment membres de les famílies més benestants de Banyoles (industrials, propietaris, professions liberals), però també comerciants i menestrals. Tot i que pràcticament no hi trobem obrers, en el sentit tradicional del terme, i pocs pagesos a Banyoles, el conjunt d'aquests banyolins que van lluitar en el bàndol rebel no constitueixen un grup social homogeni.

Sense ànim d'exhaustivitat, esmentem alguns dels banyolins que, passant per França, es van incorporar a l'exèrcit franquista: els germans Joan i Josep Alsius i Malagelada; Andreu Agustí i Trilla, que serà alcalde de 1963 a 1967; Pere Arpa i Casellas, gran sardanista, que serà regidor de 1949 a 1955; Ramon Bartrolí i Nogareda, que serà regidor i cap de la Secció Local de Falange el 1939; Joaquim Congost i Oller, més conegut com *en Quim de la Brigada*; Josep M. Coromina i Hostench, que serà alcalde el 1940; els germans Gerard, Josep M. i Lluís Cortada i Vilar (Gerard Cortada es trobava en zona controlada pels franquistes quan es va desencadenar la guerra i Lluís Cortada serà cap de la Secció Local de Falange el 1940); Esteve Costa i Costa, de can Canova; els germans Carles, Enric i Jaume Font i Albanyà, que eren germans de Màrius Font, que no va aconseguir passar a França com els seus germans i que, com ja hem esmentat, va ser afusellat a Montjuïc el 1938, acusat de desertor; Lluís Hereu i Vidal, que serà alcalde de 1958 a 1963; Manuel Mateu i Tarafa, que tenia un germà, en Josep M., combatent en les files republicanes; Llorenç Oliveras i Masaló, que serà president de l'Associació d'Excombatents; els germans Agustí (mutilat de guerra) i Narcís Pau i Soler, que va ser alferes, i que tenien un germà, en Ventura, oficial de l'exèrcit republicà; Miquel Planas i Viñas, que posteriorment serà regidor i gran impulsor del futbol banyolí, germà del ja esmentat Josep Planas, que no va poder passar a França com el seu

germà i morí afusellat a Montjuïc el 1938, acusat de desertor; Antoni Prat i Daranas, que serà uns dels fundadors del Centre Excursionista de Banyoles i, posteriorment, president del Consell Comarcal del Pla de l'Estany; Josep M. Tarradas i Malagelada, de l'Hotel Flora; Martirià Teixidor i Butinyà, gran sardanista, que serà regidor de 1949 a 1955; Josep Teixidor i Fàbrega, que serà regidor de 1955 a 1967, dit *el Llarg de l'Esport*; els germans Josep, Martirià i Pere Torras i Planadecursach (Martirià Torras era capellà i Pere Torras, com veurem més endavant, va morir al front d'Aragó el 1938); Martirià Torras i Trilla, que serà regidor el 1949; els germans Josep M., Sol i Guillem Turró i Corominas, que, després de ser regidor de 1961 a 1966, serà el darrer alcalde franquista de Banyoles, de 1966 a 1979, i continuarà sent regidor en la transició, per Alianza Popular, els anys 1987 i 1988, i Miquel Vilanova i Hereu.

De tots ells, i de molts altres, podríem donar més detalls de les seves respectives aventures personals, però tampoc no ho hem fet en el cas dels soldats republicans per no allargar-nos massa. Detallarem només, a tall d'exemple, el cas de Miquel Vilanova i Hereu. Era de la FEJOC i bon aficionat al teatre. Després de la guerra va ser cap de la Secció Local de Falange entre 1939 i 1940, regidor de 1940 a 1949, directiu de les Saques, col·laborador d'*Horizontes* i un dels fundadors del Centre d'Estudis Comarcals. El 1937 va passar la frontera pel coll del Faig, a les Alberes. En una carta que va escriure el 3 d'agost de 1937 a la família Gimferrer, que, com hem dit, s'estava a Sant Sebastià, explica que va creuar «en una nit de boira freda i espessa, l'esquena calba i corbada del Coll de Faig, portant a

Miquel Vilanova i Hereu (primer per l'esquerra) i Pere Arpa i Casellas (segon), al monument dels soldats morts a la Primera Guerra Mundial, a Toulouse, l'any 1937. La resta de persones són uns parents de Miquel Vilanova que vivien a Toulouse i que el van acollir.

(Procedència: Xavier Vilanova i Clé.)

coll un capità de l'exèrcit (que s'havia trencat un turmell)).²³ Passada la frontera, té un record per la seva família que s'havia quedat a Banyoles i que «amb el rosari (clandestí) a les mans, estarien dues nits consecutives en vetlla i oració en la trista Banyoles». Després els fugitius es van refer «al voltant d'una foguera reparadora, al peu d'un avet, mentre les espadenyes, mitjons i camises treien vapor escalfant-se sobre les flames». Després, Miquel Vilanova es va dirigir a Toulouse, on va ser acollit per uns parents i, posteriorment, va passar a l'Espanya de Franco i es va incorporar a l'exèrcit en ser cridada la seva lleva.

Una part dels combatents de la nostra comarca a les files franquistes ho van fer integrats al Terç de Requetés de Nostra Senyora de Montserrat. Aquesta unitat es va crear el setembre de 1936, integrada majoritàriament per voluntaris catalans. La primera acció de guerra en què van participar va ser la defensa de Codo. Aquesta localitat, situada a uns 40 quilòmetres de Saragossa, formava part, amb Mediana de Aragón i Belchite, de les defenses avançades de la capital aragonesa. En l'ofensiva republicana contra Saragossa, iniciada a finals de maig de 1937, la batalla de Codo va ser una acció molt cruenta, en la qual van perdre la vida 140 soldats del Terç, entre els quals dos banyolins, el germans Joan i Joaquim Figa i Torrent. Va ser la primera gran desfeta del Terç.

Després de Codo, el Terç es va reorganitzar i va ser traslladat al front de Guadalajara i d'Extremadura, fins que, a finals de juliol de 1938 va ser traslladat al front de l'Ebre, on l'exèrcit republicà havia desencadenat la seva ofensiva. El Terç es va situar a Villalba dels Arcs, des d'on, després de repel·lir l'atac republicà, va avançar cap a la serra de Cavalls. La batalla de l'Ebre fou la segona gran desfeta del Terç, amb 164 morts, entre els quals tres de la comarca: Ramon Camps i Nogués, de Camós, Pere Casademont i Tarrés, de Sant Marçal i Josep Rubirola i Planas, de Borgonyà.

Acabada la batalla de l'Ebre, el Terç no va participar en la batalla de Catalunya, sinó que va ser traslladat a la zona centre de la Península. Acabada la guerra, va ser dissolt, després de rebre un gran homenatge a Barcelona, el 30 de juliol 1939. Finalment, el 1961 es va construir un monument a Montserrat, on es van traslladar les restes dels morts del Terç.

En total, els banyolins i comarcans que van lluitar al Terç van ser 26: Joan Abulí i Jordà (Borgonyà), Lluís Alsius i Masgrau (Banyoles / Terrassa), Joan Artigas i Compte (Banyoles), Joaquim Aurich i Roure (Banyoles), Guillem Barceló i Cisquer (Banyoles), Joan Barceló i Cisquer (Banyoles), Jaume Bosch i Ginabreda (Borgonyà), Joan Boschdemont i Pla (Banyoles), Joan Brufau i Prats (Banyoles), Ramon Camps i Noguer (Camós), Pere Casademont i Tarrés (Sant Marçal de Quarentella), Joan M. Corominas i Pujolàs (Banyoles), Joan Figa i Torrent (Banyoles), Joaquim Figa i Torrent (Banyoles), Enric Font i Albanyà (Banyoles), Jaume Font i Albanyà (Banyoles), Iscle Garganta i Font (Centenys), Josep Hospital i Costa

23 Agraïm al seu fill, Xavier Vilanova i Clé, haver-nos deixat consultar aquesta carta. Miquel Vilanova, com era obligat en aquelles circumstàncies, va escriure la carta en castellà, però ens ha semblat més oportú traduir-la al català.

Els germans Joan i Joaquim Figa, en les posicions que el Terç de Nostra Senyora de Montserrat defensava a Codo, prop de Saragossa.

(Olives), Bonaventura Micaló i Pórtulas (Vilert), Josep M. Molinet i Calverol (Vilademuls), Àngel Olivé i Llaó (Serinyà), Venanci Plana i Gallostra (Banyoles), Lluís Renart i Buena-ventura (Porqueres), Josep Rubirola i Planas (Borgonyà), Josep Sala i Dalmau (Banyoles) i Jaume Soler i Resclosa (Vilafreser). Podríem esmentar també, per la seva relació posterior amb Banyoles, Lluís Hereu i Vidal (Nonell 1965 i 1992).

Soldats del Pla de l'Estany morts en el bàndol franquista

Pel que fa als soldats del Pla de l'Estany morts en el bàndol franquista, les xifres són considerablement menors que en el bàndol republicà. Van ser en total 18 persones, distribuïdes com s'indica a la taula 5.26.

5.26 SOLDATS MORTS (BÀNDOL FRANQUISTA)

Localitat	Soldats morts
Banyoles	7
Camós	2
Cornellà del Terri	3
Crespià	0
Esponellà	1
Fontcoberta	0
Palol de Revardit	0
Porqueres	1
Sant Miquel de Campmajor	1
Serinyà	0
Vilademuls	3
Total	18

En aquest cas, no són noms rescatats de l'oblit, perquè van ser reconeguts i homenatjats pels vencedors. Així i tot, ens ha semblat convenient esmentar-los, amb noms i cognoms, perquè van ser també víctimes d'una guerra fratricida que va destrossar tantes vides.

Diploma commemoratiu de la mort al front de Josep Rubirola.
(Procedència: Caterina Vergés i Caixàs.)

5.27 SOLDATS MORTS DE BANYOLES (BÀNDOL FRANQUISTA)

Nom	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Isidre Ferrando i Masdeu	29 anys	25 de març de 1938	Sector de Pina (Saragossa)
Joan Figa i Torrent	25 anys	25 d'agost de 1938	Codo (Saragossa)
Joaquim Figa i Torrent	18 anys	25 d'agost de 1938	Fet presoner i afusellat a Codo (Saragossa)
Joan Juandó i Costa	19 anys	10 d'octubre de 1938	Hospital militar de Sigüenza
Pere Reig i Tarrats	25 anys	10 de juny de 1938	Hospital militar de Saragossa
Pere Tomàs i Canta	25 anys	2 d'agost de 1938	Batea (Terra Alta)
Pere Torras i Planadecursach	22 anys	20 de març de 1938	Pina de Ebro (Saragossa)

5.28 SOLDATS MORTS DE CAMÓS (BÀNDOL FRANQUISTA)

Nom	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Ramon Camps i Noguer	19 anys	18 d'agost de 1938	Villalba dels Arcs (Terra Alta)
Salvador Ros i Ferrer	24 anys	19 de juny de 1938	Almazora (Castelló de la Plana)

5.29 SOLDATS MORTS DE CORNELLÀ DEL TERRI (BÀNDOL FRANQUISTA)

Nom	Poble	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Joaquim Canals i Casalet		38 anys	24 de gener de 1939	Hospital militar de Lleida
Gil Costa i Bosch	Ravós del Terri	23 anys	7 de febrer de 1938	Santa Eulalia (Terol)
Josep Rubirola i Planas		20 anys	11 de novembre de 1938	Hospital de Sang de Bot (Terra Alta)

5.30 SOLDATS MORTS D'ESPONELLÀ (BÀNDOL FRANQUISTA)

Nom	Poble	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Pere Tarrés i Mitjavila	Vilert	32 anys	23 de juny de 1938	Briviesca (Burgos)

5.31 SOLDATS MORTS DE PORQUERES (BÀNDOL FRANQUISTA)

Nom	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Josep M. Pla i Frigola (capellà)	26 anys	30 de desembre de 1937	Front de Terol

5.32 SOLDATS MORTS DE SANT MIQUEL DE CAMPMAJOR (BÀNDOL FRANQUISTA)

Nom	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Joan Valeri i Pinsach	-	-	Valverde (Terol)

5.33 SOLDATS MORTS DE VILADEMULS (BÀNDOL FRANQUISTA)

Nom	Poble	Edat	Data de la mort	Lloc de la mort
Pere Armengol i Bosch	Galliners	-	1938	Front de l'Ebre
Pere Casademont i Tarrés	Sant Marçal de Quarentella	22 anys	19 d'agost de 1938	Front de l'Ebre, sector de Villalba dels Arcs (Terra Alta)
Ramon Casademont i Darné	Galliners	25 anys	15 de juliol de 1938	Fet presoner i afusellat a Montjuïc, Barcelona

Els emboscats

Altres banyolins, davant del caire perillós que prenien els esdeveniments i veient perillar la seva integritat física, decidiren refugiar-se a l'estranger. Alguns aconseguiren passis del comitè, altres ho feren muntanya a través, utilitzant les rutes que feien servir tradicionalment els contrabandistes i que, anys a venir, utilitzarien els republicans vençuts i els maquis.

Alguns dels emboscats ens han deixat per escrit el testimoni de la seva aventura. És el cas, per exemple, de Xavier Turró (1910-1981), que va ser un banyolí d'ideologia conservadora, membre d'una família de notable significació dretana i religiosa. Ell tenia 26 anys quan va esclatar la guerra, no va voler anar al front quan hi va ser cridat i es va amagar a la vall de Mieres, on es va estar vuit mesos, fins que, el setembre de 1938, va poder travessar la frontera i passar a la zona nacional.

Diversos eren els motius que provocaven la decisió d'amagar-se. Tots tenien dos elements comuns: d'una banda el fet de ser cridat a files i de l'altra, la voluntat de no anar al front.

En molts casos aquesta voluntat era fruit de les idees polítiques, conservadores i dretanes, i de les creences religioses de persones que simpatitzaven més amb els revoltats que no amb la República. Molts d'aquests desertors acabaven per passar la frontera clandestinament i incorporar-se a les tropes del general Franco. En la majoria dels casos, però, es tractava de gent que, simplement, no volia anar al front per evitar els perills i les incomoditats de la guerra. Aquesta actitud, força comuna, feia que qui en tenia l'ocasió i la possibilitat, mirés d'escapolir-se'n. Hi ha una anècdota que exemplifica molt clarament el motiu dels emboscats. Alguns veïns de Sant Miquel de Campmajor anaven a veure al secretari municipal, que era l'encarregat de fer les notificacions d'incorporació a files, i li preguntaven directament: «Quin dia s'ha d'amagar el meu noi?» Aquest secretari, Miquel Camós i Puigdevall, era conegut com *el pare dels emboscats*, perquè alguns dels seus fills (Miquel, Anton i Pere) s'havien emboscat (Rustullet 2010: 33).

També hi havia una altra mena d'amagat: el que ho feia perquè veia perillar la seva vida. Va ser el cas de molts capellans i monges. Xavier Turró ens parla d'alguns d'ells en les seves memòries: una tia seva monja, que vivia amagada a la casa del seu germà, en Miquel Verdaguer, metge de Mieres, i diversos capellans que s'estaven amagats a Mieres, entre ells el mateix rector, mossèn Anton Gratacós. Concepció Anglada, en les seves notes, ens parla del rector de Vilert, Mn. Pere Casellas, que es va refugiar a Sant Miquel de Campmajor, d'on era fill, i va passar la guerra emboscat al mig del bosc. Altres capellans de Banyoles emboscats van ser Mn. Joan Roure i Mn. Josep Vinyals, que es van amagar a Mieres i a Falgons, on també estaven amagats els missioners Mn. Francesc Sala, Mn. Bonaventura Guardiola i Mn. Josep Trullàs, el rector de Palol, Mn. Simó Sala i l'escolapi Martirià Masmitjà (Vinyoles 1988).

La vida dels emboscats no era fàcil. En primer lloc, havien de desenvolupar diversos sistemes per protegir-se de les possibles batudes que periòdicament duïen a terme les forces d'ordre públic de la República, bàsicament els carrabiners. Sempre hi havia algú vigilant i quan els guàrdies arribaven al poble, qui vigilava avisava una casa veïna i de casa en casa s'anaven passant l'avis, a vegades mitjançant un noieta, però sempre amb una gran rapidesa, cosa que permetia als emboscats amagar-se convenientment. Quan no hi havia temps, funcionava el que Turró anomena «*nuestro telégrafo secreto*», que generalment consistia a col·locar un drap blanc en una finestra determinada, i aquesta senyal de perill es transmetia de casa a casa a gran velocitat. A vegades el drap era vermell, a vegades era un cistell o un sac. En altres ocasions era el dring de les campanetes del bestiar, com si el portessin a beure aigua. En altres ocasions els crits guturals dels pastors feien el fet. A la nit, un llumet que apareixia tres vegades a la finestra coneguda feia el mateix fet que el drap blanc. Fins i tot, els emboscats de can Pere Pastor, a Sant Miquel de Campmajor, van arribar a construir un túnel de 70 metres de llarg, per poder fugir en cas de perill (Rustullet 2010: 34-35).

Els refugis eren molt incòmodes: quan hi havia perill, abandonaven les masies i es refugiaven en barraques construïdes al bosc. A més, els emboscats canviaven sovint d'amagatall, buscant una major seguretat. Segons les dades recollides per Esteve Coll i Masdevall, fill d'un embos-

La cova dels Capellans, a Falgons, sota el Golany, on s'hi havien amagat emboscats en condicions molt precàries. (Foto Miquel Rustullet Noguer.)

cat, Francesc Coll i Ferrer, els amagatalls del seu pare foren sis: la barraca de Puig Sarroca, la barraca de Torremirona, a mitja muntanya en el clot del Corral, una tenda (feta amb la lona d'un camió) al Roure del Mussol, en el clot de Golany, la barraca de la Font de Trèmol, la balma dels Cingles de Gelats i el castell de Granollers.²⁴ Un altre lloc on hi havia emboscats era a la cova dels Capellans, sota Golany, on es van amagar un temps diversos capellans. I també hi havia persones refugiades a diverses masies de Mieres, Falgons i Sant Miquel de Campmajor. En les notes d'Esteve Coll i les memòries de Xavier Turró apareixen noms d'emboscats banyolins o comarcans. De Banyoles podem esmentar Salvador Roca, Joan Tarradas, els germans Narcís i Josep Hostench, Felip Tarradas i Pau Alsina. De Miànegues, Josep M. Tor.

En més d'una ocasió, la monotonia de la vida dels desertors es veia trencada per l'actuació de les autoritats republicanes, que intentaven descobrir els amagatalls i detenir els emboscats. En la zona de Sant Miquel de Campmajor i Mieres, les batudes se succeïen. En una batuda del mes de setembre de 1937 es van detenir una dotzena de persones. En una altra, que va tenir lloc el 21 de desembre de 1937, van caure dos desertors banyolins que s'estaven a can Riera de Mieres, Màrius Font i Josep Planas, que mesos més tard van ser afusellats a Montjuïc, com ja hem esmentat. Una altra batuda, que va tenir lloc del 3 al 7 de març de 1938, va aconseguir la detenció de mossèn Anton Gratacós, rector de Mieres, quatre capellans que eren amb

²⁴ Esteve Coll i Masdevall, juntament amb Felip Robert, va recollir moltes dades sobre l'emboscament del seu pare, Francesc Coll i Ferrer, en un treball titulat *Emboscats. Recull de dades* (2006), que es pot consultar a l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.

ell, nens, dones i uns homes fora d'edat militar. Diverses persones de Sant Miquel van resultar detingudes, entre les quals el secretari de l'Ajuntament, Miquel Camós i Puigdevall, i el futur alcalde franquista, Narcís Ramió i Jorba (Fort 1998: 67). Esmentem també el cas de Francesc Cuberta i Esteba, de can Masdevall de Camós, que es va emboscar quan va ser cridat, el 1938, però va ser descobert i executat (Duran 1993: 71).

Ser familiar de desertor podia ser motiu de ser multat. Això explica, segurament, les multes imposades per la Comissaria Delegada d'Ordre Públic de Girona, entre els mesos de maig i juliol de 1938, a Josep Alsius i Ricart (10.000 pessetes), Joan Colom i Vilà (5.000 pessetes), Mer Famada i Dalmau (10.000 pessetes) i Marià Planas i Jordà (5.000 pessetes), la senyora de Felip Pla i Juncà, Domènec Puigdemont i Pagès i Pere Sala i Blanch. En altres ocasions, els afectats presentaren al·legacions, segurament negant la condició de desertor del familiar que motivava la sanció: és el cas de Rafael Bonaventura, Joan Font i Romaquera, Carme Granés de Butinyà, Esteve Pla i Felip Terradas i Corominas.

Els familiars de desertors podien estar sotmesos a altres represàlies. Quan es va formar la cooperativa de consum La Unió Banyolina, tal com explicarem més tard, un dels temes a debat va ser si les famílies amb desertors tenien dret a participar-hi. Més tard, cap al final de la guerra, el 13 d'agost de 1938, l'Aliança Juvenil Antifeixista de Banyoles, integrada per les Joventuts Socialistes Unificades i les Joventuts Llibertàries, va demanar a l'Ajuntament que es retirés el racionament a les famílies de desertors, com a sanció «contra els traïdors del poble i incomplidors dels decrets de mobilització emanats del Govern de la República, genuïna representació del sentir del poble Espanyol.»

En molts casos, estar emboscat era una situació transitòria, a l'espera de poder integrar-se en alguna expedició per passar la frontera. Les rutes que es van utilitzar van ser molt diverses. Sempre, però, era una experiència molt dura i perillosa, que més d'una vegada acabava malament. Hem esmentat abans el cas de Josep Simon i Compte, que després d'un

temps emboscat va intentar passar a França, però va ser descobert, empresonat i assassinat en els darrers dies de la guerra.

Reproduïm a continuació els itineraris que van seguir dos fugitius: Xavier Turró i Vicenç Illa.

Xavier Turró i Corominas,
en una fotografia de 1933.
(Procedència: família Turró Goula.)

Vicenç Illa i Genover.
(Procedència: Josep Plana i Pascual.)

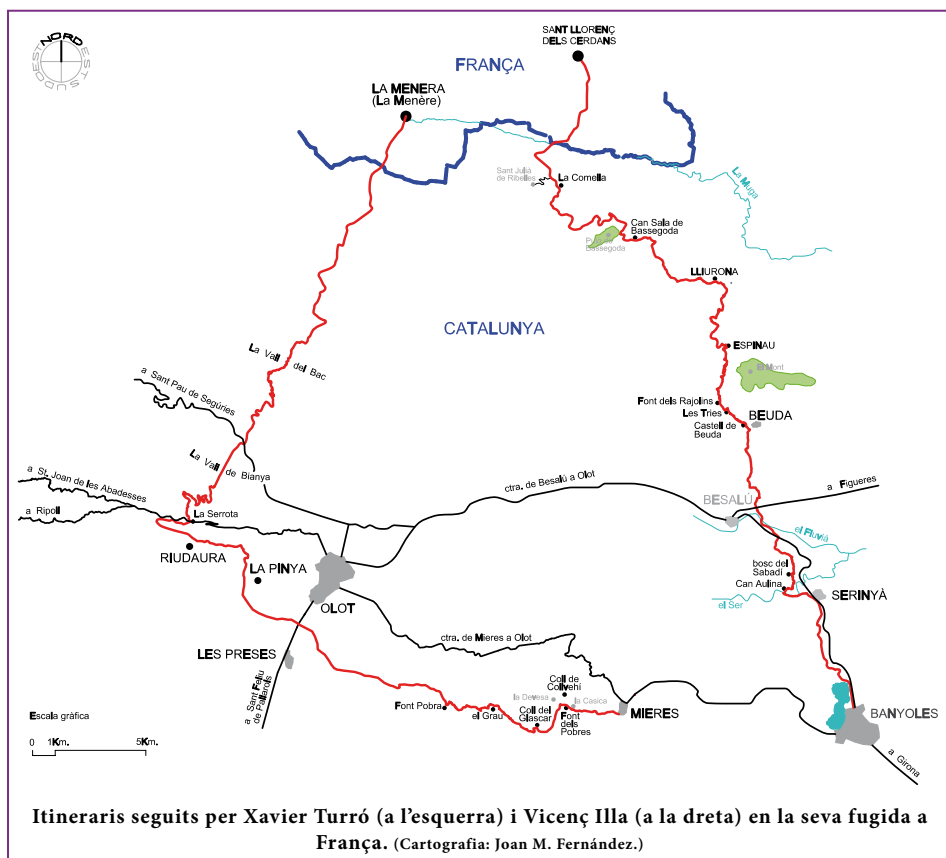
L'itinerari de Xavier Turró

Hem parlat de Xavier Turró, emboscats a Mieres. En les seves memòries, ja esmentades, detalla l'itinerari que va seguir per anar a França. Amb quatre emboscats més, el dia 31 d'agost de 1938, a les 3,30 h de la tarda, van sortir de Mieres seguint el camí de la font dels Pobres i van pujar al coll de Collvehí, on es van trobar amb el guia. Van creuar les valls de la Devesa i de Burrot i, seguint camins de Finestres i Puigsallança, van passar pel coll del Clascar i pel Grau. Sota la Font Freda, ja a la zona volcànica de la Garrotxa, en un bosc, van sopar i descansar, esperant que es fes de nit. Portaven tres hores de marxa.

Quan ja era negra nit, van començar a caminar per carreteres secundàries, van passar prop de la Pinya i Olot, tot evitant els nuclis de població, i després de travessar la carretera general, van continuar per la carretera de Ridaura. Abans d'arribar a aquesta població, van abandonar la carretera i van continuar, camp a través, cap a la collada de Santigosa. Després de descansar i menjar una mica, van iniciar l'ascens al coll i, en tornar a baixar, van haver de travessar diverses vegades la carretera de Sant Joan de les Abadesses. Van passar per la Serrota i van finalitzar l'etapa en una caseta de peons abandonada. Eren les 3,30 h de la matinada i portaven més de 10 hores de marxa. En aquest indret se'ls van ajuntar més fugitius, que venien de Mieres i Sant Miquel. El primer guia se'n va anar i en va arribar un altre, que els va fer endinsar en el bosc, on van passar el dia esperant que es fes fosc. Eren ja 35 persones en total, que eren de diverses localitats: Mieres, Banyoles, Olot, les Presses, Lloret de Mar, Amer, Granollers, etc.

Cap a les 7 de la tarda del dia 1 de setembre va recomençar la marxa. Tots anaven fila índia i en un silenci absolut. Quan es va fer fosc del tot, Xavier Turró, que no hi veia gaire, recorda que va posar un mocador blanc a la motxilla del que anava davant seu, per tenir un punt de referència enmig de la foscor. Va travessar la vall de Bianya i la vall del Bac. La marxa era molt dura, les caigudes i ensopegades sovintejaven i fins i tot van tenir alguns incidents més seriosos: un dels fugitius no podia seguir i, per no posar en perill l'expedició, es van veure obligats a deixar-lo. En un altre moment en què van parar a beure aigua, hi va haver un altre expedicionari que es va entretenir més del compte i es va perdre. I en una altra ocasió en què van fer una parada de tres minuts per descansar, un dels fugitius es va quedar adormit i, quan van reprendre la marxa, enmig de la foscor, ningú no se'n va adonar i se'l van deixar. Finalment, després de 12 hores de marxa, quan començava a clarejar, van donar per finalitzada l'etapa i es van amagar en unes coves. Va ser aleshores quan es van adonar que un d'ells s'havia quedat adormit i el guia el va anar a buscar i, afortunadament, el va poder recuperar. També se'ls hi va ajuntar aquell que s'havia perdut pel camí, amb un altre fugitiu. En total, doncs, eren 36 persones.

Cap a les 6 de la tarda del dia 2 de setembre, van començar l'etapa final. Bosc a través van anar seguint un camí molt costerut que els va portar cap a la frontera. Eren ja les 3 de la matinada del dia 3 de setembre quan van arribar a un coll i van poder, finalment, travessar la frontera. El primer poble francès on van arribar, cap a les 8 h del matí, va ser La Menara, on els gendarmes els van donar el document de les 48 hores, és a dir, una autorització per estar en territori francès durant dos dies. Van agafar un autocar fins a Perpinyà, on una oficina que hi tenia instal·lada el govern franquista els van facilitar la tornada a Espanya. L'endemà, 4 de setembre, cap a les 6 h de la tarda van agafar el tren, van fer canvi a Narbona i van arribar a Hendaya l'endemà, dia 5 de setembre, quan començava a clarejar. A les 8 h van travessar la frontera espanyola. És a dir, tres dies de marxa de Mieres a la frontera francesa i un parell de dies més per traslladar-se a la frontera espanyola.

L'itinerari de Vicenç Illa

Vicenç Illa també ens ha deixat, en les seves memòries, l'itinerari que va seguir en la seva fugida a França. En aquest cas, els tractes els va fer amb en Fidel de Serinyà, que passava gent amb la col·laboració d'un guia, en Subirós de Lliurona. Vicenç Illa va sortir de Banyoles la nit del 16 al 17 de juny de 1937, va anar fins a Serinyà, va creuar les passeres i el pla de ca n'Aulina, el bosc del Sabadí i les passeres de can Barangoi fins arribar a un indret, on a les 3 h de la matinada del dia 17 de juny, es va trobar amb en Fidel i, amb un carruatge, van anar fins a ca n'Espinau, on l'esperava el guia. Ja a peu, Vicenç Illa va passar pel coll, deixant la Mare de Déu del Mont a la dreta, va continuar pel Pla del Vi i, per dintre del bosc, va arribar a les envistes de Lliurona. Allí, amagat al paller de casa del guia, va passar tot el dia 18. L'endemà, dia 19 de juny, després de dinar, van reprendre la marxa per dins del bosc. Quan van arribar prop de can Sala de Bassegoda, van haver d'esperar una hora, perquè hi havia el pastor, que era, segons diu Vicenç Illa, «una persona temible». Finalment va passar pel pla del Puig de Bassegoda, a la vista del puig de la Comella i Sant Julià de Ribelles i, un cop travessada la Muga, va entrar a França. Eren quarts de 7 del dia 20 de juny quan va arribar a can Joan Poch de Fillaronga, ja en territori francès. Després de descansar, va continuar cap a Sant Llorenç dels Cerdans i Perpinyà i pocs dies després va agafar el tren cap a Espanya per Hendaya. Per tant, aquest itinerari va representar també tres dies de marxa fins a la frontera.

La construcció del camp d'aviació

Les forces aèries de la República van organitzar una xarxa de camps d'aviació militars, que van arribar a uns 400, tot i que eren de dimensions reduïdes. A les comarques gironines n'hi va haver a Cassà de la Selva, Celrà, Figueres, Olot, Puigcerdà, Roses, Tortellà, Verges, Vidreres i Vilajuïga. Repartir els camps d'aviació arreu de Catalunya era una estratègia per reduir el perill dels danys en cas d'atacs enemics. En la seva recerca per trobar llocs adients, les forces aèries van triar una àmplia esplanada situada al pla de Martís, en uns terrenys que afectaven els termes municipals d'Esponellà, Porqueres i Serinyà i que tenien una extensió total de 849.400 m², que van permetre construir-hi dues pistes d'uns 1.300 m de llargada cada una.

Els treballs van començar el mes de març de 1938. En primer lloc, calia esplanar el camp, feina que van fer inicialment persones que, per la seva edat, no havien anat al front i que van acceptar aquesta feina a canvi d'un sou de 10 pessetes diàries. Més endavant, hi va col·laborar també més gent que va ser obligada a treballar-hi: «Els diumenges, a Banyoles els camions de l'exèrcit carreguen de grat o per força grups de joves per anar a treballar a Martís» (Ejarque/Rustullet 2004: 29).²⁵ Un cop al camp, l'allisaven, tapaven les partions entre els marges, removien les pedres i arrencaven els matolls, amb l'ajuda de tràmeccs, pales, carros i algun tractor. Es va construir també un pont sobre la riera d'Espolla.

Els treballs d'adequació dels terrenys van durar uns dos mesos, i el 14 d'abril de 1938 van arribar-hi els primers avions. Entre els diversos models d'avions que hi va haver al camp d'aviació de Martís, cal esmentar el Polikarpov I-15, dit *Xato*, un avió monoplaça d'ala doble, el Polikarpov I-16, dit *Mosca*, també monoplaça, i el Tupolev SB-2, dit *Katiuska*, amb tres tripulants (pilot, observador i artiller). No sabem quants avions hi va arribar a haver, però, segons un informe del servei d'espionatge franquista, el 4 de juny de 1938 hi havia uns 40 aparells.

L'entrada en funcionament del camp d'aviació de Martís va suposar la instal·lació a Banyoles de la indústria auxiliar per al muntatge de nous avions i per a la reparació dels aparells avariats. Diversos edificis i naus industrials, com els magatzems de l'empresa Agustí Germans i Masoliver (Can Silet), els magatzems Riera (Can Xaló), l'església de Santa Maria dels Turers, l'edifici de l'escorxador municipal, el garatge de Can Pairana i molts altres van ser ocupats de manera directa i expeditiva. A més de tallers mecànics, com que tant els Xatos com els Mosques tenien bona part del fusellatge de fusta, recobert de lona pintada, hi van treballar també tallers de fusteria, de col·locació de lones i de pintura. A la zona coneguda com el Trenc del Cimà es va començar a construir un gran polvorí que va quedar inacabat quan es va produir la desfeta republicana.

²⁵ En la resta d'aquest apartat, anirem seguint aquest llibre, que dona una documentada visió del procés de construcció i del funcionament del camp.

Els soldats i el personal auxiliar tècnic es van instal·lar a la finca de Casa Nostra de Porqueres, a diverses cases particulars i als hangars que es van construir a Centenys. A l'Hotel Mundial de Banyoles es va instal·lar la plana major i els pilots, molts dels quals eren russos, i els tècnics més qualificats. Més tard, els pilots van anar a dormir al mas Palau.

Els avions amb base al camp d'aviació de Martís es van integrar en dos grups: el Grup 71 de Defensa de Costes i el Grup 24 de Bombardeig. El primer, integrat per avions amb base a diversos camps del País Valencià, Reus i Banyoles, tenia com a missió patrullar per les costes catalanes i valencianes per prevenir els atacs de l'aviació italiana. A Banyoles concretament hi havia la 2a esquadrilla, integrada per avions de caça i comandada per José Bastida Torres. El Grup 24 de Bombardeig tenia la base a Celrà i a Banyoles i la seva missió era bombardejar els fronts d'Aragó i del País Valencià. Els seus avions, bombarders Katiuska, van participar a la batalla de l'Ebre. A Banyoles hi havia la 4a esquadrilla d'aquest Grup 24, a les ordres de Leocadio Mendiola Núñez.

Es van construir també refugis antiaeris. Al camp d'aviació mateix se'n van construir dos, un a la zona sud, al costat de la Casanova de Traver, al terme municipal de Porqueres, i l'altre a Centenys. El de la Casanova de Traver és força ampli, de 35,85 m de llarg i 3,50 m de fondària, amb una capacitat de 120 persones, i s'ha mantingut en perfectes condicions. En canvi, el de Centenys és més petit, de 16,44 m de llargada, en forma d'U.²⁶ D'una manera molt més precària, els habitants del veïnat de Can Traver, preocupats per la perillositat de

Refugi antiaeri de la Casanova de Traver, a Usall. (Foto Joaquim Ejarque.)

26 Vegeu els plànols i fotografies de tots dos refugis a Ejarque/Rustullet (2004: 52-54 i 60).

la proximitat del camp, van construir un petit refugi, aprofitant un desnivell del marge.

El camp d'aviació de Martís va patir dos atacs per part de l'aviació italiana amb base a Mallorca. El primer es va produir el 7 de novembre de 1938. Sembla ser que els avions enemics buscaven especialment el polvorí de Can Malloles, una masia requisada, situada entre Usall i Serinyà, on s'emmagatzemaven les bombes, però no van arribar a encertar-lo. Segons un informe de l'*Aviazione Legionaria* italiana, l'atac el van efectuar tres avions Savoia-Marchetti S-79, que van llançar 36 bombes de 50 quilos. El segon atac, un metrallament, va tenir lloc ja a les acaballes de la guerra, el 3 de febrer de 1939, de resultes del qual van ser destruïts cinc avions Mosca que estaven estacionats al camp.

La caiguda de l'avió a l'estany

El 9 de juliol de 1938 es va produir un accident entre tres avions katusques, que tenien la base al camp de Martís i que s'havien enlairat en un vol de pràctiques. Un d'ells va fer un vol excessivament baix sobre l'estany, les hèlices van tocar l'aigua i van aixecar una cortina d'aigua que va desorientar el segon avió i el va fer precipitar a l'estany; els seus tres tripulants, el tinent Pedro Puga i els sergents Manuel Rosat i Benito Ramos, van morir en l'accident. El tercer avió, segurament desconcertat per l'accident, es va estavellar a la Draga; els seus tres ocupants van poder salvar-se. L'avió causant de les desgràcies va poder aterrar al camp d'aviació de Martís, tot i que de forma accidentada. L'accident, que va ser contemplat per molta gent, va causar sensació a Banyoles i ha quedat gravat a la memòria col·lectiva. El 1985, un equip del Museu de l'Aire de Madrid va recuperar algunes de les peces de l'avió accidentat.

Refugis i trinxeres

El mes de març de 1937, l'aviació franquista va bombardejar la central elèctrica d'Orfes, sense tocar-la, però. Es tracta d'una central sobre el riu Fluvià, de dimensions reduïdes i de poca potència. És l'únic bombardeig de què hem tingut notícia a la comarca, llevat dels ja esmentats al pla de Martís a les acaballes de la guerra. Però la construcció del camp d'aviació al pla de Martís i la presència a Banyoles de diversos tallers que treballaven per a l'aviació republicana va fer tèmer que la ciutat pogués ser bombardejada. I això va dur a la construcció de refugis. Ja hem parlat dels que es van construir al camp mateix. N'hi va haver també a la ciutat de Banyoles.

El més notable va ser el que es va construir als antics tallers d'aviació de can Xaló, al carrer Álvarez de Castro (actualAVINGUDA dels Països Catalans), on treballaven moltes persones. Es tracta d'una construcció feta en els soterranis del magatzem, que consisteix en una mina de 15 metres de llargària, construïda amb una volta revestida de rajol, amb una entrada i una sortida.²⁷

27 Vegeu-ne un plànol molt detallat a Ejarque/Rustullet (2004: 56-59). Segons expliquen els autors, acabada la guerra, els propietaris el van reconvertir en una cisterna, però la resta de la construcció, amb les

Refugi antiaeri dels antics tallers d'aviació de Can Xaló, a Banyoles. (Foto Joaquim Ejarque.)

El mes d'agost de 1938, l'Aliança Juvenil Antifeixista de Banyoles va demanar a l'Ajuntament que impulsés la construcció de refugis antiaeris. Sembla clar, doncs, que hi havia una preocupació a Banyoles en aquest sentit, preocupació que anava augmentant a mesura que arribaven notícies dels bombardejos soferts per moltes localitats catalanes. És de suposar, per tant, que es construïssin altres refugis, en casos particulars, per iniciativa privada i segurament molt rudimentaris.

Un d'ells, que exposem com a exemple, va ser el que es va construir a can Sala, als Turers. En aquesta casa, els propietaris havien llogat una habitació a una família de la Barceloneta, un barri barceloní molt castigat pels bombardejos. Un membre d'aquesta família, que era paleta, va construir un refugi als darreres de

l'edifici, en la part que dona al carrer de la Divina Pastora, que aleshores es deia Luis de Sirval. Van aprofitar una petita habitació que hi havia a la planta baixa de la casa i que servia de magatzem. Tenia una volta de rajoles, que va ser convenientment reforçada amb formigó. Era un refugi molt petit, d'uns quatre metres de llargada per uns dos metres d'amplada i una alçada màxima de dos metres. Uns bancs d'obra adossats a la paret permetien asseure-s'hi a les sis persones que integraven la família de can Sala i als tres refugiats que acollien, nou persones en total. Tots s'hi aplegaven quan sonava l'alarma, amb una branqueta a la boca per evitar que els esclatessin els timpans de les orelles. Afortunadament, el refugi de can Sala no tingué altra funció que la de donar una mica de moral als seus usuaris. Altres refugis encara eren més rudimentaris, com el que recorda Joan Olivas (2010: 25): «A casa teníem un sota-escala que ens hi refugiàvem quan sentíem les sirenes que alarmaven que els avions s'acostaven a bombardejar el camp d'aviació de Martís. La meva mare deia a les veïnes que vinguessin que en aquell sota-escala hi estariem segurs. Déu nos en guard que ens hagués caigut una bomba a sobre! Hauria baixat tot l'edifici. Sort que a Banyoles no van bombardejar mai. Sentíem els sorolls molt lluny. Ni els vidres que asseguràvem enganxant-hi paper engomar no es varen trencar.»

elementals conduccions elèctriques, s'ha mantingut amb total fidelitat.

A l'actual carrer dels Servites, al costat de l'escola de Banyoles, que aleshores estava a la plaça dels Estudis, es van construir unes trinxeres, que eren unes rases que feien zigzagues i on es refugiaven els alumnes quan sonava l'alarma. Evidentment, la protecció que podien oferir aquestes trinxeres era més il·lusòria que altra cosa. Es volia evitar que es produís un hipotètic esfondrament de l'edifici amb els alumnes dintre i, al mateix temps, es volia oferir una certa defensa a la metralla de les explosions. Tot plegat, ben poca cosa. Els alumnes, però, hi feien cap quan sonava l'alarma, evidentment amb la preceptiva brànqueta entre les dents.²⁸

El 5 de gener de 1939, l'alcalde de Banyoles, Jacint Masgrau va fer públic un ban en el qual, en prevenció de possibles atacs de l'aviació franquista, es prescrivia: «Primer. En fer-se fosc, es procedeix a tancar totes les persianes i porticons de finestres i balcons dels domicilis particulars i establiments públics, a fi que no es trasllueixi llum de cap mena a l'exterior. Segon. Que en les obertures per les quals la llum trasllueixi a l'exterior i no tinguin porticons ni persianes, s'hi posin cortines opaques o es pintin els vidres amb color blau». Afortunadament, com ja s'ha dit, Banyoles no fou bombardejada.

L'hospital de guerra

Com a territori de rereguarda del front, la sanitat militar posà en funcionament una xarxa hospitalària per atendre els soldats ferits. El sistema d'atenció mèdica s'iniciava a la primera línia, on es recollien els ferits i es traslladaven al punt sanitari de batalló, que estava situat molt a prop de la línia del front, on els ferits rebien les primeres cures d'urgència i eren enviats al punt sanitari de brigada, on es complementaven les cures i es classificava els ferits. D'allí passaven a l'hospital de primera línia, normalment situat a menys de 10 quilòmetres del front, on podien fer-se intervencions mèdiques completes i preparar els ferits ja operats per ser evacuats amb garanties. En ambulàncies, autobusos o trens, els ferits eren traslladats a un hospital de campanya, també dit de sang. El punt final del sistema d'atenció mèdica era l'hospital d'evacuació o de rereguarda, que és el que hi va haver a Banyoles (Hervás: 2004).

A finals de 1937 es va començar a plantejar la instal·lació d'un hospital militar a Banyoles. El mes de novembre de 1937 l'Ajuntament va rebre una comunicació de l'Agrupació Hospitalària de Girona demanant autorització per instal·lar un hospital militar al monestir i que, per tant, s'evacués la colònia de refugiats que hi estava acollida. L'Ajuntament es va mostrar d'acord amb el projecte i, per tant, va començar a traslladar els refugiats. De fet, però, l'hospital militar no va començar a funcionar fins al mes de maig de 1938. Va ser la Clínica Militar núm. 3 de l'Agrupació d'Hospitals Militars de Girona. Va estar dirigit pel traumatòleg Francesc Jimeno i Vidal, que en començar la guerra va treballar a l'hos-

28 Vegeu els records de Jaume Farriol (2003: 86).

Segell de l'Hospital Militar de Banyoles
(Clínica Militar núm. 3). (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.)

pital militar que estava instal·lat a l'Institut Pere Mata de Reus, fins que, el mes de maig de 1938, es traslladà a Banyoles i assumí la direcció de l'hospital. Tal com ell mateix va comunicar a l'Ajuntament, l'especialitat de l'hospital de Banyoles va ser el tractament d'ossos i de l'aparell locomotor.²⁹

Els ferits es van instal·lar, de dos en dos, en les nombroses cel·les del monestir. Es van tancar a terra nombrosos envans, per poder fer sales més àmplies. També es va ocupar una gran nau, que recorria la galeria superior del

claustre, on hi havia més d'un centenar de llits. En total, és possible que n'hi hagués cap a set-cents, de llits. No hi ha constància del total de ferits que hi van ser atesos. Sabem, però, que es van arribar a consumir 400 quilos de guix cada setmana. Mai no van faltar les medicines, però a vegades el menjar era escàs, tot i el compromís que van prendre els alcaldes i els presidents dels sindicats agrícoles de la comarca, que van visitar l'hospital militar i van acordar fer setmanalment recaptes de menjar per millorar l'alimentació dels ferits.³⁰ Van sovintejar les peticions d'ajuda per part de l'hospital a l'Ajuntament de Banyoles. Així, per exemple, davant les dificultats d'obtenir llet condensada, l'administració de l'hospital va sol·licitar a l'Ajuntament 100 litres diaris de llet fresca. Va demanar també dues-centes racions setmanals de xocolata. Els veïns de Banyoles van aportar voluntàriament 70 tovalloles, 5 palanganes, 52 coixins, 120 tovallons, 13 fundes de coixí i 2 mantes. D'altra banda, es van ocupar diverses cases de Banyoles com a domicili per al personal sanitari.³¹ Per recollir diners a benefici dels combatents hospitalitzats, el 12 d'agost de 1938 es va representar *Fuenteovejuna* al Teatre Mercantil.

Hi van treballar diverses noies banyolines, ja sigui com a infermeres, ja sigui com a auxiliars. Una d'elles va ser Conxita Corominas i Planellas, que va ser la responsable de la sala superior del claustre. Segons els seus records, rebia els ferits que sortien de la sala d'operacions, canviava benes, posava injeccions, treia punts... Treballava en torns de 13 o 14 hores i alguns ferits més lleus l'ajudaven, li portaven el carretó, etc. Hi havia molta humitat, fins al punt que sovint els pijames quedaven molls. Altres noies que ajudaven van ser les germanes Carme i Teresa Domènech i Perich i les germanes Maria i Teresa Prat i Planas, Rafaela Falguera, Carme Pagès i Pla, etc. Segons testimoni de Margarida Busquets i Vives, que també hi va treballar d'infermera, a l'hospital van treballar tres monges, que

29 Carta de Francesc Jimeno a l'Ajuntament, de data 17 de maig de 1938. Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany, Correspondència 1938, lletra H.

30 *El Autonomista*, 3 de juny de 1938.

31 Sobre totes aquestes dades, vegeu Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany, Correspondència 1938, lletra H.

Soldats ferits i infermeres (a la dreta, Maria Prat), al claustre del monestir de Sant Esteve, l'any 1938. (Procedència: Dolors Domènech i Tarradas.)

anaven sense hàbit i eren infermeres titulades.³² La Conxita Corominas corrobora la presència d'aquestes monges i fins i tot en recorda el nom de dues, Maria Jesús i Victorina. Eren monges infermeres de la congregació de les Germanes de la Caritat de Santa Anna, fundada el 1804 per Maria Ràfols i el pare Joan Bonal, i van arribar a Banyoles juntament amb el doctor Jimeno i la resta de l'equip mèdic i sanitari.

La majoria dels ferits presentaven fractures òssies provocades per bales o metralla i en el seu tractament s'aplicava una tècnica impulsada pel doctor Josep Trueta, tal com ell mateix explica: «L'operació comença pel rentat de la ferida i la pell del voltant amb aigua, sabó i un raspall de les ungles (talment com els cirurgians ens rentem les mans abans d'operar); finalment, amb tots els detalls de l'excisió i drenatge ben aconseguits, amb l'ús d'un bisturi seguit de tisores, s'aplica un embenatge de guix immobilitzador» (Trueta 1978: 97). D'aquesta manera, en una època en què encara no es coneixia la penicilina, s'evitaven les infeccions, la gangrena i, per tant, les amputacions. Era una tècnica innovadora que tenia, però, un efecte col·lateral característic: els enguixats oclusius quedaven xops de les secrecions de la ferida i produïen una intensa fortor, que és un dels records que ha quedat en la memòria col·lectiva dels banyolins que van viure aquests anys. De l'encert del mètode, se'n fa ressò el doctor Moisès Broggi, que explica que quan no tenien més remei que canviar el guix (cosa que miraven d'evitar per no reactivar infeccions latents), «cridava

32 Vegeu l'entrevista que li va fer Lluís Martí a *Revista de Banyoles*, núm. 920 (juny de 2010), pàgs. 42-43.

Metges i personal sanitari de l'hospital militar de Banyoles, l'any 1938. Hi apareixen el doctor Jimeno (amb barba), el doctor Cosp (el primer a l'esquerra, assegut) i el practicant Artur Galceran (el segon per l'esquerra, dret). (Procedència: Teresa Prat i Planas.)

Sala d'operacions de l'hospital militar de Banyoles. (Fons documental Lluís Martí.)

l'atenció el bon aspecte de les ferides, malgrat l'olor repulsiva dels apòsits» (Broggi 2001: 256-257).

Com és evident, no tots els ferits aconseguien sobreviure. En total, els soldats morts a l'hospital militar de Banyoles van ser 105, 94 documentats i 11 sense identificar.³³ Normalment, els enterraments tenien lloc en condicions precàries, gairebé sempre en fosses comunes i molt sovint amb una identificació deficient. Com que en la documentació oficial s'havia de fer constar la causa de la mort, molt sovint s'utilitzava una fórmula estàndard: «Ferides rebudes en el front» o, en ocasions, s'ampliava la informació especificant: «Septicèmia (o hemorràgia) produïda per ferides rebudes en el front». En altres casos es feia constar la localització de les ferides (fractura del fèmur, de la columna vertebral, de la base del crani, o que afecten el genoll o la cama) o s'indicava que aquestes ferides li havien produït tètanus, embòlia, gangrena o insuficiència cardíaca. En altres casos, qui redacta el certificat és especialment gràfic: «Ferides de metralla penetrants en el crani produïdes en el front». La majoria de les morts es van produir cap al final de la guerra, en els mesos de desembre de 1938 i gener i febrer de 1939.

Inicialment els soldats morts van ser enterrats en diversos nínxols del cementiri de Banyoles. L'increment, però, de la virulència de la guerra i, per tant, del nombre de ferits que no sobrevivien va fer que, al final de la guerra (és a dir, els mesos de desembre de 1938 i gener i febrer de 1939), s'enterressin els cossos a la fossa comuna del cementiri, on també s'hi enterraven els refugiats que van morir a Banyoles (unes 16 persones, la majoria nens i nenes petits i persones d'edat) i els pobres sense recursos morts a l'asil.

33 Les informacions sobre els soldats morts ha estat publicada pels autors al llibret *Les fosses comunes al Pla de l'Estany (1936-1939)*, publicat pel Consell Comarcal del Pla de l'Estany.

6. LA VIDA DE CADA DIA

Indústries intervingudes

Una de les conseqüències de l'esclat revolucionari del 1936 va ser un seguit de col·lectivitzacions d'empreses i tallers, sovint fetes de manera espontània pels treballadors, davant de la fugida de molts empresaris, que veien perillar la seva vida. La Generalitat, per intentar posar ordre a aquesta situació que esdevenia caòtica, va promulgar el Decret de col·lectivitzacions i control obrer d'indústries i comerços (24 d'octubre de 1936), que instaurava un consell d'empresa elegit per l'assemblea de treballadors.

Tal com va passar arreu de Catalunya, les indústries banyolines foren col·lectivitzades i es crearen comitès obrers de control. Tenim notícies del Comitè Obrer de Control a les empreses Agustí Germans i Masoliver, Josep Gimferrer, Indústries Coromina, la fàbrica de pastes d'Antoni Hostench, la torneria mecànica d'Eliseu Santamaria, l'empresa Fills de N. Franch, l'empresa tèxtil Molfort's, la fàbrica de gèneres de punt d'Àngel Cabutí, l'adoberia Durall, Xocolates Torras, la TEISA i, fins i tot, del comerç de merceria de la Vidua de Miquel Figueres. Altres treballadors es van agrupar en cooperatives: la Cooperativa Obrera d'Edificació, la Cooperativa Obrera de Carroteig o de Carreters, la Cooperativa Obrera del Ram de la Fusta, la Cooperativa Obrera de Mecànics d'Automòbils, la Cooperativa d'Esparters de Banyoles, la Cooperativa Obrera de Transports de Banyoles, l'Agrupació de Sorraires i altres gèneres del Ram de l'Edificació, la Cooperativa de Pintors, etc.

FABRICA DE CURTIÇOS
Empresa Col·lectivitzada
C.R.T. - U.G.T.

Joaquin A. Durall Pujol

Barcelona 20 de Juny de 1938

Sr. Jose Gimferrer S.C.

Deber

Una columna única per cobrar y cargar del correspondiente

Nº de factura	Nº de horas	Elabor	Precio	PESETAS	CTS
	8 50	Cupons para correas	72	3,600	

C.C. Banca Obrera Catalana

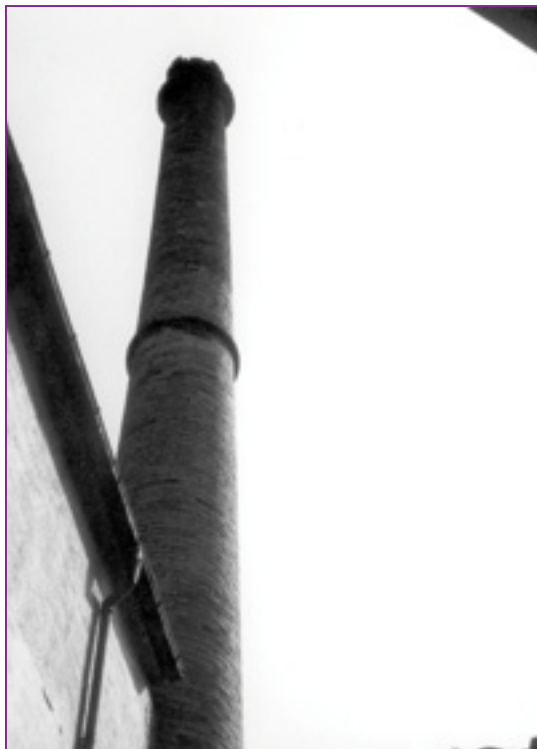
Factura de l'adoberia Durall, empresa col·lectivitzada. (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.)

Dediquem una atenció especial a algunes d'aquestes empreses.

Pel que fa a Agustí Germans i Masoliver, els Silets, el 30 d'octubre de 1936 es va crear el comitè obrer de control, que va assumir la direcció de l'empresa, que tenia aleshores 44 treballadors (AMSA 2004: 36-41). El comitè va estar integrat per Desideri Baldó i Jordà, Joan Vila i Palomeras, Tomàs Grabulosa i Masó, Bautista Cabrera i Garcia, Bartomeu Coll i Plana, Joan Céspedes i Hernández i Joaquim Moncanut i Coma. Les obres en marxa van continuar, tot i que, sovint, els ajuntaments, preocupats per combatre l'atur, exigien que es donés feina a treballadors aturats de la localitat. Una de les carreteres que estava en construcció era la de Ripoll a la frontera per Coll d'Ares, però les obres es van aturar el febrer del 1938 sense que la carretera continués a la banda francesa. Tot i així, mesos després, aquesta carretera va ser una via de fugida cap a França. El mateix 1938, els tallers de l'empresa van ser requisats per l'Exèrcit de l'Aire de la República, per muntar-hi i reparar-hi avions. El fet de ser requisats els tallers i també tots els camions i automòbils de l'empresa va provocar que hagués d'interrompre les seves activitats, el mes de maig de 1938.

A l'empresa José Gimferrer SA, coneguda popularment com Les Saques, hi treballaven 553 treballadors el 1936 (454 dones i 99 homes), dedicats bàsicament a la fabricació de sacs. La col·lectivització no va ser immediata, sinó que es va produir el 5 de desembre de 1936. El comitè d'empresa, amb participació de la CNT i la UGT, va ser presidit per Lluís Oli-va i Buch. Alfred Guixé i Gimferrer, que era de la família Gimferrer, va ser designat director tècnic. L'inter-ventor delegat de la Generalitat va ser Pere Verdaguer i Brugués. Es va aprovar un reglament interior, amb millores socials però també sancions (Grabuleda 1999: 9; Rigau 2001: 340-341). Aviat, però, com que la producció era material de guerra (sacs per a les trinxeres), va esdevenir una empresa militaritzada. El principal problema va ser, però, la manca de primeres matèries, que va obligar a paralitzar la producció en més d'una ocasió. Així, per exemple, el 9 d'agost de 1936, el comitè de Banyoles es va dirigir al Comitè Central de Milícies Antifeixistes de

La xemeneia de les Saques. (Foto Miquel Rustullet Noguer.)

COOPERATIVA OBRERA DEL RAM DE LA FUSTA

Telefon núm. 93

Nº 00189

Banyoles 15 de Octubre de 1936

Sr.

Gimferrer

DEU:

Mes	Dia
Octubre	11

Per 3 fustas màquina plaza
Per 32 ordres a dugas salas
Lales a 155 ptes un
treball colocal
San pèrretes

Pagos	Cts.
	1 25
	31 00
	6 80
	39 05

Pere
Juan Bata

Cooperativa Obre BANYO

En *Josep Gimferrer*

Mes	Dia	CONCEP
Desembre	27	un jornal
1936	28	un 11
		Total 70 ptes
		<i>Juan Bata</i>

Cooperativa d'Esparters de Banyoles

Núm. 143
Alvarez de Castro, 20
Banyoles 17 de Dbre de 1936
DEU:
Josep Gimferrer

Dia	CONCEPTES	Pessetes		Cts.
12	5 onas espelsetas			
4	4 " ascombres		25	
	Total		24	
	Rebut		49	

Cooperativa d'Esparters de Banyoles

Núm. 127
DEU:

CONCEPTES	Pessetes		Cts.
Laca		35	
11		35	
		70	

Núm. 257

Agrupació de Sorraires

i altres gèneres del Ram de Construcció

Banyoles 16 de de Setembre de 1936

En Josep Gimferrer DEU:

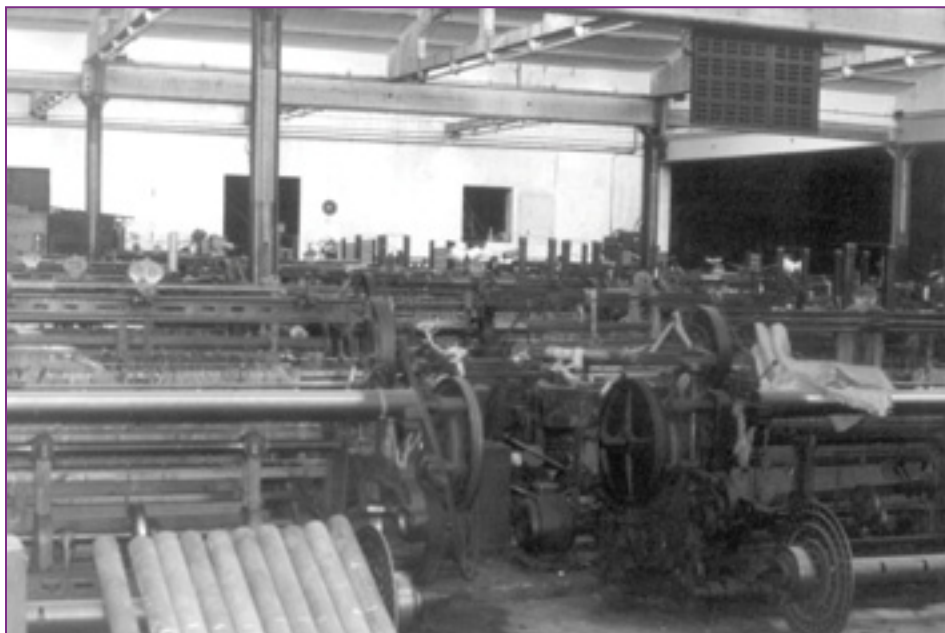
Dia	Cone	CONCEPTES	Pessetes	Cts.
Setembre 25	1	un jornal a la	Paces	20 00
		Total 20 ptes.		20 00
		Juan Trenc		

Cooperativa d'Edificació

Nº 00903
Banyoles
COMpte dels jornals i materials empleats a favor de D.
per a primers dos jornals a la obra del Parag de la Inductoria durant els dies de la setmana 21 de 1936

CLASSES	Dilluns	Dimarts	Dimecres	Dijous	Divendres	Dissabte	Totals	Preu per unitat	TOTAL		TOTAL	
									Pessetes	Cts.	Pessetes	Cts.
L'Algal				1			1	175			175	
P. eloque				1			1	271			271	
Gement 100				1 1/2			1 1/2	2			2	
											20 75	

Segells i factures de cooperatives obreres. (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estanty.)

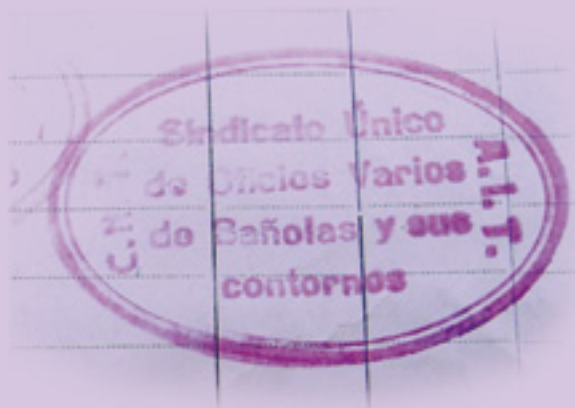

Sala de teixits de les Saques. (Foto Miquel Rustullet Noguier.)

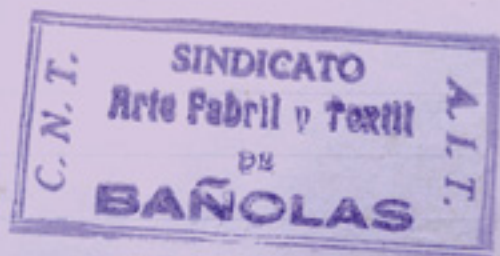
Barcelona, informant-lo que hi havia al port de Barcelona una partida de dues mil bales de jute per a les Saques, que si no podien arribar a Banyoles obligarien a parar l'activitat d'algunes seccions de l'empresa, deixant sense feina uns 800 treballadors, la qual cosa, argumentaven, «perjudicaria la situació revolucionària de la ciutat». En ocasions era el mateix Josep Gimferrer que, des de França, feia gestions per aconseguir que s'enviés a l'empresa diverses partides de paper crespó des d'Alemanya i de jute des d'Escòcia que, tot i estar ja adquirides, la situació bèl·lica en dificultava el trasllat a Banyoles.

A Can Trull, és a dir, a Indústries Coromina SA, els treballadors, reunits en assemblea, van designar el consell d'empresa, dirigit pel comptable Narcís Romans i Corominas, i integrat per Joan Oliveras i Pujol, Josep Surroca i Jordà, Narcís Carreras i Vila, Sebastià Rigau i Abril, Joan Palmada i Poch, Emili Juncà i Avellana, Jaume Pinatella i Garriga, Josep Tarrats i Duran, Joan Serra i Feixas, Pere Mallolas i Roger i Jaume Ballell i Reixach (Rigau 1997: 54-55). La Generalitat va nomenar Jacint Masgrau com a interventor delegat, amb la missió de supervisar l'actuació del consell d'empresa. Tots ells col·laboraren estretament per aconseguir un bon funcionament de l'activitat industrial tenint en compte les dificultats que havien d'afrontar totes les indústries catalanes en aquells anys de guerra. De fet, quan els seus propietaris la van poder recuperar, l'any 1939, la van trobar en bones condicions, ateses les circumstàncies.

La TEISA (Companyia de Transportes Eléctricos Interurbanos SA) va ser col·lectivitzada

El Secretari General.

Per la Junta.

Segells de la UGT i la CNT. (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.)

segons acord que van prendre els seus treballadors el 26 de desembre de 1936. El comitè d'empresa va quedar format per Joan Font i Paulí (director), Camil Corominas i Bigas, Miquel Mercader i Planella, Sebastià Junyent i Simon, Esteve Soler i Verdaguer, Joaquim Pujolàs i Sarquella, Josep Pagès i Rigau i Jaume Sau i Bertran. El càrrec de delegat interventor de la Generalitat recaigué en el xofer Jaume Sau i Bertran (Rigau 1995: 39-41). Entre altres problemes, l'empresa hagué de fer front a la requisita d'autocars per traslladar tropes al front, a la manca de gasolina i a la dificultat de trobar peces de recanvi.

Altres indústries van patir manca de matèries primeres i de combustible, i la producció va caure o fins i tot es va paraitzar. Esmentem-ne alguns exemples. A finals de 1937, l'empresa Àngel Cabutí, que fabricava gèneres de punt, no podia treballar per manca de primeres matèries. El mateix va passar a altres empreses, com l'adoberia Francesc J. Prat Hostench, que el 28 de febrer de 1938 va fer constar que tenia «la indústria molt paralitzada», o com l'adoberia Fill de F. Pujol Claus, que l'1 de març de 1938 va informar que estava «en període d'immobilitat per manca de primeres matèries especialment extractes propis per a la curtició».

Per combatre l'atur es van crear cooperatives obreres i alguns ajuntaments van intentar impulsar una política d'obres públiques, tot i la manca de mitjans. Així, l'Ajuntament de Banyoles va encarregar a la Cooperativa Obrera del Ram de la Fusta la construcció de taules i cadires per a les noves escoles; a la Cooperativa Obrera d'Edificació la construcció de nous nínxols al cementiri, obres de reforma del convent de les carmelites per fer-hi una escola (Grup Escolar Joaquim Maurín), ampliacions a l'escorxador municipal, totes les obres de millora a les finques urbanes finançades per la comissió municipal per a l'administració de la propietat urbana i altres de millora de l'entorn de l'estany i a la Cooperativa de Pintors la decoració dels locals dels convents de la Providència i el Sagrat Cor que es van destinar a escoles (Grups Francesc Macià i Ferrer i Guàrdia, respectivament). Va encarregar també diverses feines a la Cooperativa Obrera de Carreters. Es va decidir també fer una explotació municipal de les hortes dels convents de la Providència, el Sagrat Cor i les Carmelites.

La situació al camp

El pes del món rural a la comarca era molt important. Només cal veure com, després de Banyoles, el municipi que tenia més habitants era Vilademuls, de població bàsicament rural. Però a la mateixa Banyoles, la presència de la pagesia era notable. Altres pobles, com Sant Miquel de Campmajor o Camós, tenien un poblament tan dispers que pràcticament no existia cap nucli central. D'altra banda, hi havia grans propietaris, que vivien a Banyoles o altres localitats com Barcelona, que tenien extensions de terres considerables, especialment a Camós o a Crespià. Hi havia també molts petits propietaris que vivien a Banyoles o a altres localitats i que no es dedicaven al conreu dels seus camps. Això provocava l'existència de molts masovers, és a dir, de pagesos que no eren propietaris de les terres

que treballaven ni del mas on vivien i que tenien contractes d'arrendament de diverses modalitats, com ara el de parceria, que permetia al parcer treballar una propietat i viure en un mas, a canvi de lliurar una part de la collita al propietari. En altres modalitats de contracte, es preveien pagaments en metàl·lic.

Quan es va proclamar la República, molts dels pagesos van intensificar els seus intents de modificar les relacions contractuals amb els propietaris. Per tenir una idea de la importància de les reivindicacions camperoles a la nostra comarca, només cal tenir en compte que el 1931 un banyolí, Baldiri Juscafresa, va fundar l'Acció Social Agrària, que va ser una organització sindical molt activa, que va liderar la revisió de contractes a les comarques gironines, val a dir que amb pocs resultats pràctics per la resistència dels propietaris a cedir els seus beneficis. Quan el Parlament de Catalunya va aprovar la Llei de contractes de conreu, que era favorable a les reivindicacions dels parcers, es va produir una revifalla del moviment. Aviat, però, la llei fou derogada, alguns propietaris van aprofitar la conjuntura favorable per desnonar masovers, especialment els més combatius, i la situació al camp es va enrarir, les tensions van esclatar i es van multiplicar els incidents: sabotatges, destrucció de collites, tala d'arbres fruiters, incendi de garbes... I, en un espiral dramàtic, es van produir nous desnonaments i empresonaments.

Si ens hem entretingut en aquesta descripció dels anys anteriors al 1936, d'altra banda molt ben estudiada per Pere Bosch en un treball encara inèdit (Bosch 2009), és perquè va tenir la seva repercussió en la situació que es va viure al camp quan va esclatar la revolució. La dinàmica de revenges que s'havia iniciat el 1935 va experimentar un nou pas, aquest cop en contra dels propietaris. Els masovers van deixar de pagar els arrendaments, tant en espècies com en metàl·lic, als propietaris. Aquests, per la seva banda, o bé van haver de fugir (els grans propietaris) per evitar la mort o bé es van quedar sense cap possibilitat de reclamar res.

Ja hem esmentat com algunes de les víctimes mortals que es van produir els primers mesos de la revolució estan relacionades amb aquesta espiral de violència. És el cas de Benigne Feliu, secretari de l'Ajuntament de Cornellà del Terri, directament implicat en la situació que va viure Cornellà arran dels fets del Sis d'Octubre de 1934. Hem indicat també la possibilitat que la mort del banyolí Domènec Ametller estigués relacionada amb la seva intervenció, com a jutge de pau, en algun conflicte agrari. I si Manuel Prat va ser un dels pocs banyolins sotmesos al judici d'un tribunal popular a Girona el 1937 hi devia influir el fet d'haver estat alcalde de Banyoles l'any 1935. És ben indicatiu que quan l'Ajuntament de Banyoles va demanar l'indult de la pena de mort a què va ser condemnat, l'únic regidor que s'hi va oposar va ser el representant del Sindicat Agrícola.

Es va intentar també col·lectivitzar el camp. Ja hem esmentat el cas de Porqueres, on el procés de col·lectivització arribà a abastar unes 14 vessanes i membres de la CNT de Banyoles van deserrar un bosc de can Guilana d'Usall per conrear-hi cereals (Grabuleda/

Sala: 2003, 136; Cárdbada: 2002, 186). En general, però, la col·lectivització agrària no va acabar de funcionar, bàsicament per la resistència dels camperols. També hi hagué casos d'explotació col·lectiva dels boscos. Ja hem parlat d'Esponellà, on es va donar una explotació municipal dels boscos els propietaris dels quals havien hagut de fugir. A Sant Miquel de Campmajor es donà una explotació municipal dels boscos.

D'altra banda, la guerra va provocar la marxa al front de molts pagesos d'edats productives, la qual cosa va afectar negativament les collites i la producció agrícola. És clar que, en els pobles, la gana no va ser tan present com a les ciutats, però no van deixar de presentar-se problemes, com quan les autoritats van requisar la farina i en van establir el racionament. Com és de suposar, la farina no sempre va ser lliurada sense resistències. La memòria popular conserva el record dels amagatalls, més o menys imaginatius, on els pagesos amagaven la farina per evitar haver-la de lliurar a les autoritats. En alguns casos, aquestes resistències van arribar a provocar crisis polítiques en algun ajuntament, com és el cas de Porqueres, ja esmentat, en què la negativa d'un veí d'Usall de lliurar la farina va arribar a provocar la dimissió de l'Ajuntament en ple, el 30 de gener de 1938, fins que l'actuació de les forces d'ordre públic van restablir l'ordre.

Canvis en els noms dels carrers

Els canvis en el nomenclàtor urbà sempre són indicatius dels canvis en les situacions polítiques. Quan es va instaurar la República, el primer Ajuntament republicà procedí, no sense polèmica, a canviar el nom d'alguns carrers. La plaça Major, que oficialment es deia plaça de la Constitució, passà a dir-se plaça de la República; la plaça de les Rodes s'anomenà plaça dels Màrtirs de la República; el carrer d'Alfons XII, President Macià, i el carrer de la Canal, Pi Margall. Més tard, el passeig de la Indústria s'anomenà d'Enric Prat de la Riba i el carrer Coromina, Parlament Català (Galofré 1999: 116-118, 164).

El 1936, els nous aires revolucionaris provocaren, arreu de Catalunya, el canvi de nom dels carrers que tenien noms de significació religiosa o dretana. Banyoles no escapà a aquest corrent. Vegem, doncs, quins van ser els canvis en el nomenclàtor urbà (Rigau 2001: 403-404).

Un primer grup de carrers van canviar els seus noms de caràcter religiós per noms relacionats amb la Revolució de 1934: el carrer de la Divina Pastora passà a ser el carrer de Luis de Sirval, pseudònim del periodista valencià Luis Higón, que va ser assassinat arran dels seus articles denunciant la repressió governamental a Astúries el 1934. El carrer de l'Església passà a ser el carrer d'Aida Lafuente, una revolucionària asturiana morta també en el decurs dels fets revolucionaris d'Astúries, el 1934. El carrer de Mn. Baldiri Reixac passà a dir-se carrer de José M. Martínez, un dirigent obrer asturià assassinat a Astúries en la repressió de la revolta esmentada. El carrer de Sant Benet passà a dir-se carrer de Jaume

Compte, dirigent del Partit Català Proletari mort a Barcelona durant el fets del Sis d'Octubre del 1934. I el carrer de Sant Mer rebé el nom de carrer del 6 d'octubre. Cinc noms de carrers relacionats amb aquest episodi històric és una mostra molt evident de l'impacte d'aquests fets en l'imaginari col·lectiu dels revolucionaris de 1936.

Quatre carrers més reberen noms relacionats amb la derrota de la revolta militar del juliol de 1936. El carrer de Sant Antoni es dedicà a Dídac Tarradell, un mestre gironí del POUM, mort accidentalment durant els primers dies de la revolució a Girona. El carrer de Sant Esteve passà a dir-se carrer de Francisco Ascaso, anarquista aragonès que morí a Barcelona, el juliol de 1936, lluitant contra els militars revoltats. El carrer de Sant Roc s'anomenà carrer del 19 de juliol, data de la victòria popular sobre els militars sublevats a Barcelona. I, finalment, quan es va produir la mort de Durruti, Banyoles va voler associar-se al dol general i, el 25 de novembre de 1936, va decidir posar el nom de Buenaventura Durruti a la plaça dels Turers, on es va col·locar també un relleu del carismàtic dirigent anarquista, obra de l'escultor Joan Carrera.

Un altre grup de carrers prengué noms de persones o conceptes clau en l'ideari de les esquerres revolucionàries. El carrer i la plaça de Santa Maria van dir-se carrer i plaça del Primer de Maig. La plaça del Monestir rebé el nom de plaça de la Llibertat i la plaça del Carme es digué plaça Roja. El carrer de Sant Martíà es digué carrer de Marx i Engels; en aquest, i davant del fet que la gent s'hi referia com si es tractés d'un sol personatge, les Joventuts Socialistes de Banyoles van difondre una octaveta explicant qui eren Karl Marx i Frederic Engels. Tot i que el nom del carrer no tenia connotacions religioses, el carrer de Guèmol passà a dir-se de Lenin.

Curiosament, va haver-hi dos carrers que mantingueren els seus noms, tot i la significació religiosa: el carrer de Jacint Verdaguer (eliminant, però, el tractament de mossèn) i el de Torras i Bages. I un altre carrer, el de Sant Pere, passà a dir-se carrer de Besalú, sense cap significació revolucionària.

En la taula 6.1 recollim els canvis en els noms dels carrers durant l'etapa republicana (cal tenir en compte, però, que, al llarg de la història, els noms dels carrers de Banyoles han experimentat força més canvis).

Arreu de la comarca es produïren actuacions similars. Esmentem només, a tall d'exemple, el cas de Galliners, on l'avinguda Viader (nom de l'alcalde que va portar l'electricitat al poble) passà a dir-se passeig de Galán i García Hernández.³⁴ En aquest cas, el canvi de nom es va produir fins i tot abans de l'esclat de la guerra, el 12 de maig de 1936. Els canvis van

34 Els capitans Fermín Galán i Ángel García Hernández van ser dos militars que van sublevar-se a Jaca, a favor de la República, el 12 de desembre de 1930. Fracassada la revolta, van ser afusellats dos dies després, el 14 de desembre. Amb la seva mort van adquirir una gran notorietat i van ser considerats màrtirs de la República.

afectar també alguns dels pobles que tenien noms de sant. És el cas, a la nostra comarca, de Sant Miquel de Campmajor, que va esdevenir, a partir del febrer de 1937, Campmajor a seques. En canvi, no tenim constància de cap alteració en el nom de Sant Andreu del Terri.

6.1 CANVIS EN ELS NOMS DELS CARRERS DE BANYOLES

Nom abans de la República	Nom durant la República	Nom durant la guerra	Nom durant el franquisme	Nom actual
Plaza de la Constitución	Plaça de la República	Plaça de la República	Plaza de España	Plaça Major
Plaza Rodas	Plaça dels Màrtirs de la República	Plaça dels Màrtirs de la República	Plaza Rodas	Plaça de les Rodes
Calle de la Canal	Carrer de Pi i Margall	Carrer de Pi i Margall	Calle de la Canal	Carrer de la Canal
Calle de Alfons XII	Carrer del President Macià	Carrer del President Macià	Calle de Alfonso XII	Carrer de la Llibertat
Calle de Coromina	Carrer del Parlament Català	Carrer del Parlament Català	Calle de Coromina	Carrer de Coromina
Calle de Primo de Rivera	Carrer de Torras i Bages	Carrer de Torras i Bages	Calle de Torras y Bages	Carrer de Torras i Bages
Paseo de la Industria	Passeig d'Enric Prat de la Riba	Passeig d'Enric Prat de la Riba	Avenida del Generalísimo Franco	Passeig de la Indústria
Calle de la Divina Pastora	Carrer de la Divina Pastora	Carrer de Luis de Sirval	Calle de la Divina Pastora	Carrer de la Divina Pastora
Calle de la Església	Carrer de l'Església	Carrer d'Aida Lafuente	Calle de la Iglesia	Carrer de l'Església
Calle de San Antonio	Carrer de Sant Antoni	Carrer de Didac Tarradell	Calle de San Antonio	Carrer de Sant Antoni
Calle de San Benito	Carrer de Sant Benet	Carrer de Jaume Compte	Calle de San Benito	Carrer de Sant Benet
Calle de San Esteban	Carrer de Sant Esteve	Carrer de Francisco Ascaso	Calle de San Esteban	Carrer de Sant Esteve
Calle de San Martirián	Carrer de Sant Martíà	Carrer de Marx i Engels	Calle de San Martirián	Carrer de Sant Martíà
Calle de San Emerio	Carrer de Sant Mer	Carrer del 6 d'Octubre	Calle de San Emerio	Carrer de Sant Mer
Calle de San Pedro	Carrer de Sant Pere	Carrer de Besalú	Calle de San Pedro	Carrer de Sant Pere
Calle de San Roque	Carrer de Sant Roc	Carrer del 19 de Juliol	Calle de San Roque	Carrer de Sant Roc
Plaza del Monasterio	Plaça del Monestir	Plaça de la Llibertat	Plaza del Monasterio	Plaça del Monestir
Calle de Mn. Baudilio Reixach	Carrer de Mn. Baldiri Reixach	Carrer de José M. Martínez	Calle de Mn. Baudilio Reixach	Carrer de Mn. Baldiri Reixac
Calle de Guémol	Carrer de Guèmol	Carrer de Lenin	Calle de Guémol	Carrer de Guèmol
Calle de Santa María	Carrer de Santa Maria	Carrer del Primer de Maig	Calle de Santa María	Carrer de Santa Maria
Plaza de Santa María	Plaça de Santa Maria	Plaça del Primer de Maig	Plaza de Santa María	Plaça de Santa Maria
Plaza Turers	Plaça dels Turers	Plaça de Buenaventura Durruti	Plaza Turers	Plaça dels Turers

La municipalització de l'habitatge a Banyoles

Davant de la greu situació financera de l'Ajuntament de Banyoles, una de les mesures que es van estudiar va ser la municipalització de l'habitatge, és a dir, que l'Ajuntament confiscés tots els edificis i en cobrés el lloguer. Quan es va discutir aquest tema al ple municipal del 4 de desembre de 1936, es va evidenciar una clara divisió en la corporació municipal entre els partidaris d'aquesta mesura dràstica i els que s'hi oposaven. Els regidors de la CNT van ser precisament els que van plantejar el tema, mentre que els d'ERC s'hi van oposar perquè «capgira totalment els principis del dret de propietat» i, a més, aniria contra els interessos dels petits propietaris, que eren molts a Banyoles. Malgrat la discussió, es va acceptar la necessitat de municipalitzar l'habitatge i es va nomenar una comissió per estudiar el tema més a fons, integrada per membres de tots els grups polítics presents a l'Ajuntament: Vicenç Pérez (CNT), Joan Aulina (ERC), Llorenç Busquets (PSUC), Lluís Noguer (ACR), Benet Coll (POUM) i Joan Tarrats (Sindicat Agrícola).

La comissió va enllestir la feina molt de pressa i pocs dies després, l'11 de desembre de 1936, va presentar al ple municipal el projecte de municipalització de l'habitatge. Segons el primer article del projecte, mentre es mantingués la situació de guerra, tots els immobles de Banyoles, els solars per edificar i els terrenys urbans passaven a ser propietat de l'Ajuntament (de fet, el projecte diu de «la comunitat representada pel consell municipal»).

El projecte consta de deu articles més. Entre altres disposicions, als propietaris majors de 50 anys que no tinguessin altres mitjans de subsistència i estiguessin impossibilitats pel treball se'ls concediria una quantitat igual a la renda que produïen les finques, amb el límit màxim del sou d'un obrer; van quedar anul·lats tots els gravàmens (censos, hipoteques...) que tinguessin els immobles i solars; els impostos serien pagats per l'Ajuntament; els preus dels lloguers es van mantenir; els locals ocupats per sindicats i partits, així com els dedicats a activitats culturals o assistència social, van quedar exempts de lloguer; el lloguer es pagaria mensualment a l'Ajuntament, que tindria cura del manteniment dels immobles; tots els endarreriments van quedar cancel·lats. El projecte acaba amb un article segons el qual qui no pagués seria considerat facciós i denunciat al tribunal popular.

El projecte va tornar a provocar una intensa discussió en el ple municipal, amb les dues posicions enfrontades. ERC i ACR s'hi van oposar argumentant que el projecte s'havia fet precipitadament i que no solucionaria el problema financer de l'Ajuntament. La municipalització, però, defensada per la resta de grups, es va aprovar. En el curs de la discussió, el regidor Pérez va expressar amb claredat la filosofia de la proposta: «El temps actual exigeix l'abolició de la propietat i cal tenir ben present que nosaltres l'anul·lem de fet, mentre duri la guerra i com a mitjà de recollir fons pel municipi».

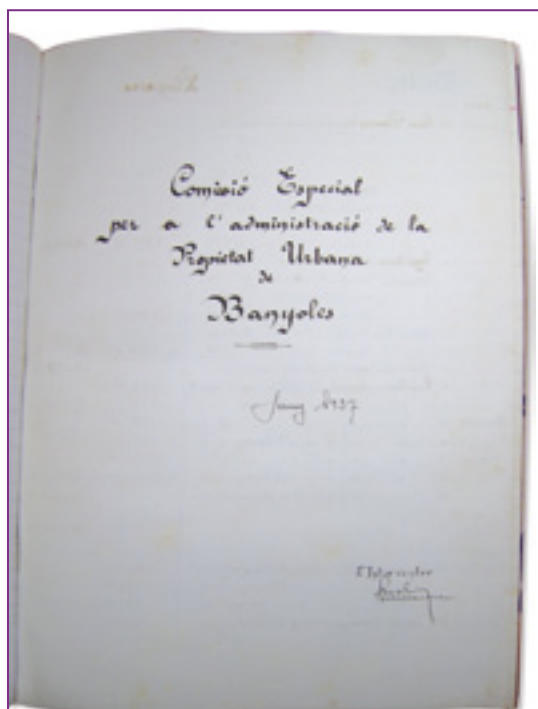

Com que arreu de Catalunya es van produir situacions similars, la Conselleria de Finances de la Generalitat es va veure obligada a intervenir³⁵ i va determinar la constitució d'una Comissió Especial per a l'Administració de la Propietat Urbana. En compliment d'aquesta disposició es va crear aquesta comissió a Banyoles, el 20 d'abril de 1937, integrada per l'alcalde, Josep Ametller, com a president, per Jacint Masgrau com a vice-president i, com a vocals, per Llorenç Busquets, Joan Aulina, Josep Oliveras, Vicenç Pérez i Benet Coll, a més de l'arquitecte municipal, Francesc Figueras, i el secretari municipal, Josep Barbey.

Un cop constituïda, la comissió va començar a funcionar: es va crear un fitxer amb totes les finques urbanes existents, es va obrir un compte a la Caixa i es van començar a cobrar els lloguers. La recaptació

del primer trimestre de 1937 va ascendir a 28.518,73 pessetes. Un 10% del total recaptat va servir per fer front a les despeses de personal, per fer millores en els edificis i per pagar els impostos. Les actes d'aquesta comissió³⁶ ens permeten de veure les obres de millores que es van fer als immobles: fer sostres nous, fer baixants nous, arreglar goteres, vàters, fosses sèptiques, xemeneies i cuines, enrajolar terres...

Un nou decret de la Generalitat va confirmar aquest procés de municipalització: «La riquesa urbana de les poblacions passa a ser propietat dels ajuntaments, cada un dels quals s'apropriarà de les finques enclavades en el seu terme municipal».³⁷ De tota manera, aquesta mesura no va servir de gaire ajuda a les finances municipals de Banyoles perquè aquest mateix decret va deixar fora del procés de municipalització no sols les cases habitades pels seus propietaris, sinó també els lloguers de fins a 25 pessetes en les poblacions de menys de 15.000 habitants, la qual cosa, donats els lloguers reduïts de les cases de Banyoles, va

Portada del llibre d'actes de la comissió municipal que es va crear per gestionar la municipalització de l'habitatge. (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany)

35 Ordre de 22 de març de 1937, publicada al *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* el 9 d'abril de 1937.

36 Es conserven a l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.

37 Decret d'11 de juny de 1937 sobre la municipalització de l'habitatge, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 169, del 18 de juny de 1937, article segon.

suposar que moltes cases en quedessin exemptes. No sabem el grau d'aplicació d'aquest decret, però la Comissió Municipal per a l'Administració de la Propietat Urbana va continuar funcionant, cobrant lloguers i finançant obres de millora de les finques, almenys fins al 23 de febrer de 1938, que és la data de l'última acta conservada.

Aspectes urbanístics

Durant aquests anys de guerra i revolució, altra feina tenia l'Ajuntament de Banyoles que preocupar-se de reformes o millores urbanístiques. Malgrat tot, la voluntat de combatre l'atur i donar feina a la Cooperativa Obrera d'Edificació, que agrupava els paletes banyolins, va motivar la realització de diverses obres.

Esmentem, en primer lloc, l'enderroc de l'antic convent de les Carmelites, anomenat les Carmelites Velles, que, a l'altura del carrer de Sant Esteve (llavors d'Ascaso), tancava pràcticament el carrer del Dr. Hysern. Les monges carmelites van iniciar la seva estada a Banyoles, cap al 1860, a l'Hospital Vell, on hi havia la capella de sant Roc, i el 1867 es van traslladar a aquest convent, on es van estar fins al 1898, quan es van traslladar al convent que ocupen actualment. La decisió d'enderrocar el convent vell la va prendre el comitè a mitjan octubre de 1936. Tal com diu Antoni M. Rigau, «possiblement, ultra una expeditiva millora urbanística, es cercà l'ocupació del ram de la construcció» (Rigau 2001: 398). Va ser una actuació que, d'altra banda, s'inscriu en l'onada de persecució religiosa que es va produir arreu del país.

Inici de l'enderroc de l'antic convent de les carmelites, que tancava el carrer del doctor Hysern, el 1936.

Una altra actuació urbanística duta a terme aquests anys va ser l'enderroc dels edificis de can Miroso (a la cantonada dels carrers Girona i Hospital) i ca la Xaleta (a la plaça de Sant Pere o de les Peixateries). De fet, aquests edificis feien molt difícil el trànsit. El problema feia molts anys que s'arrossegava. El mes de setembre de 1881, Pere Alsius i Torrent i altres veïns van dirigir una instància a l'Ajuntament exposant *«que pasan, por el callejón que de la calle Gerona va a la Plaza del Arrabal de San Pedro, carros cargados de leña de un modo extraordinario»* que rasquen i deteriorenen les parets de les cases de cada costat (Rigau 2001: 255). Més per donar feina la Cooperativa Obrera d'Edificació que per resoldre aquest problema urbanístic, l'Ajuntament decidí l'enderroc d'aquestes dues cases, els anys 1936-1937, de manera que el pas va quedar amb l'amplada que té actualment.

Una altra actuació va ser la nova alineació del carrer Mercadal, que va tenir com a conseqüència l'enderroc de la casa que duia el número 1 de la plaça Major i la reconstrucció de la façana de la casa número 2. El projecte, elaborat per l'arquitecte municipal Francesc Figueras, datava de l'any 1929, segons explica Jeroni Moner (2009), però no es va dur a terme fins a l'any 1937, quan va ser novament aprovat per la Comissió d'Obres Públiques, presidida pel regidor Llorenç Busquets, i ratificat en el ple municipal del 7 de gener de 1937, sent alcalde Benet Dilmé. L'Ajuntament va comprar la casa núm. 1 per 12.000 pessetes, la va enderrocar i va remodelar la façana de la casa núm. 2, la qual cosa va suposar destruir l'arcada més àmplia de la plaça (7,55 m) i substituir-la per l'actual, de dimensions molt més reduïdes. Les obres d'enderroc i remodelació van ser efectuades per la Cooperativa Obrera d'Edificació i van tenir un cost de 7.400,25 pessetes.

Esmentem, finalment, la construcció de la carretera de circumval·lació de l'estany, el projecte de la qual es va aprovar el 27 d'octubre de 1936. Les obres van ser dutes a terme per una brigada de treballadors a l'atur, amb la col·laboració tècnica d'especialistes de l'empresa Agustí Hermanos y Masoliver (els Silets), que tenia una notable experiència en aquesta mena d'obres públiques.

Pel que fa a Porqueres, en aquests anys es va completar l'arribada de l'electricitat i la instal·lació de l'enllumenat públic a diversos nuclis del municipi, es van fer obres de millora als camins de Miàrigues, Usall i Mata, es va construir un nou cementiri a Miàrigues i es van ampliar els de Pujarnol i Mata. Per la seva banda, l'església de Santa Maria de Porqueres va quedar tancada i es va anar deteriorant, fins al punt que, el 13 de maig de 1938, l'Ajuntament va escriure al director del Patrimoni Artístic de la Generalitat, tot informant-lo que l'església es trobava en un «estat lamentable» i que era urgent fer-hi obres de consolidació. El cap de la Secció de Monuments de la Generalitat va fer una visita d'inspecció i va manifestar la disposició de la Generalitat d'assumir les despeses de reparació del teulat. La Cooperativa Obrera d'Edificació va presentar un pressupost, que va ser acceptat el 7 de juliol de 1938.

Voluntàries banyolines fent roba d'abric per al front. (Procedència: Teresa Prat i Planas.)

L'ajuda al front

En els primers mesos de guerra, bona part de la població banyolina es va bolcar per enviar roba al front. Ja hem esmentat, en un altre capítol, el viatge que el periodista aragonès Constantino Gaibar va fer a Banyoles, l'octubre de 1936. Segons el seu testimoni, a la representació de *Els savis de Vilatrista*, al Teatre Mercantil (Can Xampinya), es varen recollir 1.000 pessetes en benefici de les Milícies Antifeixistes. I en la visita que va fer als locals de Sol Ixent, que, com hem dit, havien estat confiscats, va veure dues-centes dones que hi treballaven voluntàriament fent roba d'hivern i impermeables. Gaibar explica que hi dedicaven unes cinc hores diàries i que ho feien a la nit, un cop acabada la seva jornada laboral i enllestides les tasques domèstiques. L'edat de les cosidores anava de 12 a 79 anys. Les

màquines de cosir provenien de confiscacions fetes en domicilis de gent de dretes. Quan Gaibar va visitar Banyoles, el comitè estava preparant la tercera expedició de roba i els veïns hi aportaven espontàniament roba d'abric, impermeables de totes classes, roba nova i de mig ús. El testimoni del periodista aragonès és ben explícit: «La gent es quedà sense roba d'hivern aquell dia, mentre a dues grans sales del comitè ja no hi cabien més peces d'abric».

En aquesta activitat d'ajuda al front va tenir un paper destacat una organització femenina anomenada Unió de Dones de Catalunya, que es va crear el novembre de 1937 com a continuadora d'altres organitzacions preexistents. Va estar presidida, en l'àmbit nacional, per M. Dolors Bargalló, d'ERC, i va agrupar dones de diverses ideologies, amb el comú denominador de l'antifeixisme. Tot i agrupar, doncs, un ampli ventall d'ideologies, la influència comunista va anar en augment. Els seus objectius eren vehicular la contribució de la dona al triomf contra el feixisme i impulsar les reivindicacions socials i polítiques de les dones. A Banyoles, com arreu de Catalunya, les integrants de la Unió de Dones van mobilitzar la població per recollir roba per enviar al front, van col·laborar en la confecció de roba d'abric per als soldats, van tenir cura de la mainada refugiada i van ajudar en l'assistèn-

cia als soldats ferits. No s'ha conservat cap llista d'associades, però a través de diversos testimonis sembla que el moviment va ser presidit per Francisqueta Sarquella i Pujol i Teresa Prat i Planas i que va comptar amb la col·laboració de Maria Banal i Pineda, Maria Carles i Masó, Carme, Maria i Teresa Domènech i Perich, Carme i Elisa Farreras i Funtané, Esperança Feliu i Carreras, Maria Masós i Planas, Carme Nierga i Planas, Maria Oliveras i Carreró, Maria Prat i Planas, Teresa Pujolar i Farró, Montserrat Reverter i Barnola, Maria i Margarida Ribas i Buena-ventura, Dolors Turró i Olivas i moltes altres.

Segell de la Unió de Dones, amb la firma de qui n'era presidenta, Teresa Prat i Planas.
(Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.)

Ernest Corominas (que, acabada la guerra, fou afusellat pels franquistes) tingué cura, l'hivern de 1936-1937, de portar al front d'Aragó la roba d'abric recollida o confeccionada a Banyoles. El 27 de novembre de 1937 s'havien recollit dotze paquets de roba donats per la Farmàcia Alsius, Josep Reverter, Jaume Angelats, Narcís Garanger, Lluís Comalat, Joaquim

Ernest Corominas, amb bufanda, en una visita al front per portar roba als combatents. Al seu costat, amb les mans a la butxaca, el banyolí Joan Rustullet i Congost.

(Procedència: Revista de Banyoles, núm. 681, octubre de 1987.)

Cartell de Martí Bas, per motivar a preparar roba d'abric. (Procedència: col·lecció Fornas.)

Cartell de Carles Fontserè, animant a preparar roba per als soldats. (Procedència: col·lecció Fornas.)

Noies integrants de la Unió de Dones de Banyoles. D'esquerra a dreta: Margarida Ribas, Maria Prat, Maria Cullell, Maria Ribas i Teresa Prat. (Procedència: Teresa Prat i Planas.)

Hostench, Jacint Solà, Josep Coromines, Vda. Miquel Figueres, Martí Puig, Joaquim Prats i la CNT, als qual cal afegir tres donats pel PSUC i uns quants més donats per ERC. Banyoles va participar també en una campanya impulsada per la Comissió Pro Ajut de Robes de Girona, els mesos de novembre i desembre de 1937. Segons una nota d'agraïment d'aquesta Comissió, Banyoles havia recollit per als soldats del front les peces de roba nova següents: dues camises, vint-i-sis caçadores, vint-i-quatre parells de mitjons, dos passamuntanyes, nou samarretes, deu calçotets, vint-i-dos jerseis, tres pantalons, unes polaines de vellut i una bufanda. I pel que fa a roba usada, tres abrics, una americana, una samarra, dues bufandes, una camisa, dos parells de mitjons, onze samarretes i tres calçotets. Aquesta activitat per dotar d'equipament als soldats es mantingué durant tota la guerra. Per exemple, a finals de 1938, Caterina Buenaventura i Soler, Maria Soler i Pagès i Margarida Ribas i Sala van fer alguns viatges a Barcelona per aconseguir roba amb la qual confeccionar vestits per als soldats.

Una altra iniciativa va ser organitzar una quina a favor de les milícies. En aquest cas, però, l'Ajuntament, presidit per Benet Dilmé, va negar-li el permís, el 15 de novembre de 1936, perquè va considerar que seria una immoralitat que l'ajut a les milícies provingués «de la protecció al vici del joc, contra el qual ja s'ha declarat aquesta corporació municipal».

A mesura que anava avançant la guerra i Banyoles s'omplia de refugiats (ho detallarem més endavant), les possibilitats d'ajuda de la societat banyolina van quedar àmpliament superades. El cas dels set soldats banyolins del front d'Aragó ho demostra clarament. El 15 de març de 1937, set soldats banyolins (Joan Pinsach i Castanys, Pere Brunyol i Vila, els germans Francesc i Jesús Serra i Carrero, Miquel Trias i Planas, Salvador Bonal i Quintana i Francesc Caulas), cansats de passar fred, van enviar una carta a l'alcalde de Banyoles, Josep Verdaguer, demanant ajuda. Deien així:

«Volgut company:

«Per culpa d'aquests criminals feixistes que han intentat convertir la nostra Espanya en un cementiri de dolor i angonya, ens veiem obligats a demanar-vos un petit favor que espero ens atendreu per lo insignificant que és per vosaltres, els que esteu allunyats del perill de les bales. El favor que us demanem és el següent: que ens envieu 7 caçadores de cuir impermeables ja que aquí plou molt sovint i és necessari que hi hagi els abrillats necessaris, ja que aquí a la rereguarda en podeu prescindir, mentre que a nosaltres ens faran un gran servei. Esperant que serem atesos com més aviat millor, ens despedim amb una forta estreta de mà i amb un crit de visca la llibertat».

La situació a Banyoles no era tan dramàtica com al front, però les finances municipals estaven pràcticament exhaurides i l'alcalde es veié obligat a contestar negativament la petició dels soldats banyolins. Ho va fer, el 30 de març de 1937, en aquests termes:

«Creieu que ens condolem de tot cor de les penes que sofríu combatent contra l'enemic de tots i molt especialment de les que us infringeixen les inclemències del temps. No sabem com agrair-vos-ho, encara que esperem que no trigarà gaire l'adveniment de la recompensa. Ací a la rereguarda, però, estem materialment desbordats per les atencions que la guerra ens imposa i que tampoc podem atendre. Tant és així que a la nostra vila, sense ajut per ara de ningú, hem de mantenir més de 600 refugiats de la resta d'Espanya. És tan agobiadora aquesta despesa que no disposem en el pressupost de cap quantitat per atendre el prec que ens féu i que ben a desgrat no podem satisfer.»³⁸

Queda ben evidenciada, doncs, la càrrega aclaparadora que l'assistència als refugiats suposava per a l'Ajuntament. En tornarem a parlar més endavant.

Repasant la premsa, trobem diverses notícies sobre actes de solidaritat envers els combatents a diversos pobles de la comarca. Així, el comitè de Cornellà del Terri va aportar 2.605 pessetes a la subscripció en pro de les Milícies Antifeixistes i orfes, i el de Sant Andreu del Terri, 2.005,60 pessetes,³⁹ la mateixa quantitat que va aportar el de Vilademuls,⁴⁰ mentre que el de Palol de Revardit en va aportar 400.⁴¹

Les escoles

Quan va esclatar la revolució, hi havia a Banyoles l'escola pública de nens i nenes, dita Escola de la Vila i situada a la placeta dels Estudis; una escola per a nens (el col·legi Jau-me Balmes, antiga escola dels germans gabrielistes); tres escoles de nenes (Providència, Sagrat Cor i Carmelites); dos parvaris (el de les Rodes i el de la plaça de la Font); l'escola Sol Ixent, de Casa Nostra; l'escola d'Arts i Oficis, de titularitat municipal, i una acadèmia particular (Acadèmia Ibèrica), on es donaven classes de batxillerat (Abellan 2008).

Dissoltes i desaparegudes les congregacions religioses, l'Ajuntament va ocupar els edificis i va refer el mapa escolar de la ciutat, que va quedar estructurat de la manera següent:

- El parvulari de la plaça de Font i l'escola d'Arts i Oficis van continuar sense canvis.
- L'escola pública s'anomenà Grup Escolar Rafael Campalans.
- L'escola de la Providència esdevingué el Grup Escolar Francesc Macià.
- L'escola del Sagrat Cor passà a denominar-se Grup Escolar Francesc Ferrer i Guàrdia, i es va dedicar a parvulari.
- L'escola de les Carmelites esdevingué el Grup Escolar Joaquim Maurín, es va dedicar

38 Aquestes cartes es conserven a l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany. Sobre els protagonistes i les circumstàncies d'aquesta petició, vegeu Galofré (2006).

39 *El Autonomista*, 5 de setembre de 1936 i 30 de setembre de 1936.

40 *El Autonomista*, 7 de desembre de 1936.

41 *El Autonomista*, 9 d'octubre de 1936.

a parvulari i va acollir els alumnes del parvulari de les Rodes, que es va clausurar. El curs 1937-1938 s'hi instal·là també el Liceu Dalmau Municipal, on es van impartir classes de batxillerat però que va tenir una vida efímera.

- El col·legi Balmes fou clausurat i acollí posteriorment alumnes de la colònia de refugiats.

- L'escola Sol Ixent fou clausurada i el local fou ocupat primer per activitats d'ajuda al front i després per la cooperativa de consum.

- L'Acadèmia Ibèrica només sobrevisqué un any després de la marxa del seu director Cástor Turégano, i tancà el 1937.

L'Ajuntament realitzà diverses obres de millora, adequació i ampliació dels locals escolars. L'ensenyament va continuar impartint-se en la línia ja iniciada en els anys anteriors de la República: coeducació, ensenyament del català, laïcisme... Tot i les difícils condicions materials, en general els alumnes guarden molt bon record d'aquests anys escolars.

Escolars participant en una manifestació durant la guerra. (Procedència: Fons documental Antoni M. Rigau.)

Segons un informe de l'Ajuntament a la Inspecció de Primera Ensenyança de Girona el 23 d'abril de 1937, la població escolar de primària era de 931 alumnes, que es distribuïen d'aquesta manera:

Grup Escolar Rafael Campalans	458 alumnes
Grup Escolar Ferrer i Guàrdia	109 alumnes
Grup Escolar Joaquim Maurín	150 alumnes
Colònia Escolar de Nens Refugiats	214 alumnes

A la resta de la comarca, moltes de les escoles es trobaven situades en edificis en males condicions. Una de les primeres actuacions de bona part dels comitès i després dels ajuntaments va ser instal·lar-les en les rectories, que havien quedat buides i havien estat confiscades. És el cas de Centenys, Fontcoberta, Mata, la Mota, Ollers, Pujarnol, Sant Miquel de Campmajor, Usall, Vilafreser i Vilavenut. A Pedrinyà, l'escola es va instal·lar a l'església

i a Crespià es va confiscar una casa particular per instal·lar-hi l'escola. Per la seva banda, a Cornellà del Terri es va confiscar i utilitzar el col·legi de les Dominiques, i a Porqueres es va traslladar l'escola a la finca de Casa Nostra i, quan els edificis van ser ocupats per les tropes d'aviació, l'escola es va traslladar a la rectoria de Porqueres. Pel que fa a Camós, segons dades de Joan Anton Abellan (2005), es va habilitar per a escola una de les sales de cal Ferrer, al veïnat de Cruanyes.

La vida de cada dia

La disminució de la mà d'obra al camp, agreujada a mesura que eren cridades noves lleves, va fer caure la productivitat de les explotacions agràries i molts pobles van haver de fer front a problemes d'avituellament, perquè la producció agrícola, disminuïda, havia de servir per alimentar no només la població de rereguarda sinó també els soldats del front. Molts ajuntaments van haver d'instaurar el racionament d'alguns productes i es van donar casos de desnutrició. La majoria de les famílies van quedar especialment afectades, pel fet de tenir el marit, el fill o el germà al front. Com a mostra d'aquest malestar, el 16 de juliol de 1937 va tenir lloc a Banyoles una manifestació contra la manca de pa i d'altres aliments, tal com ja hem esmentat.

El tema de l'avituellament de la ciutat va preocupar ben aviat l'Ajuntament que es va mobilitzar per intentar trobar solucions. Tal com explica Queralt Solé (2004: 230), els Ajuntaments de Girona, Cassà de la Selva, Salt, Llagostera i Banyoles van formar una mancomunitat per intentar garantir l'avituellament de les localitats respectives i tenir més força a l'hora de negociar amb el govern. Pel que fa a Banyoles, el mes de maig de 1937, els regidors Jaume Masó i Benet Dilmé van fer un viatge a Aragó i València buscant menjar i intentant concertar intercanvis. Una possibilitat era canviar sacs fabricats a Banyoles per blat i sucre: per mirar de tancar un acord, a primers de maig de 1937, els ja esmentats Jaume Masó i Benet Dilmé es van traslladar a Montsó, acompanyats de Miquel Vilanova i Hereu i Pere Verdaguer i Brugués, delegat comercial i interventor de la Generalitat a les Saques, però l'expedició no va tenir èxit perquè, tal com consta a les actes municipals del 12 de maig de 1937, el Consell d'Aragó no va acceptar l'intercanvi de productes manufacturats per articles alimenticis. En una altra ocasió va ser el regidor Joan Roura que es va traslladar a la Jonquera a buscar sucre i llet condensada. També el regidor Carles es va traslladar a València (novembre de 1937) per mirar d'obtenir aliments, sembla que sense èxit. En canvi, a final de 1937, va arribar a Banyoles una partida de blat d'Aragó, procedent d'un intercanvi amb xocolata fabricada a Xocolates Torras. La situació va comportar establir el racionament de queviures entre la població.

Davant de les dificultats d'obtenir blat, el 5 d'octubre de 1937, el regidor Josep Carles, com a

responsable de la conselleria de Proveïments, va proposar la municipalització de la fabricació del pa: «Tot el pa de Banyoles s'elaborarà per compte d'aquesta conselleria» (la comissió de Proveïments). Es va proposar també que la farina racionada es pastés als forns de Joaquim Sallés, Ramon Costa, Domènec Planas i al Sindicat Agrícola i es vengués només a tres fleques. El pa dit dels pagesos i les racions de beneficència es pastarien al Sindicat Agrícola.

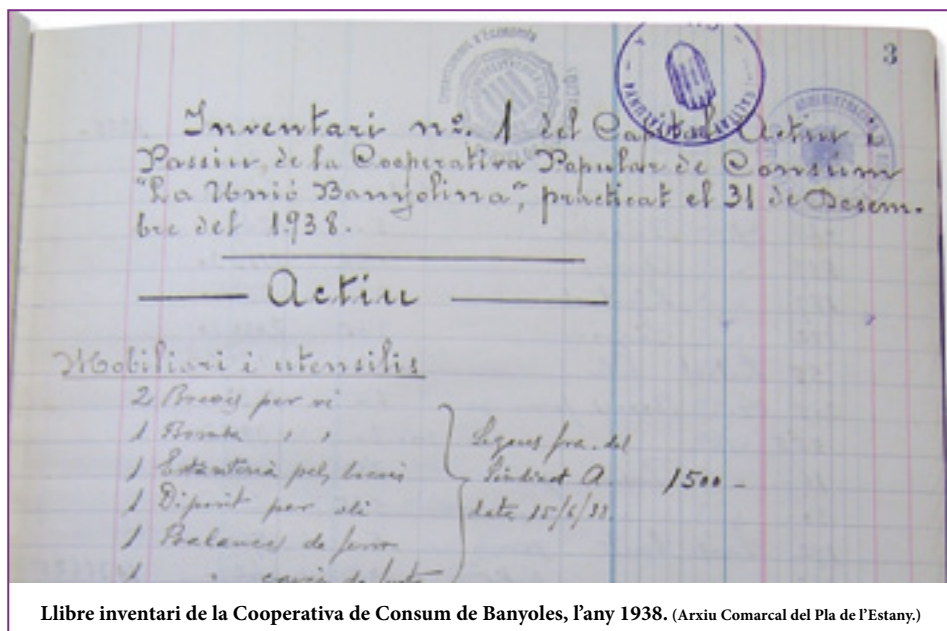
La proposta de Josep Carles va provocar l'oposició del regidor Jaume Masó, que no va estar d'acord ni tan sols en el procediment. Tant si del que es tractava era de municipalitzar com si es volia concentrar la indústria flequera, calia seguir els procediments legals. Tot i l'oposició suscitada al ple municipal, el projecte ja s'havia començat a aplicar, perquè havia estat aprovat per la comissió de proveïments, acceptat per totes les minories. Tant el representant d'ERC com d'Acció Catalana Republicana van justificar la seva posició inicial en la creença que tots els flequers estaven d'acord amb el projecte. Jacint Masgrau va intentar posar racionalitat en la discussió dient que «s'ha de mirar els beneficis que la mesura ha de produir al públic, missió única dels que són a l'Ajuntament» i, segons el resultat de la seva aplicació, el sistema no havia funcionat: el pa es venia 10 cèntims més car, es distribuïa malament, s'havien produït cues, s'havia de vendre a talls i era de pitjor qualitat. Josep Carles va intentar defensar el projecte dient que amb aquest sistema s'estalviava gairebé un sac de farina al dia i com que aviat no n'hi hauria, de farina, valia la pena estalviar-la al màxim. Després de discutir àmpliament el tema i davant la manca de consens, Carles va retirar la proposició i es va retornar a la situació anterior. Poques setmanes després, el 16 de novembre de 1937, gràcies a una acurada revisió de les targetes de racionament de pa es va poder allargar considerablement l'abastament de la població en aquest producte.

Les dificultats d'avituellament que s'experimentaven a Banyoles van provocar la creació, a finals de 1937, d'una Cooperativa Obrera de Consum del Sindicat Agrícola de Banyoles que, a partir de l'1 d'abril de 1938, prengué el nom de Societat Cooperativa Popular de Consum La Unió Banyolina.⁴² Fou presidida inicialment per Maurici Font i Coll i els altres components de la junta directiva foren Joan Raulí i Vendrell, vicepresident; Joan Ferrer i Arús, secretari; Josep M. Olivé i Molina, comptador; Francesc Vernis i Bonet, tresorer, i, com a vocals, Joan Bosch i Riera i Jaume Palol i Gussinyé. La primera reunió es va celebrar a l'Ateneu, a la plaça Major, però ben aviat es van instal·lar a l'antic local de l'Ateneu, al carrer de la Canal, on hi havia hagut Sol Ixent i que fins aleshores era utilitzat en part per un grup de noies

Segell la Cooperativa de Consum de Banyoles, l'any 1938. (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.)

42 Les actes es conserven a l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.

Llibre inventari de la Cooperativa de Consum de Banyoles, l'any 1938. (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.)

banyolines que confeccionaven peces de roba per als combatents. Abans d'acabar l'any 1937 ja eren 311 socis i la cooperativa va obrir les portes el dia 28 de desembre. Tot i que la junta va decidir que mentre duressin «les actuals circumstàncies d'escassetat de productes», només s'admetrien com a socis persones residents a Banyoles, immediatament es van rebre moltes sol·licituds d'admissió, ja que el problema de proveïment afectava greument la població.

Aquesta allau de peticions va provocar un conflicte en el si de la junta, tal com recullen les actes del 6 de gener de 1938. Joan Raulí va exposar el criteri que abans d'admetre nous associats calia «examinar-los detingudament a fi que no s'infiltrin en la Cooperativa persones desafectes al règim i especialment les que tinguin familiars desertors». Maurici Font, però, va discrepar obertament d'aquest criteri: segons el seu parer, la cooperativa «no deu parar-se en aquestes consideracions. Les persones faccioses o desafectes al règim deuen ésser perseguïdes i jutjades per les autoritats competents i no per cap associació» i, per tant, tots els qui tinguessin drets de ciutadania podien ser admesos si complien les normes, que eren presentar un full d'admissió firmat per dos proposants i presentar la targeta de racionament del pa, lliurada per l'Ajuntament. Si tenien aquesta targeta volia dir, segons Maurici Font, «que si l'Ajuntament, el qual representa la màxima autoritat del poble, els dóna dret a la vida, no hem d'ésser nosaltres qui els neguem aquest dret».

Davant d'aquesta disparitat de criteri, el tema va quedar sense decidir, però les sol·licituds d'admissió continuaven arribant, fins al punt que el 15 de gener de 1938 ja eren més de 300. Finalment es va imposar el criteri del president i es van admetre 291 nous socis,

amb la qual cosa el total de socis va pujar a 600. El problema era, per una banda, que no hi havia prou gènere per respondre a tanta demanda i, per l'altra, que es produïen cues i aglomeracions, fins al punt que es va haver d'establir la limitació de servir a 100 socis diaris, de dilluns a dissabte.

Atès que els membres de la junta tenien altres ocupacions, es van contractar Josep Saderra perquè assumís les tasques de distribució, Josep Canadell com a auxiliar i Rosa Ferrer com a administrativa. Es van fer també tots els tràmits legals per poder entrar en la distribució de queviures que feia la Generalitat i van rebre també queviures per part del Sindicat Agrícola de Banyoles.

Com passava a totes les institucions en aquells moments, Maurici Font es va haver d'incorporar al front. La presidència va ser assumida per Joan Raulí, que va dimitir per disparitat de criteris, i per Francesc Vernís, que al cap de poc temps va ser cridat a files. Va continuar sense aturador l'augment de socis: el 28 de setembre de 1938 n'eren 790, que, comptant els familiars de cada soci, representaven en conjunt 3.271 persones. Aquest creixement va aguditzar les tensions en el si de la junta no sols per les diferències de criteri sobre l'admissió de socis desafectes, sinó, sobretot, per la manca de mercaderies per distribuir. Incomprendiblement, diuen, els racionaments oficials donaven major ració als ciutadans que es proveïen del comerç que als cooperadors. Es va protestar a la Federació de Cooperatives d'aquest «tracte de desigualtat incomprensible» i a l'Ajuntament, demanant formar part, com a cooperativa de consum, de la Comissió Municipal de Proveïments. L'última acta, del 10 d'octubre de 1938 és dramàtica: feia temps que no rebien mercaderies, la cooperativa havia quedat esgotada de tota mena de productes i s'havia vist obligada a suspendre la distribució. El fet era que, a mesura que anava avançant la guerra, els queviures s'anaven fent més escassos. El 30 de juny de 1938 el regidor Llansó va denunciar que no es repartien patates ni altres aliments. El problema era que la Direcció de Proveïments de la Generalitat no facilitava més permisos per anar a buscar patates als centres productius i la collita havia estat requisada pel govern de la República. Tampoc no hi havia manera d'obtenir altres productes alimentaris. En les seves memòries, Joan Olivas (2010: 25) recorda les penúries d'aquells anys, vistes amb ulls de nen: «Durant la guerra ens van fer uns tips de menjar farro i lleties. De les lleties en deien *píndoles* del doctor Negrín. No m'agradaven gens. Em feien fàstic quan les veia flotar d'un caldo negre. Abans de menjar-les les havíem de triar. Les escampàvem damunt de la taula per separar les pedretes que hi havia pel mig».

Les dificultats d'abastament es van notar sobretot a les grans ciutats i hi havia molta gent que es traslladava a les zones rurals per intentar comprar menjar. Un ban de l'alcalde de Palol de Revardit, Narcís Gifreu, de 6 de juny de 1938, il·lustra clarament aquesta realitat:

«BAN

Narcís Gifreu i Font, Alcalde de Palol de Revardit, amb la finalitat d'evitar abusos que certa gent ve cometent,

FAIG AVINENT a tots els veïns d'aquest terme municipal que no venguin articles de menjar, beure i cremar a persones de fora districte, encara que vesteixi uniforme, si és que no exhibeix l'autorització estesa expressament per aquesta Alcaldia.

I prego als veïns posin a la meva disposició tots els articles de referència que tinguin sobrers per tal de proveir els Hospitals Militars i la Delegació de Proveïments de la II Vegueria».

Bans com aquest es van fer públics a altres municipis de la comarca.

Propaganda ideològica

Al llarg de la segona meitat del 1937, la CNT de Banyoles va desenvolupar una intensa campanya de propaganda ideològica, amb la programació de nombroses conferències al seu local, que anomenaven Ateneu Confederal i que estava situat a la casa del carrer Àngel Guimerà núms. 4 i 6 que, com hem dit, havien ocupat. A més de ser la seu dels diversos sindicats d'indústria en què estava estructurada la CNT de Banyoles (Agrícola, pesca i alimentació; Fabril, tèxtil, vestir i annexes; Comunicacions i transports; Indústries químiques, secció blanquers; Edificació, fusta i decoració; Professions liberals, i Oficis varis), s'hi va instal·lar una biblioteca i s'hi va habilitar una sala de conferències. Les conferències tenien lloc els dissabtes a la tarda. La programació s'indica a la taula 6.2.

6.2 PROGRAMACIÓ DE LES XERRADES DE LA CNT

Conferenciant	Tema	Observacions
Enrique de Leguina, catedràtic de l'Institut de Girona	Guerra i cultura	Presentat per Vicenç Pérez, cloenda de Ricard Baserba, secretari de la Federació Local
I. Rodríguez-Grahit	Lectura de la seva novel·la <i>Sangre en los azahares</i>	Es va publicar poc després
Manuel Fraiz, «periodista combatent»	Lectura comentada dels seus poemes	
Miquel Espluga	El valor de les idees a través dels homes i del temps	
Pere Serra	Temes sociològics	Presentat per I. Rodríguez-Grahit
Francesc Bach, professor	Qüestions pedagògiques	
Joan Sans Amat, pintor i historiador llibertari	Moral de guerra	
N. Marcó, militant de Canet de Mar	L'economia, la guerra i el camp	
Enrique de Leguina	Curs d'educació social per a adults	
Lope Martínez de Rivera	La cultura i l'art a través de la civilització	La conferència va començar tard perquè hi havia una assemblea del Sindicat d'Indústria
Enrique de Leguina	Problema internacional d'Espanya	Aquest tema va ocupar diverses conferències

Conferenciant	Tema	Observacions
Pere Serra	Formació del bon militant	Ve acompanyat de Joan Sans Amat, del seu fill Joan Sans Ricart, comissari polític al front, i del secretari de la comarcal de Girona
Vicenç Pérez	Deures de la nostra militància en els moments actuals	
N. Marcó	Orígens del feixisme	
Lluís Ribas, militant d'Olot	Intel·ligència de rereguarda	
Joan Sans Amat	Aspectes del moment	
I. Rodríguez-Grahit	El feixisme, enemic de la intel·ligència	
Salvador Cánovas Fernández, periodista i historiador	La CNT i el moment actual de la Revolució i de la Guerra	

És evident, doncs, l'esforç realitzat per la CNT per difondre el seu ideari no sols entre els seus associats, sinó entre la societat banyolina en general.

Paper moneda municipal

Quan va esclatar la guerra, les monedes de curs legal que hi havia a Espanya es podien classificar en tres grups: les monedes de plata: 5 pessetes (conegudes com els duros), 2 pessetes, 1 pesseta i 50 cèntims; les de níquel: 25 cèntims, i les de coure (conegudes com xavalla): 10 i 5 cèntims.

La incerta situació provocada per la guerra i la revolució va fer que molta gent optés per guardar totes les monedes que podien tenir algun valor, començant per les de plata. Les prohibicions establertes pel govern de la República no van tenir cap efecte i, a més, el mateix govern retirava les monedes que ingressaven a les seves arques. La retirada de la circulació d'aquestes monedes, primer les de plata i després les altres, va provocar la falta de moneda fraccionària arreu de Catalunya. En conseqüència, va tenir lloc la proliferació de vals i bons particulars, emesos per botigues, sindicats, cooperatives, en papers escrits a mà o a màquina, per poder tornar canvi. Era evidentment una situació molt negativa, que obligava als compradors a haver d'acumular tota una sèrie de vals que només acceptaven les botigues o entitats que els havien emès. Les queixes es van multiplicar. Per intentar pal·liar els efectes d'aquesta situació, la Generalitat va emetre moneda pròpia (bitllets de 10, 5 i 2,50 pessetes), i va autoritzar els ajuntaments que procedissin, segons el seu criteri, a l'emissió de monedes de menys valor. Així doncs, la majoria dels ajuntaments van fer ús d'aquestes atribucions i van començar a emetre «signes representatius» de valor divers per un valor total de més de 25.000.000 de pessetes (Turró 1982: 14-24; Josep M. Bricall 1979: 285-286).

A Banyoles el tema es va plantejar el 29 de març de 1937, quan es va presentar al ple municipal una proposició de la Comissió de Finances, firmada per Jacint Masgrau, Josep Oliveras

Paper moneda municipal d'una pesseta, emissió de 1937, cara i dors. (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.)

Paper moneda municipal de 50 cèntims, emissió de 1937, cara i dors. (Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.)

Paper moneda municipal
d'una pesseta, emissió del
17 d'agost de 1937, cara
i dors. (Museu Arqueològic de
Banyoles.)

Paper moneda municipi-
pal de 25 cèntims, emis-
sió del 17 d'agost de
1937, cara i dors. (Museu
Arqueològic de Banyoles.)

i Vicenç Pérez, en la qual es feien ressò «de les apremiants demandes de l'opinió pública davant del problema de l'escassetat de moneda divisionària, que dificulta i entorpeix les transaccions normals del comerç ciutadà i que de seguir produint-se arribaria a impossibilitar-lo». En conseqüència, es va decidir fer una emissió de 30.000 «signes representatius» de pesseta.

Aquesta primera emissió es va esgotar molt ràpidament i, per tant, el 5 de maig de 1937 es va fer una nova emissió de 5.000 bitllets de pesseta. Però hi havia també escassetat de monedes de valor més petit («moneda divisonària de coure») i aquesta situació, segons la Comissió de Finances, «afecta potser més encara les transaccions que es fan pels petits industrials i comerciants». Per tant, el 12 de maig de 1937 es va fer una altra emissió de 40.000 «signes representatius» de 50 cèntims.

La mala qualitat del paper utilitzat per fer aquestes emissions va provocar el deteriorament dels bitllets, fins al punt que l'Ajuntament va decidir retirar els 35.000 primers, substituint-los per altres de nous. De fet, però, només se'n van poder recollir 30.000. El mes d'agost de 1937 es va fer una nova emissió de 100.000 pessetes en bitllets de pesseta (35.000 dels quals anaven destinats a substituir els 35.000 inicials) i 25.000 pessetes més en bitllets de vint-i-cinc cèntims. Un escrit de la Comissió de Finances, firmat per Jacint Masgrau i Joan Aulina, ho justificava així: «Vist que les necessitats comercials d'aquesta ciutat fan indispensable la renovació de signes representatius del valor d'una pesseta que foren creats el mes de març passat i així mateix augmentar el seu nombre que ha estat totalment insuficient per atendre les necessitats de canvis que requereix la vida ciutadana. Vist que la manca gairebé absoluta de moneda de coure dificulta i entorpeix les transaccions arribant fins a tal punt que varis comerciants han sol·licitat autorització per a expendre vals. Atès que al seu entendre és precís per afrontar aquestes dificultats emetre signes representatius del valor d'una pesseta fins la xifra total de cent mil pessetes i representatius de vint-i-cinc cèntims en nombre de cent mil».⁴³

Per tant, en total es van emetre a Banyoles 275.000 bitllets, per un valor total de 185.000 pessetes (taula 6.3).

6.3 EMISSIONS DE PAPER MONEDA MUNICIPAL A BANYOLES

Data	Valor	Tirada (exemplars)	Valor (pessetes)	Firma	Mides (cm)	Color	Dibuix
Abril 1937	1 pesseta	30.000	30.000	Josep Ametller	97 x 59	Cara, verd. Dors, marró.	Estany
5 de maig de 1937	1 pesseta	5.000	5.000	Josep Ametller	97 x 59	Cara, verd. Dors, marró.	Estany

43 Les dades han estat extretes de la documentació municipal, conservada a l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany. Vegeu també Turró 1982: 102.

Data	Valor	Tirada (exemplars)	Valor (pessetes)	Firma	Mides (cm)	Color	Dibuix
12 de maig de 1937	50 cèntims	40.000	20.000	Josep Ametller	96 x 60	Vermell vinós sobre fons marró clar.	Filigrana angular
17 d'agost de 1937	1 pesseta	100.000	100.000	Josep Verdaguer	105 x 60	Negre sobre fons gris verdós.	Estany
17 d'agost de 1937	25 cèntims	100.000	25.000	Josep Verdaguer	100 x 48	Negre sobre fons groc fosc.	Estany

Segons dades aportades per Josep Blanch (1978: 29), els bitllets de la primera emissió i, segurament, també els de la segona van ser impresos a la impremta La Banyolense, de Narcís Garanger. Els de 50 cèntims van ser impresos a la Cooperativa Obrera d'Arts Gràfiques Avant, de Barcelona. En els bitllets de les dues darreres emissions no hi consta la impremta, tot i que Josep Blanch suposa que van ser impresos també a Gràfiques Avant, de Barcelona. Cal tenir en compte, però, que Francesc X. Mateu afirma, per tradició familiar, que també se'n van imprimir a la impremta Mateu.⁴⁴ Els dibuixos dels bitllets van ser dibuixats per alumnes de l'Escola d'Arts i Oficis de Banyoles, llevat del de 50 cèntims, que només és tipogràfic.

Tenim notícia d'un altre municipi del Pla de l'Estany que va emetre paper moneda: Crespià. Es tracta de vals d'una pesseta, de fabricació artesana, escrits a màquina i signats a mà, sense cap emblema ni dibuix, que fan constar «Sub-municipi de Crespià». No sabem quina tirada se'n va fer (Turró 1982: 234). Pere Riera i Micaló recull, de font oral, la notícia d'una altra emissió a Pedrinyà (Riera 1983: 27-29), tot i que és possible que es tracti de la mateixa emissió.

A primers de 1938, el govern de la República va prohibir aquestes emissions i va ordenar que els bitllets fossin retirats. A causa, però, de les difícils circumstàncies del moment i d'unes certes resistències per part dels municipis, la retirada no va ser immediata. A Banyoles no es va decidir la retirada fins al 29 de novembre de 1938, i encara donant el termini del 31 de desembre.

Més cases confiscades

A mesura que la guerra avançava, es van produir noves tensions a la ciutat, provocades per l'actuació de les forces militars que hi eren destacades. A vegades, les actes dels plens municipals deixen entreveure aquests conflictes. Per exemple, el 6 de maig de 1938, el regidor Joan Llansó va denunciar que la policia actuava com si no depengués de l'alcaldia, provocava tancament de cafès i altres incidents i donava el mateix tracte a antifeixistes que a feixistes disfressats. L'alcalde, que aleshores era Llorenç Busquets, va reconèixer que s'havien produït extralimitacions, però que no hi havia intervingut per no provocar conflictes en aquests moments. En el curs del debat que es va produir, Joan Llansó va con-

44 Vegeu l'entrevista que li va fer Lluís Martí a *Els Colors del Pla de l'Estany*, núm. 124 (abril de 2010).

cretar més la denúncia: arran de les obres del camp d'aviació, la policia hi havia fet anar a treballar persones que no hi estaven obligades, i a més havia actuat de forma violenta i poc correcta. A més, aprofita l'avinentesa, amb un esperit corporatiu innegable, per demanar que els regidors estiguin exclosos d'aquest treball, perquè, diu, han d'atendre les tasques municipals. El ple acorda comunicar-ho així al cap de les obres del camp.

D'altra banda, la presència de forces militars presentava l'etern problema dels allotjaments. Sovint l'exèrcit actuava amb arbitrarietat i ocupava cases sense autorització de les autoritats superiors. En el ple municipal del 30 de juny de 1938 van aparèixer totes aquestes queixes, que preocupaven els regidors perquè veien que s'estava creant un mal ambient a la població. Els allotjaments havien d'estar sota el control de l'alcaldia i en cap cas s'havien d'allotjar militars en cases on visquessin dones soles, amb els fills o els marits al front. Els abusos, però, van continuar fins al final de la guerra. Per posar només un exemple, l'exèrcit de la República va confiscar la impremta Mateu.

Els refugiats a Banyoles

El 28 de setembre de 1936 van arribar a Girona 464 nens de pobles del front d'Aragó. El mestre i dirigent cenetista Joan Puig Elias, president del CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada) va ser qui va tenir cura d'aquesta expedició. Els nens i nenes van ser distribuïts entre Begur, Banyoles, Olot, Palamós, Figueres i Flaçà. A Banyoles n'hi van anar 50. El mateix Puig Elias va explicar, en un article publicat a *La Vanguardia* (30 de setembre de 1936), l'arribada a Girona, la distribució dels nens i la rebuda que van tenir a Banyoles:

«El viernes por la tarde iría ya un grupo de cincuenta niños al que fue Seminario de Bañolas; me adelanté con el camarada secretario de la Federación Local de Gerona, que no me ha abandonado un solo momento, para asegurarnos que todo estaba bien dispuesto en la apacible ciudad del lago famoso.

«Y encontramos allí un pueblo, ¡un pueblo vivo corazón! que esperaba en la calle para recibir a vuestros hijos [l'article es va emetre per l'emissora de la CNT i anava dirigit als «camaradas del frente aragonés»], a nuestros hijos. Yo recordaré siempre a ese pueblo que durante una larga hora de lluvia torrencial aguantó a pie firme emocionado y con los brazos abiertos, esperando, ¡oh bravas madres aragonesas!, al fruto de vuestros fecundos amores, a los jirones amados de vuestras entrañas.

«¡Oh solidaridad!, palabra santa, hija de los pueblos inmortales.

«En la lucha contra el fascismo vamos fundiendo a todos los pueblos en un solo pueblo. Aquí vuestros hijos enseñarán el castellano y aprenderán el catalán. Serán amados y amarán con alma nueva de amor universal.»

Aquesta primera expedició de nens aragonesos va ser només el primer episodi d'un tràgic moviment de població. Primer van ser els nens i nenes d'Aragó i de Madrid. Després es va produir l'arribada de refugiats andalusos, a causa de l'ocupació de Màlaga, el 7 de febrer de 1937, i altres ciutats andaluses.⁴⁵ Després va ser el torn dels bascos i altres refugiats del nord de la Península, a partir del mes de juny de 1937. Després, en caure el front d'Aragó (març de 1938), va arribar una nova onada d'aragonesos i també de catalans de la zona ocupada per l'exèrcit franquista, sense oblidar gent de Barcelona o altres localitats catalanes que fugien dels bombardejos. Per acabar, els dies finals de la guerra, es va produir una nova i definitiva onada, de pas cap a França. És difícil fer un càlcul del total de refugiats que van ser acollits a Catalunya al llarg de la guerra. Joan Serrallonga (2004: 219) parla d'una xifra inicial de 300.000 a final de 1936, que augmenta fins a 700.000 al llarg de 1937 per arribar a més d'un milió de persones, al final de la guerra.

Per fer front a l'allau de refugiats, la Generalitat va crear el Comissariat d'Assistència als Refugiats, i els va distribuir per totes les localitats catalanes en funció dels habitants. D'entrada, es va preveure que els municipis haurien d'acollir, com a màxim, un nombre de refugiats corresponent al 10% de la seva població. Però, com que a mesura que avançava la guerra, augmentaven els refugiats, es decidí augmentar la quota fins al 20%.

Segons les dades aportades per Joan Serrallonga, l'evolució de la presència de refugiats a Banyoles va ser la que s'indica a la taula 6.4. Es va produir un flux de refugiats, que va arribar a un màxim de 620 persones el mes de març de 1937. Cal tenir en compte que, com que no tots els municipis tenien locals per acollir els refugiats, alguns es van posar d'acord

⁴⁵ Una banyolina ens ha deixat el testimoni punyent de la fugida de Màlaga de milers de persones cruelment perseguides: Carmen Jiménez (2006).

Nens refugiats de Banyoles, banyant-se a l'Estany.
(Foto Rafael Vilarrubias, publicada al suplement gràfic de *La Vanguardia* del 25 de juny de 1937.)

amb l'Ajuntament de Banyoles per tal que els refugiats que els corresponien (o almenys una part) s'estiguessin a Banyoles, on podien estar més ben atesos, a canvi de pagar-ne els costos a l'Ajuntament banyolí. Va ser el cas dels ajuntaments de Serinyà, Porqueres, Camós, Fontcoberta i Cornellà del Terri.

6.4 EVOLUCIÓ DE LA PRESENCIA DE REFUGIATS A BANYOLES

Desembre 1936	Març 1937	Desembre 1937	Octubre 1938	Desembre 1938
280	620	478	535	611

Els refugiats es van instal·lar inicialment al monestir i als convents de la Providència i del Sagrat Cor. Més tard, però, per poder fer front a la quantitat creixent de refugiats que arribaven, es van ocupar altres locals i cases particulars que havien quedat buides o que pertanyien a famílies considerades desafectes. En aquests casos, en ocupar la casa es feia un inventari, firmat per l'alcalde i per la família afectada. Així, tenim constància d'un inventari de la casa núm. 16 del carrer Jacint Verdaguer, propietat de la família Juandó, firmat el 5 de febrer de 1938 per l'alcalde Llorenç Busquets i, per part de la família, per Carme Juandó, Lluïsa Juandó i Gertrudis Costa. O l'inventari del balneari de la Fontpudosa, de data 23 d'agost de 1938, firmat per Josep Gussinyé, delegat administratiu, i Josep Barbey, secretari de l'Ajuntament. O l'inventari de la casa del carrer Álvarez de Castro, núm. 38 (actual avinguda dels Països Catalans), propietat d'Antoni Gimferrer, el 26 de gener de 1938, firmat per l'alcalde Llorenç Busquets i, en nom de la família, per Concepció Hereu.

També es van donar molts casos en què els refugiats eren acollits voluntàriament per diverses famílies.

A partir de finals de 1936 comencen a aparèixer a les actes municipals pagaments fets per despeses d'assistència als refugiats. Així, el mes desembre de 1936 es van pagar diverses factures de roba, carn, arròs i pa per als nens del monestir. Al llarg de 1937 aquestes despeses van augmentar i el 12 de febrer de 1937 el regidor responsable d'Assistència Social va plantejar al ple municipal les dificultats de fer front a les despeses generades per la colònia de refugiats i es va decidir crear una comissió extramunicipal per als refugiats, amb participació de la UGT (Jaume Callís), el Socors Roig, l'Ateneu (Miquel Bosch), la CNT (Dolors Bover) i els grups polítics presents a l'Ajuntament. El Socors Roig de Catalunya s'havia fundat el 1936 com a secció catalana del Socors Roig Internacional, impulsat el 1922 per la Tercera Internacional, i es va dedicar també a tasques d'assistència als refugiats. Els seus principals dirigents a Banyoles van ser Josep Comas i Danés, Ramon Gumà i Batlle i Maria Domènech i Perich.

Les despeses ocasionades per les necessitats d'aquesta colònia eren considerables i variaven d'un mes a l'altre segons el flux de refugiats (taula 6.5).

6.5 DESPESES OCASIONADES PER LA COLÒNIA DE REFUGIATS

1937	Pessetes
Gener	6.155
Febrer	19.140
Març	33.542
Abril	32.460
Maig	31.210
Juny	28.440
Juliol	29.168
Agost	27.088
Setembre	26.260
Octubre	28.892
Novembre	27.660
Desembre	29.034
Total 1937	310.049

1938	Pessetes
Gener	26.782
Febrer	19.064
Març	24.820
Abril	30.718
Maig	33.116
Juny	31.755
Juliol	32.124
Agost	31.730
Setembre	30.348
Octubre	31.760
Novembre	28.826
Desembre	29.338
Total 1938	350.381

Per fer-nos una idea de la mena de despeses que representava acollir aquests refugiats, vegem, per exemple, el detall dels mesos de desembre de 1937 i gener de 1938:

Desembre 1937

119 quilos de cigrons, 143 quilos de mongetes, 6 caixes llet condensada, 16 mallals d'oli, 2 quilos de bicarbonat, 7.499 racions de pa, 277 quilos de carn, 21 quilos de sabó, 5 sacs de sal, 1 quilo de sagí, 714 litres de llet, 29 quilos de pebre vermell, 10 quilos de pebre negre, 50 quilos de sucre, 237 quilos d'arròs, 50 quilos d'all, 619 quilos de cebes, 20 cap-

ses de llumins, 4 sacs de serradures, 8 sacs d'arròs, 2 paquets de sabó d'afaitar, 1 quilo de mantega, 162 litres de vi, un porc, 10 cabdells de fil, 115 quilos de cansalada, 28 ampolles de lleixiu, 4 sacs de farina, diversos estris (40 fregalls, 2 mallals, 1 paella, 12 bombetes, 6 ventalls) i arreglar 2 rellotges.

Gener 1938

461 quilos de cigrons, 373 quilos de mongetes, 3 caixes de llet condensada, 71 mallals d'oli, 1 quilo de bicarbonat, 4.240 racions de pa, 294 quilos de carn, 539 litres de llet, 24 quilos de pebre vermell, 2 quilos de pebre negre, 1 farcell de bacallà, 30 quilos d'arròs, 40 quilos d'all, 13 quilos de cebes, 20 caps de llumins, 7 quilos de cansalada, 64 litres de vi, 5 sacs de sal, 725 quilos de farina, 11 quilos de blat de moro (i moldre'l), 49 quilos de farro, 14 pernills, 20 ampolles lleixiu, 100 quilos de naps, 2 sacs de serradures, 21 quilos de fesols, 3 cullerots, 10 escombres, 1 cassola i 3 paquets de sabó d'afaitar.

En altres avinenteses consten a la comptabilitat municipal pots de tomàquets, bacallà, patates, peix, xocolata, garrofes, macarrons, fideus, canyella, cafè, carbó, tinta, llibretes, sobres, paper, raspalls, una capsa de plomes, una capsa de guix, ulleres, betes i fils, aigua de colònia, medicaments, peces de roba i calçat, com espartenyets, sabates, camises i pantalons de nen, vestits de nen, mocadors, mitjons, elàstics, suèters, etc. També consten despeses com pilotes de futbol, esmolar eines, reparació de panys, material de barber, electricitat, a més dels sous dels mestres que fan classe als nens i del personal encarregat de la vigilància. Aquests vigilants són Sebastià Busquets i Malagelada per a la colònia del monestir i Martirià Pagès i Oriol per als refugiats del Sagrat Cor. La seva funció és el manteniment de l'ordre i la disciplina.

Els nens rebien, en ocasions, ajudes especials, com la subvenció de 2.600 pessetes concedida el mes de febrer de 1937 pel Ministeri d'Instrucció Pública per adquirir roba d'abric i medicaments per als nens refugiats. En el cas d'aquests nens i nenes refugiats, hi va haver un fort moviment de solidaritat entre la població. Teresa Prat, una de les noies més actives en aquestes actuacions, recorda que van utilitzar roba que van trobar al monestir: «Una de les vegades que els vàrem vestir per arreglar-se vàrem trobar unes peces en el monestir, de la roba dels capellans, que era roba de llana, bona, i els vam fer un vestit a totes les nenes, era fosc, no sé si era negre o blau marí, no ho sé, i un coll blanc i un llaç, i després un abric.» No sempre, però, l'ajuda era espontània. Del testimoni de Teresa Prat es pot deduir una certa coacció: «Nosaltres portàvem una criatura a una modista i li dèiem: "Guaiti, li porto aquesta roba i aquesta nena; que em farà el favor de fer-li un vestit?" No ho exigíem a ningú, però hi anàvem en pla que ho havien de fer; exigir mai, perquè ho acceptaven. Hi havia algú que no li agradava, però ho feien. O sigui que tothom va col·laborar» (Josep Maymí, Josep Ros i Xavier Turró 2006: 57-58).

Per fer front a les despeses generades per l'atenció a la colònia de refugiats, l'Ajuntament cobrava una ajuda de la Generalitat de dues pessetes diàries per refugiat, que el

1937 va ser de 265.160 pessetes. Era una ajuda que es calculava mensualment i que variava segons el flux de refugiats. Molt sovint, però, la Generalitat s'endarreriria en els pagaments, circumstància que provocava problemes a l'economia municipal. Es va calcular que la despesa mensual de cada refugiat era de 56 pessetes i cada ajuntament va assumir les despeses d'una quantitat de refugiats en funció de la població de cada municipi.

Quan, ja avançat l'any 1937, es va multiplicar el fenomen dels desertors, es va decidir exigir contribucions econòmiques a les famílies dels desertors, com a càstig per la participació que haguessin pogut tenir en la fugida del fill, i d'aquesta manera, obtenir una font d'ingressos per a les despeses dels refugiats. Fins i tot, davant els intents de les famílies d'evitar el pagament de la multa adduint dificultats econòmiques, es va decidir donar facilitats de pagament i permetre que es paguessin amb quotes proporcionades als mitjans de què disposessin.

A vegades, arribava ajuda d'altres institucions, com el Sindicat Agrícola de Banyoles, el Servei Internacional d'Amics Quàquers, el Socors Roig Internacional o el Centre Obrer Aragonès de Barcelona. Precisament, en agrair una tramesa de gènere del Centre Aragonès el 8 de febrer de 1937, l'Ajuntament va formular clarament la seva actitud envers els refugiats: «L'Ajuntament i el poble de Banyoles va posar des del primer moment tot l'amor en la tasca que ens encomanaren d'assistir als petits infants, i ens disposem a fer de la nostra banda tot quan en fos possible per a endolcir les penes i amargors que han de sofrir aquests petits, veient-se lluny de llurs famílies. [...] No aspirem a altra cosa, sinó que aquests petits aragonesos se n'emportin de llur estada a Catalunya un record agradós d'aquest poble de Banyoles que durant un temps els haurà guardat i atès i que aquest record serveixi per a fer més profunds i estrets els lligams de germanor entre aragonesos i catalans».

Tot i aquests bons desigs, la presència dels refugiats va generar conflictes. A vegades, són les mateixes actes municipals que ho deixen entreveure. Sembla que hi havia veïns que es queixaven que els refugiats tenien pa i ells no, però l'Ajuntament ho va desmentir i va afirmar, tal com consta en l'acta de la sessió del 5 d'abril de 1937, que els refugiats només tenien pa quan en tenien els veïns. Altra vegada eren els nens refugiats que presentaven problemes de conducta i adaptació a les noves circumstàncies. Cal tenir en compte que els nens i nenes arribaven després d'haver viscut experiències traumàtiques i sovint la seva vida no era fàcil. Miquel Ferrer (2005: 10) aporta un testimoni esfereïdor sobre una colònia de nens refugiats a Terradelles: «Era terrible el que vèiem cada dia. Primer sortien a passejar, quasi tots descalços i feien com les cabres, que al temps de les móres (que és un fruit molt dolç) s'enfilaven a les bardisses per collir-les, amb aquelles punxes que tenen les espines. Però encara que es punxessin els era igual, el cas era emplenar l'estómac. El que era molt trist d'aquella mainada era el control que tenien. Allò semblava un quarter de la legió. Per poca cosa que haguessin fet o perquè no havien fet alguna cosa que els seus caps els manaven, els feien despullar i, lligats a un arbre, els picaven amb un garrot. Aquests fets els havia vist moltes vegades. Els tractaven pitjor que els animals.» Aquesta situació tan tràgica contrasta amb la bona acollida que van tenir els infants en la major part dels casos.

Tot i que la relació amb els refugiats va ser bona inicialment, els conflictes van anar sovintejant a mesura que avançava la guerra, quan els refugiats augmentaven i la població cada cop tenia més dificultats d'avituallament. Un cas ben indicatiu d'aquest malestar és una carta que un veí de Porqueres, Joan Simon, va dirigir a l'Ajuntament el 26 de setembre de 1938. Joan Simon patia de tuberculosi i estava ingressat a la secció de fisiologia de l'hospital civil de Girona. Com a conseqüència de la seva malaltia, necessitava una sobrealimentació, que la seva família no li podia donar perquè havia de compartir el menjar que tenien amb els refugiats acollits a casa seva. Escriu Joan Simon: «*És molt trist que nosaltres, tenint per a fer front a la meua malaltia, ho tinguin de donar als refugiats lo necessari que jo hi tinc més dret que ells*». I, per tant, va demanar a l'Ajuntament que reduís el nombre de refugiats que la família havia d'acollir. No sabem el resultat de la petició, però la carta és un bon exemple del tipus de tensions que generava la presència dels refugiats.

D'altra banda, els refugiats no sempre tenien un comportament correcte i sovint evidenciaven problemes d'adaptació. Hi ha diversos testimonis que recorden nens que mataven polls o formigues dient: «*Un catalán menos*».⁴⁶ De totes maneres, cal diferenciar els que vivien en convents o grans edificis, separats de la resta de la població, que formaven un món a part, dels que vivien en cases particulars, que s'adaptaren amb més facilitat. Mercè Borràs (2000: 25) aporta el testimoni de Miquel Aguirre, un refugiat basc que va viure a Borgonyà. En aquest cas, el problema era l'idioma: «De fet, els refugiats estàvem bé. L'única cosa que em va resultar difícil era la diferència d'idioma. Al mas Colom, on em van acollir, només coneixien el català. Amb l'home de la casa m'entenia, ja fos amb paraules o senyals. [...] Però amb

46 Vegeu, per exemple, el testimoni de Frederic Corominas en unes memòries inèdites, que es conserven a l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany (*Desgavell. Estampes, foteses, trifulgues de la guerra civil*, pàg.48).

la dona tenia serioses dificultats. No tenia paciència i si, quan m'enviava a l'hort a buscar quelcom, jo no l'entenia i li portava una altra cosa, pensava que ho feia a posta i s'enfadava».

De tota manera, l'existència d'aquestes tensions, força inevitables, no ha d'enterbolir la percepció de l'extraordinari esforç de solidaritat fet pels ciutadans de Catalunya en general i pels veïns de Banyoles i la comarca en particular, en acollir tanta gent, en uns moments difícils per a tothom. Una prova la tenim en el fet que més d'una família de refugiats o bé es va quedar a Banyoles o bé va establir lligams d'amistat amb les famílies que la van acollir, relacions que han perdurat al llarg dels anys, o que s'han recuperat després de molts anys, propiciant retrobaments emotius.

Les difícils condicions en què s'havia de desenvolupar la vida dels refugiats va provocar, com era previsible, un augment de la mortalitat en aquest col·lectiu. En concret, a Banyoles van morir 19 persones, la majoria nens o nenes. L'any 1937 va ser l'any que es van registrar més morts, especialment el mes de març. És evident que els refugiats arribaven a Banyoles esgotats per les privacions d'un viatge en condicions penoses, i alguns no van sobreviure. La causa de mort més freqüent va ser la broncopneumònia (6 defuncions). D'altra banda, i com era de preveure tenint en compte les circumstàncies especialment dures de la seva fugida, gairebé la meitat dels refugiats morts a Banyoles eren andalusos.

Els refugiats a la resta de la comarca

A la resta de la comarca, van ser acollits també molts refugiats. Segons les dades recollides per Joan Serrallonga (2004), l'evolució de la presència dels refugiats als diversos municipis del Pla de l'Estany va ser la que s'especifica a la taula 6.6, on s'indica també la població de cada municipi l'any 1936.

6.6 L'EVOLUCIÓ DE LA PRESENCIA DE REFUGIATS AL PLA DE L'ESTANY

Localitat	Habitants (1936)	Refugiats desembre 1936	Refugiats març 1937	Refugiats desembre 1937	Refugiats octubre 1938	Refugiats desembre 1938
Camós	619	15	-	78	97	115
Cornellà del Terri	1.541	25	121	236	260	199
Crespà	516	-	22	34	46	-
Esponellà	718	4	-	24	45	-
Fontcoberta	647	-	-	48	61	-
Palol de Revardit	533	7	-	29	54	81
Porqueres	1.052	17	19	58	86	91
Sant Andreu del Terri	522	-	-	-	14	56
Sant Miquel de Campmajor	790	11	-	67	73	-
Serinyà	946	20	53	-	116	129
Vilademuls	1.889	13	-	-	149	201

Com ja hem esmentat en el cas de Banyoles, la Generalitat contribuïa amb dues pessetes mensuals a les despeses de manutenció dels refugiats. A la taula 6.7 s'indiquen les quantitats cobrades pels municipis de la comarca els mesos de gener i febrer de 1938.

6.7 AJUDA DE LA GENERALITAT

Gener de 1938

Municipi	Total refugiats	Total estades	Subsidi en pessetes
Banyoles	468	13.368	26.776
Camós	6	185	372
Cornellà del Terri*	90	2.790	5.580
Crespià	22	630	1.260
Esponellà	37	1.147	2.294
Fontcoberta	35	1.085	2.170
Palol de Revardit	20	620	1.240
Porqueres	31	956	1.912
Sant Miquel de Capmajor	69	2.139	4.278
Serinyà	67	2.059	4.118
Vilademuls	Sense dades		

Febrer de 1938

Municipi	Total refugiats	Total estades	Subsidi en pessetes
Banyoles	382	9.869	19.738
Camós	6	168	336
Cornellà del Terri*	90	3.515	5.030
Crespià	19	528	1.056
Esponellà	37	980	1.960
Fontcoberta	35	1.085	2.170
Palol de Revardit	20	560	1.120
Porqueres	30	732	1.464
Sant Miquel de Capmajor	Sense dades		
Serinyà	66	1.848	3.696
Vilademuls	Sense dades		

* Hem inclòs en aquestes dades les corresponents als 14 refugiats acollits a Sant Andreu del Terri.

Font: Arxiu Històric de Girona, Fons de la Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona, Refugiats (D 3696).

Quan un contingent de refugiats arribava a un municipi, l'Ajuntament tenia cura d'instal·lar-lo on considerava més adient, ja sigui en cases deshabitades, en les rectories o en cases particulars. Vegem, més en detall, la situació a cada municipi.

Camós

A Camós, a finals de 1936 ja havia arribat el primer grup de refugiats, integrat per 15 persones. El 27 de juny de 1937 va arribar un grup de 40 refugiats, però com que no hi havia locals per acollir-los a tots alguns van ser transferits a Banyoles, amb les despeses a càrrec de l'Ajuntament de Camós, que va pagar 2 pessetes diàries per refugiat al de Banyoles. L'arribada d'un nou grup d'unes 60 persones, el setembre de 1937, va tornar a plantejar el problema de

l'allotjament i l'Ajuntament va intentar que hi hagués voluntaris entre els veïns per acollir-los. A finals de desembre de 1937 es va anunciar l'arribada d'un nou contingent, i l'Ajuntament va decidir allotjar-los amb les famílies amb menys fills i amb mitjans per sostenir-los. El mes de març de 1938 van arribar-hi 49 refugiats més, que es van distribuir per tot el municipi de manera que cada dues famílies es fessin càrrec del manteniment d'un refugiat. La xifra de 115 refugiats, que hi havia a Camós a finals de 1938, va representar més del 18% de la població del municipi. És, amb molt, el municipi que va acollir, proporcionalment, més refugiats. El regidor Miquel Ros i Vinardell va ser designat regidor d'Assistència Social i Refugiats.⁴⁷

Cornellà del Terri

A Cornellà del Terri, els 25 refugiats que hi havia a finals de 1936 van augmentar a 121 el mes de març de 1937. El setembre de 1937 hi va arribar un nou contingent de 80 persones, que es van repartir entre les cases del veïns que, voluntàriament, havien acceptat d'acollir-los. A la rectoria es van allotjar les mares amb fills petits en període de lactància. Posteriorment a la rectoria es van allotjar més refugiats, més dels que hi podien caber i l'Ajuntament va intentar recol·locar-los en cases particulars, deixant a la rectoria només a les mares amb fills petits. El mes de març de 1938 van arribar 40 refugiats més, que van ser instal·lats a la rectoria de Pujals dels Cavallers. Un grup de 60 refugiats va ser transferit a Banyoles i l'Ajuntament de Cornellà va abonar al de Banyoles 3.360 pessetes mensuals, durant uns quants mesos. En els mesos finals de la guerra, els refugiats acollits a Cornellà superaven el 13% de la població i en alguns mesos van arribar a més del 16%.⁴⁸ El 28 de maig de 1938, les actes municipals recullen una mostra de les tensions entre pobles per l'obligació d'acollir refugiats. En aquesta ocasió, la Delegació d'Assistència als Refugiats de Girona havia enviat a Cornellà tres refugiats que havien estat rebutjats per Porqueres. Tres refugiats no era una xifra important, però van ser la gota que va fer vessar el vas i l'Ajuntament de Cornellà es va queixar amb indignació: «No siguent aquesta la primera vegada que algun ajuntament, amb excuses, aconsegueix eludir donar acolliment als refugiats que els han estat designats, i després la Delegació de Girona els ha destinat en aquells pobles que, com el nostre, amb tot i tenir el número proporcionat superior a aquells i comptant amb les mateixes possibilitats per atendre'ls, han d'augmentar llur sacrifici, mentre els desaprensus estan mirant amb indiferència aquesta obra humanitària. L'Ajuntament acorda manifestar la seva protesta retornant a Girona els expressats refugiats.» L'Ajuntament de Cornellà es queixava amb raó, però el cas és que aquests tres refugiats van anar d'Herodes a Pilat.

Pel que fa a Sant Andreu del Terri, que aleshores no formava part de Cornellà, no tenim dades sobre quan van començar a arribar-hi els refugiats. Al menys el mes de desembre de 1937 n'hi ha 14, xifra que es va mantenint al llarg de 1938, i que augmenta fins a 56 persones (més del 10% de la població, que era de 522 persones) a finals de 1938.

47 Sobre l'arribada de refugiats a cada municipi, vegeu Josep Maymí, Josep Ros i Xavier Turró (2006).

48 Aquestes dades fan referència al terme municipal de Cornellà del Terri, que en aquells anys no incloïa Sant Andreu del Terri.

Crespia

A Crespia, els 22 refugiats que hi havia a finals de 1936 van anar augmentant progressivament, fins a arribar a 46 a finals de 1938. Si tenim en compte que la població total de municipi, el 1936, era de 516 habitants, aquests 46 refugiats representaven gairebé el 10% de la població.

Esponellà

A Esponellà, el 20 de juny de 1937 hi va arribar un contingent de 19 refugiats, que l'Ajuntament va intentar repartir entre les cases del poble, però davant el poc entusiasme en què es va rebre la idea es va optar per allotjar-los a la rectoria. Entre els mesos de setembre i desembre del mateix 1937 van arribar-hi més refugiats. Per poder fer front a les despeses d'aquests refugiats, l'Ajuntament va decidir la confiscació i explotació de boscos particulars per obtenir recursos. En aquest municipi les dades aportades per Joan Serrallonga (24 refugiats a finals de 1937 i 45, a finals del 1938) no coincideixen amb les recollides per Josep Maymí, Josep Ros i Xavier Turró, que a partir de l'estudi de la documentació municipal xifren el total de refugiats acollits en 73 persones. Aquesta xifra de 73 refugiats sembla més probable, perquè representaria un 10% de la població.

Fontcoberta

A Fontcoberta, el febrer de 1937 havia d'arribar-hi el primer contingent de 30 refugiats, però, atès que l'Ajuntament no disposava de cap local per acollir-los, van ser transferits a Banyoles, amb les despeses a càrrec de l'Ajuntament de Fontcoberta, que va abonar al de Banyoles 1.680 pessetes mensuals, durant uns quants mesos. Tot i els esforços de l'Ajuntament per reduir-ne el nombre, el novembre de 1937 van arribar 43 refugiats més, cosa que va provocar que l'Ajuntament fes una crida a tots els veïns perquè acollissin refugiats a les seves cases. En aquest municipi tampoc no coincideixen les dades aportades per Joan Serrallonga (48 refugiats a finals de 1937 i 61, a finals del 1938) amb les recollides per Josep Maymí, Josep Ros i Xavier Turró, que xifren el total de refugiats acollits en 127 persones. En aquest cas, la xifra de 127 és més problemàtica, perquè significaria gairebé un 20% de la població, mentre que la xifra de 61 refugiats s'acosta al 10% habitual.

Palol de Revardit

A Palol de Revardit el mes de novembre de 1937 es va anunciar l'arribada de 34 refugiats i l'Ajuntament va fer una crida als veïns perquè els acollissin voluntàriament. Es va decidir també obrir una subscripció per fer front a les despeses de manteniment d'aquests refugiats. Malgrat les gestions de l'Ajuntament per reduir-ne el nombre, a finals de 1938 els refugiats acollits havien augmentat fins a 81 persones. Pot semblar una xifra reduïda, però cal tenir en compte la població total del municipi, que el 1936 era de 553. Per tant, 81 refugiats representava més del 14% de la població.

Porqueres

Quan van començar a arribar refugiats a Catalunya i l'Ajuntament de Porqueres va rebre l'avis de l'arribada de 50 refugiats, el consistori va argumentar que les condicions del municipi, amb un poblament dispers, dificultaven l'acolliment de refugiats i es va mostrar

d'acord a contribuir econòmicament en les despeses dels refugiats que els pertocaven i que estarien acollits a Banyoles. Ben aviat, però, el mes de juliol de 1937 hi va arribar un grup de 40 persones. Més tard, el 6 de setembre de 1937 va arribar, de manera incontrolada, un grup de 117 persones, que va haver de ser redistribuït entre altres municipis; a Porqueres se'n van quedar 30. Un altre grup de 53 persones va arribar el març de 1938, i l'Ajuntament els va repartir entre els diferents pobles del municipi, de la manera següent: 15 persones a Porqueres, 19 a Mata, 8 a Miànigues, 7 a Usall i 4 a Pujarnol. Els refugiats dormien a les rectories i la seva manutenció anava a càrrec de dos famílies per cada refugiat.

Molts dels refugiats van ser acollits als locals de Casa Nostra, on l'acumulació de refugiats va provocar incidents entre ells. L'Ajuntament es va veure obligat a actuar i va acordar, en data 9 de novembre de 1937, que no hi poguessin pernoctar parents i amics, que cadascú no es fes el menjar pel seu compte, que si algú tenia necessitats alimentàries especials (en referència segurament a dones embarassades) ho plantegés a la direcció del refugi i que s'establissin uns torns de neteja i cuina.

Per fer front a les despeses ocasionades, va acordar recaptar quotes voluntàries entre els veïns i es va crear una comissió integrada pels regidors i dos representants de cada un dels pobles del municipi per impulsar les contribucions dels veïns. La primera col·lecta es va fer el mes de setembre de 1937 i es van recollir poc més de 1.000 pessetes. Les col·lectes es van anar fent cada mes i, d'una manera més o menys voluntària, els veïns va anar aportant diners. El mes d'octubre de 1937, per exemple, hi van participar 146 famílies, que van aportar 1.140 pessetes, distribuïdes tal com s'indica a la taula 6.8.

6.8 DISTRIBUCIÓ DE LES AJUDES DEL MUNICIPI DE PORQUERES

Poble	Pessetes	Donants
Mata	406	58
Miànigues	128	21
Porqueres	299	46
Pujarnol	116	21
Usall	191	26

Les despeses municipals, però, eren importants: en els mesos de setembre a desembre de 1937 l'Ajuntament va gastar 6.844 pessetes (llet, vi, oli, sabó, carbó, ous, cafè, xocolata, arròs, sucre, llenya, carbonet, patates, roba infantil, estris de cuina i medicaments). En tota la documentació municipal van apareixent notes de despeses (menjar, roba, calçat, etc.). Així, el mes de juny de 1938 l'Ajuntament va repartir 22 quilos de sabó entre els veïns de Mata que tenien acollits refugiats.

En aquest municipi tampoc no coincideixen les dades aportades per Joan Serrallonga (que parla d'un màxim de 91 refugiats a finals 1938) amb les recollides per Josep Maymí, Josep Ros i Xavier Turró, que xifren el total de refugiats acollits en 195 persones. Com que

aquestes 195 persones inclouen aquelles 117 persones que van ser redistribuïdes, és més probable que la xifra de 91 persones, que suposaria un 8,6% de la població.

Sant Miquel de Campmajor

A Sant Miquel de Campmajor, els 11 refugiats que hi havia a finals de 1936 s'havien convertit en 67 a finals de 1937 i van arribar a 73 el mes d'octubre de 1938. El percentatge s'acosta al 10%.

Serinyà

A Serinyà, el mes de febrer de 1937 va arribar un grup de 50 persones i van continuar arribant altres contingents, fins que el setembre de 1937 va arribar un grup de 73 refugiats. Un grup de 50 persones va anar a Banyoles i l'Ajuntament de Serinyà va abonar al de Banyoles 2.800 pessetes mensuals, durant uns quants mesos. L'Ajuntament va emetre vals perquè els refugiats poguessin obtenir menjar, a més del que se'ls subministrava directament. Per exemple, el 12 d'abril de 1938, quan hi havia a Serinyà 65 refugiats, l'Ajuntament els va subministrar 19 quilos de cigrons, 7 de mongetes, 4 de sucre, 8 de bacallà i 12 de carn. L'Ajuntament va fer grans esforços per fer front a les despeses ocasionades i va haver de superar la resistència de molts veïns a fer donatius destinats als refugiats. Segons una comunicació de l'alcalde al comissari delegat de la Generalitat, del 8 de febrer de 1938,⁴⁹ l'Ajuntament va assignar a cada família una quota mensual d'1 a 25 pessetes segons les seves possibilitats, i hi havia set veïns que es negaven a pagar i quan l'Ajuntament els havia enviat un refugiat també s'havien negat a acollir-lo. L'Ajuntament ho va denunciar, perquè considerava que aquesta conducta insolidària desmoralitzava els que col·laboraven. Mentre avançava la guerra, els refugiats van anar augmentant fins a arribar a 129 a finals de 1938, xifra que superava el 13% de la població.

Vilademuls

A Vilademuls, a finals de 1936 només hi havia 13 refugiats. El mes de gener de 1938, quan es van començar a traslladar els refugiats del monestir de Banyoles per poder-lo convertir en hospital militar, s'hi van traslladar 99 refugiats i posteriorment en van arribar més, fins a la xifra de 201 persones. Semblen molts, certament, però cal tenir en compte que en aquells anys Vilademuls era, després de Banyoles, el municipi més poblat de la comarca, amb 1.889 habitants. Per tant, 201 refugiats representaven poc més del 10% de la població. Per acollir-los es van ocupar algunes cases particulars. Miquel Ferrer (2005: 9-10), que aleshores era un nen, ho recorda així: «Del 1936 al 1937, algunes de les cases de propietaris que varen quedar sense ningú, les emplenaven amb mainada vinguts d'Andalusia, que parlaven castellà. La nostra feina era entendre'ls. També en repartien per les cases del poble. De dos a tres nens o nenes a cada casa, segons la colla de gent que formava cada família. [...] Ca l'Huguet de Terradelles, una casa molt gran, era plena de gent i tothom passava molta gana.» A més de ca l'Huguet, es va ocupar també can Roart d'Orfes.

49 Arxiu Històric de Girona, Fons de la Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona, Ajuntaments, Serinyà (D 4200/3).

7. LA DERROTA

L'ocupació de Catalunya

El desenllaç de la batalla de l'Ebre, que acabà el 18 de novembre de 1938 amb la desfeta de l'exèrcit republicà, va precipitar l'ocupació de Catalunya per les tropes franquistes. La campanya, plantejada inicialment a partir de Tremp i de Seròs, va començar la matinada del 23 de desembre de 1938. En un primer moment, la resistència republicana va aconseguir frenar l'avanç per la zona de Tremp. Les línies, però, van cedir a la zona de Seròs i les tropes atacants van aconseguir arribar a les Borges Blanques, el dia 5 de gener, desarticulant així la línia defensiva del Segre. Les tropes republicanes es van veure obligades a iniciar una retirada, que esdevindria imparable.⁵⁰

L'ocupació de Montblanc, el dia 11 de gener de 1939, va provocar la retirada de les tropes que defensaven l'Ebre, per evitar quedar copades per la rereguarda. Per tant, les tropes franquistes van poder passar l'Ebre sense problemes i avançar ràpidament cap al nord, fins al punt que el dia 15 de gener van ocupar Tarragona i Reus. En aquests pocs dies es va esgotar la capacitat de resistència i la moral de les tropes republicanes, que no van poder contenir l'avanç de l'exèrcit franquista. Barcelona va ser ocupada, sense resistència, el dia 26 de gener.

Les tropes franquistes que van protagonitzar la batalla de Catalunya estaven estructurades en diversos cossos d'exèrcit. En primer lloc, començant per l'extrem nord-occidental, el cos d'exèrcit d'Urgell, a les ordres del general Agustín Muñoz Grandes, que va ocupar Solsona, Berga, la Seu d'Urgell i Puigcerdà. A continuació, el cos d'exèrcit d'Aragó, comandat pel general José Moscardó, que va ocupar Cardona i Ripoll. Després, el cos d'exèrcit del Maestrat, amb el general Rafael García Valiño, que va ocupar Manresa, Vic i Olot i va arribar a la frontera per Molló. A continuació, el cos d'exèrcit de Navarra, comandat pel general José Solchaga, que va ser el que va ocupar Mataró, Girona i Figueres, fins a la frontera, coordinat amb les tropes italianes, que van ocupar Terrassa, Badalona i van avançar cap al nord seguint la línia de la costa. Hi havia també les tropes marroquines, comandades pel general Juan Yagüe.

L'Estat Major franquista va aprofitar la desfeta de l'exèrcit republicà per liquidar ràpidament la campanya i avançar a marxes forçades. Solsona i Manresa van caure el 26 de gener, el mateix dia que Barcelona. El 3 de febrer la zona ocupada va arribar fins a Berga, Vic i Girona, el dia 7 van caure Ripoll, Olot i Banyoles, el dia 8 va caure Figueres, el dia 9 van arribar al Pertús i l'endemà, el dia 10 de febrer, es va completar l'ocupació en arribar

⁵⁰ Aquest capítol és un resum d'un treball més extens dels autors, publicat a la revista *El Pla de l'Estanty* (Galofré/Rustullet 2007).

a Portbou i Puigcerdà. La batalla de Catalunya havia durat poc més de cinquanta dies (Pernau 1989).

L'ocupació de Banyoles

L'entrada de les tropes franquistes a la comarca del Pla de l'Estany es va fer a través de tres línies de penetració. La primera línia va ser protagonitzada per soldats de la 12 divisió del cos d'exèrcit de Navarra, a les ordres del general José Asensio Cabanillas, que van entrar a Banyoles la nit del 7 al 8 de febrer de 1939. Venien de Girona i van entrar per Pujarnol. La segona línia, també a càrrec de l'exèrcit de Navarra, va avançar per la carretera de Girona, amb tancs i altres vehicles. Aquestes tropes van ocupar la Vall del Terri i van entrar a Banyoles l'endemà, el dia 8. La tercera línia de penetració va anar a càrrec de l'exèrcit del Maestrat, que va entrar a la comarca per l'oest i va ocupar Sant Miquel de Campmajor.

Tot i trobar molt poca resistència, es van produir diversos morts, tant de militars com de civils. A Banyoles van morir dos civils. Un va ser un noi de la placeta del Carme, Joan Coll i Dilmé, de 23 anys, que estava festejant i que, en veure moviments pel carrer de la Barca, va voler fugir però, com que anava coix per una ferida de guerra, no va poder escapar-se a temps i fou abatut a trets. L'altre va ser el sereno, Manel Canadell i Figueres, de 52 anys,

que no va voler seguir el consell dels qui li deien que es quedés a casa i va sortir a fer la ronda habitual. A la placeta del Carme es va trobar amb les tropes atacants que, sense pensar-s'hi gaire, van obrir foc i el van matar.

Van morir també diversos soldats republicans, que no van poder fugir a temps i van ser afusellats a l'acte. Tenim constància d'un soldat republicà mort a l'estació del tren de Banyoles. Altres van ser afusellats a Pujar-

Manel Canadell, en una foto de la dècada de 1930.
(Fons d'imatges del Pla de l'Estany.)

nol i enterrats en una fossa comuna del cementiri municipal. Així ho explica Esteve Coll en un treball inèdit sobre els emboscats: «Per aquells verals es van topar amb tres guàrdies d'assalt que, en veure l'aspecte de l'exèrcit enemic es lliuraren a l'invasor i foren afusellats allà mateix immediatament. I no van pas ser els únics. Al cap de tres o quatre dies de passar les tropes nacionals, els camperols del llogarret recolliren un total de disset cadàvers de soldats republicans, alguns de les brigades internacionals (sembla que n'hi havia de catalans, de castellans, de polonesos), i tots plegats foren enterrats al cementiri que hi ha al costat de l'església.»⁵¹

L'Esteve Tarradas i Frigola, que en aquells mesos d'acabament de la guerra vivia a casa dels seus oncles de can Sutirà, de Pujarnol, evoca amb precisió els fets: «A prop de can Geldeus encara hi havia soldats de la brigada del Lister; hi va haver un tiroteig i van morir 7 o 8 soldats. Des del balcó de casa estant ho vèiem bé. Recordo que n'hi va haver tres que amb les mans enlaire es van entregar, un oficial els examinava la documentació i en acabar, sense cap més paraula, els va matar a tots tres allà mateix. Tota la tarda, el vespre, la nit i fins l'endemà que no pararen de passar tropes, soldats d'infanteria, amb matxos i peces d'artilleria en direcció a Banyoles».

A l'encreuament de la carretera que ve de Sant Miquel un petit grup de republicans amb una metralladora va intentar frenar l'avanç de les tropes franquistes. L'endemà, el 8 de febrer, van aparèixer tres soldats morts, dos al costat on hi havia hagut la metralladora i l'altre en uns camps propers.

L'ocupació de la ciutat ha quedat gravada en el record dels banyolins que la van viure. En una taula rodona que va tenir lloc l'any 1999, alguns d'ells van evocar aquells moments tràgics.⁵² Miquel Blanch, per exemple, recordava un camió incendiat als Turers, que hi va estar tres o quatre dies, i també que «una sèrie de noies varen sortir al carrer cantant el "Cara al sol", les dues o tres ratlles que sabien, i tornaven a començar perquè no en sabien més». La gent encenia els llums de les cases, per evitar que es pogués pensar que la casa estava deshabitada, i deixava les portes obertes, perquè no les tiressin a terra. En algunes fins i tot hi penjaven un rètol que deia «*Casa habitada por su propietario*». Un altre dels fets evocats va ser la destrucció, a cops de martell, de la placa que donava nom a la plaça Buenaventura Durruti, als Turers.

Les tropes ocupants van distribuir-se per tot Banyoles. Segons els records de Jacint Romans, «a Can Xampinya havien tret les butaques, tota la platea del cine estava plena de lliteres i hi dormien soldats», mentre que el cinema Modern estava ple de cavalls iropa de

51 Aquest treball d'Esteve Coll i Masdevall, ja esmentat, es pot consultar a l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.

52 Aquesta taula rodona va tenir lloc el 9 de febrer de 1999. Moderada per Miquel Aguirre, Pere Bosch i Josep Grabuleda, va aplegar Miquel Blanch, Josep Duran, Josep Farriol, Joan Frigola, Joan Olivas, Jacint Romans i Joan Saubí. Agraïm a Josep Grabuleda haver-nos-en facilitat la transcripció.

cavalleria. Per la seva banda, les germanes Carme i Antònia Plana, de can Sala, recorden perfectament com veien, des dels darreres de casa seva, tot l'hort de les monges carmelites ocupat per escamots de soldats moros, ajupits al voltant de focs on escalfaven el te. També hi havia soldats a l'Horta dels senyor Narcís i a la fàbrica de xocolata Amatller. D'altres tropes es van instal·lar a Casa Nostra, a Porqueres, i, en general, a tots els convents o altres edificis on hi havia espai lliure. En Josep Llorens explica que a can Torrent del carrer de les Escrivanies, on s'havia instal·lat el general Asensio, cap de la 12 divisió de Navarra, junt amb altres oficials, es feien uns torns de guàrdia que acaparaven la curiositat de molta mainada.

Joan Nierga, que havia fet la guerra al bàndol republicà, ens dóna aquesta visió de Banyoles pocs dies després de l'ocupació franquista: «Em vaig passejar per Banyoles, que en aquells moments es trobava plena com un ou de moros i altra classe de tropa. Els oficials eren els "gallitos", tot festejant les filles de casa bona. Tothom o quasi tothom era de dretes. Els de les esquerres havien marxat si n'havien tingut ocasió» (Nierga 1994: 143-144).

Amb el pas dels dies l'ambient s'anà fent més distès i sovint en l'espai de davant del cafè de Can Grilló, a la plaça Major, es feia ball a càrrec de la banda militar dels ocupants. Al caient de la tarda, a la mateixa plaça, tenia lloc diàriament el ritual de la baixada de la bandera, tot un espectacle seguit per la gent de Banyoles. Les misses de campanya, amb una assistència massiva i envoltades de tota la simbologia del nou règim polític, va ser una altra de les activitats que tingueren lloc a la plaça Major, durant aquelles setmanes posteriors a l'entrada de l'exèrcit de Franco. Ben segur que el fet que s'hagués estat tant de temps sense celebrar-se cap cerimònia religiosa afavorí aquesta concurrència. D'altra banda tampoc no hi havia cap altre espai on poder celebrar els oficis religiosos, donat que tant l'església del monestir com la de Santa Maria encara no s'havien restablert de l'ocupació que havien patit durant la guerra, el monestir com a hospital militar i l'església de Santa Maria com a taller mecànic i de fusteria. Més tard, i de manera transitòria, l'església del monestir va servir de parròquia fins que Santa Maria retornà a la normalitat.

L'ocupació de la resta de la comarca

L'ocupació de la resta de la comarca va començar el dia 7 de febrer, quan les tropes franquistes van entrar a Vilafreser, Olives, Terradelles, Sant Esteve de Guialbes, Santa Llogaia del Terri i Cornellà del Terri. El dia 8, ocupada Banyoles, les tropes van entrar a Porqueres, Vilamarí i Esponellà. El mateix dia 8, les tropes franquistes procedents d'Olot van ocupar Sant Miquel de Campmajor. L'ocupació de la comarca, per tant, va durar dos dies.

L'ocupació va tenir lloc sense massa complicacions. A Sords, una tanqueta que va voler creuar el pont medieval va caure daltabaix, al Terri, després d'haver-se endut la barana. Passat el pont d'Esponellà, a tocar el cementiri de Crespià, els republicans van intentar fre-

nar l'avanç de les tropes ocupants i fer que la retirada no hagués de ser tan a corre-cuita. Van dinamitar també part del pont d'Esponellà. No obstant això, l'avanç dels vehicles continuà i tant els tancs com la tropa van passar pel pas dels Carros, per darrere de l'antic molí, un punt on generalment hi ha poca fondària i que durant els anys en què el pont fou enderrocat era el que camí habitual cap a Crespià i Figueres. Els tancs van arribar a Crespià quan acabava la tarda. De fet, els darrers dies, quan es produïa la retirada del malparat exèrcit republicà, van ser molts els ponts que van ser destruïts per tal d'obstaculitzar el pas dels franquistes. Al terme de Cornellà del Terri, els soldats republicans van destruir el pont del Comanell, a l'entrada de Cornellà, el del Revardit, davant de l'actual empresa Fricorsa, i, passat Cornellà, el de Pont-xetmar, que travessa el Matamors, i el de Borgonyà, davant de l'actual hostal de can Selvatà, que creua el Matamors. Al terme d'Esponellà, a part del ja esmentat sobre el Fluvià, els republicans van esbotzar també el pont de la Canterilla d'en Teixidor o del Mal Pas, a Martís, el de la Font de la Colla, passat Batllori, a la carretera de Vilert, i el pont de Can Mademont, a les Anglades.

Les comissions gestores

Un cop ocupada la comarca, es va procedir a la constitució d'unes comissions gestores, nomenades per les forces d'ocupació, entre els dies 13 i 18 de febrer. Arreu es va procedir de la mateixa manera. Un oficial del Cos Jurídic Militar, en nom del general de l'exèrcit de Navarra (i, en alguns casos, de l'exèrcit del Maestrat), nomenava una comissió gestora provisional, integrada per un alcalde president i uns regidors, tots ells designats per l'autoritat militar.

L'acta de constitució d'aquestes comissions inclou el text del jurament que van signar els nous edils: *«Juran por su honor desempeñar fielmente sus respectivas funciones con celo, austeridad y energía, inspirándose en las normas de la España Nacional y del Generalísimo Franco, nuestro glorioso Caudillo»*. En alguns casos, consta en acta l'agraïment dels nomenats, com és el cas de Vilademuls i de Crespià, on els designats van agrair el nomenament perquè *«les permite cooperar con el mayor entusiasmo al resurgir de España»*, o el cas de Cornellà del Terri, on van acordar enviar telegrams d'adhesió al general Franco, al governador civil i al governador militar.

Una de les primeres actuacions d'aquestes comissions gestores va ser, en compliment de les ordres rebudes de les autoritats militars, reposar tots els funcionaris destituïts pels Ajuntaments revolucionaris durant els anys de guerra i destituir els altres. En el cas de Banyoles, per exemple, es van reposar vuit funcionaris i se'n van destituir vint-i-sis. En altres casos van prendre mesures sobre el canvi de bitllets, o, com és el cas d'Esponellà, van ocupar-se de la reconstrucció urgent del pont de la Font de la Colla, sobre el riu Fluvià, perquè, com s'ha dit, els republicans en retirada l'havien volat.

EPÍLEG

Per descobrir l'origen de les tensions que van aflorar en la societat catalana i espanyola a la dècada de 1930 caldria remuntar-se als intents de canvi i a les lluites que es van produir al llarg del segle XIX, tan turbulent des d'un punt de vista polític. La guerra del 1936-1939 en va ser la funesta conseqüència i la dictadura franquista, el capítol final. En les pàgines anteriors hem intentat aproximar-nos al que van ser aquests tres anys de guerra i revolució al Pla de l'Estany. No voldríem acabar aquesta aproximació, però, sense fer algunes reflexions finals.

Una violència cega i desenfrenada

La rebel·lió militar contra la República, el juliol de 1936, va posar en marxa un procés de conseqüències terribles. Va desencadenar una revolució popular que no va trobar aturador, en els primers moments, a causa de la desintegració del govern i de les forces d'ordre, provocada precisament per la rebel·lió dels militars. La conseqüència va ser l'esclat d'una violència cega i desenfrenada, la persecució i assassinat de capellans, religiosos i persones de dretes. Es van desfermar odis ancestrals i es van produir revenges per antigues injustícies. La nostra comarca va participar plenament en aquesta dinàmica de terror, tal com ha quedat explicat en els capítols corresponents.

Persecució religiosa

Aquest esclat de violència va tenir unes clares característiques de persecució religiosa, no només a causa de l'assassinat de capellans, sinó també per la destrucció dels temples, imatges i objectes del culte, la dissolució de les comunitats religioses i el tancament dels convents, la prohibició dràstica de la pràctica religiosa i la repressió de qualsevol expressió de religiositat. Cal tenir molt present aquest aspecte, especialment important en una societat tan religiosa com la d'aquells anys.

Uns nous ajuntaments

El govern de la Generalitat no va acceptar la pèrdua del control de la situació, i des dels primers moments va intentar recuperar l'autoritat. Un pas important, a nivell municipal, va ser la constitució d'uns nous ajuntaments que van intentar, amb totes les dificultats d'aquelles circumstàncies complexes, tornar a posar en marxa els serveis municipals i respondre a les necessitats de la població. A partir de finals de 1936, aquests nous ajuntaments, arreu de la comarca, van intentar donar resposta als problemes d'avituallament, manca de moneda fraccionària, acollida de refugiats, etc.

Els refugiats

Com que Catalunya va ser zona de rereguarda fins al final de la guerra, va ser terra d'acollida de refugiats que fugien de la guerra. A la nostra comarca van arribar aragonesos, madrilenys, andalusos i bascos, bàsicament. La població va fer un considerable exercici

de solidaritat, però l'arribada creixent de nous refugiats va plantejar molts problemes per acollir-los dignament i va provocar també tensions i problemes de convivència. És un aspecte que convé tenir molt present en reconstruir la vida de cada dia en aquests anys de guerra i que mereix una valoració positiva, com ho demostra el fet que alguns d'aquests refugiats hagin arrelat a casa nostra i que, en altres casos, s'hagin teixit unes relacions d'amistat que han perviscut al llarg dels anys.

L'esforç bèl·lic

Paral·lelament a la problemàtica de la rereguarda, hi havia la realitat de la guerra, una guerra sagnant, amb milers de morts (de 600.000 a un milió segons els diversos càlculs que s'han fet), molts més ferits, bombardejos mortífers i enormes destruccions. La nostra comarca va contribuir a l'esforç bèl·lic amb uns 2.700 homes mobilitzats i va pagar el seu tribut de sang amb 220 soldats morts. Al pla de Martís es va instal·lar un camp d'aviació militar i el monestir de Banyoles va acollir un hospital militar, on molts soldats ferits van poder recuperar-se. Afortunadament, la ciutat no va rebre cap dels terribles bombardejos que van castigar diverses ciutats catalanes.

Una guerra civil

Finalment, aquesta guerra tan mortífera va ser una guerra civil, que va trencar de manera dramàtica la convivència en els pobles i fins i tot en el si de moltes famílies. En més d'una ocasió es va donar el cas de dos germans lluitant en bàndols oposats. Dels 2.700 cridats a files que hem esmentat, més de 2.000 van lluitar al bàndol republicà i uns 300 al bàndol franquista, mentre que la resta optà per amagar-se per no anar al front. Tot i que és evident que la majoria dels soldats lluitaren al costat de la República, una minoria força nombrosa optà per donar suport als militars rebels. Els soldats que van morir a la guerra pertanyien també als dos bàndols. La guerra va provocar, doncs, una profunda fractura social, que es va agreujar, acabada la guerra, amb la instauració de la dictadura franquista i la posada en marxa d'una repressió enèrgica, amb nous episodis d'odi i revenja, aquest cas d'un altre signe. Si en el balanç de tota guerra trobem morts i destruccions, en una guerra civil, com aquesta, es van produir unes ferides de llarga durada, una divisió social que va perdurar en els anys posteriors de dictadura.

En més d'un cas, les seqüeles derivades del sofriment d'algunes famílies dels dos bàndols encara no han cicatritzat. El tema de la guerra encara suscita passions. Els silencis, els oblots, les mitges veritats, la utilització partidista del dolor..., no han estat la millor manera de tancar ferides. Esperem que aquesta aproximació, feta amb voluntat de rigor i objectivitat, «amb el cap fred i el cor tranquil», serveixi per conèixer el passat en tota la seva complexitat i que aquesta comprensió del que va passar ajudi a consolidar una convivència social que assegui un futur de pau i concòrdia.

BIBLIOGRAFIA I FONTS

Bibliografia

- ABAD DE SANTILLÁN, Diego (1975). *Por qué perdimos la guerra*. Madrid: G. del Toro.
- ABELLAN, Joan Anton (2005). «Breu inventari d'escoles del Pla de l'Estany, 1». *El Pla de l'Estany. Butlletí Informatiu* núm. 50 (desembre).
- ABELLAN, Joan Anton (2008). *L'Escola a Banyoles (segles IX-XX)*. Banyoles: Ajuntament de Banyoles.
- AGUIRRE, Miquel (2000). «Guerra i revolució». Dins D.D.A.A. *Història del Pla de l'Estany*. Girona: Diputació de Girona.
- ALBERTÍ, Jordi (2007). *El silenci de les campanes. De l'anticlericalisme del segle XIX a la persecució religiosa durant la guerra civil*. Barcelona: Proa.
- Amsa 100 anys (2004). Banyoles: AMSA.
- ARRIBAS, Julián (1990). *Silencio en Can Valls. Cincuenta mártires gabrielistas*. Toledo: Instituto de Hermanos de San Gabriel.
- BADIA, Francesc (2001). *Els camps de treball a Catalunya durant la guerra civil (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BLANCH, Josep (1978). «Paper moneda banyolí». *Revista de Banyoles* núm. 532-533 (octubre).
- BORRÀS, MERCÈ (2000). *Refugiats/des (1936-39)*. Girona: Revista de Girona/Diputació de Girona.
- BOSCH I CUENCA, Pere (2009). *La primavera republicana. Política, societat i cultura al Pla de l'Estany (1931-1936)*. Inèdit.
- BRICALL, Josep M. (1979). *Política econòmica de la Generalitat (1936-1939). El sistema financer*. Vol. 2. Barcelona: Edicions 62.
- BROGGI, Moisès (2001). *Memòries d'un cirurgià (1908-1945)*. Barcelona: Edicions 62.
- BRUGADA, Martirià (2010). «Les creus del Terme de Banyoles». *Sants Abdó i Senén, Festa Major del Terme*.
- BRUSCO, Ramon (2003). *Les milícies antifeixistes i l'exèrcit popular a Catalunya (1936-1937)*. Lleida: Edicions El Jonc.
- BUSQUETS, Jaume (1992). *Crespià*. Girona: Revista de Girona/Diputació de Girona.
- BUSQUETS, Joan (1986 a). «La destrucció d'esglésies a la ciutat de Girona el 1936 i les seves excepcions». Dins D.D.A.A. *La guerra civil a les comarques gironines*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials.
- BUSQUETS, Joan (1986 b). «La persecució religiosa al Bisbat de Girona». *Revista de Girona* núm. 116 (maig-juny).
- BUTINYÀ, Isabel i Anna Tubert (2007). *Escultura i pintura romàniques a la Vall del Terri*. Banyoles: Consell Comarcal del Pla de l'Estany.
- CARRERAS, Luis (1938). *Grandeza cristiana de España*. Toulouse: Les Frères Douladoure.

- CÁRDABA, Marciano (2002). *Campesinos y revolución en Cataluña. Colectividades agrarias en las comarcas de Girona, 1936-1939*. Madrid: Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo.
- CATTINI, Giovanni C. (2004). «La violència revolucionària». Dins D.D.A.A. *La guerra civil a Catalunya (1936-1939), 1. Alçament militar i primers mesos de guerra*. Barcelona: Edicions 62.
- CERVERA, Josep M. (1991). *Testimoniatge de fe i de fidelitat. Els preveres de la diòcesi de Girona víctimes de la revolta de 1936*. Girona: Bisbat de Girona.
- CLAVAGUERA, Josep (1997). *Vilert*. Girona: Gràfiques Alzamora.
- COLOMER, J. i altres (2008). *Fontcoberta*. Girona: Revista de Girona/Diputació de Girona.
- CORNELLÀ, Pere (1986). «La constitució dels ajuntaments de la comarca del Gironès durant la guerra civil». Dins D.D.A.A. *La guerra civil a les comarques gironines (1936-1939)*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials.
- COROMINAS, J. M. i J. Marquès (1972). *La comarca de Bañolas*. Vol. 3. Girona: Diputació de Girona.
- DURAN, Maurici (1993). *Camós*. Girona: Revista de Girona/Diputació de Girona.
- E. A (s.d.). *Los jesuitas en el Levante rojo Cataluña y Valencia (1936-1939)*. Barcelona: Impr. Revista Ibérica.
- ELJARQUE, Joaquim i Miquel Rustullet (2004). *El camp d'aviació de Martís 1938-1960*. Banyoles: Consell Comarcal del Pla de l'Estany.
- FARRIOL, Jaume (2003). *Una vegada era jo*. Barcelona: Editorial Mediterrània.
- FERRER, Miquel (2005). *Des de Terradelles a l'Escala passant per Granollers i Tona*. L'Escala: edició de l'autor.
- FORT, Joan (1998). *La Vall de Campmajor*. Girona: Revista de Girona/Diputació de Girona.
- GALOFRE, Jordi (1999). *Jacint Masgrau i Butinyà (1895-1950). Per Banyoles i per la República*. Banyoles: Ajuntament de Banyoles.
- GALOFRE, Jordi (2005). *La repressió franquista a Banyoles*. Banyoles: Ajuntament de Banyoles.
- GALOFRE, Jordi (2006). «1936-1939: fer la guerra mal vestit i mal calçat». *Revista de Girona* núm. 237 (juliol-agost).
- GALOFRE, Jordi i Miquel Rustullet (2007). «L'ocupació de la comarca del Pla de l'Estany per les tropes franquistes (febrer 1939)». *El Pla de l'Estany. Butlletí Informatiu* núm. 55 (juny).
- GALOFRE, Jordi i Miquel Rustullet (2009). *Les fosses comunes al Pla de l'Estany (1936-1939)*. Banyoles: Consell Comarcal del Pla de l'Estany.
- GRABULEDA, Josep (1999). «Les Saques: setanta-cinc anys d'història (1914-1989)». Dins D.D.A.A. *La fàbrica de Banyoles: Les Saques (1914-1989)*. Banyoles: Ajuntament de Banyoles.
- GRABULEDA, Josep i David Sala (2003). *Porqueres*. Porqueres: Ajuntament de Porqueres.
- HERVÁS, Carles (2004). «Sanitat a Catalunya durant la República i la Guerra Civil». Tesi

doctoral. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra / Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives.

JIMÉNEZ, Carmen (2006). *D'Antequera a Banyoles. Història d'una nena que es va perdre*. Banyoles: Ajuntament de Banyoles.

MANENT, Albert i Josep Raventós (1984). *L'Església clandestina a Catalunya durant la guerra civil (1936-1939): els intents de restablir el culte públic*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MARQUÈS, Joan (1987). *La força de la fe a Catalunya durant la guerra civil (1936-1939)*. Girona: Palverd.

MARQUÈS, Joan (1995). *Vilademuls*. Vilademuls: Ajuntament de Vilademuls.

MAYMÍ, Josep (2001). *Entre la violència política i el conflicte social. Els comitès antifeixistes de Salt i Orriols en el context de la Guerra Civil 1936-1939*. Salt/Barcelona: Ajuntament de Salt/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MAYMÍ, Josep, Josep Ros i Xavier Turró (2006). *Els refugiats de la Guerra Civil a les comarques del Gironès i el Pla de l'Estany (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MONER, Jeroni (2009). «L'arcada perduda de la plaça Major». *Revista de Banyoles* núm. 914 (desembre).

MONTERO, Antonio (1961). *Historia de la persecución religiosa en España 1936-1939*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos.

NEL-LO, Oriol (1986). «El govern local a les comarques gironines durant els primers mesos de guerra i revolució (juliol-desembre de 1936)». Dins D.D.A.A. *La guerra civil a les comarques gironines*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials.

NIERGA, Joan (1994). *Memòries d'un soldat de la República*. Barcelona: Comercial Escudo de Oro.

NONELL, Salvador (1965). *Así eran nuestros muertos del laudado Tercio de Requetés de Ntra. Sra. de Montserrat*. Barcelona: Editorial Casulleras.

NONELL, Salvador (1992). *El Laureado Tercio de Requetés de Nuestra Señora de Montserrat*. Barcelona: Hermandad del Tercio de Requetés de Nuestra Señora de Montserrat.

OLIVA, Jordi (1999). *El cost humà de la guerra civil a les comarques gironines: combatents morts i víctimes del material bèl·lic abandonat*. Girona: Punt.

OLIVAS, Joan (2010). *Érem joves. Anys 1930-1940-1950*. Banyoles: Edició de l'autor.

PAGÈS, Salvador (1994). «El hombre intrépido». Dins Joan Marquès. *Testigos de la fe durante la guerra civil (1936-1939)*. Girona: Palahí.

PALMADA, Guerau (ed.) (2005). *El Patrimoni del Pla de l'Estany*. Banyoles: Consell Comarcal del Pla de l'Estany.

PLA, Josep (1968). *Viatge a la Catalunya Vella, Obres completes*. Vol. 9. Barcelona: Edicions Destino.

PLADEVALL, Antoni (dir.) (1991). *Catalunya romànica*. Vol. V. *El Gironès. La Selva. El Pla de*

l'Estany. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana.

PERNAU, Josep (1898). *Diario de la caída de Cataluña*. Barcelona: Ediciones B.

POZO, Josep Antoni (2002). «El poder revolucionari a Catalunya durant els mesos de juliol a octubre de 1936. Crisi i recomposició de l'estat». Tesi doctoral. Bellaterra: Universitat Autònoma.

PRATS, Modest (1984). «Carta sobre "L'Església clandestina a Catalunya durant la guerra civil"». *Punt Diari* 20 de juliol.

RIERA, Pere (1983). «Emissions banyolines de paper moneda». *Revista de Banyoles* núm. 634-635 (octubre).

RIGAU, Antoni M (1995). *Una xarxa ben nuada*. Banyoles: TEISA.

RIGAU, Antoni M. (1997). *Cent anys d'AgriEnergia*. Banyoles: Agri-Energia.

RIGAU, Antoni M. Rigau (2001). *El teixit de la memòria*. Banyoles: Família Rigau i Oliver.

RUSTULLET, Miquel (2007). «Els religiosos assassinats al costat del pont del Ser (Serinyà)». *El Pla de l'Estany* núm. 54 (març).

RUSTULLET, Miquel (2010). «El túnel dels emboscats de can Pere Pastor (Sant Miquel de Campmajor) ». *El Pla de l'Estany* núm. 65 (juny).

SERRALLONGA, Joan (2004). *Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra, 1936-1939*. Barcelona: Editorial Base.

SOLÉ, Queralt (2004). «El flagell de la fam». Dins D.D.A.A. *La guerra civil a Catalunya (1936-1939)*, 3. *Catalunya, centre neuràlgic de la guerra*. Barcelona: Edicions 62.

SOLÉ SABATÉ, Josep M. (1989) i Joan Vilarroya. *La repressió a la reraguarda de Catalunya, 1936-1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

TASIS, Rafael (1937). *La Revolució en els Ajuntaments*. Barcelona: Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya

TERMES, Josep (1999). *Història de Catalunya. De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939)*. Barcelona: Edicions 62.

TORRES, Antoni i Jeroni Moner (ed.) (2008). *Art gòtic dels segles XIII i XIV al Pla de l'Estany*. Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles.

TRUETA, Josep (1978). *Fragments d'una vida*. Barcelona: Edicions 62.

TURRÓ, Antoni (1982). *El Paper moneda català (i altres signes monetaris). Emissions de la guerra 1936-1939*. Barcelona: L'Avenç.

VERDAGUER, Pere (2002). *Pàgines d'un exili ordinari*. El Prat de Llobregat: Rúbrica Editorial.

VILADIU, Pau i David Sala (2002). *Miànigues*. Girona: Revista de Girona/Diputació de Girona.

VILLARROYA, Joan (dir.) (2009). *Els noms de la guerra*. Girona: El Punt.

VINYOLES, Carme (1986). «Història viva. La guerra civil a les comarques gironines». *Presència* núm. 774 (21 de desembre).

VINYOLES, Carme (1988). «Refugiats a muntanya». *Revista de Girona* núm. 130 (setembre-octubre).

Fonts documentals

Archivo Histórico Nacional (Madrid)
Portal de Víctimas de la Guerra Civil y Represaliados del Franquismo (web)
Arxiu Nacional de Catalunya
Fons de la Generalitat de Catalunya (Segona República)
Arxiu Històric de Girona
Fons de la Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona
Arxiu Diocesà de Girona
Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany
Fons documental del municipi de Banyoles
Fons documental del municipi de Camós
Fons documental del municipi de Porqueres
Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles
Arxiu Municipal de Cornellà del Terri
Arxiu Municipal de Crespià
Arxiu Municipal d'Esponellà
Arxiu Municipal de Fontcoberta
Arxiu Municipal de Palol de Revardit
Arxiu Municipal de Porqueres
Llibre d'actes dels plens municipals
Arxiu Municipal de Sant Miquel de Campmajor
Arxiu Municipal de Vilademuls
Jutjat de Pau de Banyoles
Registre Civil

SIGLES UTILITZADES

ACR. Acció Catalana Republicana
CEDA. Confederación Española de Derechas Autónomas
CNT. Confederació Nacional del Treball
ERC. Esquerra Republicana de Catalunya
FAI. Federació Anarquista Ibèrica
FEJOC. Federació de Joves Cristians de Catalunya
POUM. Partit Obrer d'Unificació Marxista
PSUC. Partit Socialista Unificat de Catalunya
SA. Sindicat Agrícola
UGT. Unió General de Treballadors
UR. Unió de Rabassaires
USC. Unió Socialista de Catalunya

ÍNDEx ONOMÀSTIC

A

Abad de Santillán, Diego, 12
Abellán, Joan Anton, 8, 178, 180
Abril i Freixa, Joaquim, 8, 9, 62
Abuli i Jordà, Joan, 140
Abuli i Servosa, Josep, 117
Agell, família, 42
Aguilè i Perpinyà, Martirià, 130
Aguirre, Miquel, 196
Aguirre i Oliveres, Miquel, 7, 8, 205 n.
Agustí, Andreu, 83
Agustí, Joan, 77
Agustí, Mer, 77
Agustí i Torras, Joan, 73
Agustí i Trilla, Andreu, 138
Alberti, Joan, 30, 54 n.
Alegri i Romans, Josep, 98
Alemany, Marià, 101
Alemany i Oliveres, Joan, 8
Alemany i Oliveres, Josep, 130
Almar, Miquel, 134
Almar i Palomé, Anna, 98
Almar i Palomé, Maria, 98
Almar i Palomé, Miquel, 24, 25, 98, 100
Almar i Palomé, Salvador, 98
Almar i Palomé, Teresa, 9, 25, 98
Almar i Palomé, Tomàs, 98
Almar i Sala, Joan, 111, 112, 113
Almar i Targarona, Joan, 98, 99, 100, 101
Alsina, Pau, 145
Alsiús, Josep, 77, 83
Alsiús i Malagelada, Joan, 138
Alsiús i Malagelada, Josep, 138
Alsiús i Masgrau, Lluís, 140
Alsiús i Ricart, Josep, 78, 146
Alsiús i Torrent, Pere, 173
Álvarez, Aniceto, 35
Alvart, Tomàs, 24
Ameller, Lluís de, 36
Ameller i Gratacós, Domènec, 59, 60, 61, 166
Ameller i Gratacós, Josep, 59, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 89, 171, 188, 189
Ameller i Puig, Llorenç, 59, 60, 61
Ameller i Reig, Lluís, 28, 29, 137
Ameller i Verdaguier, Pere, 72
Angelats, Jaume, 175
Angelats i Galí, Melcior, 115
Angelats i Matamala, Josep, 117
Angelats i Pedrés, Martí, 133
Angelats i Roura, Pere, 128
Anglada, Carles, 50
Anglada i Borrell, Llorenç, 8, 24 n.
Anglada i Bosch, Valentí, 110
Anglada i Llovera, Concepció, 24, 25, 144
Aradas i Font, Miquel, 61
Aradas i Masó, Joaquim, 17, 20, 83, 130
Arboix i Hombravella, Josep, 94, 95
Arbusà i Abuli, Enric, 132
Arbusà i Expósito, Josep, 135
Armada i Pujol, Salvador, 61
Armengol i Bosch, Pere, 143
Armengol i Noguier, Nemesi, 113
Armengol i Soler, Pere, 113
Arnau, Jaume, 135
Arnau i Vilarrasa, Francesc, 135
Arnau i Vilarrasa, Vicenç, 117
Arpa i Casellas, Àngela, 73
Arpa i Casellas, Pere, 138, 139

Arpa i Gifré, Tomàs, 133
Arpa i Torramillas, Ramon, 73
Arribas, Julián, 35
Artigas i Compte, Joan, 140
Artigues i Riera, Josep, 94
Asamar i Palomer, Miquel, 135
Ascaso, Francisco, 168, 169
Asensio Cabanillas, José, 204, 206
Aulet i Falgàs, Dolors, 78
Aulina i Saurina, Aurèlia, 42
Aulina i Saurina, Francesca, 42
Aulina i Saurina, Joan, 42, 89, 91, 81, 82, 84, 86, 87, 170, 171, 188
Aulina i Saurina, Magdalena, 35, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 77, 91
Aurich i Roure, Joaquim, 140
Avellana i Riera, Josep, 130
Avellí i Jordí, Miquel, 110
Ayats, Martí, 133
Ayats i Figueres, Lluís, 133
Ayats i Font, Jaume, 8
Ayats i Solà, Jaume, 8
Ayats i Torrent, Esteve, 26, 108, 109

B

Bach, Francesc, 184
Bach, Silvestre, 71
Bach i Dalmau, Josep, 113
Bach i Ricart, Joan, 98, 99, 100, 101
Bach i Sabater, Josep, 114
Badia, Francesc, 75
Bahí i Massó, Pere, 134
Balateu, Joan, 76
Balcells i Ribera, Joan, 133
Baldó i Jordà, Desideri, 159
Ballell i Reixach, Jaume, 163
Banal i Font, Miquel, 110
Banal i Pineda, Maria, 83, 84, 89, 175
Bañuelos, Cayo, 35
Barba Ortiz, Félix, 58, 61, 79
Barba i Veguillas, Lluís, 9, 58
Barbey i Prats, Josep, 71, 84, 171, 192
Barceló i Casademont, Melcior, 64
Barceló i Císquer, Agustí, 64
Barceló i Císquer, Guillem, 140
Barceló i Císquer, Joan, 140
Bardera, Josep, 97
Bardera i Bardera, Josep, 135
Bargalló, M. Dolors, 174
Bartís i Güell, Joan, 97
Bartolí i Nogareda, Dionís, 75
Bartolí i Nogareda, Ramon, 68, 138
Bas, Martí, 176
Baserba i Batista, Ricard, 81, 82, 83, 86, 89, 184
Bastida Torres, José, 150
Batchelli i Mayolas, Esteve, 133
Batchelli i Mayolas, Francesc, 133
Battle i Battaler, Baldiri, 34
Battle i Camps, Joaquim, 137
Battle i Llovera, Esteve, 136
Battle i Terrades, Miquel, 81, 82, 84, 86, 87, 89
Batlle i Cabello, Núria, 8
Batllori, Montserrat, 8
Batllori i Isern, Roc, 28, 29, 114, 115
Batllori i Sayeras, Joan, 117
Behi i Oliveres, Rafael, 135
Bergareche, comandant, 78
Bermúdez i Verdaguier, Domènec, 110

Blanch, Josep, 189
Blanch, Lluís, 36
Blanch, Miquel, 205
Boada, Josep M., 91
Boada, Montserrat, 91
Boada, Pere, 83
Boada, Tomàs, 42
Boada i Roura, Pere, 17
Bofill i Pascual, Manuel, 42, 44
Bofill i Guardiola, Antoni, 121, 130
Bofill i Guardiola, Jaume, 130
Bofill i Guardiola, Maria, 9, 121
Boix, Salvador, 77
Boix i Padrosa, Isidre, 136
Boix i Padrosa, Joan, 28, 29, 114
Boix i Padrosa, Pere, 136
Boix i Vilardell, Miquel, 15
Boixó i Geli, Francesc, 40, 91
Boixó i Geli, Joan, 129
Boixó i Geli, Miquel, 15, 17, 20, 117, 120, 128, 129
Boixó i Sarquella, Jordi, 9, 120, 129
Bonall, Joan, 155
Bonall i Quintana, Salvador, 177
Bonaventura, Rafael, 146
Bonet i Batlle, Joaquim, 33
Bordas, família, 42
Borgoñon i Gil, Victor, 24, 97
Borràs, Mercè, 196
Bosch, Carles, 75
Bosch, Joaquim, 100
Bosch, Miquel, 193
Bosch i Bach, Josep M., 61, 62
Bosch i Casademont, Narcís, 117
Bosch i Cuenca, Pere, 8, 166, 205 n.
Bosch i Ginabreda, Jaume, 140
Bosch i Meseguer, Jaume, 132
Bosch i Pardàs, Miquel, 98
Bosch i Portella, Esteve, 28
Bosch i Riera, Joan, 181
Bosch i Salló, Lluís, 103, 104
Bosch i Vilardell, Josep, 8
Boschdemont i Pla, Joan, 140
Boschdemont i Tarrès, Carles, 134
Boschmonar, Esteve, 91
Boschmonar, Josep, 91
Bover, Dolors, 193
Bramon, Albert, 83
Bramon, Martí, 71
Bramon i Franch, Isidre, 15, 17, 20, 26, 104, 105, 106
Bramon i Planas, Jacint, 128
Bramon i Planas, Pere, 83
Bramon i Planas, Salvador, 117, 128
Bretcha i Pifferrer, Joan, 136
Bretcha i Pifferrer, Pere, 115
Bricall, Josep M., 185
Broggi, Moisès, 155, 157
Brufau i Duran, Manuel, 65
Brufau i Prats, Joan, 140
Brugada, Martirià, 47
Brugué, Carme, 76
Brugués i Angelats, Pere, 28
Brugués i Geladó, Josep, 115
Brunet, Josep M., 8
Brunet i Pujiula, Ramon, 27
Brunsó, Jaume, 133
Brunsó, Joaquim, 23
Brunsó i Graboleda, Josep, 25
Brunyol i Teixidor, Emili, 130
Brunyol i Vila, Àngels, 17
Brunyol i Vila, Pere, 117, 177

Brusco, Ramon, 14
Buena Ventura i Soler, Narcís, 83, 87, 89
Buena Ventura i Soler, Francesc, 17, 83
Buena Ventura i Soler, Caterina, 177
Buixasa i Salas, Enric, 117
Buixeda i Planas, Baltasar, 136
Buixeda i Torrent, Conrad, 134
Burch, Albert, 30
Burgas, Joan, 17, 83
Burrissier i Vila, Ventura, 17, 20
Busquets, Jaume, 24, 38, 39, 49
Busquets, Joan, 30, 56, 77
Busquets, Sadurní, 75
Busquets i Abella, Josep, 130
Busquets i Corominas, Llorenç, 9
Busquets i Gimbernau, Marià, 28, 29, 114
Busquets i Malagelada, Joan, 130
Busquets i Malagelada, Llorenç, 81, 82, 84, 86, 87, 88, 89, 170, 171, 173, 189, 192
Busquets i Malagelada, Sebastià, 17, 83, 194
Busquets i Robert, Joan, 134
Busquets i Vives, Margarida, 154
Bustins i Camps, Josep, 102, 103
Bustins i Oliveras, Ramon, 117
Butinyà i Isabel, 49
Butinyà i Pagès, Martirià, 71, 75, 77
Buxeda i Nierga, Antoni, 23
Buxeda i Torrent, Jaume, 99, 100

C

Caballé i Gatell, Gabriel, 42
Cabanas i Garcia, Josep, 15, 16, 17, 20, 39, 81, 82, 83, 117, 130
Cabanyes i Sala, Francesc, 24, 25, 98, 99, 100, 101
Cabrera i Garcia, Bautista, 159
Cabrera i Ortiz, Josep, 121
Calleja i Jordà, Eugènia, 9, 107
Callis, Jaume, 193
Callis, Joan, 119
Calsina i Coma, Josep, 94
Camós, Anton, 144
Camós, Miquel, 110, 144
Camós, Pere, 144
Camós i Puigdevall, Miquel, 73, 144, 146
Camós i Ramió, Tomàs, 9, 110
Campasols i Coronas, Josep, 9, 95
Campasols i Padrosa, Andreu, 95, 96
Campasols i Padrosa, Francesc, 95
Campmol i Geli, Pere, 101
Campmol i Palomeras, Joaquim, 24, 25, 99, 100, 101
Camprodon, Jaume, 55
Camps i Alzinelles, Carles de, 100
Camps i Noguier, Ramon, 140, 142
Camps i Tarrats, Florenci, 86, 87, 88
Cañadas i Nouvils, Gabriel, 73
Canadell, Josep, 183
Canadell i Figueres, Manel, 204
Canadell i Pla, Llorenç, 99, 100, 101
Canadell i Pla, Pere, 113
Canals i Casalet, Joaquim, 143
Canals i Jordà, Domènec, 108, 109
Canet i Serra, Martí, 98, 99
Cánovas Fernández, Salvador, 185

Capell i Dorca, Joan, 104, 105, 106
 Capellera i Cabretosa, Josep, 24, 25, 98, 99, 101
 Capelleras i Pujolà, Sebastià, 73
 Carbonell i Kiera, Josep, 134
 Carbonès i Plana, Esteve, 104, 105
 Càrdaba, Marciano, 167
 Cardó, Carles, 57
 Cargol i Caballé, Josep, 28, 114, 115
 Cargol i Fàbrega, Pere, 103, 104
 Caritg i Frigola, Miquel, 25, 117, 135
 Caritg i Frigola, Pere, 103, 104, 135
 Caritg i Serra, Josep, 83, 84, 86, 87, 88
 Carles, Marina, 9, 16, 82
 Carles i Masó, Josep, 15, 16, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 180, 181
 Carles i Masó, Manuel, 15, 17, 91
 Carles i Masó, Maria, 175
 Carles i Vinyes, Francesc, 130
 Carrera, Joan, 168
 Carrera i Pratsevall, Josep, 34
 Carreras, Lluís, 55
 Carreras i Vila, Narcís, 163
 Casademont i Brunso, Mateu, 136
 Casademont i Brunso, Pere
 Casademont i Casademont, Joaquim, 28, 29
 Casademont i Darné, Ramon, 143
 Casademont i Quer, Antoni, 136
 Casademont i Tarrés, Pere, 140, 143
 Casadevall, Ferran, 104
 Casadevall i Carré, Bartomeu, 117
 Casadevall i Dausà, Benet, 15, 17, 20, 83
 Casals i Juanola, Josep, 134
 Casals i Tarragó, Josep, 66
 Casamort i Colomer, Josep, 64
 Casanovas, Ignasi, 57
 Casanovas, Josep, 72, 73, 75
 Casanovas i Vilaró, Manuel, 130
 Casas i Pla, Joaquim, 117
 Cascante, família, 42
 Cascante i Portabella, Josep M., 44
 Casellas, Joaquim, 106
 Casellas, Pere, 25, 144
 Caso i Crehuet, Francesc, 72
 Castanyer i Grabuleda, Miquel, 130
 Castellanos, escultor, 47
 Castelló i Gifreu, Iscle, 98
 Cattini, Giovanni C., 66, 67
 Caulas i Caselles, Francesc, 130, 177
 Caulas i Caselles, Salvador, 130
 Celrà i Font, Anastasi, 130
 Cervera, família, 42
 Cervera, Josep M., 30 n., 35, 55
 Céspedes i Hernández, Joan, 159
 Ciurana i Balmunya, Joan de, 130
 Clavaguera, Josep, 24 n., 49, 134, 137
 Cle i Pujol, Francesca, 75
 Closas, Rafael, 68
 Coderch i Rigau, Ramon, 130
 Codina i Riera, Joan, 130
 Coll i Comas, Josep, 23
 Coll i Coromines, Josep, 15, 17, 24, 85
 Coll i Coromines, Sebastià, 15, 17, 117
 Coll i Dilmé, Joan, 204
 Coll i Ferrer, Francesc, 145
 Coll i Masdevall, Esteve, 144, 205
 Coll i Plana, Bartomeu, 159
 Coll i Tubert, Benet, 81, 82, 84, 86, 89, 170, 171

Coll i Vilà, Lluís, 132
 Collell, Ventura, 65
 Colom i Vilà, Joan, 78, 146
 Colom i Vila, Josep, 25
 Colomé i Fàbregó, Isidre, 23, 50, 94, 95, 96
 Colomé i Gifra, Isidre, 9, 94
 Colomé i Planas, Josep, 133
 Colomer, J., 25, 49
 Colomer i Campas, Joaquim, 117
 Coma i Camps, Pere, 134
 Comajoan, Joan, 109
 Comajoan i Fita, Vicenç, 135
 Comajoan i Teixidor, Francesc, 93, 94
 Comalat, Lluís, 177
 Comalat, vidua, 77
 Comas, Enric, 17, 83
 Comas i Casadevall, Josep, 133
 Comas i Danés, Josep, 70, 83, 91, 193
 Comas i Frigola, Salvador, 103, 104
 Comas i Frigoler, Pere, 108, 109
 Comas i Masgrau, Pere, 9, 70
 Comas i Matella, Josep, 119
 Comas i Nadal, Jaume, 23
 Comas i Poch, Pere, 108, 109
 Comas i Teixidor, Francesc, 102, 103
 Comerma, 71
 Comerma i Marés, Francesc, 133
 Companys, Lluís, 11, 114
 Compte, Jaume, 168, 169
 Compte i Xargayó, Josep, 135
 Congost, Anna, 36
 Congost, Joan, 119
 Congost, Rosa, 44
 Congost i Estany, Joan, 117
 Congost i Masó, Joan, 117
 Congost i Oller, Joaquim, 138
 Congost i Verdader, Narcís, 37
 Constans, Lluís G., 39
 Cordonet i Arbúss, Francesc, 115
 Cornellà, Pere, 81
 Coromi, Joan, 136
 Coromina, Joaquim, 100
 Coromina, Lluís, 77
 Coromina i Hostench, Josep M., 37, 77, 138
 Corominas, Candi, 83
 Corominas, Ernest, 175
 Corominas, Jaume, 23
 Corominas i Alella, Salvador, 111, 112
 Corominas i Bigas, Camil, 165
 Corominas i Planellas, Concepció, 8, 65, 154, 155
 Corominas i Planellas, Frederic, 196 n.
 Corominas i Planellas, Josep M., 49, 70
 Corominas i Pujolàs, Jaume, 117
 Corominas i Pujolàs, Joan M., 140
 Corominas i Tarradas, Joan, 117
 Corominas i Torrent, Jaume, 27, 110
 Coromines, Josep, 77, 177
 Coronas i Garganta, Pere, 137
 Cortada i Vilà, Gerard, 138
 Cortada i Vilà, Josep M., 138
 Cortada i Vilà, Lluís, 138
 Cosp, doctor, 156
 Costa, Esteve, 77
 Costa, Gertrudis, 192
 Costa, Josep, 97
 Costa, Ramon, 181
 Costa i Bosch, Gil, 143

Costa i Coll, Jaume, 133
 Costa i Costa, Esteve, 138
 Costa i Masó, Jaume, 117
 Costa i Masó, Josep, 104, 105
 Costa i Plana, Joaquim, 121
 Costa i Riera, Llorenç, 39, 55
 Costa i Salvatella, Pere, 134
 Costabella i Vilardell, Josep, 26
 Courgeau, Luis, 35
 Crous, Filomena, 42, 43, 45 n.
 Cruells i Buxadé, Dolors, 9, 87
 Cruells i Santamaria, Josep, 81, 82, 84, 85, 87, 88, 89, 92
 Cubarsi i Güell, Enric, 86, 87, 88, 89
 Cuberta i Esteba, Francesc, 146
 Cufí i Barceló, Joaquim, 15, 17, 91
 Cufí i Barceló, Sebastià, 15, 16, 17, 20, 81, 82, 83, 89, 117
 Cufí i Trias, Joan, 134
 Cullell i Abril, Maria, 176
 Cullell i Abril, Pere, 86, 89
 Culubret i Dalmau, Joan, 64
 Culubret i Galagarrà, Tomàs, 130
 Cunill, Ramon, 42

D

Dalmau i Noguera, Pere, 94, 95
 Darné i Carreres, Josep, 117
 Darnés i Pons, Francesc, 98
 Deulofeu i Bellés, Francesc, 94, 108
 Dilmé i Amagat, Gumersind, 138
 Dilmé i Amagat, Miquel, 117
 Dilmé i Moré, Jaume, 61, 62
 Dilmé i Oller, Benet, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 89, 173, 177, 180
 Dilmé i Oller, Lluís, 130
 Dilmé i Raurell, Josep, 130
 Domènech i Perich, Carme, 154, 175
 Domènech i Perich, Lluís, 117
 Domènech i Perich, Maria, 88, 89, 175, 193
 Domènech i Perich, Teresa, 154, 176
 Domènech i Tarradas, Dolors, 9, 155
 Domenge, pintor, 37
 Domingo, Joaquim, 39
 Duran, Joan, 91
 Duran, Joaquim, 94
 Duran, Josep, 205 n.
 Duran, Maurici, 146
 Duran i Ametller, Joaquim, 9, 132
 Duran i Angelats, Josep, 93
 Duran i Coll, Joaquim, 93
 Duran i Garcia, Martí, 132
 Duran i Terradas, Josep, 15
 Duran i Terrades, Joan, 72
 Duran i Torrent, Joaquim, 130, 132
 Durruti, Buenaventura, 116, 168
 Dutras i Fontbernà, Jaume, 8, 117

E

Ejarque, Joaquim, 149, 150, 151 n., 152
 Engels, Frederic, 168, 169
 Espuga, Miquel, 184
 Espunya i Pujolràs, Esteve, 31, 33, 42
 Estany i Masanella, Joan, 73, 108
 Estany i Nierra, Gregori, 73
 Estanyol i Farrés, Raf, 134ael
 Estanyol i Roura, Joan, 17, 83
 Esteba i Miquel, Albert, 110
 Esteba i Roura, Pere, 111, 112

F

Fabra i Marqués, Salvador, 83
 Falguera, Rafaela, 154
 Fàmada i Dalmau, Mer, 78, 146
 Farrera i Roca, Josep, 72
 Farreras i Funtanet, Carme, 175
 Farreras i Funtanet, Elisa, 175
 Farrés i Bosch, Lluís, 9, 97
 Farrés i Esteve, Joan, 114, 115
 Farriol, Jaume, 153 n.
 Farriol, Josep, 205 n.
 Farró i Soler, M. del Carme, 44
 Feixas i Carles, Martí, 130
 Feixas i Marqués, Ramon, 130
 Feixes i Verdú, Jaume, 117
 Felip i Ciurana, Martí, 26
 Feliu, Remei, 8
 Feliu i Bellmàs, Joan, 136
 Feliu i Carreras, Esperança, 175
 Feliu i Compte, Benigne, 23, 61, 62, 79
 Fernández, Joan M., 148
 Ferrando i Masdeu, Isidre, 142
 Ferremoné i Ferrer, Joaquim, 111, 112
 Ferremoné i Ferrer, Pere, 113
 Ferrer, Enric, 109
 Ferrer, Miquel, 65, 196, 202
 Ferrer, Rosa, 183
 Ferrer, Josep, 135
 Ferrer i Angelats, Joan, 73, 93
 Ferrer i Arús, Joan, 181
 Ferrer i Bramon, Camil, 95, 96
 Ferrer i Esteve, Josep, 135
 Ferrer i Esteve, Vicenç, 135
 Ferrer i Juanola, Martí, 138
 Ferrer i Masó, Josep, 135
 Ferrer i Ramió, Josep, 93
 Ferrer i Vinyals, Benet, 27, 28, 110
 Ferrés i Company, Joan, 62
 Ferrés i Esteve, Joan, 113
 Ferrés i Porxes, Pere, 97
 Ferrés i Prada, Lluís, 24, 97
 Figa i Torrent, Joan, 140, 141, 142
 Figa i Torrent, Joaquim, 140, 141, 142
 Figueras, família, 42
 Figueras, Vicenç, 75
 Figueras i Canadell, Antoni, 34
 Figueras i de Ameller, Francesc, 40, 171, 173
 Figueras i Geli, Joan, 34
 Flaquer, Montserrat, 42
 Font, Antoni, 130
 Font, Conxita, 68
 Font i Albanyà, Carles, 138
 Font i Albanyà, Enric, 138, 140
 Font i Albanyà, Jaume, 138, 140
 Font i Albanyà, Màrius, 62, 63, 138, 145
 Font i Albanyà, Montserrat, 63 n.
 Font i Arbat, Martí, 118
 Font i Coll, Maurici, 181, 182, 183
 Font i Corominola, Miquel, 113, 114, 115
 Font i Frigola, PaHadi, 133
 Font i Marcó, Joaquim, 17, 22, 83, 130
 Font i Pauli, Joan, 165
 Font i Plana, Feliu, 101, 102
 Font i Plana, Narcís, 104, 105
 Font i Romaguera, Joan, 146
 Fontanet i Duran, Joan, 90
 Fontanella i Caridad, Narcís, 28, 29
 Fontanella i Ventura, Francesc, 113
 Fontanet i Sagrera, Joan, 73
 Fontanet i Sagrera, Josep, 92
 Fontseré, Carles, 176

Fort, Joan, 125, 146
 Fort i Planaferrera, Josep, 73
 Fortuny, Epifani de, 100
 Fraguell, Lluís, 36
 Fraiz, Manuel, 184
 Franch, Joaquim, 77
 Franch, vídua, 77
 Freixa i Franch, Josep, 83
 Freixas i Comas, Pere, 132
 Freixas i Pons, Joan, 28
 Freixas i Pons, Josep, 28, 29
 Frigola, Joan, 205 n.
 Frigola i Bartís, Joaquim, 138
 Frigola i Camps, Joan, 102
 Frigola i Casasas, Francesc, 108
 Frigola i Casasas, Josep, 108
 Frigola i Coll, Enric, 34
 Frigola i Dilmé, Joan, 130
 Frigola i Homs, Jaume, 72
 Frigola i Verdaguier, Miquel, 79, 107, 108
 Frigolé i Costabella, Vicenç, 130
 Funtané i Serra, Jaume, 130
 Funtané i Serra, Pere, 118
 Funtané i Vilahur, Rafael, 30, 31, 33
 Fusté i Jou, Jaume, 23, 24

G

Gaibar, Constantino, 15, 174
 Galán, Fermin, 168
 Galceran, Artur, 156
 Galí, Marcel·li, 27
 Galí i Ribas, Narcís, 30, 31, 33
 Galofré, Jordi, 22, 66, 167, 178 n., 203 n.
 Garanger, Narcís, 175, 189
 Garanger i Feu, Josep, 128
 García i Dorca, Antoni, 130
 García i Duran, Maurici, 19
 García Hernández, Àngel, 168
 García Vailhó, Rafael, 203
 Garganta i Font, Isclé, 140
 Garriga i Bach, Anna, 68
 Gayolà, Miquel, 71
 Gelador i Coll, Amadeu, 132
 Geli i Farrés, Sadurní, 134
 Geli i Frigolé, Isidre, 136
 Geli i Frigolé, Joan, 136
 Genover, 71
 Genover i Carreres, Enric, 34
 Genover i Carreres, Lluís, 34
 Giber i Llabrés, Antoni, 19, 75
 Gifra i Arbusà, Joaquim, 130
 Gifra i Busquets, Joan, 130
 Gifra i Laporta, Joan, 104
 Gifra i Nogué, Josep, 135
 Gifra i Soler, Josep, 86, 87, 88, 89
 Gifreu i Coll, Narcís, 9, 103
 Gifreu i Puig, Carles, 130
 Gilabert i Puig, Carles, 130
 Gimferrer, família, 139
 Gimferrer i Font, Josep M., 68
 Gimferrer i Font, Núria, 68
 Gimferrer i Garriga, Jordi, 8, 9, 68
 Gimferrer i Garriga, Josep M., 68
 Gimferrer i Garriga, Lourdes, 68, 69
 Gimferrer i Garriga, Mercè, 68, 69
 Gimferrer i Hereu, Antoni, 68, 129
 Gimferrer i Hereu, Josep, 68, 163
 Gimjaume i Matacàs, Narcís, 90
 Ginjaume, família, 36
 Ginjaume, Paulí, 71, 75
 Ginjaume i Gener, Pere, 64
 Girgas i Bustins, Joan, 104, 105
 Gironès, Flora, 8
 Grabolosa i Coll, Lluís, 118
 Grabuleda i Sitjà, Josep, 8, 159, 166, 205 n.

Grabulosa i Masó, Tomàs, 159
 Granés, Carme, 77, 146
 Gras i Solà, Maria, 105
 Gratacós, Anton, 145
 Gratacós i Funtané, Josep, 81, 82, 84, 86, 87, 89
 Gratacós i Juanola, Josep, 50
 Gratacós i Puig, Josep, 34
 Grau, Martí, 101
 Grau i Matamala, Pere, 25, 101, 102, 103
 Grau i Vila, Miquel, 27
 Guardiola, Bonaventura, 144
 Guardiola i Ombravella, Salvador, 86, 88, 89
 Güell, Josep, 130
 Güell i Juncà, Joan, 131
 Güell i Quintana, Lluís, 103, 104
 Guinart i Riera, Josep, 111
 Guinart i Riera, Miquel, 111, 112, 135
 Guixé i Gimferrer, Alfred, 159
 Gumà i Batlle, Ramon, 193
 Gussinyé i Mas, Joan, 44, 78, 79, 83, 91
 Gussinyé i Mas, Josep, 78, 79, 91, 192
 Gutiérrez, 73, 79

H

Hereu, Concepció, 192
 Hereu i Vidal, Lluís, 138, 141
 Hernández i Arenas, Domènec, 118
 Hervás, Carles, 153
 Higón, Luis, 167
 Hortós i Serra, Narcís, 110
 Hospital, Pau, 28
 Hospital i Costa, Josep, 140
 Hostench, Antoni, 158
 Hostench, Francesc, 77
 Hostench, Joaquim, 77, 177
 Hostench, Josep, 145
 Hostench, Narcís, 145
 Huguet i Casabona, Carles, 78

I

Ill i Roura, Carme, 73
 Illa, M. Pastora, 74
 Illa i Bosch, Pere, 34
 Illa i Genover, Vicenç, 69, 146, 148
 Isern i Brunós, Joan, 28, 29
 Isern i Font, Miquel, 9, 115

J

Jiménez, Àngel, 8, 56 n.
 Jiménez, Carmen, 191 n.
 Jimeno i Vidal, Francesc, 65, 153, 154 n., 156
 Joan Pau II, 55
 Jordà i Costa, Francesc, 100, 101
 Jordà i Jordà, Joan, 44, 104, 105
 Jordà i Vidal, Cebrià, 138
 Jordi i Casadevall, Salvador, 93
 Jou i Vicens, Joan, 23, 24, 94, 95, 96
 Juandó, Carme, 192
 Juandó, Lluïsa, 192
 Juandó i Costa, Joan, 142
 Juanmiquel i Armengol, Baldiri, 136
 Juanola i Almar, Joan, 71, 75
 Juanola i Almar, Josep, 28
 Juanola i Casals, Joaquim, 15, 17, 86, 87, 88, 89
 Juanola i Company, Pere, 101, 102, 134
 Juanola i Font, Florenci, 27, 28, 111

Juanola i Font, Joan, 135
 Juanola i Pujolar, Miquel, 27, 111, 118
 Juanola i Teixidó, Pere, 97
 Julià i Llorens, Josep, 118
 Juncà, Manuel, 106
 Juncà i Avellana, Emili, 163
 Juncà i Serrat, Joan, 118
 Junyent i Simon, Sebastià, 165
 Juscafresa, Baldiri, 166

K

Kremarik, Gerti, 65

L

Lafuente, Aida, 167, 169
 Lapedra, Josep, 134
 Leguina, Enrique de, 184
 Lenin, 168, 169
 Lister, Enrique, 65
 Lladó i Frigola, Josep, 133
 Llandrich i Tarradellas, Francesc, 131
 Llandrich i Tarradellas, Pere, 131
 Llansó i Tomàs, Joan, 81, 82, 84, 86, 87, 88, 89, 183, 189
 Llanza, de, família, 42
 Llaó, Joan, 133
 Llaó i Mayolas, Joan, 23, 94, 95
 Llauger, Jaume, 133
 Lleal, Esteve, 36
 Llorens, Josep, 206
 Llorens i Expósito, Àngel, 134
 Llorens i Montcanut, Pere, 134
 Llorens i Olivé, Narcís, 134
 Llorens i Tarrats, Francesc, 88
 Llorente, Florenci, 38
 Llovera, Ferran M., 34
 López Rosillo, Rafael, 131

M

Mach i Bosch, Francesc, 128
 Mach i Gifra, Josep, 27
 Malagelada, Andreu, 91
 Malagelada i Font, Narcís, 60, 61, 62, 64, 76, 77
 Malagelada i Font, Pere, 64
 Mallolas i Roger, Pere, 163
 Manent, Albert, 56
 Manera i Llubarats, Josep, 115
 Manera i Payret, Francesc, 115
 Marcé i Quera, Josep, 113
 Marcó, N., 184, 185
 Marcó, Vicenç, 15
 Marina, Teófilo, 35
 Marqués, J., 49
 Marqués, Joan, 39, 55, 49
 Marqués i Planas, Jacint, 26
 Marsé i Montcanut, Benet, 99
 Martí, Lluís, 9, 61, 155 n., 156, 189 n.
 Martí i Expósito, Bartomeu, 110
 Martí i Surribas, Miquel, 73
 Martín Martín, Àngel, 95, 96
 Martínez, José M., 167, 169
 Martínez de Rivera, Lope, 184
 Martorell i Casals, Josefa, 66
 Marturià i Serra, Pere, 23, 95, 96
 Marx, Karl, 168, 169
 Mas i Franch, Pere, 64
 Mascaró, Josep M., 77
 Masdevall i Salvatella, Joan, 101, 102, 103
 Masgrau, Lluís, 19
 Masgrau, Teodoro, 65
 Masgrau i Butinyà, Gaspar, 83
 Masgrau i Butinyà, Jacint, 15, 36, 39, 40, 70, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 153, 163, 171, 181, 185, 188

Masgrau Plana, família, 91
 Masjoan, Miquel, 119
 Masmitjà, Martíà, 144
 Masó, Joan, 36
 Masó i Àngelats, Martí, 26, 44, 104, 105, 106, 107
 Masó i Calleja, Martí, 107
 Masó i Callís, Martíà, 131
 Masó i Olivé, Josep, 61, 62
 Masó i Pujolàs, Jaume, 43, 71, 81, 82, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 92, 180, 181
 Masó i Vila, Andreu, 15, 16, 17
 Masós i Planas, Maria, 175
 Massaguer i Coll, Concepció, 64
 Massanella, Jaume, 83
 Massip i Gibert, Josep M., 8
 Matamala i Recasens, Josep, 118
 Matamala i Salvatella, Joan, 102, 103
 Matas, pintor, 40
 Mateu, Francesc X., 189
 Mateu i Dilmé, Manuel, 118
 Mateu i Tarafa, Josep M., 71, 138
 Mateu i Tarafa, Manuel, 138
 Maymí, Josep, 13, 194, 199 n., 200, 201
 Mayolas, Josep, 133
 Mayolas i Casademont, Miquel, 104
 Mayolas i Lloret, Josep, 134
 Melció i Serra, Josep, 131
 Mendiola Núñez, Leocadio, 150
 Mercader i Planella, Miquel, 165
 Mercader i Solà, Josep, 114, 115
 Micaló i Pórtulas, Bonaventura, 141
 Miguel i Joaquín, Pere, 115
 Miquel d'Esplugues, 57
 Mir, Narcís, 119
 Mir i Gifreu, Joan, 135
 Mir i Masferrer, Martí, 33
 Miret, Josep, 13
 Mitjà i Oriol, Joaquim, 8
 Mitjà i Teixidor, Esteve, 134
 Molas i Canet, Francesc, 112
 Molinet i Calverol, Josep M., 141
 Molins, Salvador, 84
 Mollfubada i Pascual, Francesc, 33
 Mompí, Segundo, 119
 Moncanut i Coma, Joaquim, 159
 Moner, Jeroni, 49, 173
 Montaner i Frigola, Joan, 31, 33
 Montero, Antonio, 54
 Morató i Dalmau, Pere, 88
 Morató i Sutirà, Domènec, 34
 Morell i Boleda, Teresa, 75
 Moriscot i Geli, Joan, 93
 Moscardó, José, 203
 Mullera i Font, Josep, 31, 32, 33
 Muñoz, Vicente, 35
 Muñoz Grandes, Agustín, 203
 Musquera i Sais, Josep, 118

N

Nel-lo, Oriol, 13
 Nierga i Planas, Carme, 175
 Nierga i Planas, Joan, 118, 206
 Nierga i Teixidor, Josep, 135
 Nierga i Verdaguier, Miquel, 34
 Noguera, Antoni, 131
 Noguera i Bartrina, Lluís, 15, 81, 82, 84, 86, 87, 88, 170
 Noguera i Canadell, Andreu, 102
 Noguera i Comas, Eliseu, 25, 134
 Noguera i Tarafa, Josep M., 33
 Noguera i Tarradas, Jaume, 25
 Noguera i Tarradas, Joaquim, 50, 101, 102
 Noguera i Vilanova, Josep, 93, 94

Nogués, Joaquim, 133
Nogués, Josep, 133
Nonell, Salvador, 141

O

Oliana, Pere, 135
Oliva i Buch, Lluís, 15, 16, 36, 42, 71, 91, 159
Oliva i Camps, Antoni, 137
Oliva i Camps, Salvi, 118
Oliva i Llorens, Jordi, 129
Oliva i Vinyas, Bonaventura, 28, 29
Oliva i Vinyas, Josep, 115, 137
Olivas, Joan, 152, 183, 205 n.
Olivé, Pere, 131
Olivé i Farró, Lluís, 133
Olivé i Gelpi, Pere, 131, 135
Olivé i Llaó, Àngel
Olivé i Molina, Josep M., 181
Oliveda i Roca, Narcís, 31, 32, 33
Oliver, Josep, 73
Oliveras, Esteve, 36
Oliveras, Llorenç, 28
Oliveras i Barateo, Llorenç, 113
Oliveras i Butinyà, Josep, 81, 82, 84, 86, 87, 91, 171, 185
Oliveras i Carreró, Carme, 72
Oliveras i Carreró, Maria, 175
Oliveras i Clavaguera, Jaume, 75
Oliveras i Dalmau, Climent, 72
Oliveras i Gifra, Josep, 108, 109
Oliveras i Marqués, Josep, 26
Oliveras i Masaló, Llorenç, 138
Oliveras i Masaló, Pere, 73
Oliveras i Pujol, Joan, 163
Oliveras i Ros, Joaquim, 118
Oliveras i Santaló, Josep, 113
Oliveres, Isidre, 91
Oliveres i Dalmau, Josep, 91
Oller i Angelats, Dolors, 34
Ordis i Pagès, Miquel, 24
Oriol i Sala, Josep, 131
Orri i Palomer, Antoni, 110
Orri i Portella, Joaquim, 27, 28
Orts i Escarhuela, Vicenç, 15, 17, 18

P

Padrés i Planella, Antoni, 25
Padrosa i Oliva, Josep, 95, 96
Padrosa i Trias, Josep, 34
Pagès, Joan, 101
Pagès, Pere, 71
Pagès, Salvador, 33, 39, 40
Pagès i Oliveras, Pere, 73
Pagès i Oriol, Martí, 83, 194
Pagès i Pla, Carme, 154
Pagès i Poch, Francesca, 64
Pagès i Pou, Joan, 74
Pagès i Rigau, Josep, 165
Pagès i Roca, Pere, 132
Palmda, Guerau, 49
Palmda i Comas, Jaume, 121, 131
Palmda i Comas, Josep, 118
Palmda i Llorà, Isidre, 15
Palmda i Poch, Joan, 163
Palmda i Teixidor, Rossend, 19, 104
Palmer, Joaquim, 97
Palol i Gussinyé, Jaume, 181
Palomé i Rovira, Carme, 98
Palomer, Joan, 131
Palomer, Pere, 135
Palomeras i Busquets, Baldiri, 74
Palomeras i Busquets, Marià, 102
Palomeras i Quer, Joan, 136
Pardàs i Grau, Francesc, 8
Parella i Aradas, Salvador, 44, 104, 105, 107, 108
Parella i Casals, Enric, 27, 111, 112, 113
Parella i Casals, Miquel, 27, 28
Parella i Sitjà, Martí, 28
Parés i Xargay, Jaume, 118
Parramon i Mainegra, Marcell, 74, 118
Pascual i Casamort, Josep, 24, 25, 100, 101
Pascual i Vinyolas, Francesc, 74
Pau, Lluís, 77
Pau i Soler, Agustí, 138
Pau i Soler, Lluís, 118
Pau i Soler, Martí, 73
Pau i Soler, Narcís, 138
Pau i Soler, Ventura, 15, 17, 18, 20, 118, 138
Payet i Aleç, Josep, 115
Pedrés i Brugué, Miquel, 133
Pedrés i Comas, Ramon, 133
Pellejero, Lucia, 45 n.
Pellicer i Xargay, Joan, 28
Pérez Besaran, Domingo, 74
Pérez i Jover, Vicenç, 81, 82, 84, 86, 170, 171, 184, 188
Pernau, Josep, 204
Pey i Serramitjana, Jaume, 23, 24, 95, 96
Piarnau i Hospital, Josep, 34
Pigem i Pérez, Isidre, 17, 22, 76
Pigem i Roset, Manuel, 45, 46, 51, 76
Pigem i Roset, Salvador, 35
Pijula i Bosch, Gabriel, 72
Pijoan i Bosch, Joan, 118
Pijoan i Tallada, Joan, 25, 26
Pinatella i Casadevall, Joan, 96
Pinatella i Garriga, Jaume, 93, 163
Pinatella i Garriga, Josep, 22, 93, 94
Pinsach i Castanyes, Joan, 118, 177
Pinsach i Ferrer, Joaquim, 136
Pla, Esteve, 146
Pla, Joan, 36, 77
Pla, Josep, 38
Pla, Teresa, 44
Pla i Bosch, Ramon, 59, 62
Pla i Frigola, Joan, 27
Pla i Frigola, Josep M., 143
Pla i Junçà, Felip, 78, 146
Pla i Ralita, Josep, 73, 83
Pladevall, Antoni, 49
Plana, Antònia, 206
Plana, Carme, 206
Plana i Gallostra, Venanci, 141
Plana i Homs, M. Carme, 9
Plana i Pascual, Josep M., 8, 9, 72 n., 146
Plana i Reixach, Pere, 74
Planadevall i Pi, Gaspar, 23, 24
Planagumà i Teixidor, Josep, 74
Planagumà i Teixidor, Marcell, 131
Planas, Domènec, 181
Planas, Joan, 38
Planas i Bernador, Raimunda, 109
Planas i Brunyol, Lluís, 131, 131
Planas i Farnada, Joan, 62
Planas i Ferró, Lluís, 133
Planas i Garriga, Joaquim, 83
Planas i Homs, Maria Carme, 8, 63, 64 n.
Planas i Jordà, Marià, 78, 146
Planas i José, Carme, 8
Planas i Mitjà, Jacint, 88
Planas i Pararols, Enric, 118
Planas i Pifarré, Vicenç, 74
Planas i Viñas, Josep, 62, 63, 64, 138, 145
Planas i Viñas, Miquel, 138
Planellas i Coronas, Joan, 134

Planells i Coronas, Enric, 118, 137
Planells i Coronas, Joan, 111
Planes i Farró, Lluís, 131
Plantés i Masó, Pere, 35
Poch i Compte, Eloi, 95, 96
Poch i Soler, Josep, 113
Pons, Joan, 13
Pons, Narcís, 28
Pons i Teixidor, Narcís, 111
Pons i Teixidor, Pere, 99, 100
Port i Ferrer, Josep, 118, 137
Port i Guinart, Josep, 27, 111, 118
Port i Munté, Joan, 73
Port i Simon, Joaquim, 135
Port i Simon, Josep, 74
Porta i Alegrí, Josep, 111, 112, 113
Porta i Miàs, Josep, 9, 111
Pou i Prat, Joaquim, 30, 70, 71, 72
Pozo, Josep Antoni, 18
Prat, Francesc Xavier, 59 n.
Prat i Bosch, Ricard, 8
Prat i Brugada, Joan, 15
Prat i Daranas, Antoni, 139
Prat i Freixes, Àngel, 134
Prat i Güell, Manuel, 71, 75, 92, 166
Prat i Hostench, Àngel, 35
Prat i Lloret, Climent, 114
Prat i Planas, Maria, 154, 155, 175, 176
Prat i Planas, Teresa, 9, 154, 156, 175, 176, 194
Prats, Joaquim, 177
Prats, Modest, 56
Privat i Curós, Ferran, 74
Privat i Ferrer, Lluís, 74
Puga, Pedro, 151
Puig, Joan, 133
Puig, Martí, 91, 177
Puig Elias, Joan, 190
Puig i Mir, Joan, 26
Puig i Vaquer, Jesús M., 61, 62
Puigdemont i Escubós, Patllari, 83, 84, 86, 87, 89
Puigdemont i Pagès, Domènec, 146
Puigdevall i Barneda, Josep, 35
Puigdevall i Feu, Joaquim, 31, 32, 33
Puigdevall i Viader, Pere, 99, 100
Puigvert i Ros, Joaquim, 131
Pujol i Franch, Joan, 131
Pujol i Monells, Manuel, 104, 105
Pujol i Poch, Francesc, 75
Pujol i Poch, Joan, 75
Pujol i Roura, Rosa, 88, 89
Pujol i Serra, Miquel, 28
Pujol i Vila, Josep, 26, 27
Pujol i Vinardell, Joan, 136
Pujolar i Dilleres, Josep, 97
Pujolar i Farró, Teresa, 175
Pujolàs, Joan, 74
Pujolàs i Sarquella, Joaquim, 165
Pujolàs i Vilardell, Pere, 128, 131

Q

Quer i Davesa, Josep, 134
Quer i Pijoan, Joaquim, 134
Quintana i Agustí, Llorenç, 134
Quintana i Feixas, Ramon, 8
Quintana i Padrés, Joan, 94
Quintana i Quintà, Joan 134

R

Ràfols, Maria, 155
Ramíó, 74
Ramíó i Duran, Rafael, 132
Ramíó i Jorba, Narcís, 146
Ramíó i Olivé, Francesc, 112

Ramió i Vilanova, Narcís, 22, 93, 94
Ramon i Casellas, Josep, 93
Ramos, Benito, 151
Rauli i Vendrell, Joan, 81, 82, 84, 85, 89, 181, 182, 183
Raventós, Josep, 56
Recasens, Maria, 9, 114
Recasens i Vidal, Alexandre, 28, 114
Recasens i Vidal, Conrad, 28, 29, 114
Reig i Mayolas, Josep, 131
Reig i Sala, Pere, 135
Reig i Tarrats, Pere, 142
Reixach i Olivé, Joan, 136
Reixach i Vila, Narcís, 28, 114, 115
Renart i Buenaventura, Lluís, 141
Reverter, Josep, 175
Reverter, Narcís, 71
Reverter i Barnola, Montserrat, 175
Ribas, Lluís, 185
Ribas i Buenaventura, Margarida, 175, 176, 177
Ribas i Buenaventura, Maria, 175, 176
Ribas i Font, Josep, 25, 26
Riera, Josep M., 75
Riera i Davall, Antoni, 8
Riera i Micaló, Pere, 189
Riera i Pujol, Vicenta, 75
Riera i Soler, Agustí, 75
Riera i Soler, Lluís, 88
Rigau, Esteve, 65, 71
Rigau, Mercè, 37
Rigau i Abril, Sebastià, 163
Rigau i Rigau, Antoni M., 7, 8, 9, 20, 37, 40, 41, 43 n., 45, 47, 51, 52, 68, 70, 72, 159, 163, 165, 167, 172
Rigau i Rigau, Esteve, 8, 73
Rigau i Rigau, Francesc, 128
Riu i Trull, Salvador, 134
Riubrugent i Llausàs, Joan, 131
Rius i Arqué, Agustí, 24, 97
Robert, Felip, 145 n.
Roca, Salvador, 145
Roca i Brunós, Josep, 95, 96
Roca i Coma, Ramon, 83
Roca i Faig, Agustí, 131
Roca i Faig, Pere, 118
Roca i Sala, Montserrat, 9, 105
Rodeja i Gatiellas, Martí, 134
Rodon i Vaquer, Ramon, 32
Rodríguez-Grahit, L., 184, 185
Romans, Jacint, 205
Romans i Corominas, Narcís, 163
Romans i Rosset, Joaquim, 73
Ros, 133
Ros, Carles, 103
Ros, Josep, 194, 199 n., 200, 201
Ros i Alguer, Miquel, 31, 32, 33
Ros i Bosch, Maria, 9, 22
Ros i Comas, Jaume, 25, 101, 102, 103
Ros i Ferrer, Salvador, 142
Ros i Terrades, Agustí, 24, 97
Ros i Vinardell, Miquel, 17, 20, 22, 93, 94, 199
Rosat, Manuel, 151
Roura, Joan, 135
Roura i Capell, Àngel, 104, 105
Roura i Capell, Onofre, 118
Roura i Castany, Francesc, 73
Roura i Culubret, Pere, 73
Roura i Farró, Francesc, 35
Roura i Figueres, Pere, 131
Roura i Font, Joan, 81, 82, 84, 85, 89, 180
Roura i Masó, Pere, 131

Roura i Monells, Joan, 100, 101
 Roure, Joan, 144
 Roure i Noguera, Jaume, 9, 101
 Rovira, Andreu, 74
 Rovira, Pere, 134
 Rovira i Carreras, Josep, 72
 Rovira i Compte, Pere, 15
 Rovira i Reixach, Pere, 102
 Rovira i Serra, Francesc, 22, 94
 Rovirola i Company, Joan, 115
 Rubio i Caula, Pere, 64
 Rubirola i Planas, Josep, 141, 143
 Ruiz i Matamala, Joan, 25, 101, 102, 103
 Rus i Coll, Jaume, 134
 Rustullet, Lluís, 75
 Rustullet i Congost, Joan, 118, 175
 Rustullet Noguera, Miquel, 34, 66, 144, 149, 151 n., 159, 163, 203 n.

S

Sabaté i Surina, M. Carme, 9, 112
 Sabater i Vilardell, Alfred, 112
 Saderra, Josep, 15, 40, 41
 Saderra, Manel, 40
 Saderra i Privat, Josep, 128
 Saguer, notari, 79
 Sala, David, 49, 167
 Sala, Francesc, 40, 144
 Sala, Jaume, 135
 Sala, Simó, 144
 Sala i Blanch, Pere, 146
 Sala i Canals, Jaume, 131
 Sala i Canals, Josep, 118
 Sala i Canals, Martírià, 131
 Sala i Compte, Pere, 131
 Sala i Cubí, Isidre, 136
 Sala i Dalmau, Josep, 141
 Sala i Pujolar, Pere, 27, 111, 112
 Sala i Quintana, Joan, 133
 Sala i Solà, Amadeu, 113
 Salavedra i Plana, Martírià, 131
 Salles, Josep, 181
 Salló i Vila, Pere, 27, 108, 109
 Salrà i Casademont, Francesc, 118
 Salvadó i Martín, Victòria, 9 96
 Salvatella i Prujà, Jacint, 15, 17, 85, 86, 87, 89
 Sans Amat, Joan, 184, 185
 Sans Ricart, Joan, 185
 Santamaria, Eliseu, 158
 Santamaria i Carles, Joaquim, 131
 Sarquella i Pla, Miquel, 118
 Sarquella i Pujol, Francisqueta, 17, 175
 Sarquella i Roure, Josep, 128
 Sarquella i Torres, Lluís, 83
 Sau i Bertran, Jaume, 165
 Saubi, Joan, 8, 205 n.
 Saubi i Darnés, Miquel, 131
 Saubi i Darnés, Narcís, 86, 89
 Saubi i Montaner, Josep, 118
 Sauquer, Àngel, 30, 77
 Saurina, Esteve, 135
 Saurina, Martírià, 135
 Saurina i Hospital, Carme, 8
 Savalls i Llandrich, Pere, 133
 Segarra, Jaume, 83
 Senz, Carme, 44
 Serra, 131
 Serra, Pere, 133, 184, 185
 Serra i Bosch, Ricard, 30, 33
 Serra i Carrero, Francesc, 177
 Serra i Carrero, Jesús, 118, 177
 Serra i Feixas, Joan, 163
 Serra i Hortal, Antoni, 35
 Serra i Juanmiquel, Jaume, 118
 Serra i Marull, Josep, 33
 Serra i Planas, Joaquim, 35
 Serra i Port, Tomàs, 15

Serra i Sala, Josep, 115
 Serra i Sala, Josep, 28, 29
 Serra i Sala, Melcior, 28, 29
 Serra i Vinardell, Antoni, 118
 Serradell i Buixasa, Joan, 118
 Serrallonga, Joan, 191, 197, 200, 201
 Serrallonga i Serradell, Francesc, 88
 Serramonmany i Planas, Martírià, 118
 Siguan i Pubill, Josep, 42
 Simon, Joan, 196
 Simon i Campllonch, Emilia, 44
 Simon i Compte, Josep, 65, 146
 Sirera i Brusi, Jaume, 28
 Sirval, Luis de, 167, 169
 Solà, Jacint, 177
 Solà i Porta, Vicenç, 103, 104
 Solana i Artigas, Joan, 61, 62, 79
 Solana i Figueras, Joan, 9
 Solchaga, José, 203
 Solé, Queralt, 180
 Solé Sabaté, Josep M., 58
 Solé i Solé, Josep, 137
 Soler, Josep, 27, 91
 Soler i Batista, Joan, 135
 Soler de Batlle, Concepció, 100
 Soler i Coll, Elvira, 9, 93, 132
 Soler i Felip, Jaume, 97
 Soler i Grabuleda, Jaume, 131
 Soler i Masó, Joan, 97
 Soler i Pagès, Josep, 17, 20, 118
 Soler i Pagès, Maria, 177
 Soler i Pujol, Llorenç, 132
 Soler i Pujol, Narcís, 22, 93, 94
 Soler i Quintana, Pere, 93, 94
 Soler i Quintana, Tomàs, 22, 93, 94
 Soler i Resclosa, Jaume, 141
 Soler i Verdaguera, Esteve, 165
 Soler i Vim, Baldiri, 27
 Subirà, família, 42
 Subirà, Carme, 42
 Surina i Pagès, Josep, 112, 113
 Surina i Pagès, Pere, 28, 111, 112, 113
 Surroca i Jordà, Josep, 163

T

Talamàs, Antoni, 39
 Tallada i Bonal, Miquel, 9
 Tarradas, Felip, 145
 Tarradas, Joan, 145
 Tarradas i Coll, Joan, 76
 Tarradas i Farró, Joan, 131
 Tarradas i Frigola, Esteve, 205
 Tarradas i Malagelada, Josep M., 139
 Tarradas i Privat, Joan, 15
 Tarradell, Didac, 168, 169
 Tarradellas, Josep, 12, 80
 Tarradellas, Llorenç, 85
 Tarradellas i Guiteres, Assumpció, 108
 Tarrats, Vicenç, 85
 Tarrats i Codony, Tomàs, 86
 Tarrats i Duran, Josep, 163
 Tarrats i Matlleu, Joan, 17, 22, 81, 82, 85, 89, 170
 Tarrés i Casademont, Modest, 25, 102, 103
 Tarrés i Mir, Alexandre, 97
 Tarrés i Mitjavila, Pere, 143
 Tarrés i Olivé, Manuel, 131
 Tasis, Rafael, 13
 Teixidó i Darnés, Lluís, 24
 Teixidor, Pau, 119
 Teixidor i Buixeda, Antoni, 133
 Teixidor i Butinyà, Martírià, 139
 Teixidor i Fàbrega, Josep, 139

Teixidor i Gelada, Narcís, 131
 Teixidor i Rubirola, Josep, 81, 82, 84, 85, 89
 Teixidor i Surroca, Pere, 118
 Termes, Josep, 54
 Terradas, família, 42
 Terradas i Corominas, Felip, 146
 Terradellas i Canet, Lluís, 131
 Terradellas i Genover, Joan, 131
 Terricabras i Vivet, Jaume, 42
 Terricabras i Vivet, M. Miracle, 42
 Thió, Alfons M., 55
 Tomàs, Amadeu, 91
 Tomàs, Pere, 91
 Tomàs i Canta, Pere, 142
 Tor, Josep M., 145
 Torras i Planadecursach, Josep, 139
 Torras i Planadecursach, Martírià, 139
 Torras i Planadecursach, Pere, 139, 142
 Torras i Trilla, Martírià, 139
 Torrent, 134
 Torrent, Lluís, 77
 Torrent i Busquets, Albert, 24, 118
 Torrent i Busquets, Joaquim, 99, 100
 Torrent i Sala, J. Montserrat, 64
 Torrent i Trull, Josep, 100
 Torrentà, Marc, 36
 Torrents i Robert, Joan, 128
 Torres, Antoni, 49
 Torres, Màrius, 137
 Torres i Garcia, Francesc, 118
 Torres i Juncà, Francesc, 131
 Torruella i Brugué, Joaquim, 83
 Travi, Pilar de, 100
 Tremoleu, Josep, 91
 Trias i Ferrer, Pere, 108, 109
 Trias i Planas, Miquel, 177
 Trias i Pujolàs, Amadeu, 58, 62
 Trigo, capità, 65
 Trueta, Josep, 155
 Trull i Pairet, Salvador, 118
 Trullàs, Josep, 144
 Trullàs i Saló, Joaquim, 118, 131
 Tubert, Anna, 49
 Turégano, Càstor, 179
 Turró, Antoni, 185, 188 n., 189
 Turró, Xavier, 194, 199 n., 200, 201
 Turró i Corominas, Francesca, 74
 Turró i Corominas, Guillem, 139
 Turró i Corominas, Josep M., 139
 Turró i Corominas, Mercè, 74
 Turró i Corominas, Sol, 139
 Turró i Corominas, Victòria, 74, 75
 Turró i Corominas, Xavier, 143, 144, 145, 146, 147, 148
 Turró i Dalfó, Sol, 74, 75
 Turró Goula, família, 146
 Turró i Goula, Jordi, 9
 Turró i Olivas, Dolors, 175
 Turró i Pla, Miquel, 118
 Turró i Pla, Pere, 128

V

Valeri i Pinsach, Joan, 143
 Vall Serrano, Josep, 79
 Vallmajor, Francesc, 71
 Vallmajó i Vergés, Martí, 133
 Vayreda, Marià, 40
 Veguillas Tamizo, Isabel, 58
 Verdaguera, Jacint, 168
 Verdaguera, M. Carme, 74
 Verdaguera, Miquel, 69, 71, 74, 144
 Verdaguera, Pere, 59, 60
 Verdaguera i Bramon, Miquel, 15, 17
 Verdaguera i Brugués, Pere, 159,

180
 Verdaguera i Parada, Josep, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 177, 189
 Verdaguera i Roura, Joan, 26, 103, 104
 Vergés i Caixàs, Caterina, 9, 42
 Vergés i Gifra, Àngel, 9, 27
 Vernis i Bonet, Francesc, 181, 183
 Viader, 168
 Viader, Joaquina, 37
 Vicens i Bosch, Bartomeu, 31, 32, 33
 Vidal i Barraquer, Francesc, 57
 Vidal i Marimon, Josep, 90
 Vidal i Planella, Joan, 64
 Vidal i Renart, Josep, 136
 Vila, Pau, 13
 Vila i Bramon, Enric, 118
 Vila i Bramon, Marià, 118
 Vila i Bramon, Pere, 17, 83
 Vilà i Farrés, Pere, 135
 Vilà i Ferramoner, Pere, 103, 104
 Vilà i Oliveres, Vicenç, 133
 Vilà i Palomeras, Joan, 159
 Vilà i Pau, Bonaventura, 131
 Vilà i Plaja, Narcís, 93
 Vilà i Planas, Joan, 9, 109
 Vilà i Ros, Miquel, 108, 109
 Vilà i Rubirola, Josep, 22, 24
 Vilà i Rubirola, Vicenç, 23, 94, 95, 96
 Vilà i Serra, Miquel, 78
 Viladriu, Pau, 49
 Vilagrà i Caixàs, Enric, 111
 Vilanova i Clé, Xavier, 8, 139, 140 n.
 Vilanova i Hereu, Miquel, 139, 140, 180
 Vilanova i Verdaguera, Francesc, 131
 Vilar, Josep M., 110
 Vilardell, Leonor, 79
 Vilaret, 131
 Vilaret i Barba, Francesc, 128
 Vilarnau i Bosch, Antoni, 102, 103
 Vilarroya, Joan, 49, 129
 Vilarribas, Rafael, 89, 90, 191, 192, 195
 Viñals i Pérez, Manuel, 88
 Vinyals, Josep, 144
 Vinyas i Dalmau, Marc, 83
 Vinyes i Casadevall, Ramon, 128
 Vinyolas i Bahí, Joan, 115
 Vinyoles, Carme, 23, 61, 144
 Vinyoles i Casademont, Ramon, 131

X

Xabé, Joan, 85
 Xabé i Dilmé, Francesc, 17, 22
 Xargay i Oliva, Xavier, 9
 Xargayó, Lluís, 109

Y

Yagüe, Juan, 203
 Ylla i Costa, Josep, 27, 28

LLIBRES D'AQUESTA COL·LECCIÓ

1. *Les cases del Grup Gimferrer.
El record dels primers estadants,
50 anys després*
Desembre de 2001
2. *Els burots de Banyoles,
Antecedents i evolució*
Octubre de 2002
3. *El camp d'aviació de Martís
(1938-1960)*
Maig de 2004
4. *Història dels bombers
del Pla de l'Estany*
Maig de 2006
5. *Escultura i pintura romàniques
a la Vall del Terri*
Març de 2007
6. *La Guerra del Francès
al Pla de l'Estany (1808-1814)*
Juny de 2008
7. *Temps de guerra i revolució
al Pla de l'Estany (1936-1939)*
Maig de 2011

